ALBERTI
BOLOGNETI
DE LEGE, IVRE, ET AEQVITATE
DISPVTATIONES,

QVIBVS INSIGNIORA NONNVLLA
EXPLICANTVR, QVÆ IIS DE REBVS
Iurisperitus ignorare nullo
modo debeat.

ROMÆ
Apud Hæredes Antonij Bladij Impressores Camerales.
Anno. M. D. LXX.

SANCTISS. D. N. PIO PP. V
ALBERTVS BOLOGNETVS
HVMILLIMVS SERVVS
PERPET. FOELICITATEM.

EAS equidem partes esse iam pridem intelligebam Sanctiss. ac Beatiss. Pater, vt cum familia mea multis de causis sacratissimo tuo nomini deuinctissima semper fuerit, ipse quoq; quantulumcunq; possem, eximiæ meæ erga Sanctitatem tuam pietatis monimentum præberem. Sed cum tàm excelsum splendoris, ac maiestatis gradum intuerer, ad quem summi rerum omnium conditoris, ac moderatoris Dei prouidentia euectus es, nihil planè occurrebat, in quo pia huic cupiditati meæ satisfacere me posse sperarem. Posteaquã verò pulcherrimus ille mihi affulsit dies, quo me ad sacrosanctos pedes tuos officij, ac venerationis causa prostratum paterna propemodum charitate excepisti, benigneq; admodum hortatus es, vt quam cœpissem insistens viam, ad legum studia, quibus ab ineunte ætate me prorsus dedidissem, alacri animo pergerem incumbere, opportunitatem in eo quandam nactus esse mihi visus sum, vt quod diu anteà optaueram, aliqua ratione præstare possem. Sic enim statuebam, nihil aliud esse, in quo monitis tuis obtemperasse videri possem, quàm si horum ipsorum, quibus me diligenter nauare operam amantissimè iusseras, studiorum fructus ad te aliquos quàmprimum deferrem. Itaq; cum viderem præter cæteras virtutes optimo Pontifice dignas, quas commemorare longum esset, iustitiæ, atq; æquitatis amorem in te maximè elucere, minimè absurdum existimaui, si nonnulla ex meis commentarijs de lege, iure, & æquitate selegissem, quæ tuo augustissimo nomini dicarem, simulq; alios ad meliora, ac bene de hominibus merendi studium excitarem. Hasce igitur tibi Pater Beatissime, qualescunq; sint, ingenij mei quasi primitias offero, quas si tanta animi hilaritate ipse susceperis, quanto studio, ac pietate à me tibi offeruntur, certè ego hac in re vna totius anteactæ vitæ laborum, ac vigiliarum mearum omnium amplissimum præmium tulisse me arbitrabor. Deus summus, & opt. Sanctitatem tuam quamdiutissimè incolumem seruet.

ARGVMENTA OMNIVM CAPITVM
QVÆ IN HOC LIBRO CONTINENTVR.

CAP.

CAP.

CAP.

FINIS.

VOCVM ET SENTENTIARVM

IN LIB. DE LEGE, IVRE, ET AEQVITATE.

A

✠ Aequitati

B

Baldus,

C

D

Depositæ,

E

Eustratii

I

a Ius

Ius

Lex

M

N

O

P

Princi-

Q

R

Ratio-

S

Senten-

T

V

FINIS.

ALBERTI BOLOGNETI BONON. I.C.
DE LEGE, IVRE, ET ÆQVITATE
DISPVTATIONES.

ARGVM.

SIt'ne eadem in legibus explicandis seruanda ratio, quæ à nostris vulgò seruatur,& quid causę fuerit, cur anteaquàm vlla ad leges aliquas ederētur commentaria,has de lege,iurę,& æquitate disputationes instituere oportuerit.

1 Quanto in honore habeantur qui primi nostras leges interpretati sunt.
2 Errare cum Bartolo nō indecorum à multis iudicatur.
3 Aethiopum in Reges suos obseruantia.
4 De Accursio Budæus non rectè sensit.
5 Sunt qui Bartolum non modò non bonum authorem, sed ne authoris quidē nomine dignum existiment.
6 Quo nomine potissimùm Accursiani sint commendandi.
7 Quid causæ fuerit, cur fori consuetudine reciperentur Bartoli commentaria, Itemq; aliorum,qui idem scribendi genus secuti sunt.
8 Quantum cuiq; legum interpreti tribuendum sit.
9 In singulis authoribus vt non damnanda omnia, sic non omnia imitanda.
10 Ex alienis authoribus ea desumere,quæ propositę rei lucem afferre possint, nul la ratione damnandum.
11 Nostri huius seculi fœlicitas.
13 Totius consilii ratio explicatur.
14 Quæstiones nonnullæ,quæ non certæ alicui legi,aut materiæ conueniunt, sed omnium fermè communes sunt.
15 Earū rerū vtilitas, quæ hìc tractādæ sūt.
16 Cùm ad alias materias omnes multùm prodest suscepta disputatio, tùm verò plurimùm ad materiam obligationum.
17 Quàm necessarium sit in materia obligationum æquitatis vim expendere.
18 Turpe Iurisperito ex iis, quæ ad legem, ius, & ęquitatem pertinent, quicquam ignorare.

CAP. I.

Vemadmodum sæpè fit,vt qui summos,atque aliquo virtutis genere pręcellentes uiros etiam,atque etiam imitari student, non ea tantùm imitatione exprimant, quæ in illis præclara sunt, sed etiam ea, quæ maximè potius vitanda essent, Sic contra euenit nonnunq, vt cùm de aliquo non rectè sentias, eius non modò vitia,atq; errata declines,sed & si quæ fortè in eo sint vel tollerabilia, vel ad laudem etiam insignia, ea tamen pariter studiosè reijcias. Horū porrò vtrunq; non vlla ex re alia clarius mihi perspicere videor, quàm cum ad primos illos nostrarum legum interpretes animū conuerto, quorū traditionibus,pro summa eorum authoritate, magnam Orbis terrarum partem regi, & gubernari videmus; ac cùm mecum ipse cogito,quàm varia de illorum ingenio,& doctrina, imò verò quàm planè contraria à nostræ ætatis iurisconsultis iudicia fiant. Sunt.n. qui illos ipsos tanquàm diuinos homines vsqueadeò colant, ac uenerentur, ut non nisi stultè, atque arroganter dubitari posse existiment,quin illi hoc

tanto honore dignissimi sint, quem tot literatorum hominum, tot ciuitatum, ac prouinciarum ijs consensus detulerit, magisq;, ac magis in dies confirmarit. Itaque eorum tantùm libris euoluendis insudant, nec porrò in ijs quæ recta, uel praua sint, accuratè diiudicant, sed quam illi instituerunt docendi rationem nullo discrimine imitantur, palàm illud ferẽtes facilè se passuros, quòd ab alijs errare cõuincantur, dummodo eius erroris authorẽ Bartolũ, cęterosq; ipsius similes nominare possint, Quasi uerò impudẽtiæ nomine (ut multos dicere sæpe audio) meritò damnari se posse uereantur, si ijs studeant antecellere, qui constanti aliquot iam ætatum iudicio inter omnes legũ interpretes principem locum obtineant. Quare non minori ferè illos in honore habent, atq; olim suos Reges habuisse Aethiopes ferantur, apud quos usu id seruatum fuisse accepimus, ut si fortè Rex quacunq; ex causa, uel crure, uel oculo, uel quo alio mẽbro caperetur, tũc statim domestici eius omnes eãdẽ sibi partẽ certatim frangerent, aut præciderent; turpe scilicet existimantes, quo uitio Regem deformatum ac mãcũ uiderent, eo se carere. Quãq; uerò eorũ qui has partes sequuntur, multò frequentior numerus est, non desunt tamen alij, qui in contraria planè sentẽtia sunt, quiq; eosdem illos, quos cęterorum uulgus maximè cõmendat, maximè ipsi damnant, atq; contemnunt, adeoq; pro nihilo ducunt, ut si quę fortè in ipsis meritò laudãda sint, ea ne animaduertãt quidem, Itaq; nihil rectius facere se posse arbitrantur, quam si omni ex parte ab eorũ instituto quàm longissimè recedãt; proprerea quod sibi animũ induxerũt, nihil rectũ, aut cõmendatione ulla dignũ esse posse, ꝙ ab eius sectæ hominibus probetur, ac recipiatur. Atq; ut omittam, quid de Accursio, Accursianisq; omnibus senserit Budęus, illud certè mihi admodum memorabile uidetur, quòd scriptores quosdam reperio, & quidem illos non tantùm sanę mentis, sed etiam pręstanti ingenio pręditos, qui cõmentarijs suis hoc palàm de Bartolo iudiciũ faciunt, ut dicant se illum non modò non bonum authorem, sed ne authoris quidẽ nomine dignũ existimare. Non is certè ego sum qui contendere uelim Bartolũ, & eiusdẽ farinæ alios, quibus passim iudices tantum tribuunt, ut uix ab eorum sententijs audeãt recedere, perfectos homines fuisse, aut eam quam penè iam suo iure sibi uendicare uidentur, ueræ eruditionis laudem promeruisse, Neq; enim inficiari possum inscitè illos multa tractasse, ac permultis in locis (quamquàm non tàm ingenij culpa, quàm ob seculi illius imperitiam) errore lapsos esse. Verumtamen illud semper affirmauero, iniquiorem iudicem esse, qui eos nulla in re prorsus laudandos existimet. Videntur enim mihi cùm alijs de causis, tùm eo nomine præsertim meritò cõmendari debere, quod in legibus explicandis non simplici, ac nuda uerborum interpretatione contenti responso illi (quodcunq; sibi proponunt explicandum) totam plerunq; materiã accõmodãt, uarièq; dispersa in hac Iustiniani quasi farragine, colligunt in unum, atq; ordine semper aliquo (quicunq; tandem is sit) in certa capita distribuunt. Huc accedit, quod si qua offendunt obscuriora, ea propositis ab utraq; parte argumentis fusius prosequuntur, & quãtum in ipsis est, moribus nostris accõmodant. Quę res (iudicio meo) ad fori disceptationes momenti plurimum habet, ad quas proculdubio multò is instructior accedet, qui assiduis disputationibus assuetus, ex ijs anteà didicerit, quo pacto tenebris obducta eruatur ueritas, & ab aduersariorum calumnijs defendatur. Hisq; duabus potissimum rebus factum esse mihi uidetur, ut fori, ac iudiciorum usu illorum passim cõmentaria reciperentur; Cũ enim iudices non eo omnes ingenij acumine sint, neq; ab assiduis occupationibus otij tantũ habeant, ut interpretum errata perspicere, atq; accuratè considerare possint,

eos libētiſſimè interpretes ſequuti ſunt, quos videbant & in ſingulis materijs quàmplurima ad eam rem pertinentia congeſſiſſe, & factorum ſpecies illas, quæ in iudicijs omniũ maximè cõtrouerſæ eſſe ſolerẽt, copioſiſſimè tractaſſe. Ab hac verò laude lõgè abeſſe video oẽs ferè alterius (vt ita dixerim) factionis interpretes, nã vel ſi politius leges explanent, ac plerunq; etiam (vt negari non poteſt) multò & ſolidius, & eruditius, quippe qui in bonarũ artiũ ſtudijs magis verſati, ad hanc legũ diſciplinam ſolẽt inſtructiores accedere; tñ adeò ieiunè id faciunt, vt qui oẽs illorũ oĩum ad certã aliquã legẽ percurrerit interpretationes, ꝑter ſolũ illius legis ſenſum, nihil aliud videatur aſſequutus. Nam cum alienis forſan libris pluſquàm deberent operæ ponant, nõ eũ, quẽ neceſſe eſſet in legum interpretatione laborem ſuſcipiunt. Itaque materias anguſtè, atque exiliter tractant; quęſtiones verò omnes planè contemnunt, non eas modò quę verè inanes, ac futiles ſunt, (nã eiuſmodi multas eſſe fateor) ſed inſigniores etiã illas, quę rebus obſcuriſſimis ſplendorẽ maximũ afferre poſſunt, publiciſq; ferè omnibus in gymnaſijs, ac quotidianis diſputantiũ cœtibus non immeritò celebrantur. Quapropter ego ſemper hac in re quoddam quaſi temperamentũ adhibendũ eſſe duxi, vt qui ad verã, & ſolidã eruditionis gloriã contendat, neq; (quod aiunt) in vllius verba ſibi iurandũ exiſtimet, vlliuſuè authoritati tantũ tribuat, quin ab eius erratis liberè recedat; neque contra vſqueadeò quemq̃
8 contẽnat (ex ijs præſertim, qui aliquo in honore habentur) vt eo fructu ſe ipſum fraudet, qui ſępe etiã ex librorũ non optimorũ lectione referri ſolet. Cũ enim non oĩa oĩbus data ſint, ſed alia in re aliũ pręſtare liquidò videamus, perfectius id eſſe neceſſe eſt, quod quis non duorũ tantũ, aut triũ, ſed multorũ imitatione cõſequutus fuerit. Multi multo-
9 rũ libri (ſententia mea) ſunt euoluendi, ſed in ijs vt non damnanda omnia, ſic nõ omnia imitanda. Damnantur eo nomine Accurſiani, quod perſępè ob bonarum literarum ignorationem, ijs in rebus hęſitent, ac diutiſſimè perſiſtant, quę non modo infructuoſę ſunt, ſed planè pueriles, atq; irridendæ. Eſto, ſint hac in re (vt uere ſunt) maxime reprehendẽdi, At erũt ne propterea cętera omnia, quę ab ipſis traduntur aſpernenda, atq; ommitẽdæ quęſtiones omnes copioſiſſimè ab ijs diſputatæ, quarũ pleræq; eiuſmodi ſunt, vt ſingularũ explicatio integros ipſos titulos facile illuſtrare poſſit? Eoſdẽ porrò audio à nõnullis cõmendari, quod in ſingulis tractãdis magis quodãmodo ſibi conſtẽt, ac legibus tantùm agant, neq; ad ea digrediantur, quę cũ ſint noſtris incognita, ab alienis authoribus petenda ſint, id quod multiplicis doctrinæ oſtẽtandæ gratia ſtultè quidã facere ſolẽt. At nõ ego prorſus hac in re imitandos eos eſſe cenſeo, nam vel ſi illorum nunq̃ laudauero oſtẽtationem, qui temerè, nullaq; de cauſa in alienas meſſes falcem iniecerint, tamen ſi ex alienis authoribus ea quis deſumpſerit, quæ propoſitę rei aptè cohæreant, lucemque illi aliquam afferre poſſint, hoc ego factum non modò non impro-
10 bauero, ſed ſummopere commendauero; Video enim hanc legum diſciplinam cum reliquis ſtudijs commercij plurimũ habere, ita vt ex eis multa paſſim deſumi poſſint, quæ in legitimis etiam quæſtionibus ad veritatem facilius obtinendam momenti non parũ habeant. Neque verò Bartolo honoris tantũ vnquã tribuero, vt quæ ignorarit ipſe, à nobis quoque ignorari, aut quod minus ipſe præſtiterit, rectè à nobis quoque prętermitti poſſe cõceſſurus ſim. Hæc ſanè cuperem poſſe me illis perſuadere, qui ad ius diſcendum quotidie ſe conferunt, atque ijs etiã multò magis, qui iuri docendo ſeſe totos de-
11 diderunt; Nam cum videam (& maxima certè cum mea voluptate) fœlix noſtrum hoc ſeculum, excuſſa veterum barbarie, linguarum peritia mirificè excultum, optimorum

librorum copia refertum, ijſque omnibus artibus, ac diſciplinis inſtructum quæ
ad hanc noſtram Iuriſprudentiam priſtino nitori reſtituendam ſummo adiumen-
to eſſe poſſent; ſi hoc vnum noſtræ ætatis interpretes ſibi in animum induce-
rent, vt rudis illius, atque imperiti ſeculi hominibus neque nimium crederent,
neque contra etiam certis in rebus promeritam ipſis laudem detraherent, ſed ra-
tione potius, firmoque animi iudicio, quàm vel inuidia, vel authoritate ſingula me-
tirentur, ſperarem fore, vt quæ poſthac in noſtras leges ederentur commentaria,
eam formam præ ſe ferrent, quæ omnium animos tantum alliceret, quantum nunc
ſolertiſſimi plerique, optimoque ingenio prędíti noſtra hęc ſtudia, non alia certè de
cauſa, quam ſcriptorum noſtrorum culpa abhorrent, ac deteſtantur. Non me la-
tet quantum eiuſmodi in rebus facilius ſit verbis alios monere, quam quod mo- 12
neas re ipſa pręſtare, ac præſertim vbi tanta rerum moles verſanda ſit, vſuſque
emendandus, qui vetuſtate iam penitus conſenuerit. Etenim (vt de me ipſo di-
cam) quamuis ego ſemper dum Bononię primùm, deinde Salernum, ob Ioannis
Bologneti clariſſimi, eximięque eruditionis iuriſconſulti ab ea ciuitate diſceſſum,
accerſitus publicè ius ciuile docui, hoc ipſum, quod dixi, docendi inſtitutum mi-
hi propoſuerim, hùcque ſemper omne meum ſtudium, ac cogitationes meas omnes di-
rexerim; ſentio tamen meis me commentarijs eam, quam conceperam animo
idæam minimè aſſequutum eſſe. Et id cauſæ fuit cur quæ publicè dixiſſem, eo-
rum ſemper diſcipulis meis vel mihi amiciſſimis aſſiduè id à me efflagitantibus co-
piam facere recuſauerim; Siquidem uerebar ne in meo nomine aliquando exirent, quę
mihi non prorſus probarentur; ſi quę vero erant quæ mihi ipſi ſatis arriderent, ve-
rebar vt peritorum virorum aſſenſum eſſent habitura. Neque enim ignorabam,
quam facile ſit cùm alijs in omnibus, tùm præſertim in Iuriſprudentiæ ſtudijs nimio
propriarum rerum amore labi; quę ſtudia quàm varia, quàm incerta, atque in contra-
rias partes flexibilia ſint, innumerabiles propemodum eadem de re noſtrorum in-
terpretum ſententiæ, atque aliarum ſuper alias aceruatarum interpretationum
volumina perſpicuè oſtendunt. In hoc verò tandiù propoſito conſtantiſſimè per-
manſi, donec Romam profectus à ſummis viris, atque in omni doctrinarum ge-
nere præſtantiſſimis, quibus fortè commentariorum meorum partes aliquot perlege-
ram, ad ea ipſa quàmprimum edenda ita ſum non modò perſuaſus, ſed pene etiam
impulſus, vt non poſſem pertinacius reclamare, quin eorum grauiſſimum iudicium
planè aſpernari, ac pro nihilo ducere viderer. His igitur impellentibus difficilem admo
dùm, ac periculoſam prouinciam aggreſſus ſum. Conſtitui enim, quæ quatuor anno- 13
rum curſu pomeridianis horis Auditores meos docueram, in vulgus edere, atq; omni
um palàm iudicio ſubijcere, ſi minus eodem tempore omnia, at ſaltem paulatim, &
quantum occupationum mearum ratio feret, vt ex primis meis, rudibusq; exemplari-
bus ea ipſa aliquantò accuratius deſcribere poſſim. Qua in re faciendũ mihi eſſe duxi,
vt cæterorum interpretum ordinem quendam (vt ita dicam) vniuerſalem minime im-
mutarem, & quæ in certarum vel legum, vel Rubricarum interpretatione ex inueterato,
totius præſertim Italię, vſu quæſtiones tractari ſolent, eaſdem ego quoq; ijſdem in locis
tractarem; ſingulas tamen tractationes, quantum res ipſa pateretur, clariori quàm
cæteri faciant, certioriq; ordine inſtituerem, ac verioribus etiam fortaſſe traditionibus
illuſtrarem. Iam verò cum totum hoc negotium cogitatione complecti iam inciperem,

circulo

14 ac simul quæstiones illas omnes animo perlustrarem, quæ hoc toto quadriennij quasi circulo continētur, nonnulla esse animaduerti, quæ non certæ alicui legi, vel materiæ conueniunt, sed omnium ferè communia sunt, vt quę de lege ciuili, & naturali, de duplici iure gentium, de naturali æquitate, alijsq; nonnullis, quæ ex his fontibus quasi profluunt, non vno aliquo, sed varijs in locis à nostris disputantur, quæq; vsq; adeò scitu necessaria sunt, vt qui illa non planè tenuerit, omnibus eum propemodùm in rebus hæsitare necesse sit. Itaq; ne sępius eadem, vbi usus eueniret, repetenda essent, nihil
15 rectius nos facere posse arbitrati sumus, quam ut illa ipsa, quæ diximus, paruo hoc libello concluderemus, qui libellus cõmunia quædam contineret quasi prolegomena, & cũ
16 ad cætera legum commentaria, quę in posterum edituri sumus, tùm præsertim ad tractationem obligationum, ex qua parte potissimum totius suscepti muneris initiũ sumere statuimus, quodammodo lectores institueret. Siquidem cum legis siue (vt Iustinianus inquit) iuris uinculum obligatio sit, nemo inficiari potest, quin ad omnes obligationis effectus permagni referat, quonam iure, seu qua lege inducta sit obligatio, quod sanè intelligere non poterit, qui harum vocum discrimina non probè nouerit, & quod his vocibus significatur, non rectè in suas species antea distinxerit. Æquitatis porrò vim omnem illi in primis tenendam esse, cui sit de obligationibus differendum, ex eo perspi
17 cuum fit, quia in tota obligationum materia nihil fermè est, in quo magis Interpretes elaborent, quàm vt ostendant quantum quęq; obligatio æquitatis habeat, vnde intelligatur, an ne actionem producat, vel saltem exceptionis, quę sola nititur ęquitate, quasi obicem valeat opponere, Item impediat nè pœnitentiam, an verò ne eam quidem propter obligationis, (vt ipsi inquiunt) debilitatem impediri ęquitas patiatur. Quamquã uerò non omnia hìc complecti in animo habuimus, quæ de lege, Iure, & ęquitate dici possent (cum id propemodum infinitum esset) sed ea tantùm quę ad institutũ nostrum magis necessaria esse duximus, nonnunq̃; tamen aliquanto liberius, uel alienis etiam in campis uagati sumus, multaq; ex alienis Authoribus desumpsimus, quæ à nostris uel prorsus prætermissa erant, uel perperam, atq; insulsè admodùm tractata;
18 Neq; enim sanè ipsi animaduertisse uidentur, quàm absurdum sit eum qui se legum, Iurisq; peritum esse asserat, quiq; ęqui, ac boni peritiam profiteatur, hos ipsos quos profitetur terminos non probè tenere. De lege igitur primũ tractaturi, vt quid sit lex rectius intelligamus, cõmodissimũ esse duximus ab illa quæstione exordiri, sit ne aliqua animę nostrę potentia, quam (vt videtur voluisse. Soci. in rub.ff.de verb. oblig.) verè legem dicere possimus.

ARGVM.

QVæ sint animę nostræ facultates, & an ijs legis nomen, quemadmodum Socinus existimauit, conuenienter accomodari possit.

1 Quo ordine animæ nostrę facultates inter se dispositæ sint.
2 Vegetatiuæ facultatis operationes nulla cognoscendi egent vi, neq; ex arbitrio nostro pendent.
3 Sensitiuę facultatis instinctus ex Vlp. & Iustiniano.
4 Cognitio à sensibus qua rõne perficiatur.
5 Sentiendi facultatem Socinus naturæ legem nominat.
6 Qua in re Paulus à Vlpiano, & Iustiniano videatur dissentire.
7 De rationali anima non omnia hìc dicenda quæ dici possent, sed ea tantùm quæ ad propositã legis tractationẽ spectãt.
8 Ratio est potior hominis pars, quãuis nõnulli

nulli amplius senserunt, rationem totũ hominem esse.

9 Durum videtur hominem ipsum esse legem, cùm ipse potius legi obstringatur.

10 Lex non videtur dici posse, quę non præsideat, ac dominetur.

11 Non semper rectè operatur qui cum ratione operatur.

12 Ius, & lex apud nostros confunduntur.

13 Ius non est ratio, sed quod ratione constituitur.

CAP. II.

ILlud omnibus compertissimum est, animam qua homines à natura donati sunt, triplici potentia præditam esse, nam cum homines vitæ, & sensus facultatem, & rationis vsum habeant, triplici animæ potentia pręditi rectè dicuntur, nimirũ uegetatiua sensitiua, & rationali; quarum hic ordo est, vt vbi rationalis sit, ibi quoq; sensitiua includatur, vbi sensitiua, ibi quoq; vegetatiua, quamuis è conuerso non ita res sese habeat, 1
vt ex ijs quæ dicturi sumus facilè apparebit. Vegetatiua animę facultas est, qua viuimus; ideòq; hac generamur, nutrimur, & crescimus. Quæ munera sic illa pręstat, vt continuè attrahat, digerat, expellat; hę enim operationès omnes quasi primis illis seruientes ad generationem, augumentum, & conseruationem necessariæ sunt. Hęc non hominibus est propria, sed cum brutis, imo & cum plantis communis nobis est, namq; & plantas è terra succum quasi cibum trahere exploratum est, perq; omnes ramos illum digerere, & difundere, atq; ea ratione nutriri, indeq; crescere, & fructus sibi similes generare. Neq; porrò in eo vlla cognoscẽdi indigent vi, sed sola illa ad hunc finem natura 2
dicuntur, qua à summo rerum omnium opifice Deo donatæ sunt. Nec sanè quisq̃ nostrum est, qui vlla discursus, ac rationis vi famem, ac sitim in se ipso compescere possit, quemadmodum nec sumpto cibo, & potu potest sibi ipsi esse impedimento, quominus & nutriatur, & crescat, si ea modo ætate sit, quę ad crescendum sit idonea. Hanc Socinus existimat legem diuinam dici posse, qua sine vlla humanæ rationis ope omnia prorsus, quæ tota hac mundi machina concluduntur, & animata, & inanimata, & rationabilia, & irrationabilia reguntur, iuxta illud Boetij libro tertio de consolatione.
« O' qui perpetua mundũ ratione gubernas. Quod quia pleniori eget explicatione, nos aliquantò accuratius exquiremus paulò post, sit ne prorsus hac in re Socino assentiendũ. Huic animę parti, quã dicunt vegetatiuã, proxima est sensitiua, quę neq; ipsa solis hominibus data est, sed & in brutis animãtibus cernitur inesse. Ea verò ad maris, 3
& fœminę cõiunctionem pertinet, ad liberorũ procreationẽ, eorumq; educationem, vt docet Vlp. in l.1.ff.de Iust. & iur. Iustin. inst. de iur. nat. gen. & ciuil. §. ius naturale. Sic
« & Cicero libro. 1. offic. Commune (inquit) animantium omnium est coniunctio
« nis appetitus procreandi causa, & cura quędam eorum quæ procreata sunt. Quanuis autẽ hæc potẽtia rationalis non sit, tñ propius ad eam quodãmodo accedere, atq; ipsius speciẽ prę se ferre videtur. Nam pręter mouendi, & appetendi, complectitur etiã cognoscendi facultatem quandam, quę toties munus suum explet, quoties oculis no- 4
stris, alijsuè sensibus corporeæ res aliquę (quæcunq; illæ tandem sint) obijciuntur. Etenim res omnes sibi à sensibus exterioribus oblatas sensus communis recipit, receptas imaginationi offert, oblatarum rerum speties imaginatio format, formatas deniq; memoria conseruat. Prout verò in hunc modum vnumquodq; vel bonum, vel malum esse cognoscimus, ita illud ipsum eadem hac sentiendi vi, vel expetimus, vel reijcimus.

Qua

Qua de re existimat Aristoteles lib. 1. de moribus cap. ult. sensitiuam animæ potentiam, uel si rationalis non sit, rationis tamen haud prorsus expertem esse, propterea
5 quod delectum habet quemdam, & ui sua ad optimum quodq; nos inuitat. Hanc sentiendi uim naturæ legem nominat Socinus in Rub. ff. de uerb. oblig. Quod idem quãuis & Vlpianus, & Iustinianus in locis proximè citatis uideantur sentire, dum ius etiam brutis tribuunt animantibus, non tamen id satis tutò uidetur recipi posse, Si quidem in con
6 trariam sententiam se propensiorem Paulus ostendit in l. pen. ff. de iust. & iur. qui ius ita distinguit, ut solis hominibus illud se concedere, cæteris uerò animantibus planè denegare haud obscurè testetur, Habuit autem Paulus hac in re authorem Arist. lib. 5. de moribus cap. vij. ubi idem apertè sentit, dum ius politicum in duas species, naturale scilicet, ac legitimum deducit, eiusq; differentias ita exponit, ut eas solis hominibus conuenire demonstret. Quare cum neq; hoc satis liqueat, quod de anima sensitiua affirmat Socinus, sed in eo Iurisconsulti inter se pugnare uideantur, aliquantò accuratius id quoque à nobis inferius explicabitur. Tertiam deniq;, & ultimã animæ nostræ facultatem dicimus rationalem; Hæc est illa naturæ nostræ uis, qua non modò quid quaque in re uerum sit, quid uè deceat, intelligimus, sed etiam ad ea quæ recta, & honesta esse cognoscimus, studio quodam impellimur, contraq; ab ijs amouemur, quæ iustitiæ, atque honestati repugnare iudicamus, Ita enim comparatum est, ut cum primum intellectus noster, quem possibilem uocant, eo inuisibili lumine illustratus, quem intellectum agẽtem appellant, rectum aliquid, & bonum esse cognoscit, tum statim uoluntas, quæ est altera rationalis animæ uis, ita eius amore incendatur, ut membra ad operandum confestim moueat, Quo fit, ut nisi res aliqua impedimẽto sit, operatio, & effectus necessariò subse
7 quatur, ut dicit Arist. lib. vij. de moribus cap. iij. Multa de hac rationali animæ facultate dici possent, quæ ut à Philosophis naturalibus accuratè tractãtur, ita à nobis essent alienissimæ; Nobis enim id tantum propositum est, ut cognoscamus utrum hominis ratio sit lex, ac cum simpliciter legem dicimus, rectè ne rationẽ ipsam intelligamus. Qua in re pariter suã nobis Socinus paucis sentẽtiã aperit, cũ dicit rationẽ esse legẽ naturalẽ p quã homo ad ea q̃ ratiõe cõstãt, inclinatur. Verũ cõtra ipsius sñiam tria uideo in mediũ afferri posse, quorum mox confutatio ad ea quæ tradere instituimus, faciliorem aditum præstabit. Quamq̃ verò de ratione tantùm loquemur, tamen ad reliquas quoq; duas potentias hæc eadem obiecta pertinebunt; Nam si demonstrari posset, hominis rationẽ non esse legem, multò magis idipsum & de reliquis duabus animæ partibus affirmandum esset. Primùm igitur humanam rationem non esse legem, ita demonstrari pos
8 se videtur, Illud omnibus exploratissimum est, potiorem hominis partem rationem esse, imò verò sensere nonnulli hominem nihil aliud esse, quàm animam, & rationem ipsam, ita vt rationem, & mentem hominis totum hominem esse affirmarent, corpus verò hoc quod cernimus non hominem, sed hominis instrumentũ existimari debere; Quod apertè ille sensisse videtur, quem dicere solitum ferunt, loquere vt te videam, nam dum iubebat hominem loqui, vt hominem videre posset, ex hoc perspicuè indicabat, hominem non esse hoc quod spectamus corpus, sed rationem quæ intus latet, & viget, atq; oculis corporeis cerni non potest. Hoc verò ipsum fusius in Alcibiade primo prosequitur Plato, apud quem Socrates argutissimis rationibus ostendere conatur, se qui amabat Alcibiadem, non corpus eius, sed animum, & rationem adamasse. Hoc ita constituto, concludi posse videtur, falsum esse quod Socinus affirmat,

mat, hanc ipſam mentem, & rationem eſſe legem, nam cùm ratio non quidem totus
homo (nam uerè in hoc Plato à ueritatis ſcopo aberrauit) ſed potiſſima certè ipſius
pars ſit,ſi eamdem rationem contendis eſſe legem, ipſum quoq; hominem,ſaltem quo
ad potiorem ſui partem,ſibi ipſi legem eſſe concedas oportet, Hoc autem nimis durũ,
minimèque ferendum uidetur,ut dicas legem eſſe ipſum hominem, cui lex impoſita 9
eſt, & id quod obſtringit ab eo quod obſtringitur, nihil propemodùm differre. Alte
rum eſt, quod contra hanc Socini ſententiam maximè facit, quia non uidetur lex dici
poſſe, quæ non præſideat,ac dominetur, ut ex Chryſippo ſummo Stoicæ diſciplinę phi- 10
loſopho refert Martianus in l. 2. ff. de legi. Oportet (inquit) legem præſidere bonis,&
“ malis ducem,& Principem eſſe, & quæ ſequuntur. Hoc autem non verè affirmari poſſe
“ uideretur,ſi ratio hominis eſſet lex, quia uerè hęc mens, & ratio non pręſidet bonis,&
malis,neque ſemper in hominibus præualet,aut dominatur, cum imò homines eo ipſo
quod cum ratione operantur,malè operari,& ratione ipſa abuti poſſint;quod egregiè
exemplo citharœdi oſtendit Ariſtoteles lib.j.de moribus cap.vij. Sicut omnis(inquit)ci 11
“ tharœdi opus eſt citharam pulſare, periti uerò, ac probè docti citharœdi rectè pul-
“ ſare, ſic hominis cuiuſcunque eſt agere cum ratione,probi uerò hominis eſt re-
“ ctè cum ratione operari. Quibus uerbis demonſtrat Ariſtot. non omnes qui cum
“ ratione agunt, rectè agere, ſed à rectæ rationis ſemita poſſe declinare, Quod cum ita ſe
habeat, qui accuratius hanc rem totam inſpexerit, non dicet rationem eſſe legem, ſed
illud potius legem appellabit, quod præcipit, ut recta rationis ſemita inſiſtamus,con-
traque prohibet, ne ab ea declinemus, neuè malè cum ratione agamus, cum ex eodem
Chryſippo tradat Martianus legem eſſe præceptricem faciendorum,prohibitricemque
non faciendornm d.l.2.ff. de leg. Alioquin nimis abſurdum eſſet eum qui lege utitur,
uel ex lege aliquid agit, in eo poſſe delinquere, ſicut perſpicuè ſentit Ariſto. eum qui
cum ratione agit, eo ipſo perperam,& iniuſtè agere poſſe. Poſtremò uel ſi maximè cõ
cedamus (id quod nequaquàm concedi debet) eum qui ratione utitur,ſemper illa re-
ctè uti, non tamen confeſtim ſequitur rationem eſſe legem, quod ſic oſtendi poteſt.
Duo hæc uocabula ius, & lex apud noſtros confunduntur, ſic Iuſtinianus in §. ſingulo 12
rum Inſti. de re diui. ius uidetur appellare legem illam naturalem, quam unà cum hu-
mano genere rerum natura prodidit, Idem etiam de lege poſitiua probatur in l.iura cõ
ſtitui in l. ius naturale.ff. de leg.iuncta rub. eiuſdem tit. Lex igitur, & ius tanquàm unũ
& idem accipiuntur. Cum hoc concedis, tum ſic argumentor, Ratio noſtra non eſt
ius,ergo ratio non eſt lex. Quod uerò pono rationem non eſſe ius, apertè teſtantur Ca
ius,& Iuſtinianus, dum ius illud appellant, quod naturalis ratio inter omnes homines 13
conſtituit l.omnes.ff.de iuſt.& iur.§.ſed ius quidem inſti.de iur.nat.gen.& ci.quibus in
locis de naturali omnium hominum lege loquuntur, Quam cum dicant à naturali ra-
tione fuiſſe introductam,haud obſcurè ſignificant eam à ratione diuerſam eſſe. His tri-
bus argumentis Socini ſententia optime uidetur refelli poſſe, qui rationem ipſam le-
gem eſſe ſentit, Quæ tamẽ argumenta quo pacto dilui poſſint,ſequẽti capite aperietur.

ARGVM.

QVàm uariè legis nomen uſurpetur, & quæ nam uere ſit illa lex, quam nobis in to-
ta iuriſcientia conſiderandam proponimus.

1 Legis

Legis nomen quàm latè pateat, & quomodò strictius, propriusque accipiatur.

2 Quatuor legis species Plato constituit.

3 Quam Platonici dicunt legem diuinam Theologi æternam nominant ob rationem hic adductam.

4 Non defuerunt qui cœlo, ipsique mundo uniuersali animam, & rationem inesse stultè arbitrati sunt.

5 Lex quoque cœlestis, ut à Deo promanat tanquàm à prima rerum omnium origine, sic diuinæ prouidentiæ penitus subiicitur.

6 Sola sunt corpora, quæ cœlestium corporum impressionem aliquam possint recipere.

7 Quæ inter nos passim cōtingunt, ea ex siderum conuersionibus necessitatem nullam assumunt.

8 Lex naturalis non prorsus dici potest essentiam ab ęterna lege diuersam, ac separatam habere.

9 Homines multò præstantiorem in modum, quàm cætera, diuini luminis impressionem participant.

10 Cuiusmodi illa sint, quæ nobis à lege naturali suggeruntur.

11 Lex humana unde fluat, aut quo pacto à naturali lege distinguatur.

12 Secus Theologi diuinam legem accipiūt, ac Platonici faciant.

13 Diuinam legem non sempet homines habuerunt, ut naturalem.

14 Lex diuina non exteriores tantùm actus coercet, quod unum facit lex humana.

15 Ex duabus diuinis legibus, quantum Mosaicæ præstet Christiana.

16 Duplex ratio, cur præter humanam legem, lex quoque diuina hominibus fuerit necessaria.

17 Lex Pontificia utrum diuina potius, an humana debeat appellari.

18 Lex Pontificia non tàm in diuinarum scripturarum explicatione, quàm in dirimēdis hominum controuersiis uersatur.

19 Non prędictas omnes legum species, sed naturalem tantùm, & humanam considerat iurisperitus.

20 Magis propriè legis nomen sibi uendicat lex naturalis, quàm lex humana.

21 Non putat Plato legem humanam legis nomen mereri, nisi quatenus naturali legi & consentanea.

22 Quicquid à legislatore constitutum est quodammodò iustum existimari Aristoteles tradidit.

23 Cum legem dicimus, non tàm spectamus quid ea decretum sit, quàm quid decerni debuerit.

24 Inter proprium, & improprium datur medium.

25 Verè ne lex naturalis ita definiri possit, ut hominis ratio sit, & quomodò hoc sit accipiendum.

26 Dupliciter differunt uoluntas, & electio, licet quantum ad id quod nunc agitur confundantur.

27 Natura omnes homines ad id quod rectum, & honestum est propendunt, & inclinant.

28 Legis definitio ex Platone.

29 Lex naturalis non scripta, sed nata, adeoque nostris mentibus insculpta, ut nemo illam ignorare, aut dissimulare possit.

30 Lex unde dicta.

31 Facit duplex hominis natura, ut diuersis cōsideratis homo sibi ipsi lex dici possit.

32 Tres illę personæ quæ distinguuntur in aliis iudiciis, nimirum iudex, accusator & reus, in legis naturalis iudicio, subiecto concurrunt.

33 Nullum seuerius, atque incorruptibilius quàm proprium cuiusque de se ipso iudicium.

34 Naturalis legis pœna est, quod scelesti homines propriorum scelerum conscientia uexentur.

35 Proborum hominum amplissimum pręmium, rectè factorum conscientia.

36 Ius, & lex non idem planè sunt.

CAP. III.

VT ergo intelligatur, uera nè hæc, an falsa sint, quæ contra Socini sententiam obiecta fuere, ac simul ea omnia accuratè tradantur, quæ hac in re scitu necessaria sunt, plenius aliquantò nobis explicandum est, quid hoc ipsum sit quod legem appellamus. Reperio hoc legis nomen latissimè patere, id quod & Plato

animaduertit in eo dialogo qui Minos, seu de lege inscribitur, vbi vocabulum hoc ad omnia instituta, omnesque regulas, quacunque in arte tradantur, rectè referri posse arbitratur, Vnde non tantùm iurisconsultorum, non tantùm Medicorum, ac Geometrarum leges esse statuit, sed etiam quæ de cultu hortorum ab agricolis, imò & quæ à coquis de condendis obsonijs præcipiuntur, rectè hoc nomine nuncupari posse putat, & horticulorias illas, has coquorum leges appellat. Verùm alibi ipse Plato hoc nomen legis aliquantò magis coarctauit, legem illam esse sentiens, cui rerum imperium, ac gubernatio quædam sit, & quæ certum vitæ modum, certamq; normam præscribere possit. Quatuor autem ille le- 2
gis species esse statuit, diuinam, cœlestem, naturalem, & humanam, vt ex Timæo, Phædra, & Gorgia colligitur. Diuinam legem statuit esse summi, præpotentisque Dei prouidentiam; Idem enim Plato lib. x. de legib. impietatis eos arguit, qui non ab ipso rerum omnium opifice Deo omnia proficisci, omniaq; regi, ac gubernari putet. Cùm igitur nobis exploratissimum esse debeat, quicquid hac tota tùm inferioris, tũ superioris mundi machina continetur, diuina regi prouidentia, consequens est, vt sicut in Principe, qui perfectam aliquam communionem hoc est ciuitatem, siue vnam, siue plures gubernat, regendi, ac moderandi normam illam legem appellamus, sic in Deo summo & opt. ipsam rerum omnium gubernandarum rationem legis instar esse dicamus. Hanc quam Platonici diuinàm vocant, Theolo- 3
gi æternam nominant, vt hoc nominis discrimine hanc ab ea secernant, quàm paulò post diuinam nuncupabimus, Sic eam appellat Diuus Thomas in prima secundæ quęstione 91. ibique huius nominis rationem illam affert, quià diuina ratio nihil ex tempore concipit, sed æternum habet conceptum, vt dicitur Prouerb. 8. quo fit, vt cum æternum hunc diuinæ rationis conceptum nos legem dicamus, iure optimo æternam legem appellare possimus. De hac pulchrè Cicero libro 2. de legibus, cum inquit. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neq; hominum ingenijs excogitatam, neq; fictum aliquod esse populorum, sed æternum quoddam, quod vniuersum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia, Ita Principem legem, & vltimam Dei mentem esse dicebant. Hùc etiam pertinet, quod ex Boetio refert hìc Socinus.

« O' qui perpetua mundum ratione gubernas.

Secundam, ut diximus, legem, nimirum cœlestem statuunt Platonici, quam fatum esse dicunt, & non in sola mente diuina, sed in superioris mundi anima, ac sferarum, siderumque inclinatione quadam positam esse, Nam ut huic nostro corpori, quod cuiusdam similitudinis ratione (quòd uniuersalis mundi instar sit) à multis paruus mundus non inconcinnè dictum est, mentem atque animam includi perspicuè cognoscimus. Ita cœlo, ipsiq; mundo uniuersali animam, & rationem
« inesse, quanuis stultè, uoluerunt. Sic Cicero lib. 2. de legibus. Quid est uerius, 4
« quàm neminem esse oportere, tàm stultè arrogantem, ut in se mentem, & ratio-
« nem putet inesse, in cœlo, mundoq; non putet, aut ea quæ uix summa ingenij ra-
« tione comprehendat nulla ratione moueri putet? Eamobrem Plato primam quidẽ illam legẽ supra rationes esse dicit, hanc uerò secundam putat in rationibus esse positam; ꝑpterea qđ hęc lex cœlestis, quę dicitur fatũ, quãuis ipsa quoq; à Deo summo, & opt.

5 & opt. vt à prima rerum omnium origine promanet, diuinæq; penitus subijcia-
tur prouidentię, certis tamen, & naturalibus rationibus continetur. Existimat enim
in spherarum, siderumq; animabus (propterea quod illis hæc inferiora forma, mo-
do, temporeq; consentiant) inuolutam quandam inesse seriem futurorum, ac rerum hìc
apud nos explicãdarum quasi pręfigurationem, Atq; ea re fieri, ut queãdmodũ plantę
certis temporibus accedente, uel recedente Sole uel pullulent, uel arescant (uniuersa sci
licet uerni, uel autumnalis temporis natura ad id illas prouocante) ita homines, cęte-
ręq; animantes certi temporibus, ac certis astris accedẽtibus, uel recedentibus, simulq;
iũctis, uel semotis, eorumq; aspectibus quoquo pacto uariatis, interdum uitas longius,
ac fœlicius producant, interdum uerò interitus acerbiores habeant. Quod ita recipien
dum est, ut semper illud constantissimè retineatur, sola hìc esse corpora, quæ cœlestium
corporum impressionem recipiant, animorum uerò nostrorum, qui incorporei, ac pla
nè diuini sunt, libertatem nequaq̃ (ut quidam non modò impiè, sed & stultè prorsus ar
bitrati sunt) ulla ex parte imminui posse, Sicuti nec possunt ea, quæ inter nos passim cõ-
tingunt, quæque summi, atque opt. Dei prouidentia fieri dubitandum non est, ex side-
6 rum conuersionibus necessitatem ullã assumere. Tertia est lex naturalis, quam dicit
Plato in seminibus positam esse; est enim uis quędam rerum seminibus innata, qua sin-
gulæ ad proprios actus, propriosq; fines propendunt, & inclinant, Hoc autem ideò fit,
7 quia, ut docet diuus Thomas in prima secundæ quæst. 91. artic. 2. nihil planè est, quod
non legis æternæ, hoc est diuinę rationis particeps sit, quatenus ab illa tanq̃ uniuersali
omnium rerum regula, ac mẽsura regitur, & gubernatur. Vnde fit, ut lex naturalis non
8 prorsus dici possit essentiam ab æterna lege diuersam, ac separatam habere; imò enim
pars ipsius est, ab illa sola pendet, & promanat, ab illa deniq; uim, & robur omne suum
assumit. Lex æterna (ut diximus) in sola diuinæ mentis ratione cõsistit, lex uerò natu-
ralis, quocunq; illam applices, nihil aliud est, ut diuus Thomas ibidem declarat, quàm
diuini numinis impressio, cuius solius communicatione res omnes innatam illam uim
assumunt, qua bonum semper aliquod suaptè natura appetunt, atque ad proprios fi-
nes diriguntur, Qua ex re fit, ut quæ sunt naturę ipsi quoque Deo tribuere soleamus, ut
Ouidius cum inquit.

" Hanc Deus, & melior litem natura diremit.

Hęc uerò diuini numinis impressio, & communicatio, tametsi omnibus in rebus per-
9 spicitur, tamẽ in hominibus multò clarius, quàm in alijs elucet, Cæteris enim & rebus,
& animantibus diuinum hoc lumen eatenus tantùm, quatenus fert eorum natura, com
municatur, & ita quidem communicatur, ut ea tamen ab illius uirtute, ac præstantia
longissimè absint; Homines autem diuini intellectus, & rationis essentialiter (vt inquit
diuus Thomas) ac uerè rationaliter participes facti fuere, Vt non modò recta, hone-
staq; & cognoscant, & appetant, sed arduis etiam in rebus maturè deliberare, ac pro-
uidere possint, vitæ rationem instituere, mores componere, aliorum hominum cœtus
moderari; quo fit ut cùm ingeniorum acie diuinę sapientiæ quasi speciem, ac simula-
crum præ se ferant, tùm mira in rebus gerendis solertia diuinam prouidentiam imiten-
tur, ac denique totius naturæ suæ nobilitate ad supremæ naturæ præstantiam proximè
accedant. Idq; proculdubio ex eo proficiscitur, quod homines modo quodam
longè nobiliori, ac pręstantiori diuinę prouidentię, quàm cœtera, subijciuntur; ac ꝓpte
rea illustrius, pleniusq; in ipsis, quã in alijs fit diuini luminis impressio, ac cõmunicatio.

Est verò hæc diuini luminis communicatio in hominibus, quam nos legem naturalem appellamus, quæ nobis quid rectum, quiduè bonum sit, singulis in rebus ostendit, cuiusq; ope cognoscimus cultũ Deo exhibendum, patriæ, ac maioribus parendum, fidem seruandam, & id genus alia, quæ omnibus, qui ratione prædìti sint, cognita esse 10
necesse est. Atque idipsum oppidò quàm eleganter diuinus Vates nobis expressit, qui posteaq̃ ad iustitiam nos adhortatus est, quoniam uidebat multos forsan extituros, qui se excusarent, quòd se neminem habere dicerent, qui quæ iusta, & honesta essent, ipsis ostenderet, respondet ea nèminem ignorare, aut dissimulare posse, cum diuini quasi vultus lumen ita signatum in nobis sit, ut apertam iustitię, atque honestatis spetiem
« facile unusquisque in se ipso cernere, atque intueri possit. Sacrificate (inquit) sacrifi-
« cium iustitiæ, & sperate in Domino. Postea subijcit. Multi dicunt quis ostendit nobis
« bona? Cui obiecto sic respondet. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.
Lumen intelligamus rationis naturalis, ut rectè exponit diuus Thomas in prima secũdæ quæst. 9. art. 2. Itaque rectè Tullius lib. 2. de legibus, cum dixisset principem & ultimã legem Dei mentem esse, posteà subijcit, naturalem ex ea legem oriri, atque ex hoc ortu
« ipsius arguit præstantiam. Ex qua, inquit, illa lex, quam Dij humano generi dederunt,
« rectè est laudata, est enim ratio, mensq; sapientis ad iubendum, & uetandum idonea.
« Et paulo post. Quæ nõ tum deniq; incipit lex esse, cum scripta est, sed tum cum orta est,
« Orta autem simul est cum mente diuina; quamobrem lex uera, atque princeps apta ad
« iubendum, & ad uetandum ratio est recta summi Iouis, Ergo ut illa diuina mens sum-
« ma lex est, ita cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. Post legem naturalem quarto loco legem humanam numerauimus; Profluit hæc lex humana à lege naturali, sicq; ipsa quoque à lege illa æterna, ut à primo fonte promanat, à qua legis natu- 11
ralis originem proxime deduximus. Siquidem ex principijs communibus, & indemonstrabilibus, quæ legis naturalis sunt, ipsi deinde homines eius, qua prędìti sunt, rationis, & mentis pręsidio adiuti, alia nonnulla plenius, magisq; spetiatim constituerunt, quę non ita passim omnibus nota esse, aut eodem semper modo sese habere, sed plerunq; mutari, ac uariari posse uidemus; atque hæc sunt, quæ legem humanam, seu positiuam perficiunt. Verùm quoniam quę ad legem humanam attinent, infra accuratius à nobis explicabuntur, satis erit in pręsentia hoc tantùm indicasse, quo pacto lex humana ab alijs legũ spetiebus distingui debeat. Prȩter has quattuor leges, nimirum æternã, cœlestem, naturalẽ, & humanam, addunt Theologi legem diuinam. Diuinam autem legem 12
uocant, non prouidentiam, ut Plato, nam æternam illam dicunt, ut sic commodius singulis appellationibus singulæ leges distinguantur; diuinam uerò eam appellant, quæ pręter instinctum, & rationem naturalem ab ipso Deo optimo maximo pro eo, quo genus humanum prosequitur, incredibili amore, & charitate hominibus data est; primò quidem Israeliticis, deinde præstantiorem quendam in modum nobis Christianis. Hęc non ex omni sua parte mentibus, & rationibus nostris insculpta est, atque ob id nõ unà cum humano genere est prodita, quemadmodum naturalis, Imò enim fuit aliquando tempus, cum hanc legem homines non habuerint, quamuis eius pręcepta legis natura- 13
lis principijs mirificè consentiant arg. cap. 1. prima distin. Neque uerò id solum diuina lege assequimur, quod lex humana nobis prȩstat, quę actus tantùm exteriores moderatur, interiores uerò animi motus in nobis non coercet, neque tacitis cogitationibus ullam pœnam constituit l. cogitationis pœnam. ff. de pœnis l. fugitiuus, & l. sępe. ff. 14
de uerb.

de uerb.sig.l.inficiandi.ff.de furtis.l. qui autem.ff.de his,qui not.infam. Sed multò pręstantiorem in modum sancit lex diuina,interioresq; etiam motus, & tacitas cupiditates nostras coercet, ac moderatur; Etenim lege humana id tantum prohiberis, ne alienas nuptias adulterio polluas; illud uerò addit lex diuina,ut ne facere quidem id concupi-
15 scas. Atqui ex duplici,quę ab ipso Deo hominibus data est,lege diuina,eò Mosaicę præstat Christiana,quod hęc non tantùm imperat, sed etiam robur nobis quoddam addit, atque inuisibilem gratiam largitur, qua imperata perficere ualeamus;quod nec Mosaicæ,neque alterius ullius legis munere unq̃ homines consequi potuerunt. Quamobrẽ uerò pręter naturalem,& humanam legem,quę ad benè, beatèq; uiuẽdum uidebantur
16 satis esse posse, lex diuina fuerit necessaria, duplex ratio assignari potest. Primò considerandum est,semper legi (quæcunque illa sit) certum finem propositum esse oportere, quem actiones nostræ omnes intueantur; finis autem legi naturali non is potest esse propositus, qui humanæ naturę conditionem excedat,hocq; solum illa spectat, ut ad hanc quam hic uiuimus uitam rectè,& honestè degendam nos instituat. Sed malè proculdubiò, imò uerò infœliciter prorsus nobiscum ageretur,si ad hunc solum finẽ nati essemus; essemus enim (ut uerè diuinitus ille dixit) miserabiliores cœteris omnibus animantibus. Quare finem illum, cui nos Deus summus,& opt. destinauit, lõgè præstantiorem esse oportet; atque is porrò est,ut ad Deum ipsum,unde ortum iam duximus,peracto demum huius miserrimæ uitę curriculo reuertamur,Ibiq; diuinam naturam in qua omnes omnium rerum thesauros abscondi perspicuum est, proprius contẽplemur, & cum beatis spiritibus fœlicissimo,ac sempiterno æuo perfruamur.Quoniam uerò hunc finem lex naturalis non agnoscit, utpotè quę humanę naturę (quemadmodũ diximus) conditionem non excedit, propterea ad hanc rem diuina lege opus fuit, quę ad tàm præstantem finem animos nostros incenderet, eoq; uitam,mores,atque operationes nostras omnes dirigeret, atque institueret. Eundem hunc finem quem spectat lex diuina, lex quoque Pontificia sibi proponit, ut ad futurę uitę fœlicitatem no-
17 stras dirigat actiones. Quocirca diuina potius,quàm humana debet appellari.ar.c.quo iure 8. distin & c. nimis, ubi plenè not. de iureiur. Idq; cũ ob hanc quã diximus causam, tùm etiam quia non humano ingenio excogitata fuit, sed diuino spiritu dictata, Cõstat enim non tantùm Sanctorum Patrum traditionibus, sed etiam summorum Põtificum constitutionibus,in quos summus Deus, & seruator noster Christus omnem tùm ligandi,tùm soluendi contulit potestatem, Itemq; sanctissimarum synodorum decretis, tùm & alijs ecclesiæ institutis,quam se ille nunq̃ destituturum, sed usque ad consumationem seculi semper ipsi præstò futurum diuino eloquio pollicitus est.Quibus de causis hęc quoque lex diuina dici potest, quamuis non tàm in diuinarum scripturarum
18 explicatione,quàm in dirimendis hominum controuersijs uersetur, ut docet Gratianus cap. 1. 21.distin. Altera insuper,cur lex diuina nobis traderetur,causa fuit,mira rerum humanarum uarietas,& inconstantia, tum & humani iudicii imbecillitas,Quibus rebus plerũq; fiebat,ut ne hunc quidem finem per nosmetipsos assequi possemus, qui ad terrenam hanc uitam rectè informãdam,atque instituẽdam pertinet. Multa enim quotidie eueniebant perplexa, dubia,atque incerta, in quibus neq; naturali lege quicquàm iuuabamur, utpotè quæ omnium passim mentibus insculpta communia tantùm quædam practici intellectus principia continet, At neque ab humana lege satis certum pręsidium sperare poteramus, quę ab infirmo, hebetiq; hominum iudicio profecta à uerò iustitię,

iustitiæ, & honestatis scopo plerunq; aberrabat. Earundem enim rerum sæpe diuersa, imò & planè contraria sunt iudicia, Cum videamus nō modò apud uarios populos varia viuendi instituta, sed etiam in eadem ciuitate frequentes legum promulgationes, abrogationes, correctiones, mutationes. Quare hac quoque de causa diuinę legis præsidio opus fuit, quæ sublata omni errorum quasi caligine, uerum nobis ad iustitiam, & honestatem aditum patefaceret, ac certissima norma, quæ nullo modo deficere, aut errare posset, quid sequendū, quidue fugiendū esset, nobis pręscriberet. Has quinq; legum species explicare non prorsus alienum esse duximus; sciendum tamen est non has 19
omnes ad institutum nostrum pertinere, Etenim eam quam diximus cœlestem legē uocari nō modò non Iurisconsultorum, sed nè piorum quidem ullorum hominum studio dignam censemus, Æternam uerò, itemq; diuinā legem, ut cæteris omnibus longè anteponimus, ita eas Theologis reseruamus; nisi quatenus pontificias traditiones diuinę legis appellatione ob rationes superius adductas complecti uelimus. Quare nos postremas duas tantùm legis species consideramus, naturalem scilicet, & humanam, Quæ lex humana vsqueadeò naturali legi affinis, & cōnexa est, vt nulla alia, quam naturę habeat fundamenta, atque à solis (quemadmodum anteà diximus) naturalis legis principijs proficiscatur. Ex his porrò duabus, quæ solæ tùm à nobis, tùm etiam à moralibus philosophis considerantur, maximè propriè lex dicitur lex naturalis, quam vnà cum hu- 20
mano genere proditam esse & nos supra docuimus, & tradit Iustini. in §. singulorum insti. de re. diui. Ita vt legi humanę, ac positiuę quatenus per se illam consideres, si non impropriè, at certè minus propriè hoc legis nomen conueniat. Siquidem (vt rectè aduertit Ficinus ex Platone in Minoe) ea quæ à principibus, & populis statuuntur, non nisi quà naturali legi conueniunt, legis nomen merentur, Nam si à recta illa, & opti 21
ma naturę semita declinent, rectè quidem decreta, & edicta, siue instituta dicuntur, leges autem nequaquàm appellari debent. Idemq; etiam apertè sensit Papinianus in l. 1. ff. de legibus, cum dixit legem esse virorum prudentum consultum; neque enim sanè prudentum consultum diceretur, nisi iustitię, & honestati conueniret, sine qua prudentiæ nomen non consistit. Hinc Cicero lib. 1. de legibus, posteàquàm loquutus est de le
« ge naturali, illāq; veram legem esse diffiniuit, hęc verba subiungit. Populariter interdum
« loqui necesse est, & appellare eam legem, quæ scripto sancit, quod vult aut iubendo,
« aut vetando, vt vulgus appellauit. Non hanc ego certè ausim dicere impropriè legem, cum sic passim vsurpetur à nostris Iurisconsultis, vel si dura, & iniqua videatur l. prospexit. ff. qui, & à quib. & toto tit. ff. de legib. Iccircò enim sic potest sat congruenter appellari, quia quicquid ab eo constitutum est, qui legis condendę auctoritatem ha 22
beat, quodammodo iustum existimatur, vt aduertit Arist. lib. 5. de moribus cap. 1. Quāquàm etiam dicere possumus, cum sic legem veteres appellarunt, non tàm quid lex decernat, quàm quid decernere debuerit, considerasse, id quod ęquè, & de iuris vocabu- 23
« lo docuit Vlp. in l. pen. ff. de iust. & iur. Pretor quoque (inquit) ius reddere dicitur
« etiam cum iniquè decernit, relatione scilicet facta non ad id quod prætor ita fecit, sed
« ad illud quod prætorem facere conuenit. Verumtamen sicut hanc impropriè legem non dixerim, ita Ciceronis fretus auctoritate minus propriè legem dicere non dubitauerim. Neque id absurdum est, cum inter proprium & improprium medium illud da- 24
ri, quod non improprium est, sed tamen minus proprium, doceat Vlp. in l. 1. ff. de suis & legit. Rectè igitur ante omnia constituendum est quid sit hæc lex naturalis, quam

omnium

omnium maximè propriè legem esse dicimus, tametsi id quoque ex supradictis intel-
25 ligi potest. Meæ sententiæ summa hæc est, ut uerè affirmari posse existimem, legem naturalem esse rationem, seu rationalem animæ nostræ partem, ut rectè Socinus quoque hìc dicebat. Sicq; legem definit etiam Cicero lib. 1. de legib. Lex est (inquit) naturæ uis, mens, & ratio prudentis, iuris, atque iniurię regula. Idem Cicero lib. 2. repetit, cum ait, Est enim lex nihil aliud, nisi recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibensq; contraria. Quibus verbis, non tantùm ostenditur partem animæ nostrę rationalem esse legem, sed etiam intelligitur, quomodo ea accipi debeat, ut legis nomen illi conueniat, Nimirum quatenus uolūtati nostræ imperat honesta, prohibetq; contraria; quæ res planius in hunc modum explicari potest. Constat animę rationalis duas esse facultates, si minus essentia, at certè effectu, & operationum discrimine inter se distinctas, nempè intellectum, & uoluntatem. Atque hìc cum dico uoluntatem complector etiam electionem; quamquàm non me latet inter uoluntatem, & electionem
26 eas differentias solere assignari, quod electio eorum tantùm sit, quæ in nobis sunt posita, voluntas autem etiam ad ea, quę aliunde pendent, imò & quę natura fieri non possunt, extendatur. Item quòd uoluntas finem spectet, electio autem eorum potius sit, quæ ad eum nos finem perducunt, Quo fit ut & diuites esse, & rectè ualere uelimus, eligere uerò media dicamur, quorum ope & diuites fieri, & rectam valetudinem comparere possimus, vt docet Aristoteles lib. 3. Ethic. cap. 2. Quas differentias ego hìc non considero, quoniā non est necesse. Habet igitur pars rationalis animę nostræ duas potentias, quarum altera intelligimus, altera uolumus, atque eligimus. Harum uerò ea est inter se coniunctio, ut ob eam, quam supradiximus, diuinę rationis communionem, id quod rectum, & honestum ab intellectu iudicatur, semper uoluntas appetat, atque ad id potissimum naturæ instinctu quodam feratur. Cum ergo dicimus rationalem animā in nobis esse legem, nō eo tantùm accipere hoc debemus, qudò intelligat, At neq; quòd
27 uoluntas sit, sed quòd diuini luminis communicatione ita afficiatur, ut ad ea, quę recta & honesta sunt, propendat semper, & inclinet. Etenim sicut natura oculi uident, ita animus natura iudicat, & sicut corpus non potest non dolere, cum illi vulnus aliquod infligitur, ita animus semper angitur, & cruciatur, quoties iustum, & honestum uiolari intelligit, cum eo ipso, animi iudicio quoddam quasi vulnus infligatur. Propterea Cicero in sua diffinitione non eo solo contentus est, ut dicat legem esse rationem, sed in eo rationem considerat, dum illud nobis munus præstat, ut imperet honesta, prohibeatq; contraria. Atqui hac in re Platonem suum secutus est, ex cuius uerbis tùm in libris de legibus, & in libris de Rep. tùm prę sertim in eo dialogo, qui Minos, seu de lege in-
28 scribitur, apertè colligimus hanc de legis diffinitione ipsius sententiam esse; ut dicamus legem esse ueram gubernandi rationem, quę optimum nos ad finem certis medijs, atq; ad eum ipsum accommodatis instituit, atq; dirigit. Hanc uerò diffinitionem conuerti cum suo diffinito, ita optimè demonstrari potest. Illud in primis necessarium est, hanc rationem, quę sic actus nostros instituit, & dirigit, esse primum humanarum operationū omnium principium, & consequenter earundem normam, & regulam dici debere, ut ostendit diuus Thomas in prima secundę quæst. 90. artic. 1. eo usus argumento, quia, si credimus Aristoteli, in his omnibus, quę aguntur, primum principium est ordinatio, In uno quoque autem genere cernere est, quod est primum, idem pariter mensuram, & regulam ipsius generis esse, Quemadmodum in numeris eadem unitas, quæ numeri principium

cipium eſt,numerandi etiam normam, & regulam præbet,Nec minus apertè in genere motuum hoc perſpicitur, ut qui primus motus eſt, idem etiam ſit, ex quo cœterorum deinde motuum regula, & menſura perficitur, Atqui certè nihil eſt, quod in quaq; re legis nomen magis mereatur, quàm quod regulę, & menſuræ uim obtineat. Si ergo hanc totam argumentationis ſeriem ſpectauerimus, apertè uidebimus rationem noſtram,& mentem,quæ actiones noſtras instituit,rectiſſimè legem appellari, nam ſi ordinatio eſt actionum noſtrarum principium, ſi principium rerum omnium, earundem regula,& menſura eſt, ſi deniq; omnis regula,& menſura in quaq; re,ſola illius rei lex dici debet, conſequens eſt. ut,cum humana ratio ſit ordinatio quędam, quæ noſtras actiones dirigit, & instituit, ſicut proxima diffinitione complexi ſumus, eam ipſam hominis eſſe legem fateri debeamus. Hęc eſt illa lex quæ non ab hominibus ſcripta, ſed à Deo 29
ipſo lata, & mentibus noſtris inſculpta eſt, adeoq; omnibus eſt cognita,ut nemo illam ignorare, aut diſſimulare poſſit;quę tacito quodam iuſſu,atq; præcepto compellit nos ad ea, quæ honeſta ſunt, & amouet a contrarijs; quam denique non didicimus, aut accepimus, ſed natura ipſa,& ſola rationis facultate,ob diuinę rationis communicationē, hauſimus, expreſſimus, arripuimus. Iam verò ſi quæras cur hoc potiſſimum nomen ſortita ſit, vt lex appelletur, Diuus Thomas in 1. 2. q. 90. art. 1. huius nōminis originē 30
inde fluxiſſe arbitratur, vt à ligando lex fuerit appellata; Sed hac in re mouet me magis Tullij teſtimoniū, qui tradit legem à deligendo fuiſſe dictam, atq; in hoc latinos à Græcis diſcrepare. Etenim quam latini legem dixere,Græci νόμον ἀπὸ τῆς νομῆς hoc eſt à diſtributione appellarunt ſiue ἀπὸ τοῦ νέμειν quod eſt diſtribuere,cum proprium legis munus ſit, vt ius cuiq; ſuum certa ratione aſſignet, atq; tribuat. Quare Tullius poſteaq; de hac lege naturali locutus eſt,ſubijcit hæc verba. Eamq; rem illi græco putant nomine ſuum cuiq; tribuendo appellatam, ego verò à deligendo, nam vt illi æquitatis ſic nos delectus vim in lege ponimus. Tradita legis cùm diffinitione, tùm ethimologia, ac Socini ſententia confirmata,qui partem animæ noſtrę rationalem legem eſſe tradidit,reliquum eſt, vt tria illa diluamus obiecta, quę ſuperius in proximo cap. cōtra hāc ſententiam allata fuere. Dùm igitur primò dicebatur ex hac ſententia illud ſequi, vt homo, qui mens,& ratio haud falſò dici poteſt,idem pariter & lex ſit; id verò abſurdum eſſe, legem,atq; hominem eſſe vnū,& idem,cum homo potius vtatur lege,ipſiq; legi obſtringatur; Reſpondetur fore quidem id abſurdū, ſi hoc ipſum eadem ratione inſpecta acciperetur, ſed facit duplex, diuerſaq;, qua homines pręditi ſunt, natura, nimirum ratio- 31
nalis, & ſenſitiua, vt neq; mirum, neq; abſonum videri debeat, ſi ratio, quæ tanq̄ Regina totius ſimul naturę noſtrę ſupremam partem obtinet,legis munus in nobis explear, ſenſus moderetur,libidines coerceat,mores componat, actionibusq; noſtris omnibus certum modum,ac certam normam pręſcribat. Quo fit,vt vel ſi in alijs iudicijs tres illæ perſonę inter ſe differre debeant, accuſator, reus, & iudex,cum ſcilicet vel Iulia lege agi 32
tur,vel Pompeia,Corneliaue, aut alijs eiuſmodi, quæ ab hominibus latę ſunt, tamen cum hac lege naturali agendum eſt, tum vnusquisq; ſolus in ſe ipſo formam iudicij quandam inſtituat,ſe ipſe tacitus accuſet,ſe ipſe apud ſe defendat,ac ſi illius criminis reus,eſt cuius nomine accuſatur, ſemetipſum deniq; condemnet, adeòq; ſeuerum hoc 33
ſui ipſius iudicium experiatur,vt vel ſi à quocunq; alio Iudice abſoluatur,ſe ipſo tamen Iudice abſolui nunq̄; poſſit,vt elegāter Iuuenalis his verſibus tradidit.

" Exemplo quodcunq; malo committitur ipſi

" Diſplicet

Displicet authori, prima est hęc ultio quod se
Iudice nemo nocens absoluitur.

Itaque non est alienum, hominem sibi ipsum legem esse, quod & Apostolus apertè sentit, cum Epist. ad Romanos cap. 2. scribit, gentes eas quibus lex nulla data est, sibi ipsas legem esse, si modò naturalis rationis præscriptum obseruent. Secundum obiectum illud erat quòd lex præesse semper, ac dominari debet, sed ratio non semper dominatur, imò non semper rectè nos instituit, cum sæpe contingat, perperam in eo quempiam agere, dum rationis munus exercet, ut etiam Aristotelis authoritate supra confirmauimus. Respondetur ad hoc, negari quidem non posse, quin interdum ratio nostra sensuum illecebris deprauetur, ac quasi decipiatur, qui sępe in ratiocinando falsas subijciunt propositiones, unde fit, ut non uera, sed falsa illa proficiscatur ratiocinatio, quam paralogismum appellant, Sed non propterea tamen naturę bonitas uincitur, neque ic circò ratio internum illud suum remittit pręceptum, sed assiduè intus clamat, & à sensibus se uidens circumuentam, quantum in ipsa est, reluctatur, & cum ui uicta demum succumbit, tùm nostrum nobis scelus continuè exprobat, & conscientiæ
34 stimulis usque adeò nos uexat, ut non modò liberè nunquàm quiescere, sed ne spirare quidem sine continuo animi angore ualeamus. Quapropter cum ratio ne tunc quidem à legis munere, & officio desistat, non uideo cur legis nomen debeat ammittere. Nam si humanas leges pariter spectemus, illæ certè non semper seruantur, & multi quotidie contra illas delinquunt, sed quia eisdem illis legibus puniuntur, idcircò leges nihilominus & sunt, & appellantur; legis enim uirtus est non tantùm uetare, imperare, permittere, sed etiam punire l. legis uirtus. ff. de legibus. Atqui certè quin improbi homines, qui rationis, & naturæ perscriptum lædunt, eiusdem naturæ, & rationis lege puniantur, inficiari nemo potest, nam quę maior potest pœna excogitari, quam continuus ille quem diximus animi angor, quo illi, qui iniustè, ac scelerate aliquid commiserunt, quasi furiarum tędis ardentibus (quemadmodùm Poetę summa cum ratione sunt fabulati) cruciantur, agitantur, ac perterrentur, ut de Oreste, Besso, alijsque nonnullis exempla non incognita sunt? qua de re Cicero. Hęc est natura (inquit) quæ ab iniuria arcet, quæ uel in maxima solitudine uexat tamen impios; hęc est natura, quæ de Regibus, ac Tyrannis sumit pœnas, quas si quid peccarint, luunt ipsi non tàm iudicijs, quibus non tenentur, quàm uexatione mentis continua, quę dies noctesque eos exagitat. Sicut & contrà eadem hac naturę ui qui iustè, & hone-
35 stè uiuunt rectè factorum conscientia amplissimum pręmium consequuntur, miram scilicet animi quietem, ac iucunditatem, quam ad beatè uiuendum plurimum ponderis habere nemo non fatetur, multi uerò etiam solam per se sufficere arbitrantur, unde illa puerorum nænia apud Horatium.

Rex eris aiunt.
Si rectè facies, hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi nulla pallescere culpa. Est porrò hæc nænia,
Quę rectè regnum facientibus offert
Et maribus Curijs, & decantata Camillis.

Sequitur ergo naturalem hanc, quam diximus, legem omnibus in hominibus

C reperiri,

» reperiri, siue illi rationis præscripto pareant, siue eius munere abutantur, cum ui- » deamus ab hac una lege illos quidem præmio affici, his uerò scelerum pœnas maximas imminere, Quanquam illud satis argumenti est, quod rationem legem esse iam fuit demonstratum, & ratione omnes homines tùm probos, tùm scelestos præditos esse constat, atque in hunc modum Cicero argumentatur lib. 1. de legib. cum inquit. « Quibus enim ratio à natura data est, iisdem & recta ratio in iubendo, & uetando, si « lex, ius quoque, at omnibus ratio, ius igitur omnibus datum est. Rectam rationem in omnibus esse putat, quia quanuis ab improbis non seruetur, tamen semper eam uim habet (quemadmodum alibi ipse inquit) ut quantumuis audaces homines cogat ad negandum facinus, aut confessi causam aliquam fingendam, ut iure fecisse uideantur.

Illud postremò contra hanc sententiam afferebatur, quòd cum hominum ratio differat à iure, ut ex Vlpiano, & Iustiniano demõstratum fuit, consequens esse uidetur, etiam à lege rationem differre, cum ius, & lex planè idem esse uideantur. Cui argumento ita respondendum est, vt dicamus hoc ultimum falsum esse, nam imò ius, & lex inter se differunt, ut perspicuè ostendunt ea uerba, quæ ex Tullio proximè retulimus, si lex ius quoque, & quæ sequuntur, Idemq; innuit etiam Caius in l. 2. ff. de orig. iur. in illis uerbis, populus sine certa lege, sine certo iure primum agere instituit. Quid uerò inter se differant, infra suo loco demonstrabimus. 36

ARGVM.

OMnes nè planè homines legem habeant naturalem, an uerò illi tantùm, qui ex rationis præscripto uiuunt, & quomodo illud accipiendum sit, quòd omnes philosophorum scolæ receperunt, improbos quosque homines ignaros esse.

1 Nemo qui cum ratione loquatur, ab eo spernendus est, qui alicuius rei ueritatem assequi studeat.
2 Bonum, & rectum natura omnes appetimus.
3 Videntur hæc duo simul pugnare, quod improbi homines ignari sint, & quod omnibus planè hominibus lex naturalis data fuerit.
4 Prudentia à probitate seiungi non potest.
5 Incontinentes ab intemperantibus Aristoteles seiungit.
6 Qua de causa qui ab omni iustitia, morũque sanctitate alienissimi sunt, id tamẽ ennixè studeãt, ut quammaximè iusti, sanctique habeantur.
7 Caligula palàm dicere solitus est, nihil esse laudabilius inuerecundia.
8 Fœdissimæ Neronis nuptiæ.
9 Heliogabalus catula indomitæ libidinis à militibus appellatus.
10 Commodus Antoninus omnia à se flagitiosè gesta in acta publica referri iussit.
11 Sardanapalus in morte tantùm se uirum ostendit.
12 Improbi sunt plerique homines probis, & iustis multò perspicaciores.
13 Neronis quinquennium.
14 Initio imperii Caligula nemo melior, ut ad extremum nemo deterior.
15 Aristoteles ita loquitur, ut se perplexum ostendat.
16 Igniculi sunt quidam à natura hominibus dati, quasi quædam uirtutum semina.
17 Rectè dixit Aristoteles uirtutes, & uitia in nostra esse potestate.
18 Quomodò accipiendum sit, quod dicitur uoluntatem per se cœcam, rationis atque intellectus præscriptum sequi.
19 Vnde fluctus illi animorum, qui sæpè nos ancipites reddunt.

Ad

20 Ad propositæ difficultatis explicationem duo sunt tempora distinctè consideranda.
21 Dùm mali adhùc incerti deliberant, nulla eorum ignoratio est.
22 Differunt hæc secundum Aristotelē quod ignorantes, & quod propter ignoratio nem aliquid faciamns.
23 Neque ebrii, neque irati uenia, aut miseratione digni sunt, si per ebrietatem uel iram aliquid peccent.
24 Qui iam delicto assensum præbuerunt, aliquo modo ignari dici possunt.
25 Sit ne hoc concedendum, eos qui scelus aliquod patrare iam decreuerint, iccircò ea obliuisci, quæ prius intelligebant.
26 Nunquàm prorsus tolli potest illa naturæ nostræ uis, qua ad bonum propensi sumus.
27 Quid causæ sit, cur quę perperam committimus, omni studio honestare contendamus.
28 Particularium propositionum usus non quidem ad speculationes, sed tamen ad practicam scientiam est maximè necessarius.
29 Incontinentes uel particulares propositiones non tenent, uel certè iis non utū tur, dum in illa uersantur perturbatione.
30 Cuiusmodi sit incontinentis ratiocinatio.
31 Verè dicemus incontinentes expeditè ratiocinari, uerèque etiam hoc negabimus, si diuersa tempora consideremus.
32 Verè dici potest improbis quoque hominibus naturalem legem inesse, ob rationes quæ hìc afferuntur.
33 Quæ ratio sit, cur aliena magis quàm nostra errata cognoscamus, & quæ nos committimus in aliis uindicemus.
34 Intemperantium, atque incontinentium non par conditio est.
35 Possint nè Plato, & Tullius aliqua ratione defendi, qui solis prudentibus legem tribuere uidentur.
36 Vt naturalem legem quis habere dicatur duo sunt necessaria, ueri. s. perspicientia, & propensio ad id quod rectum, & honestum est.
37 Si improbi alioquin homines rectum sibi aliquid in animum inducant, non alio quàm legis naturalis munere id facere existimandi sunt.
38 A' uiris prudentibus nihil propè differunt improbi homines, eo ipso quod iustè, ac prudenter aliquid agunt.

CAP. IIII.

HÆc quæ de lege hucusq; tradita fuere, satis certè plana, & aperta sunt; sed hìc tamen uideo ab iis qui adhuc accuratius hæc, quæ diximus, considerare uoluerint, dubitationem excitari posse, cuius explicatio non satis expedita uidetur, quare illam non censui esse prætermittendam. Quod si qui forsan erunt, qui nos accusandos existiment, quod iam nimis diù in his commoremur, quæ ab Accursianis tradita non reperiuntur, ideoq; ab alienis potius authoribus desumenda sint; ego apud illos peccatum meum non excuso (si id modo peccatum est) sed iis potius concedo, ut hoc capite prætermisso, ad alia statim se conferant. Ipse uerò interea illis non deero, qui aliquantò studiosiores erunt ueritatis, Cuius ea est conditio, ut donec illa undequaque eluceat, omni ex parte erroris caligine sublata, nunquàm prorsus nos quietos reddere possit. Dubitatio igitur, quæ ex supradictis oriri potest, eiusmodi est. Diximus legem naturalem omuium prorsus tùm proborum, tùm improborum hominum mentibus, ita insculptam esse, ut nemo eam ignorare, aut dissimulare possit. Contra hoc maximè pugnare uidetur, quod præstantissimi omnium philosophi sentiunt Socrates, Plato, & Aristoteles, qui cum omnia summa semper cum ratione tradiderint, eorum authoritatem ne nos quidem Iurisperiti ita

facilè debemus aſpernari, ut inaudita cauſa eos reijciamus. Concludunt ipſi omnes malos errore labi, atque ignaros eſſe; fuſiusq; aliquantò hoc proſequitur Ariſtoteles lib. 3. Ethic. cap. 1. ubi minimè obſcurè loquitur, ſed apertè ſententiam no-
« bis ſuam indicat his uerbis. Omnis prauus ignorat, quæ facere oportet, & à quibus eſt
« abſtinendum, & ob eiuſcemodi errorẽ iniuſti homines, maliq; omninò fiunt. Quod
- ipſum ea quoque ratione cuippiam fortaſſe non prorſus alienum primo aſpectu uideri poterit; quia nos natura ita formati, atque inſtituti ſumus, ut ad id quod bonum, & re- 2
ctum eſt, uoluntas ſemper noſtra feratur (ſiue illud uerè ſit bonum, ſiue ita eſſe uideatur) eoq; omnis noſtra actio, omnis ars, & doctrina dirigatur, Quod cùm ſatis per ſe perſpicuum eſt, tùm id etiam non ſemel Ariſtoteles ipſe teſtatur, ut lib. 1. Ethic. cap. 1. Itẽ lib. 3. cap. 4. atque alibi perſæpe. Quapropter ſi uidemus malos, & improbos homines ea appetere, eaq; uelle, & amplecti, quę mala, & inhoneſta ſunt, atque à recta iuſtitię ſemita declinant, quomodo poſſumus inficiari, quin errore, & ignoratione id contingat, ut quę uerè mala ſunt, ob corruptam iudicij, atque ingeniorum aciem ab ipſis bona, & recta iudicentur? Qua ratione rectè illud quoque Ariſto. concludere uidetur in-
« continentes electione carere, ut lib. 3. Ethic. cap. 2. vbi Incontinens (inquit) cupiens
« quidem non tamen eligens eſt, quoniam cupiditas aduerſatur electioni, & quæ ſequuntur. Iam uerò ſi hoc concederemus omnes malos ignorantes eſſe, ac propterea electionẽ carere, corrueret certè illud totum quod ſupra diximus, omnibus hominibus, quantumuis improbis, naturalem legem ineſſe; Legem enim diximus perfici diuini lu- 3
minis communicatione, quę nobis quid rectum, & honeſtum ſit, oſtendit, atque prę-ſcribit, At hoc modo poneremus iſtos propter ignorationẽ in maxima errorum caligine uerſari, neque honeſtum ab inhoneſto ſecernere poſſe. Rurſus legem eſſe diximus, in qua delectus uis omnis ponenda eſt, ut ex Cicerone oſtendimus, qui propterea dixit legem à deligendo fuiſſe appellatam, At iſtos daremus nullum planè electionis uſum habere. Sed nec Cicero forſan ab hac poſteriori ſententia abhorreret (quando ipſius quoque auctoritati nonnihil dedimus) qui quanuis lib. 1. de legib. naturalem legem omnibus datam eſſe affirmet, tamen in eo aptitudinem potius quandam, quàm rem ipſam, & effectum ſpectaſſe uidetur, quod poſteà indicat ipſe lib. 2. dum legem ita diffinit, ut ſit mens, & ratio prudentis, iuris, atque iniuriæ regula; quibus uerbis oſtendit ſe probis tantum hominibus, non autem malis & impijs legem tribuere uoluiſſe. Siquidẽ prudentia à probitate nunq̃ ſeiungitur, alioquin prudentiæ nomen amittit, uerſutiaq; 4
& calliditas potius appellatur, ut docet ipſe in libris Offic. Itemq; Ariſt. lib. 6. de motib. cap. pen. & ult. Hinc fit, ut illud quoque nonnullis dubium uideri poſſit, quod diximus improbos omnes conſcientię ſtimulis agitari, namq; hoc in illis tantùm contingere ueriſimilius eſt, qui probi alioquin viri naturæ noſtræ potius imbecillitate, quàm firmo animi propoſito in aliquod crimen delabuntur, quales deſcribit Ariſtoteles eſſe incontinentes, dum illos ab intemperantibus ſeiungit lib. 7. Ethic. cap. 3. Ac talem quidem fuiſſe Oreſtem ſcriptorum monumentis proditum eſt, qui excepto 5
matris parricidio (quod tamen ipſum non ullo odio, aut impietate ductus, ſed patris ulciſcendi cauſa cõmiſit) reliquis omnibus in rebus, ac præſertim in Piladis amicitia ſanctiſſimè ſeruanda (quę non niſi inter optimos uiros talis eſſe potuiſſet) miram ſemper probitatem præ ſe tulit. Quare ſi eiuſmodi homines propria errata deteſtantur, nõ eſt quod quicq̃ miremur. Verùm cum aliquem damus intẽperãtẽ, hoc eſt animo ita ob

firmatum,

firmatũ, ut præsentẽ uoluptatẽ, animiq́; sui libidinẽ etiã per scelus, & flagitiũ sequi uelit, dubitari potest, quomodò ille propriorũ scelerũ terrore, uel pudore saltẽ aliquo afficiatur, aut quomodo illum tędere possit earum rerum, quas impiè, ac flagitiosè commiserit, si ex Platonis, atque Aristotelis sententia concedimus ignorantem eum esse, & ita mente quasi obcęcatum, vt quæ recta sint, quæ vè minus internoscere haudquaquàm valeat Atqui certè multos quotidie videmus, qui teterrimis flagitijs suis, ita gloriantur, eaque sic vbique prædicant, vti si insignia aliqua, ac præclara facinora patrassent. Et quanuis maximus etiam eorum numerus sit, qui propria scelera summo studio occultant, ac dum maximè perfidiam, & improbitatem suam exercent, dumque turpissimis omnibus
6 ac teterrimis sese vitijs contaminãt, id sedulò semper agunt, vt viri boni, ac iusti ab omnibus habeantur; Faciunt tamen id proculdubio uel legũ, ac pœnarũ terrore, vel quia ea ratione cõmodius alios fallere, dolisq́;, ac fraudibus suis faciliorẽ se aditũ sperant prębere posse. Quod genus hominum oppidò quã eleganter his versibus pingit Horatius.

Iane pater clarè, clarè cum dixit Apollo. "
Labra mouet metuens audiri, pulchra Lauerna. "
Da mihi fallere, da iustum, sanctumque videri. "
Noctẽ peccatis, & fraudibus obijce nubẽ. "

At cũ ad Principes homines plerosq́;, Romanosq́; præsertim Imperatores animũ cõuertimus, qui anteactis ætatibus vixere, nulloq́; fraudũ egebãt suffragio, sed liberè, atq; apertè, absq́; ullo pœnarũ metu, quicquid illorũ ferebat libido, facere se posse arbitrabãtur, multò apertiora impudẽtię signa perspicimus. Quare fuisse aliquãdò crediderim, qui dubitarint quomodo Cæsar ille Caligula, qui fex humani generis appellatus est, naturalẽ hanc legẽ habere dici posset, quæ ipsi quid fugiendum esset, quidvè sequendum demonstraret, quæ ad honestatem impelleret, eaq́; uiolata pudorem ipsi aliquem inijceret, aut eum conscientiæ stimulis agitaret, Cum imò ipse ex flagitijs maximè sibi laudem captare, ac palàm dicere solitus sit,
7 nihil esse laudabilius inuerecundia, Cumq́; & aliàs multas improbissimas uoces, Oderint, dum metuant, Vtinam Po. Romanus unam ceruicem haberet, & id genus alias cõsultò ueluti gloriabundus in vulgus iactasse feratur. Atque ut omittam Neronem quem
8 constat puerum Sporũ palàm solemni nuptiarum ritu pro uxore duxisse, contraq́; etiã mulierculæ in morem Doriphoro liberto suo turpissimè denupsisse, Vt pariter sileam Heliogabalum prodigiosæ libidinis hominem, qui aliorum in se nefariam cupiditatẽ
9 palàm propositis pręmijs excitando, Romani Imperij maiestatem usqueadeò, dum uixit, dedecorauit, ut passim à militibus catula indomitę, ac rabidæ libidinis appellaretur; Vt hos (inquam) & alios multos pręteream, qui ex Romanis, externisq́; pariter historijs adduci possent, illud sanè mihi omnium maximè memoratu dignum uidetur, quod de Commodo Antonino legitur, Ille enim, cum in omni nequitiæ, ac crudelitatis genere uersaretur, ita ut uel vrbem Neronis exemplo manibus suis incendere tentauerit,
10 ita tamen his rebus omnibus gloriari solitus fertur, ut quæcunque turpiter, ac flagitiosè gessisset, ea omnia prodendę posteris memoriæ causa in acta publica referri iusserit. Qui hęc exempla sibi ante oculos proposuerit, in eam fortasse trahetur sententiam, ut illud uerum esse fateatur, quod Plato, & Aristoteles tradũt, istiusmodi homines ita mente obcœcata esse, & in tanta ignorationis caligine uersari, ut quæ recta sint à contrarijs nequeant discernere, Cuius etiam ignorationis non leue nobis præstat argumentum ultimus ille Assiriorum Rex Sardanapalus, Namque is forsan si quæ studia Regẽ decerent,

cogno-

cognouisset, non id sibi uitę genus instituisset, ut inter scotorum greges mulicbri habitu indutus purpuram colo neret, pensaq; inter uirgines partiretur, quod uel si maximè uoluptatum illecebris ductus id fecisset, non eo saltem in proposito usque ad uitæ extremum tam desidiosè perseuerasset, donec scilicet Arbactus uirum tandem esse illum docuit, belloq; victum coegit, ut extructa pyra se ipsum, suasq; simul diuitias omnes incendio absumeret. 11 His rationibus, & exemplis facilè quispiam (ut dixi) in hanc ultimam sententiam inclinare posset; sed tamen nimis durum est, minimeq; concedi potest illud assumptum (si id modò sic absolutè intelligamus) ex quo tota hæc argumentatio, huiusq; sententiæ confirmatio pendet, ut scilicet omnes, qui mali sunt, eosdem dicamus & ignaros esse, neque bona à malis posse secernere. Nam, uel si hoc uideatur ea ratione confirmari, quod uoluntas non sibi ipsi credit (cum nec iudicium illius ullum sit) sed illud semper sequitur, quod ab intellectu bonum iudicatur, tamen huic rei nimium experientia reclamat, Etenim quàm multos uidemus homines uarijs uitijs, & flagitijs inquinatos, eosdem tamen admodum intelligentes, & ingeniosos, qui uel alijs ple 12 risq; spectatæ integritatis hominibus longè perspicatiores sunt, & de ijs quæ ad mores, atque ad uirtutes pertinent, optimè disserunt? ne dicam quod minima quæque uitia sæpe in alijs acerrimè castigant, & puniunt; De quibus nihil aliud uidetur dici posse, nisi ut fateamur, ea quidē, quæ recta sunt, optimè istos perspicere, sed uel inhonesta libidine, uel alijs cupiditatibus adductos ea potius cōsultò amplecti, quæ turpia, & inhonesta esse probè intelligunt, ut Medæa apud Ouidium, cum inquit.

" Video meliora, proboq;,
" Deteriora sequor. Et paulopost.
" Quid faciam uideo, nec me ignorantia ueri.
" Decipiet, sed amor.

Credimus ne obsecro Catilinam cum in patriam coniurauit, eiusq; libertatem occupare conatus est, præceptum illud, quod natura docemur, ignorasse, Pietate erga patriam uti nos oportere? An ne etiam putamus Neronem (quando Neronis exemplum inter alia obiectum est) cum vrbem Romam, quam ornare, & amplificare debuerat, ita incendit, ut illa sex dies, septemq; noctes ipso spectante, ac ridente flagrauerit, id rectè factum existimasse, aut matris parricidium, duarumq; uxorum, ac Senecę pręceptoris cędem, totq; itidem stupra, adulteria, & alia, quæ scelestissimè perpetrauit, recta, & honesta iudicasse? An nè tandem & Caligulam, & alios quos supra connumerauimus tàm fatuos, ac dementes fuisse existimare possumus, ut nefanda, atque inaudita scelera iustitiæ, atque honestati conuenire arbitrarentur? De nemine hoc credi potest, at de Nerone, & Caligula multò minus, Ferunt enim Neronem primos quinque annos tàm præclaræ indolis speciem prę se tulisse, tantaque probitate, innocentia, lenitate, ac temperantia imperium gessisse, ut Traianus optimus ille Imperator Senatus decreto sic appellatus, dicere solitus sit, optimos quosque Principes à Neronis quinquennio longissimè abfuisse. Quod idem & de Caligula memoria proditum 13 est, qui sic imperium administrauit, ut neque melior ab initio, neque ad extremum deterior princeps ullus unq̄ fuerit. 14 Quid ergo minus uerosimile est, quam aut Caligulam, aut Neronem rectam uiuendi, imperandiq; rationem ignorasse, quam & ipsi aliquando sanctissimè seruarint? Huc accedit, quod si homines ideò mali essent, atque ideò cædes, furta, rapinas stupra, adulteria cōmitterent, quod hęc mala esse ignorarent, legum proculdubio seueritas ipsis relaxanda esset, Iniustè enim delicta uendicarentur,

neque

neque ulla esset ratio, cur non ut stulti, qui sine certo consilio delinquunt, ita & improbi scelestiq; omnes legum pœnis excusari deberent. Satis ostendunt quæ hucusque dicta fuere, hunc nodum ualdè implicitum esse, & licet hac de re loquatur Arist. lib. 7.
15 Ethic. cap. 3. Ita tamen loquitur, ut propemodum se perplexum ostendat, Cuius rei satis illud certum argumentum est, quod qui illum interpretantur, uarias in hoc opiniones, maximeq; inter se diuersas afferunt. Nos igitur, ut hoc totum cōmodius explicemus, nonnulla prius statuemus, ex quibus ad id quod quærimus aditus aperietur. Constanter illud ante omnia retinendum est, quod supra diximus, rationi nostræ hoc naturæ ingenitum esse, ob diuini luminis cōmunicationem, ut semper ad id quod iustum,
16 honestumq; est, propendat, & inclinet; Hi uerò sunt igniculi à natura hominibus dati, hæc sunt uirtutum semina, & elementa, de quibus tot in locis loquitur Tullius. Hæc elementa, hos igniculos, siue hanc ad bonum propensionem (nam his omnibus nominibus eadem res significatur) omnium planè hominum mentibus inesse, idq; præsertim initio, antequàm ullus uel uirtutum, uel uitiorum habitus contrahatur, dubitari non oportet. Nec mihi quorundā populorum instituta obiiciantur, ut Carthaginensium, qui cum proprios filios incognitis Dijs sacrificabant, quemadmodum in Minoe testatur Plato, in eo uidebantur ad feritatem potius, & crudelitatem, quam ad hāc naturæ bonitatem inclinare, Imò enim hoc ipso exemplo id quod diximus, optimè demonstratur; Siquidem illi usqueadeò naturæ bonitate, atque innato nobis religionis instinctu ad Deorum cultum ferebantur, ut paternas uincerent affectiones. Quicquid autem in eo erat peccati, id totum cognitionis uitio contingebat; ut in stultis sæpè uidemus, qui dum per stultitiam iniustè multa faciunt, tamen illa naturæ bonitate coacti, qua feruntur ad bonum, & honestum multis rationibus quamuis ineptissimis, ac planè ridendis, rectè se fecisse contendunt. Illud præterea præ oculis habendū est, quod nemo ignorat, eandem quam feris & belluis, nobis etiam ipsis naturæ inclinationem esse, ut proni ad ea sensu feramur, quæ uitæ iucūda, & utilia sunt, & licet eadem, quæ sunt utilia possint esse & honesta, tamen euenit sæpenumerò, ut hæc cum illis pugnent, & quod utilitas ad se rapit, contra honestas ad se reuocare uideatur (utilitatis verò appellatione placet hoc in loco illud quoque amplecti, quod iucundum est, ut & Cicero, & alij facere solent) Postremò etiā illud statuendum est in hac utilitatis, honestatisq; dissensione uoluntatem nostram liberam esse, posseq; uel ad hanc, uel ad illam partem se conferre. Atque hoc ne ab ipsius quidem Arist. sententia abhorret; imò ipse quoque lib. 3. de morib. apertissimè hoc ostendit dum de uoluntario, & inuoluntario loquitur,
17 eaq; explicat, quæ ad consultationem, atque ad electionem spectant, ac multò etiam fusius ibidem hoc tradit cap. 5. dum ibi docet & uirtutes, & uitia in nostra esse potestate, & à nobis solis pendere, ut uel probi, uel improbi efficiamur. Et quāuis uoluntatem per se cœcam esse rectè dicamus, & quasi pedissequam sequi semper cognoscendi facultatem, siue illa in intellectu, siue in sensibus posita sit, ita ut non possit uoluntas non illud uel appetere, uel renuere, quod sibi aliunde uel bonum, uel malum esse cōmonstra-
18 tur, Tamē hoc ita accipiendum est, ut duobus propositis honestis, non possit non illud sequi, quod ab intellectu honestius esse iudicatur; idemq; dicimus cum duobus propositis utilibus quæritur utrum utilius. Quandoquidem nihil tunc est, quo distrahatur uoluntas, atque in hanc potius quàm in illam partem alliciatur, Si enim hoc amplectitur ut honestum, cum optimum honestius illi aliud proponitur, illud potiusq; hoc uoluntas

sequatur

ſequatur oportet, Vel ſi ſolam quærere utilitatem propoſitum eſt, uincat ſemper illud ne
ceſſe eſt, quod maioris utilitatis ſpeciem præ ſe ferat. Verùm ſi utilis, & iucundi cum ho-
neſto, hoc eſt ſenſus cum ratione altercatio ſit, ut quod honeſtas fugiendum præcipiat,
id utilitas amplectendum ſuadeat, tunc liberum uoluntatis iudicium eſt, utrum ra- 21
tionis regno malit ſe ſubijcere, an uerò ſenſus quaſi tyrannidem potius ſuſtinere.

Ex his fontibus oriuntur illi fluctus animorum, qui tunc excitantur in nobis, cum 19
ratio ita ſenſibus reluctatur, ut nos ancipiti cura modò huc, modò illuc uariè diſtraha-
mur, Quod ſæpe unuſquiſque in ſe ipſo experitur, niſi fortè aliquis ſit, qui ita ſe obfir-
marit, & aut uitiorum, aut uirtutum habitus ita iam contraxerit, ut uel igniculos illos
rationibus noſtris natura ingenitos, quibus ad honeſtum inclinamur, quaſi contexerit, 21
(extingui enim illi prorſus nunquàm poſſunt) uel contrà ſenſuum cupiditates penitus
frenauerit, Nam tunc alterutro hoſte prorſus debilitato, duellum hoc, ſi minus finiri (id
quòd uerè nunquàm fit) at certè maximè diminui neceſſe eſt. Hanc uerò rationis
cum ira, alijsq; ſenſuum affectionibus luctationem ſolertiſſimus Poeta Ouid. nobis pla
nè ante oculos proponit cùm alibi ſæpe, tùm multò apertius, cū Altęam inducit poſt
eius fratres à Męleagro filio interfectos, ſecum deliberantem, an ne fatalem illum ſtipi
tem, unde filio nęcem afferre poterat, flāmis committeret. Quare cum prius ira per-
cita dixiſſet,

“ Pereat ſceleratus & ille.
“ Spemq; patris regnumq; trahat, patriæq; ruinam. Tum ſtatim illam quaſi contra-
“ rius ęſtus rapit, quare ſubiicit.
“ Mens ubi materna eſt? ubi ſunt pia uota parentum.
“ Hei mihi quo rapior? fratres ignoſcite matri. Et paulopoſt.
“ Et cupio, & nequeo quid agam, modò uulnera fratrum,
“ Ante oculos mihi ſunt, & tantę cœdis imago.
“ Nunc animum pietas, maternaq; nomina frangunt. In hac porrò luctatione iſ
qui à ratione recedentes ſenſibus uoluntatem ſubijciunt, ea ipſa in re mali proculdubio
habendi ſunt, qui uerò rationis præſcripto potius parent probitatis laudem merentur.

Iam uerò, ut his quaſi iactis fundamentis, nunc proprius ad propoſitam dubitatio-
nem ueniamus, Cū quærimus an mali iſti homines, qui ad ſenſuum libidines magis pro
pendunt, ac proprijs cupiditatibus uoluntatis aſſenſum præbent, hac de cauſa ignari
dici debeant, Reſpondeo permagni referre, quodnam tempus in hoc ſpectemus, illud 20
ne tempus quo recta ratio nondum uicta eſt, ſed uoluntas adhuc ancipiti cura diſtra-
hitur, an uerò illud, eum iam aſſenſit uoluntas, ac ſenſibus quaſi mancipio rationem de
dit; Et quidem eo tempore quo ratio nondum uicta eſt, nequeadhuc prroſus ab ip- 21
ſius imperio uoluntas defecit, intrepidè hìc dixero nullam ignorationem eſſe, Etenim
ratio dum adhuc ſui iuris eſt, armis & ipſa ſuis utitur, ac dum defenſioni locum eſſe ui
det, non ceſſat cauſas illas omnes ſubminiſtrare, quibus uoluntatem ab iniquo propoſi
to reuocare poſſit. Hinc Medęam apud Ouidium egregiè uideas ratiocinantem.

“ Prodam ne Regna parentis.
“ Atque ope neſcio quis ſeruabitur aduena noſtra? Et paulopoſt.
“ Coniungiumq; ne putas ſpetioſaq; nomina culpæ.
“ Imponis Medęa tuæ? quin aſpice quantum
Aggrediare nefas, & dum licet effuge crimen. Non ſecus infœlici Mirræ, quę ob-

ſcœno

scœno patris amore incensa erat, anteaquàm se obfirmasset, ut scelestissimum illud facinus aggredi uellet, ratio suggerebat illa omnia, quę debuerant tàm nefariæ libidinis impetum coercere pudorem, pietatem, & sacrata parentum iura. «

Illa quidem sentit, fœdoq; repugnat amori «
Et secum quo mente feror? quid molior (inquit) «
Dij (pręcor) & pietas sacrataq; iura parentum «
Hoc prohibete nefas, sceleriq; resistite nostro.

Hoc uerò est, quod nobis Aristot. significat lib. 3. Ethic. cap. 1. dum eam
22 distinctionem tradit, ignorantesnè, an propter ignorationem aliquid operemur, & concludit malos, iniustosque homines (quamuis ignorantes eos dici uelit) non tamen operari propter ignorationem, cum alioquin cogeremur fateri eos non sponte delinquere, ideòque non uituperatione ulla, uel pœna, sed uenia potius & miseratione dignos esse, quemadmodum ipse ibi docet. Idcircò uerò negat Aristoteles malos propter ignorationem delinquere, quia nulla præcedit ignoratio, quę illis adimat electionem, sed ignoratio ipsa potius ab eius electione profi-
23 ciscitur, qui sensibus magis quàm rationi parendum existimauit. Persimilis ebrij atq; irati hominis ratio est, qui uel si propter ebrietatem, aut irę furorem aliquid non intelligat, non est tamen uenia, aut miseratione dignus, Nam quicquid tùm uitij in animo est, id non initio eligendi libertatem impediuit, sed quia nimio se obruit uino, aut irę furori, quem compescere, ac frenare debuerat, nimis se facilem exposuit, ipse uerius propria electione sibi ipsi rationis usum deprauauit, unde rectè Horatius.

Ira furor breuis est, animum rege, qui nisi paret «
Imperat, hunc frenis, hunc tu compesce catena. «

Ex his omnibus perspicuum esse potest, primo hoc tempore antequàm uoluntas, quæ liberam electionem habet, uoluptati, & sensibus se submittat, nulla nos ignoratione impediri, quominus recta, & honesta à contrarijs internoscere possimus. Cui explicationi maximè conuenit id quod tradit Aristot. lib. 3. cap. 2. ubi docet non idem esse eligere bona, & putare bona, quandoquidem multi (ut ipse inquit) putant quidem aliqua esse bona, & tamen pro ipsorum improbitate ea reijciunt, contrariaque amplectuntur. Si uerò tempus illud consideremus, cum uoluntas sensuum potius illecebras sequi, quàm rationi parere decreuit,
24 rectè eum Aristotele fatebimur eos qui id faciunt, non tantùm malos, & improbos, sed etiam ignaros dici posse. At hoc ultimum sentio mirum plerisque uisum iri, Dubitabunt enim quomodo fiant ignari, qui contra rationis præscriptum aliquid facere decreuerunt, cum imò experientia doceamur illos rerum omnium quas prius intelligebant cognitionem retinere. Vt igitur hęc quoque dubitatio tollatur, considerandum est, hanc ignorationem non ulla opinionis mutatione, sed solo cupiditatis uitio, cui se iam penitus subiecierunt, euenire; & hoc docet Arist. lib. 7. Ethic. cap. 3. ubi cupiditas (inquit) rectæ rationi, non opinio aduersatur. Sola ergo cupiditas huius rei causa est, quę non secus ac soleant ira uel ebrietas, uel somnus mentes nostras ita quasi obruit, atque opprimit, ut non illæ amplius, quemadmodum antea, munus suum explere ualeant, sed quæ prius intelligebant, tum quasi sopitæ obliuiscantur, id quod scitè nobis indicat Oratius cum inquit.

" Crudi tumidiq; lauemur.
" Quid deceat, quid non obliti. Idemq; etiam alibi, cum dixiſſet neminem om-
nium eſſe, qui grauius ſentiat damnum.
" Quamqui non poterit uerò diſtinguere falſum, Demonſtrat poſteà quinam
iſte ſit, & ſic ſtatim ſubijcit,
" Quem res plus nimio delectauere ſecundæ,
" Mutatę quatient, ſi quid mirabere pones.
" Inuitus, Quibus uerbis oſtendit hoc illis damnum contingere, qui nimia dele-
ctatione, atque alijs animi affectionibus ita ſunt impediti, ut uerum à falſo diſtingue-
re nequeant. Adhuc non rectè (inquies) percipio, qua ratione poſſit id cupiditas effi-
cere; nam quid minus ueriſimile eſt, quam illum qui cupiditate aliqua obſidetur ea, 25
quæ prius intelligebat, ea de cauſa oblitum eſſe? aut quis conceſſerit non amplius il-
lum cognoſcere furta, cædes, ſtupra, adulteria, iuſtitiæ & honeſtati reclamare? Nec ſa-
nè illa ebrij, & incontinentis ab Ariſtotele tradita comparatio ſatis conuenire uide-
tur, non enim incontinens errat, delirat, aut uagatur animo, id quod ebrius facit, ſed
liberè, atque expeditè omnia cognoſcit, & honeſta à contrarijs rectiſſimè diſcernit.
Quanuis multi multa hac in re tradant, ut in qua potiſſimum huius totius contro-
uerſiæ quaſi cardo uerſatur, Ego tamen miſſis aliorum diſputationibus meam paucis
ſententiam explicabo. Puto igitur eſſe animaduertendum illam ipſam rationis, & natu 26
ræ noſtræ uim, quę initio cum ſenſibus luctatur, ut uoluntatis aſſenſum quaſi uictoriæ
prȩmium quāuis, poſteaq̃ duello in illo ſuccubuerit, non propterea tamen penitus tol-
li, atque extingui, Imò enim (ut mihi uidetur) adhuc illa intus urget, & (quantum in ip
ſa eſt) uires continuè ſuas exercet; idq; ex eo perſpicuum fit, quod in nobis ipſis ſæpè
experimur, ut poſteaquàm in ea, quam diximus, rationis cum ſenſibus luctatione uo-
luntatem noſtram ad honeſtum preducere non potuimus, illud ſaltem quod uolun-
tas amplexa eſt, eadem illa ui rationis urgente, omni ſtudio honeſtare contendamus. 27
Quare ſępe erratis noſtris ſpecioſa nomina imponimus, ac turpiſſima quęque uitia
proximę uirtutis colore decoramus, immanitatem fortitudinis, pertinaciam conſtan-
tiæ, profuſam luxuriem liberalitatis, ac munificentię nomine nuncupantes, ac deni-
que omnes cauſas ſedulò fingimus, & excogitamus, cur ſi minus alijs, at ſaltem no-
biſmet ipſis rectè nos feciſſe perſuadeamus, quod Tullius his uerbis reſpexiſſe ui-
" ſus eſt. Hæc eſt natura, quæ quantumuis audaces homines cogit ad negandum fa-
" cinus, aut confeſſi cauſam aliquam fingendam, ut iure feciſſe uideantur. Quod cum
ita ſit, neceſſariò fateamur oportet ueriſſimum illud eſſe, quod tradit Ariſtoteles lib.
7. Ethic. cap. 3. incontinentes, dum ratiocinantur, particularibus & ueris non uti
propoſitionibus (cum tamen earum uſus, ſi minus ad ſcientias ſpeculatiuas, quæ 28
ſolis uniuerſalibus utuntur propoſitionibus, at certè ad practicam ſcientiam conſti-
tuendam ſit neceſſarius) Itaque hac de cauſa ignari dici poterunt, quoniam has
illi propoſitiones, aut prorſus non habent (ut ipſe Ariſtoteles inquit) aut certè, 29
dum in ea uerſantur perturbatione, ita habent, ut non iccircò uerè ſcire dici poſſint,
Non ſecus ac de ebrijs & temulentis contingit, qui Empedoclis uerſus habent quidem
in memoria, imò & uoce perſępe referunt, attamen ab illorum ſenſu ſunt animo alie-
niſſimi, ideoque non uerè uerſus illos tenere, ac ſcire exiſtimandi ſunt. Id uerò ita
eſſe, ex ijs quę diximus, facilè intelligitur; nam ſi id quod peccant incontinentes
excuſare

excusare secum ipsi, & honestare contendunt, nunquàm certè in ratiocinando particulares propositiones ad uniuersales accommodabunt, quoties ex illis ita iunctis uera conclusio, & illorum cupiditati contraria sequi poterit, ex qua turpe illud, & inhonestum demonstretur, quod uel iam patrarint, uel patrare in animo habeant. Quod si aliquandò ueræ illis rationes succurrent, ab illis statim uoluntatem, ac cogitationem penitus omnem amouebunt, nisi cum fortasse uidebunt, posse se illas coloratis aliquibus responsionibus infirmare, dum enim infirmabunt minori cum molestia illas in animum reuocabunt. In hunc modum porrò isti secum ratiocinantur, Alias nimirum assumunt uniuersales propositiones, ueras illas quidem, sed à quibus tamen id possit inferri, quod illorum libidini consentaneum sit. Tum ijs subijciunt particulares falsas, sibiq; à sensibus dictatas, sicq; illud constituunt ratiocinationis genus, quod paralogismus appellatur. Vt uerò clarior exemplo res fiat, proponamus nobis Tyrannum, qui patriæ libertatem inuadere sibi iam in animum induxerit, ciuiumque possessiones occupare, quas postea inter suos ministros, ac satellites cogitet distribuere. Hic quamuis optimè intelligat pietate erga patriam utendum, resq; alienas nemini auferendas, tamen hoc ipso tempore, quo eius uoluntas iam obfirmata est, atque huiusce cupiditatis perturbatione penitus obsessa, uniuersalibus particulares non applicat propositiones, uel si illæ sibi probè cognitę sint; non enim cogitat hanc esse patriam, has non suas, sed alienas possessiones esse, Sed harum loco quærit alias propositiones, ex quibus tàm scelestum facinus defendere, uel saltem aliqua ratione colorare possit. Quapropter sic ipsum secum ratiocinari credibile est; Ea attentare quę sunt fortis & magnanimi non modò honestum, sed & gloriosum est, hæc propositio à ratione suggeritur, eaque uerissima est; at uerò sensus hoc est iræ, & cupiditatis impetus subinde hanc minorem dictabit. Quod porrò aliquis ciuitates, & populos proprio sui ipsius imperio, ac ditioni subijciat, quodque possessiones quamplurimas inter amicos distribuat, hęc fortis, & magnanimi sunt, Ergo hæc me attentare non honestum modò, sed & gloriosum erit. Et quoniam nefario ipsius proposito ueras rationes aduersari uidet, ideò secum ipse hunc eundem in modum comminiscitur, quomodo illas diluere, ac refellere possit. Quod ipsum nulla re alia apertius, quam eiusdem Medeæ exemplo demonstrari potest. Norat Medæa, idque ipsa palàm usurpabat, regna patris non esse prodenda, norat patriam non esse relinquendam, Quin & Æetam Regem sibi patrem, Colchiden terram patriam esse non ignorabat. Verùm posteaquàm sese iam obfirmauit, ut prodito patre, ac propria terra relicta Iasonem sequi uelit, non his amplius utitur propositionibus, namque eas uoluntas planè renuit, imò uerò ijs secum ipsa ita respondet.

Nempè pater sæuus, nempè est mea barbara tellus. Quare contrarias potius admittit rationes, animoq; libentius reuoluit, quæ scelestum ipsius consilium decorare possint; nimirum crudelitatem detestandam, laudandam humanitatem, atque clementiam; clementię & humanitatis esse iuuenem, tùm uirtute, generisq; nobilitate, tùm etiam forma insignem à Draconis morsibus, immanissimaq; morte liberare; eiusmodi porrò esse Iasonem etiam atque etiam sibi succurrit, vnde sic ipsa secum loquitur.

Quem nisi crudelem non tangat Iasonis ætas, «
Et genus & uirtus? quem non, ut cętera desint, «
Forma mouere potest? certè mea pectora mouit. «

« At nisi opem tulero, taurorum afflabitur ore,
« Concurretq; suæ segeti tellure creatis
« Hostibus, aut auido dabitur fera præda draconi.
« Hoc ego si patiar, tum me de tigride natam
« Tum ferrum,& scopulos gestare in corde fatebor. Quid porrò minus uerisimile est,quàm mulierem aliquam sibi persuadere,venereo parentis complexu rabidam se libidinem honestè explere posse ? & tamen infœlix Mirra, id sibi persuadet; propterea quod ueris non utitur propositionibus, sed eas tantùm amplectitur rationes, quę ipsius proposito conuenire possint. Argumentatur enim tùm à iure naturali, quo cęteris animantibus id permittitur, tùm etiam à quorundam populorum institutis, ut Persarum, Medorum, & Parthorum, apud quos non interdictum id fuisse proditum est. Quibus argumentis adducitur, ut quod scelus est omnium maximè nefarium,id ne scelus quidem habendum existimet, humanasq; leges, quę hoc interdicunt inuidas, & malignas appellet, inquit enim.
« Si tamen hoc scelus est, sed enim damnare negatur
« Hanc Venerem pietas, coeuntq; animalia nullo
« Cætera delicto, nec habetur turpe iuuencæ
« Ferre patrem tergo. Et paulopost.
« Felices quibus ista licent, humana malignas
« Cura dedit leges, & quod natura remittit
« Inuida iura negant, gentes tamen esse feruntur,
« In quibus & nato genitrix, & nata parenti
« Iungitur,& pietas geminato crescit amore. His exemplis docemur usu ita euenire, ut incontinentes dum in illa perturbatione sunt (quemadmodum rectè concludit Aristoteles) minori propositione non utantur, neque uniuersali ita iungant, ut inde uera conclusio sequi possit, Quod uerò supra obiiciebatur,etiam incontinentes,& improbos homines omnia rectè,liberè,& expeditè ratiocinari,eo tempore uerum est,cum 31
adhuc uoluntas stabili proposito nihil decreuit, nam post illud tempus ueras ratiocinationes uoluntas ipsa prorsus auertit, ac detestatur. Quod si aliquem proponas,qui ueras illas rationes animo interdum, & cogitatione amplectatur, hunc adhuc dubium esse concedas oportet, & non animo ita obfirmato, ut cupiditati potius obsequi, quàm rationi parere uelit, qualem hunc nostrum esse nos proponimus. Iam tandē igitur totam quæstionem decidentes cōcludamus, à ueritate alienum non esse id quod dicit Aristoteles,eos qui mali,& improbi sunt,pariter etiam ignaros esse. Quod ut uerum esse fatemur, ita negamus eos ita ignaros dici posse, ut propterea lege naturali carere existimari debeant, nam imò ipsis quoque illam, quam diffiniuimus supra,naturalem legem inesse contendimus. Perspicitur verò in illis legis naturalis virtus,primò quia 32
anteaquàm huic,uel illi exorienti cupiditati uoluntatem quasi mancipio dedant, omnia illis à ratione suggeruntur, quibus ab iniquo proposito reuocari debeant. Præterea quia tunc quo que,cumiam cupiditatibus uoluntatem addixerunt, hæc lex naturalis uniuersalia ijs suggerit præcepta, quibus tametsi ipsi particulares non subijciunt propositiones, ita ut totam non perficiant ratiocinationem, tamen id tantùm euenit,cum de se ipsis aliquid cōminiscuntur, Si quidem rectissimè hoc faciunt cum aliena facta iudicant, quia nulla tunc ipsis cupiditas impedimento est. Facitq; hæc sola causa, ut nos omnes

33 omnes aliorum magis quam nostra errata cognoscamus, quam causam aliquando quæ siuit Horatius inquiens.

Nam tua cum uideas oculis malè lippus inunctis. «
Cur in amicorum uitijs tàm cernis acutum? Imò sæpissimè, quæ clanculum nos « cõmittimus, in aliis palàm uendicamus. Quàm multos Principes legimus improbos, ac scelestos homines fuisse, qui tamen subiectos sibi populos legibus, & institutis rectè moderati sunt, & iustitiam quam ipsi minimè seruarunt, seruari tamen in alijs sanctissimè uoluerunt? Nec sanè cuiquàm obscurum est Triboniani nostri exemplum, qui iniustissimus ipse iustissimas tamen leges nobis reliquit. Quapropter si leges humanas à naturali lege proficisci nemo non concedit, Ipsæ uerò leges humanę, quantunuis sanctæ, ac iustæ ab iniquis hominibus sępè conduntur, consequens certè est, legem naturalem, ex cuius præscripto leges condant humanas, iniquis etiam hominibus inesse. Hùc postremò accedit, quod quemadmodum qui dormiunt aliquando à somno excitantur, Itemq; ebrij, postq̃ uinum iam obdormierunt, illo animi quasi morbo liberantur, sic mali & incontinentes homines (ut rectè explicat Aristoteles cap. 3. lib. 7. Ethic) cum primum in ijs cessat cupiditas, eo quasi uinculo soluti, quod eorum uoluntatem irretitam tenebat, legis naturalis munus liberè undequaque exercere possunt; Tunc errata ipsi sua clarius perspiciunt, tunc terrores illi, animæq; uexationes insurgunt, atque assiduæ illæ, domesticæq; furiæ, quibus qui scelestè aliquid patrarunt, proprij sceleris conscientia de se ipsis supplicium sumunt. At quid dicemus (inquies) de hominibus illis scelestissimis, ac planè intemperantibus, quibus sequi uoluptatem omnibus in rebus certum, ac deliberatum est, quique hoc propositum iam longa habitu confirmarunt, quales sunt ij quos supra connumerauimus? Fateor ego eiusmodi homines, quemad-
34 modum initio, cum delictum aliquod aggrediuntur, minorem rationis cum sensibus luctationem experiuntur, utpotè qui cupiditatibus iam parere longo usu didicerunt, Ita posteaquàm delictum aliquod patrarunt, eius cogitatione longè minus torqueri, atque uexari. Verùm quoniam igniculi illi natura nobis ingeniti, quibus ad honestum inclinamur, sopiri quidem inueterato uitiorum habitu, sed extingui nunquàm possunt, nèminem puto reperiri tantis flagitijs inquinatum, quin aliquando, cum se ipse respicit, aliquibus conscientiæ aculeis leuiter saltem stimuletur; præsertim cum cessat illa cupiditas, (nec enim semper durare potest) quæ ad delictum eum impulit. Quare si in Nerone furor iracundiæ ullas aliquando inducias dabat, non is certè poterat in se ipso non damnare, quod matri, alijsq; tàm multis crudelissimè nęcem intulisset. De turpissima illa libidinis rabie idem iudico, quę quoties aliquo temporis spatio cedebat, (intermissiones enim interdùm aliquas habuisse illam necesse est) fieri non potest, quin tàm multa, quę illius explendæ causa scelestissimè patrauerat, non ille ipse tacito animi sui iudicio improbauerit. Quod uerò mœroris, aut pœnitentię nullum in ipso inditium appareret; illud puto causę fuisse, quod uarijs sensuum cupiditatibus usqueadeò obnoxius erat, ut una, aut altera interdum sopita, aliæ atque alię subindè orirentur, quæ cõtinuos improbitatis parerent effectus. Atque idem uidemus sæpè in ægro euenire, in quo nullum quietis signum extrinsecus apparet, quoties uno cedente morbo, alius rèpentè ita succedit, ut ab hoc torqueatur non minus, q̃ ab illo dudũ torqueretur. Iam
35 mihi cętera omnia satis aperta esse uidentur, Sed quomodo Platonem, Tullium, ac cæteros defendemus, qui in solis prudentibus, quos & probos esse necesse est, ac non in

alijs

alijs naturalis legis domicilium uidentur collocasse. Nam Plato legem prudentiam esse
dixit, quem Tullius secutus lib. 1. de legib. legem diffinit esse mentem, & rationem pru
dentis, Atque alibi idem Cicero requirit rationem habitu prudentię in hominis mente
" confirmatam esse, ut uerè lex dici possit. Lex est (inquit) summa ratio insita in natura,
" quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria, Eadem ratio cum est in homi-
" nis mente confirmata, lex est. Vt in hoc quoq; quę nostra sit sententia paucis aperia-
mus, non credimus negari posse, quin perfectiorem quendam in modum in mentibus
prudentium, quam aliorum uigeat lex naturalis, Cum enim ad eam perficiendam duo 36
necessaria sint (ut ex prędictis intelligi potest) nimirum ueri perspicientia, itemq;
animi propensio ad id quod rectum, & honestum est, vtrunq; in prudentibus homini
bus plenissimè adest. Nam & clarius uerum perspiciunt, quàm ij qui boni quidem uiri
sunt, sed tamen ingenio minus ualent, Iidemq; ad rectum proniores multò, ac propen
tiores sunt, quam improbi, & mali homines, qui quantumuis intelligentes, tamen inna
ta sibi uirtutum semina contrario habitu deprauarunt. Quo fit ut quemadmodum non
in tardis, atque insipientibus, ita neq; in malis, & scelestis hominibus ratio semper rectè
præcipiat, dissimili tamen de causa, In his enim uoluntas, in illis facultas deest, Hi cupi
ditatis, & uoluntatis culpa ueras ratiocinationes quas conficere possent, non confi-
ciunt, uerisq; propositionibus non utuntur, at illi quod uerum & honestum est (uel si
maximè ad illud naturæ bonitate ferantur) tamen propter ingenij imbecillitatem non
assequuntur. Itaque cum Tullius in legis diffinitione consideraret rationem, quà lex
est, & qua semper recta pręcipit, rectè iccircò prudentis tantùm rationem Platonis exē
plum secutus, sibi proposuit. Verumtamen si tardioris ingenij homines, uel etiam incō
tinentes aliquando recta eligant, eaq; mentis proposito decernant, non alio certè quàm 37
legis naturalis munere id facere existimari debent. Quocirca ratio quæ tunc ipsis, quod
honestum erat, non tantùm cōmostrauerit, sed etiam persuaserit, poterit rectissimè na-
turalis legis nomine nuncupari. Etenim si non uirtutis habitum, sed solum hunc actū
spectemus, in eo certè fateri cogemur improbi hominis rationem à prudentis ratione
dissimilem non fuisse, sed idem planè pręstitisse, quod ea in re prudentis ratio effecisset.
Hac de causa naturalē legē etiā in alijs quàm in prudentibus hominibus esse conceden
dum est, quamuis non semper legis officio rectè fungatur, sicuti rectè interpretem dixe
ris, uel si non semper interpretis munus exerceat. At Cicero in tradenda legis diffini-
tione perfectissimum rationis statum inspexit, nimirum cum ipsa ratio iam sic habitu
obfirmata est, ut nunquàm non recta pręcipiat. Huc etiam respexit Papinianus in legis
humanæ descriptione, quam tradit in l. 1. ff. de legib. ubi uult legem esse prudentum
uirorum consultum, & tamen id quoque legem esse constat, quod ab hominibus quā
tumuis iniquis, qui modò eam authoritatem habeant, iustè constitutum est ; At illud
ipse proculdubiò cogitauit, quod dum homines alioquin iniqui iustè aliquid decer-
nunt, nihil in eo à uiris prudentibus differunt . Itaq; concludendum est, ne Papinia-
num quidem ipsum, aut Platonem, aut Ciceronem, & si qui alij sunt, qui prudentis ra-
tionem legem esse statuāt, negaturos esse, quin eius quoque ratio, qui prudentię habi-
tum non contraxerit, lex naturalis dici possit, toties (inquam) sic dici possit, quo-
ties rectè aliquid ratiocinetur , rectèque decernat, atque eundem prorsus in re
aliqua præstet effectum, quem prudentis ratio eadem in re præstitisset, Imo expressim
tradit hoc Cicero (nisi eum planè sibi aduersatum esse malis) Ipse enim eodem lib. 1. de
legibus 38

legibus legem naturalem non solis prudentibus, sed omnibus prorsus datam esse affirmat. Quibus enim (inquit) ratio à natura data est eisdem & recta ratio, ergo & lex “ quę est recta ratio in iubendo ac uetando, si lex ius quoque ab omnibus ratio, ius igi- “ tur omnibus datum est. “

ARGVM.

AD solos ne homines lex pertineat, an uerò etiam cęterarum animantium sit, & an legis naturalis principia, ueluti obligatio ad antidora, uim ui repellere, & alia id genus brutis quoque animantibus rectè (ut fit à nostrorum plerisq;) tribui possint.

1 Duo propositæ dubitationis capita.
2 Et legem, & normam eodem uocabulo Græci nominant.
3 Rebus omnibus certæ regulæ insunt, ut ad finem quoque suum peruenire con tendant.
4 Vt uaria plantarum genera sunt, sic uariè uel hoc, uel illud appetunt.
5 Quæ nam regulæ brutarum naturæ animantium ingenitæ sint.
6 Hæc omnia uocabula lex, concordia, lis, pax, & id genus alia solent nonnunquàm uel ad res ipsas inanimatas referri.
7 Admiranda naturæ magisteria.
8 Alicui rationem inesse, dupliciter accipi potest.
9 Brutis animantibus, itemque rebus inanimatis quomodò ratio insit.
10 Habent homines propriam rationem, & à diuina ratione distinctam.
11 Naturæ magisteria omnia soli diuinæ rationi tribuenda.
12 Ex motu locali declaratur quod de motu rationali hucusque traditum est.
13 Vt in sagitta quæ ab homine emittitur principium motus non inest, sic in brutis alijsque rebus naturalibus, quę à diuina ratione mouentur, rationalis motus non reperitur.
14 Legem illa propriam non habent quibus electio non inest.
15 Vlp. & Iustin. brutis etiam animantibus ius naturale tribuunt.
16 Electio quid sit.
17 Num etiam belluæ habeant electionem.
18 In plerisque brutis mira sagacitas, atque etiam uirtutum non obscura apparent uestigia.
19 Obligatio antidoralis an etiam ad feras, & belluas pertineat, & infrà nu. 30.
20 Mirum quod de Leone, & seruo Androdo refert Gellius.
21 Arist. & Paulus ius naturale solis hominibus tribuunt.
22 Pręter legem æternam, quæ in Deo est, aliam belluæ propriam legem non habent.
23 Quæ ratio sit cur in belluis nonnulla appareant quasi uirtutum simulachra.
24 Quę sine consilio, ac delectu fiunt, nullam laudem merentur.
25 Qua ratione soli homines uerè eligere, ac deliberare dicantur.
26 Belluarum institutio an aliqua sit.
27 Quomodò principium illud legis naturalis, uim ui repellere, in belluis accipiendum sit.
28 Iustitiæ laus nulla belluis tribuenda.
29 Ex quo fonte honestas oriatur.
30 Quomodò illud accipiendum sit, quod belluas interdum uideamus benefacientibus benefacere.

CAP. V.

VIdimus hucusque quid sit lex, & an lex naturalis, cui omnium maximè legis nomen diximus conuenire, omnium planè hominũ sit, Atque omnium illam esse conclusum fuit, quanuis perfectiorem quendam in modum in prudentibus hominibus reperiatur, longèq; in ijs clarius quam in alijs eluceat. Nunc proximum est, ut uideamus

uideamus ad solos ne homines pertineat, an uerò etiam ad brutas animantes, quod quia ex ijs, quæ proximè docuimus, commodius intelligi potest, propterea huiusce rei explicatio huic ipsi loco maximè conuenit. Considerandum est ante omnia duplici ratione id à nobis quæri posse. Primò utrum aliquo modo legis nomen alijs animantibus quàm hominibus conueniat; secundò utrum cæterarum animantium ea sit natura, ut in illis quoque legis essentiam, & substantiam reperiamus. Quod si primo modo id quęratur, minimè dubitandum est, quin rectè legis nomen non modò ad feras, & belluas, uerùm etiam ad arbores, ad plantas, quin uerò & ad res prorsus inanimatas referri possit. Etenim iampridem loquendi usus obtinuit, ut ubi certa aliqua norma, ac regula seruanda sit, rectè ibi semper legis nomen usurpetur. Quod ipsum etiam apud Græcos possumus obseruare, qui quo legem uocabulo nominant, eodem etiam utuntur, cum normam & regulam exprimere uolunt, Vnde Plato in Minoe (quemadmodum supra retulimus) latissimè legem accipit, ut Medicorum, & Mathematicorum, imo & Agricolarum, & Coquorum regulas, atque alias quascunque complectatur. Quod uerò attinet ad rem nostram, nemini obscurum est, ita natura comparatum esse, ut res omnes quamuis uarias (prout uaria illorum natura est) regulas tamen aliquas habeāt, quibus bonum semper aliquod appetunt, & ad finem quęque suum peruenire conten- 3
dunt. Nam & rebus prorsus inanimatis ui quadam naturę hæc lex innata est, ut grauia deorsum, leuia sursum ferantur, humida fluant, sicca certiori loco contineantur, Cum summus rerum opifex Deus hęc, quæ uocantur elementa, certa lege quasi librauerit, eaq; simul ita composuerit, ut licet non modò uariam, sed & contrariam prorsus haberent naturam, inter se tamen minimè dissiderent. In plantis etiam multò apertiorem 4
huius naturalis legis speciem cernimus, Siquidem illis omnibus uim quandam inesse uidemus, ut uel siccum ament, uel humidum potius expetant, atque ea loca quodammodo uel rēnuant, uel exposcant, quibus aut lædi, aut iuuari possunt, unde fit ut plantis, & arboribus inter se quasi patrię diuisæ sint, quod eleganter his uersibus Virgilius expressit lib. 2. Georg.

« Fluminibus salices, crassisq; paludibus alni
« Nascuntur, steriles saxosis montibus orni.
« Littora myrtetis lætissima, denique apertos
« Baccus amat colles, Aquilonem & frigora taxi,
« Diuisæ arboribus patriæ, sola India nigrum

Fert hebenum, solis est Thurea uirga Sabęis. De brutis uerò animantibus adhuc multò minus dubitari potest, quæ præter easdem has naturæ inclinationes, quæ sibi cum alijs rebus communes sunt, alias quasdam insuper proprias habent. Quatenus enim ijs corpus est quatuor naturæ principijs ita compositum, ut terrę elementum prę- 5
ualeat, lege quadam (ut ita dixerim) elementari deorsum feruntur, subiectaq; itidem sunt alterationibus, & corruptionibus, quæ alijs omnibus in rebus elementaribus fiunt. Quatenus porrò anima illa præditæ sunt, quam dicunt uegetatiuā, appetunt ea omnia quibus commodè uiuere, nutriri, & crescere possint; Ac demum quia sentiendi præterea facultatem habent, cui prouida natura uoluptatem immiscuit quandam, ac cupiditatem eorum perficiēdorum, quæ ab ipsis omitti minimè oportuit, uidemus eas hoc ipso instinctu speciei quæque suę propagandę causa, mutuā appetere, fœminā maris, marē fœminę coniunctionem, Indeq; eorum quæ procreata sunt educationi diligenter

incumbere,

incũbere,semperq; illis p̃sto esse,donec ad eã ætatẽ peruenerint, ut iam p se absq; ullo alterius adminiculo ad uiuẽdũ necessaria parare possint,id qđ tradit Vlp.in l.1. ff. de iust.& iur.Iustin.instit.de iur.nat.gent.& ciuil.in princ. Sed plenius Cicero lib.1.offic.ubi Principio(inquit)generi animãtiũ omni à natura tributũ est,ut se uitã,corpusq; tueat̃, decli «
netq; ea,quæ nocitura sunt,omniaq; quæcũq; ad uiuẽdũ sint necessaria,acquirat,& pa «
ret,ut pastum, & latibula, & alia eiusdẽ generis; cõmune autẽ omniũ animãtiũ est cõiũ «
ctionis appetitus procreãdi causa,& cura eorũ,quę procreata sunt. Qua ex re cõcludi «
posse arbitror, quãuis neq; elemẽtorũ nec plãtarũ,imò nec brutorũ quidẽ animãtiũ lex uerè sit(ut statim ostẽdemus) ad hæc tñ omnia legis uocabulũ ob quãdã similitudinẽ
6 nõ absurdè referri, Sic enim & cõcordiæ,& pacis,& litis uocabula, atq; id genus alia, q̃ legi maximè affinia sunt,quãuis rebus ratione carẽtibus nõ cõueniãt, ad eas tñ interdũ referunt̃; Ad elemẽta quoq; ipsa refert hæc Ouidius dũ tradit primũ illud chaos facta elementorum distinctione fuisse sublatum, ita enim inquit. Hanc Deus & melior litem natura diremit, Et paulopost.

Dissociata locis concordi pace ligauit. Ex duobus supra à nobis propositis scd̃m «
illud erat,an plãtarũ,uel brutarũ saltẽ animãtiũ ea sit natura in qua legis essentiã reperiamus,Atq; hìc multos fore prospicio,qui ex ijs, q̃ nos antea cõclusimus affirmãdũ id esse arbitrẽtur. Diximus.n.legẽ esse rationẽ,& regulã,q̃ certis mediis certũ dirigit ad finẽ, & ex sola diuinę rationis cõmunicatione proficiscitur.Sed hãc rationẽ, hãc normam, atq; hãc diuinæ rationis participationẽ nõ in solis hominibus, sed & in brutis animãtibus, quin etiã in plãtis, alijsq; rebus naturalibus apertissimè cõspicimus. Quis.n.nõ eã maxi-
7 mè admiratur quoties ad tã multa arborũ,plãtarũq; genera oculos cõuertit figura,& facultate inter se distãtia, ac secũ ipse cõsiderat quo quæq; ordine certis tẽporibus munus suũ expleãt,ac pręter fructus,& semina quã uarios anteà flores emittãt,& quidẽ eos quãto naturæ quasi artificio elaboratos,quã uarijs coloribus,certaq; mensura inter se distinctis mirabiliter insignitos? Non inficior ego quin summa ratione fiant hæc omnia,sed tñ dico nõ satis hoc argumenti esse, ut ꝓpterea naturalem hãc de qua loquimur legem ab ęterna lege distinctã hisce ipsis rebus inesse cõcludamus. Quod ut rectè intelligat̃ re
8 uocandũ illud in memoriam est (quod & supra tetigimus) posse nimirum id dupliciter accipi,quod dicimus alicui rationem inesse. Primò enim possumus hoc intelligere quatenus ratione quidem aliquid regitur,ac mouetur,sed ita tamen,ut in se ipso mouentem rationem nullã includat. In hunc modum rectè dicemus & brutis animalibus,& rebus omnibus naturalibus inesse rationem. Siquidem ea quoq; ratione diuina reguntur, &
9 mouentur, quãuis mouentem, & propriã rationem nullam inde assumant,quæ à diuina ratione distincta sit, atq; in ipsis tanq̃ in proprio domicilio suam quasi sedem collocauerit. Idem hoc uoluit diuus Thomas in prima secũdæ quęst.91. art.2. cum dixit brutas animantes rationem quidem ipsa quoque diuinã, non tamen rationabiliter participare. Alio modo intelligimus alicui rationem inesse,cum illud nõ aliunde tantùm certa ratione moueť,sed natura huiusmodi est,ut mouentem in se ipso contineat rationem tanq̃ in propria sede penitus collocatam, Atque hoc modo non nisi solis hominibus inesse rationem dicere possumus, cum enim multò ipsi illustrius, multoq; nobiliorem quendam in modum diuinam rationem,quã cętera participent, facit hęc participatio, ut non tantùm eadem illa regantur diuina ratione,sed ut inde propriã rationẽ mouen-
10 tem assumant diuinæ quidem illi persimilem, sed essentia tamen ab ipsa distinctam (cũ mouentem dico nõ de motu corporali,sed de rationali loquor) hoc est facultatẽ quãdã

E ipsorum

ipsorũ hominũ naturæ penitus hærẽtẽ,qua seipsos excitare,regere,ac moderari possint.
Hęc est illa ratio,hæc illa norma,quã ab ęterna lege meritò seiungimus, legẽq; naturalẽ
appellamus,cuius propriũ,& certũ munus in nobis ipsis perspicuè cernimus.Hanc (ut
dixi)legẽ neq; in brutis,neq; alijs in rebus naturalibus,solo homine excepto,reperimus;
nihil enim in iis propriũ agnoscimus,nihil liberũ, nihil deniq; quod se ipsum sua spõte
dirigat,& instituat,ac nõ potius ab æterna illa,diuinaq; lege imediatè proficiscat. Itaq;
solius æternæ,ac diuinę legis munus est,quòd plantæ,& arbores certis tẽporibus,certis- 11
que rationibus uestiãtur,& spoliẽtur,quòd brutæ animantes ad finẽ quæq; sibi proposi
tũ certo instinctu ferãtur,quòd imbres,grãdines,fulmina,fulgores,sublimiaq; exhalatio
nũ incendia,quę tam uarias,horribilesq; interdũ imagines nobis ostẽdũt,certis de cau-
sis generẽtur,quòd admirabiles illæ sphęrarũ cõuersiones perpetuò ordinẽ suum obser
uẽt,& quicqd deniq; in hac tota mũdi machina admirabile cõspicitur,ab hac una æter-
na lege proficisci minimè dubitãdũ est Ad quæ oĩa tametsi legis quoq; naturalis nomẽ
aliquo modo referri posse diximus, ipsam tñ legis essentiã non æquè ijs, ut hominibus
cõuenire cõcedimus. Atq; ut clarius hoc eluceat,quid inter hominis rationẽ intersit, &
rationẽ illã, q̃ in hac rerũ naturaliũ serie perspicitur, operæpretiũ est hæc quæ de motu
rationis dicta sunt,in motu locali aĩaduertere,qui cũ sensibus nostris magis pspicuus sit,
multò clarius hãc rẽ totã,quo pacto se habeat,demõstrare poterit. Ponamus sagittã uel 12
arcu uel alia ratione ita ab aliquo emissam esse,ut certũ aliquẽ scopũ possit attingere,Po
namus pariter uolãtẽ auẽ ad certũ aliquẽ locũ iter direxisse, Hic certè ut in aue, sic in sa-
gitta motũ cernis, atq; in utraq; pariter motus intentionẽ cognoscis q̃a,sicut auis,ita &
sagitta ad certũ illũ locũ peruenire cõtẽdit. At quia sagittæ & motũ uideas,& motus in-
tẽtionẽ cognoscas,nõ proptereà tñ cõcesseris eodẽ modo quo est in aui,ita & in sagitta
ipsa motũ,motusq; intẽtionẽ inesse.Auis enim se ipsam mouet,atq; ad eã potissimũ par
tẽ motũ intẽdit, ad quã cupit peruenire,at sagitta per se ipsa neq; motũ, neq; intẽtionẽ
ullã habet,uirtus enim,& intẽtio alterius mouẽtis est;& licet sagittæ motũ cernas, nullũ 13
tñ ipsius propriũ motũ assignare poteris,sed eũ tãtũ uides hic motũ,qui à mouẽte profi
ciscitur. Pari ergo ratione(ut ad rẽ nostrã hoc exẽplũ accõmodemus) in brutis animãti
bus, alijsq; rebus naturalibus rationalẽ quidẽ motũ uidebis,quatenus illa à mouẽte le-
ge diuina diriguntur,nullã tñ in ipsis rationẽ mouẽtẽ cõspicies, Nã uel si corporalẽ mo
tũ in se ipsis habeãt,motũ tñ rationalẽ nullũ habent,nullaq; prorsus ijs ratio est,cur hoc
modo potius quã illo moueri uelint, pręter illã diuinã cuius quidẽ munus in ijs cernit;
Sed illa tñ nõ nisi in Deo summo,& opt.tanq̃ in primo mouẽte reperit. Huc accedit q
q̃ rationẽ nullã ꝓpriã habẽt,qua spõte se ipsa dirigãt,nullã pariter electionẽ habere pos-
sunt,Siquidẽ electio est,quoties nõ unũ aliquid, sed plura ꝓponũtur quæ in cõsultatio-
nẽ ueniãt,ita ut electionẽ pcedat cõsultatio,quẽadmodũ docet Aristoteles lib.3. Ethic.
cap.2.& 3.Itẽq; diuus Thomas in prima secũdę q̃st.13.ar.2. At quę ratione carẽt,nũq̃ cõ
sultãt,nullaq; rerũ obiectarũ uarietate distrahũtur,sed illud semper determinatè appetũt
ad quod naturę instinctu ferũtur.Quare si nullã habẽt electionẽ, nullã pariter legẽ habe 14
bũt,cũ legis uim omnẽ in deligẽdo positã esse supra fuerit demonstratũ. Sic.n.Cicero.
" Vt Græci (inquit) ęquitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus.

Video hic multos fore qui, quamuis de plantis,& arboribus,alijsque rebus naturali-
bus id quod à nobis traditum est, admissuri sint, tamẽ in eo quod de brutis animanti-
bus, idem quod de plantis affirmauimus,fortasse reclamabunt, Vlpianoq; potius & Iu
stiniano assentient,qui ius naturale brutis etiam animantibus non grauatè tribuunt l. 1. 15
ff.de

ff. de iust. & iur. & instit. de iur. natur. gent. & ciuil. Cum præsertim hęc opinio non sola illorum authoritate nitatur, sed etiam satis aperta ratione probari posse uideatur. Nam (quicquid proximè à nobis conclusum sit) non uidetur negari posse, quin bruta quoque animalia habeant electionem, quę nihil aliud est, quàm rerum aliquarum ap-
16 petitus propter finem, ut definit Aristot.lib.3. de morib. cap. 7. Et qui hoc negauerit apertissimę experientię aduersari uidebitur. Quoties quæso uidebimus capellam dum illa in prato herbas depascitur, unam atque alteram herbam explorare, ac demum ex iis
17 unam reijcere, & alteram assumere? Quoties uenaticum canem aliquandiu incertum deliberare, qua potissimum uia feram ammissam insequi uelit, & posteaquàm non hac parte illum effugisse naribus explorauit, tum quasi syllogismo diuisiuo usum ad aliam partem cursum intendere? Nemo est etiam qui non admiratione aliqua afficiatur, quo-
18 ties apium, & aranearum miram sagacitatem considerat, atque aliarum id genus animantium, quę certè non possent opus quæque suum tàm concinè, aptèq; fabricare, nisi & in paranda materia, & in totius operis figura componenda aliquam deligendi facultatem haberent. Adde quod si brutorum naturam penitus inspexerimus, in plerisq; eorum non occulta virtutum uestigia reperiemus, unde prudentes serpentes, castas turtures, fortes equos, fideles, & mites canes, eosdemq; & assectas, & urbanos meritò dicemus. Hęc uerò naturę semina ita plerunq; in illis habitu perficiuntur, ut de quibusdam ea conspiciamus, quæ uix ab homine expectari possent. Maximaq; illud certè animaduersione dignum est, quòd uidemus ferocissima animalia minuti pueri, uel imbecillis mulierculæ imperio, ita parere, ut sępe iussa eas res deferant, ad quas tamen sensu, & cupiditate maximè feruntur. Quæ cùm omnia ad hanc sententiã confirmandam momenti plurimum habent, nimirum brutis animantibus naturalem legem inesse, tùm multò magis cogemur hoc fateri, si illis assentiemus, qui naturales nonnullas obligationes, quas sola naturali lege constringi exploratissimum est, feris etiam, ac belluis
19 accommodant. Facit hoc in primis Accursius in l.sed si lege.§.consuluit.ff. de pet. her. in uerbo obligauerunt, quo loci existimat ad omnem creaturam pertinere illam obligationem, ut benefacientibus benefaciamus, ijsq; ἀντίδωρα (ut Græci inquiunt) tribuamus. Quam sententiam (ut refert Marcellus Beringutius in Rub.ff.de uerb.oblig.) summa ui defendere contendit Ioannes Cola de Vicariis, qui uir suis temporibus maxima nominis celebritate fuit, & hunc ipsum, quem nunc ego teneo in gymnasio Salernitano locum, ita obtinuit, ut ad eum certatim ex omnibus huius regni partibus tanquàm ad cõmune oraculũ cõcurreretur. Plurimum verò huic opinioni suffragatur, id quod
20 ex Appione refert Gellius lib.5.cap.14.de quodam Leone, qui Romæ in Circo maximo, uniuerso populo Romano amplissimæ uenationis pugnam spectante, cum uidisset Androdum seruum Dacum, à quo olim in quadã specu Africę, in qua tùm Androdus metu domini delitescebat, stirpem pedi hærentem, qua maximè cruciabatur, sibi reuulsam esse recordaretur, propter huius beneficij recordationẽ, ad eũ statim noscitabundus accessit, ac quasi gratularetur, quòd eũ incolumem uideret, more adulantum canum eius crura, & manus blandè cœpit demulcere, Quo factum est, ut cum seruus qui anteà propè metu examinatus aliquandiu constiterat, tandem & ipse Leonem recognouisset, tum læti sese ambo inuicem complecterentur, atque incredibili omnium cum admiratione ueteris beneuolentiæ significationem non obscuram præberent. Admirationem porrò illam plurimum auxit, quòd Androdus postea commemorauit, eundem Leonem,

ex quo tempore pedis dolore ipsius ope fuerat liberatus, eius beneficij memorem semper postea, dum is metu domini in illa specu delituit, ex ferinis quas lacerabat carnibus copiosè sibi uictum suppeditasse. Qua ex re nonnulli probare contendunt obligationē illam, quòd ijs teneamur benefacere, qui bene de nobis meriti sunt, brutas quoque animantes attingere. Quemadmodum illud quoque naturalis legis principium eas attingere uidetur, quod uim, atque iniuriam licitè propulsemus, ut aduertit Marcellus Beringutius in d.Rub.ff.de uerb.oblig.dum reprehendit Socinum, qui soli potentiæ rationali illud tribuit. Cum uerò inter prima legis naturalis principia id recenseri perspectissimum sit, ut per Florentinum in l. ut uim.ff. de iust.& iu. non minus ex hoc, quàm ex supradictis omnibus rationibus uidemur urgeri, ut etiam feris, & belluis naturalem legem fateamur inesse, quibus eadem, quæ nobis permittuntur, permissa esse uideamus; Legis enim uirtus est non tantùm imperare, aut prohibere, sed etiam permittere l. legis uirtus.ff. de legibus. Veruntamen nos non hæc tanti facienda ducimus, ut propterea recedendum existimemus à prima opinione, in qua fuerunt Aristo teles lib. 5. Ethic. cap. 7. & Paulus in l.pen.ff.de iust.& iur.neque enim triplicem ibi iu 21
ris diuisionem tradunt, quemadmodum Vlpianus & Iustinianus, sed tantùm ius naturale à ciuili distinguunt, atque ipsum ius naturale ita explicant, ut illud solis hominibus conuenire apertissimè demonstrent. Probatur necessariò hæc sententia (dicant alij quicquid uelint) argumento illo superius adducto, quod ut in plantis, alijsq; rebus na turalibus, ita etiam in animantibus sensu prędiitis optime concludit, Nam si lex (ut iam demonstrauimus) ratio, & regula quædam est, brutę uerò animantes, cum diuina tantùm ratione regantur, propriam ipsę rationem non habent, quæ distincta sit à ratione diuina, id quod plenissimè supra explicatum fuit, sequitur certè nec brutas ipsas animā tes legem aliquam habere, quę ab æterna seu diuina lege seiungi possit; Sed ex nostrati bus pleriq;, qui rusticè philosophantur, in eo nimirum decipiuntur, quòd à brutis quoque nonnulla interdum fieri uident, quę solertiam quādam, & sagacitatem præ se ferant, quæ nos omnia rationis munera esse non inficiamur, Sed non animaduertunt ipsi id quod supra à nobis declaratum est, non eodem modo, quo inest hominibus, feris quoque, & belluis rationem inesse. Rationem feris, ac belluis inesse fatemur, quatenus diuina ratione reguntur, propriam tamen eas rationem, & à diuina ratione distinctam habere non concedimus, qua se ipsas regere possint. Quare præter hanc ęternam 22
legem, quę in Deo est, aliam propriam illis legem esse negamus. At uerò (dices) hæc solertiæ munera, atque hæc rationis uestigia non in Deo, qui à nobis non uidetur, sed in ipsis brutis cernuntur. Respondeo non satis hoc argumenti esse, ut idcircò rectè inferas uerè hanc rationem ipsorum naturę tanquam proprio domicilio insidere, nam & in sagitta, quæ ad certum scopum emissa est, rectius & motum cernis, & intentionem cognoscis, quàm si in hominē, qui eam emiserit, oculos conuertas, nec propterea tamen mouendi uirtutem, aut intētionem ipsi potius sagittæ, quàm homini tribues. Sic ergo & in brutis animantibus quicquid rationis elucet, id non in ipsis est, sed in Deo summo, & opt. à quo ita reguntur, ut ad fines quæque suos nat[illegible]instinctu ferantur. Et quoniam hoc ipso instinctu ad ea sępe feruntur, ac quasi i[illegible]uuntur, quæ in nobis laudari solent, quin & nobis ipsis, qui eius instinctus pſidio d[illegible]tuimur, adeò dif 23
ficilia sunt, ut nō nisi maxima industria, lōgoq; habitu comparari [illegible]llint, Propterea fit ut in brutis sæpenumero solertiæ, prudentiæ, castitatis, aliarumq; [illegible]tutum quædam ap

pareant

pareant quasi simulachra, quæ tamen uerę uirtutes dici non possunt, Quia quæ neque
24 consilio, neque delectu ullo fiunt, nullam laudem merentur, & tamen laus uirtutis propria est, ut multis in locis tradit Aristoteles. Vnde nemo sagittam laudabit, quod uel scopum rectè tetigerit, uel uelociter peruolauerit, cum non ipsi sagittę, sed homini potius, à quo sagitta emissa est, tota hæc laus debeatur. Atque hinc tollitur illud quod de electione obiiciebatur, eratq; potissimum contrariæ opinionis fundamentum; nam si belluarum nulla ratio est, quæ ijs propria sit, atq; à diuina ratione distincta, nullam earum consultationem esse concedendum est, si nulla consultatio, ergo nulla pariter earum electio erit, ita enim & Aristo. argumētatur lib. 3. de morib. cap. 2. Verè homines de-
25 liberare, & eligere dicuntur, quos constat non sensitiuum modò, sed etiam intellectiuū appetitum habere. Intellectiuus enim appetitus est eiusmodi, ut siue illum per se consideres, siue dum ipso in actu, & exercitio uersatur, nunquam certum aliquod respiciat obiectum, & ad bonum quidem, sed illud tamen commune, & indeterminatum feratur. Consultationi uerò, atque electioni tunc locum esse diximus, cum plura ita cupiā proposita sunt, ut hoc, uel illud liberè amplecti possit. Non idem de appetitu sensitiuo affirmari potest, quo solo cætera animantia prædita sunt, Namque is (ut rectè adnotat Caietanus ad primam secundæ quæst. 13. art. 2.) si per se consideretur, ad speciale semper obiectum dirigitur, puta odores, sapores, atque id genus alia, si uerò consideretur in ipso actu & exercitio, tunc ad obiectum singulare ordinatur, ut ibidem diuus Thomas clarè explicat. Quare belluam uidebis, prout hoc, uel illud melius esse agnoscit, ita confestim absque consultatione, ac deliberatione ulla ad id potissimum accurrere. Et quāuis ouis, ut supra obiiciebatur, cum herbam depascitur, hęsitare interdum, ac deliberare uideatur, cognitionis tamen, non deliberationis mora illa, & hæsitatio est. Contingit enim interdum, ut sensus communis quid iucundius, meliusq; sit non ita statim percipiat, aut agnoscat; sed cum primum id agnouit, nulla tunc mora est, quin ad illud repente appetitus sensitiuus naturæ instinctu feratur. Illud fortasse magis quempiā mouerit, ut brutorum electionem fateatur esse aliquam, quòd (ut & supra opponeba-
26 tur) uidemus sæpe canes, aliasq; nonnullas animantes usu, & exercitatione ita institui, ac quasi erudiri, ut honesta potius quàm iucunda deligant, & non tàm sensibus, quàm domini Imperio obtemperent. Verùm hoc quoque eadem ratione facilè diluitur; non enim illud ideò fit, quia consultationem, atque electionem, quam natura non habent, habitu comparare possint, sed soli naturæ instinctui totum hoc tribuendum est, qui tamen instinctus postea habitu non parùm iuuatur. Quo fit, ut ea quę sensus alioquin allicere potuissent, aut uerberum metu deserant, aut etiam dominorum iussu ob quandam in eos propensionem, quam plerisq; animantibus, canibusq; præsertim natura ipsa innatam esse haud obscurè perspicimus. Hoc uerò habitu consultationem, & electionem, quę prius nulla brutis erat, comparari non potuisse, eo argumento facilè conuincitur, quo utitur Caietanus in loco pręallegato, quoniam ars, licet ad naturalis actus rationem, & modum momenti plurimum habeat, eius tamen ipsius substantiam nec inducere, nec mutare potest, Ex quo sequitur arte electionē nec mutari, nec induci, aut acquiri potuisse, quia cum dicimus electionem, non agendi modum, & rationem, sed substantiam ipsam, ipsumq; actum naturalem significamus. Alterum illud pro hac sententia argumentum afferebatur, nimirum solius legis munus esse, quod aliquid permittatur, uel pręcipiatur, arg. l. legis uirtus. ff. de legib. Brutis uerò animantibus permitti
nonnulla,

nonnulla, ac nonnulla etiam imperari; permittitur enim, ut uim ui repellere, ac propulsare possint, imperatur ut benefacientibus benefaciant, Quocirca uidentur teneri ea obligatione, quam vulgò antidoracem dicunt, ut ex Leonis, & Androdi serui mutua agnitione demonstratum fuit, & tamen exploratissimum est, ubi lex non sit, ibi obligationem consistere non posse. Vt planius intelligatur hanc argumentationem nullius momenti esse, constanter illud retinendum est, quod paulò ante tetigimus, sępenumero brutis solo instinctu naturæ ea dictari, quæ apud nos in consultationem, ac deliberationem ueniunt, Et quoniam hæc possunt esse nobis uel permissa, uel imperata, nō est quod miremur, si quæ nobis permittunrur, uel imperantur, eadem quoque non dissimili ratione ferarum, ac belluarum naturæ consentanea sunt, Siquidem belluæ quoque ad eadem illa natura informantur, atque instituuntur, sed tamen permissionis, uel imperij, seu pręceptionis uocabula non rectè in belluis usurpamus, neque ea quæ diximus pręscripto rationis tribui possunt, quam brutę animantes nullam habent. Quapropter naturæ illud principiū, uim ui repelli posse (vt de hoc primùm loquamur) non eo mo 27
do accipitur à iureconsultis, quo possit & cæteris animalibus conuenire. Siquidem in brutis nihil aliud considerari potest, nisi factum illud uiolentiæ propulsandæ, quod à naturę instinctu proficiscitur. At iurisconsulti cum hoc principium usurpant, non illud solum factum inspiciunt, sed quod iuris in eo est; considerant enim hoc quatenus ex legis permissione fit, ideóq; iustitię & honestati conuenit. Quod ipsum apertè ostendit Florentinus in illa l. ut uim. ff. de iust. & iu. ubi post illa uerba ut uim, atque in-
« iuriā propulsemus, ita subijcit. Nam iure hoc euenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse uideatur. Hoc idem ostendit Diocletianus in l. 1. C. unde ubi hoc factum propulsandę uiolentię per se non considerat, neque ut ex solo naturali instinctu proficiscitur, sed ut iustitię, & honestati consentaneum est. Neque aliter
« uidetur Cicero accepisse cum in oratione pro Roscio Amer. ita inquit. Est hęc iudices
« non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerùm ex natura
« ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed
« imbuti sumus, ut si uita nostra si in aliquas insidias, si in uim, in tela aut latrorum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendę salutis. Itaque honestatem in hoc, & iustitiam, non solum naturę instinctum consideramus, atq; hoc mo do nihil planè ad belluas hoc pręceptum pertinebit; neque enim iustitię, aut honesta- 28
tis laudem illis ullam tribuimus. De iustitia dubitari non potest, quia belluæ quicquid faciunt, sua causa faciunt, iustitia autem sola omnium uirtutum in se ipsa non uertitur, sed complectitur eos quibuscum uiuit, & omne suum munus alijs pręstat. Quod uerò etiam honestas solius hominis, & non cæterarum animantium sit, eleganter inter alios 29
ostendit Cicero lib. 1. offic. quo loci eum nobis honesti quasi ortum tradit, Vt quemadmodum uis naturæ, rationisq;, qua soli homines præditi sunt, eorum quę aspectu sentiuntur pulchritudinem, uenustatem, conuenientiam partium sentit, ita hanc similitudinem eadem hæc natura, ratioq; ab oculis ad animum transferens multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consilijs considerandum putet, moneatq; nequid indecorè, aut libidinosè fiat. Quibus ex rebus honestum conflatur & efficitur. Atque hinc perpetuum sumimus documentum, quoties quæritur iustum nè aut honestum aliquid sit, solius semper hominis, & non cæterarum animantium rationem haberi. Meritò igitur Bartholomęus Socinus hoc ipsum principium, ut uim ui propulsemus,

soli

ſoli potētiæ tribuit rationali, quāuis Marcellus Beringutius hoc in loco illū reprehēdat.
30 Quæ hactenus cōclusimus de propulſandæ iniuriæ permiſſione, eadē planè eēſeo affirmāda & de præcepto illo, ut benefacientibus benefaciamus, quia uel ſi maximè hūc inſtinctum in aliquibus animalibus reperiremus, non tamen eum tanquàm pręceptum, aut tanquàm obligationem conſiderare poſſemus. Siquidem non aliò ſpectant naturalis legis præcepta, & obligationes, quàm ut honeſtatem & iuſtitiam tueantur, iuſtitiam uerò, & honeſtatem ſolis hominibus conuenire, ac cęteris animantibus planè incognitas eſſe iam demonſtratum fuit, At ego certè ne inſtinctum quidem eiuſmodi brutis animantibus ineſſe facilè conceſſero, nihiloq; magis leonibus quam cæteris, ut beneficiorum acceptorum ſe memores, & gratos prębeant, quod in præſentia demonſtrari eo minus neceſſe eſt, quòd multo magis hac in re nobis ipſis quam ijs qui contrarium ſentiunt ſenſus experientiaq; ſuffragatur. Neque enim ſi gentilium hiſtorijs proditum eſt Leonem illum Aphricanum Androdo ſeruo uirum probum, & gratum ſe præſtitiſſe, eō cludendum eſt propterea Leonum naturæ datum hoc fuiſſe, nam & boues apud Romanos non ſemel locutos eſſe Liuius tradit, & olim equam in Xerſis exercitu leporem peperiſſe Herodotus, & Valerius authores ſunt, neque ea tamen bouum, atque equarū naturæ tribuimus. Prodigia eiuſmodi ſæpe multa, atque etiam naturæ monſtra interdùm nonnulla conſpiciuntur, neque hoc in alijs tantùm animalibus, ſed etiam in hominibus ipſis cernitur nonnunquàm, inter quos reperiuntur interdum qui uel ingenio plus ualeant, quàm aut ętas, aut humana conditio ferre uideatur, uel ijs corporis, ſenſuumq; uiribus donati ſint, quæ naturales excedant facultates, qualem nobis hominem illum nomine Lynceum Plinius deſcribit, quem tanta luminum acie præditum fuiſſe tradit, ut à Lylibeo Siciliæ portu Carthaginenſium egredientes claſſes intueret.

ARGVM.

POſſit ne Vlpianus, & Iuſtinianus aliqua ratione defendi, qui legem naturalem feris etiam, & belluis contra id quod ſupra concluſum eſt, concedere uidentur.

1 Verè ne ſenſerit Vlp. belluarum ius, & legem eſſe.
2 An abſolutè id accipi debeat, quod dictum eſt ſenſitiuæ facultatis inſtinctus non eſſe legem.
3 Ex naturæ quoque ſenſitiuæ inclinationibus poſſunt deſumi principia, ex quibus iuriſſcientia conflatur.
4 Quamuis Gratianus belluis ius non tribuat, tamen inter ea, quæ ſunt iuris naturalis ſenſitiuę quoque potentiæ inſtinctus recenſet.
5 Cum de iure naturali loquitur Paulus in l. penult. ff. de iuſt. & iur. quo pacto illud accipiat.
6 Poſt triennium pueros exponere Romuli legibus erat permiſſum.
7 Declaratur l. 1. ff. de iuſt. & iure.
8 Feris quoque, & belluis naturalis iuris peritiam ineſſe, quo pacto intelligendum ſit.
9 Verborū translatione ipſi quoque iuriſconſulti utuntur.
10 Verbum cenſeri quomodò accipiatur.

CAP. VI.

EX ijs omnibus quę proximè diximus, intrepidè concludi poteſt, legem naturalem ſolis hominibus, ac non cæteris animantibus conuenire, Verùm huic ſententiæ ſola Vlpiani, & Iuſtiniani authoritas aduerſatur, quę ut nullo modo uidetur de

clinari

clinari posse, ita nec temerè contemni debere. Atqui certè si eos ita sentire contendas, ut primo aspectu eorum uerba ostendere uidentur, brutarum etiam animantium ius & legem esse, nos eorum patrocinium prorsus deserimus, Etenim cogeremur hoc mo do feris etiam, & belluis obligationum regulas accommodare, quod ipsum (ut supra demonstrauimus) planè absurdum est. Sed tamen hanc defensionem ita suscipi posse arbitramur, ut eos non id sensisse dicamus, imò uerò à sententia nostra, quam proximè firmauimus nulla ex parte abhorrere, quod ut planum faciamus, unum prius nobis constituendum est, ex quo facilè illud deindè demonstrabitur. Animaduertere igitur nos oportet hoc quod hactenus diximus, nimirum naturales instinctus, ueluti maris, & fœminæ coniunctionem, & eorum quæ procreata sunt educationem ad legem naturalem, iurisq; præcepta nihil pertinere, ita accipiendum esse, ut eatenus tantùm id negemus, quatenus eiusmodi instinctus in brutis animantibus sunt, Quod si in hominibus considerentur, tunc fatemur eosdem hos instinctus & in legis naturalis præceptis expendēdis, & in tota hac iuris arte constituenda momenti plurimum habere. Nam quæ ratio supra in brutis considerata fuit, cum dictum est nullo modo illis conuenire iustitiam, & honestatem, quam ut proprium scopum iuris pręcepta sibi proponunt, ea ratio in hominibus non modò non idem concludit, sed contrarium potius apertè demonstrat, Quandoquidem homines licet ad hæc eadem natura propensi sint, habent tamen præterea rationis usum, quo istas inclinationes regere, ac moderari possunt, atque id efficere, ut honestati, & iustitię quammaximè illę respondeant. Quare quæ à sensibus, atque ab hac communi natura sibi dictantur, ea neque recipiunt omnia, neq; etiam omnia respuunt, sed in consultationem deducunt sola liciti, & honesti ea in re norma utentes; Quod si turpitudinis, atque iniustitiæ nihil in ijs ratio perspiciat, ea concedit, atque permittit, imò non tantùm permittit, sed etiam imperat interdum ea ipsa de causa, quòd ab hac pariter cōmuni natura nobis præcipiantur; Vnde fit ut naturales istę inclinationes iam incipiant esse regulæ, propositiones, & principia, ex quibus iuris scientia conflatur, atque perficitur, Quamuis in feris, & belluis secus sit, quæ honesta à contrarijs minimè internoscunt. Nam ut colores qui uerè in re aliqua insunt, in tenebris discerni nō possunt, oborta uerò luce statim apparent, ita naturalibus hisce inclinationibus uerè quidem iusti, & iniusti, honestiq; & inhonesti differentię insunt, sed hæ differentiæ belluas ipsas in quibus nulla est ratio, planè latent; ubi uerò rationis accedit lumen, ut in hominibus fit, tunc illæ penitus elucent. Quare Isidorus, & Gratianus quamuis ius belluis nullum tribuant, sentiunt tamen ad ius naturale inter homines perficiendum hos ipsos instinctus maximè pertinere, dum statuunt ius naturale esse, quod est cōmune omnium nationum, & instinctu naturę, non constitutione habetur aliqua, ut est uiri, & fœminæ coniunctio, & puerorum educatio, c. ius naturale 1. distin. Vlpianus etiam in l. 1 ff. de iust. & iur. in ultimis uerbis non modo suam, sed & aliorum sententiam hanc fuisse nobis indicat, nam cum in iuris diuisione has ipsas inclinationes complectatur, in eo tantùm elaborat, ut reddat rationem, cur hos cōmunis naturę instinctus ab alijs iuris regulis seiungat, atque ex ipsis ius diuersum constituat, Qua in re apertè ostendit à nemine fuisse dubitatum, quin & tales instinctus ad ius constituendum pertinerēt, Nam nisi hoc apud omnes exploratum fuisset, ipse certè non tantùm cur seiunxisset, rationem debuisset reddere, sed cur omnino ea recepisset, quæ ab alijs in tradenda iuris diuisione reijci solerent. Quocirca minimè dubitandum esse crediderim, quin & Aristoteles,

5 stoteles, & Paulus in l. pen. ff. de iust. & iure cum ius solis tribuunt hominibus, atque illud in naturale, & ciuile diuidunt, eam habuerint mentem, ut sub primo illo capite iuris naturalis, maris, & fœminę coniunctionem complecti uoluerint, item liberorum educationem, & iniuriæ propulsationem, & si qua alia nobis cum belluis communia sunt. Quoties enim rationes expenduntur, cur uel prohibitum, uel permissum, aut imperatum aliquid sit, hæc ipsa quoque reperiemus momenti plurimum habere. Nam si quis te roget, quę te lex liberos proprios alere iubeat, eosdemq; destituere, aut eijcere prohibeat, non certè respondebis ea te sola naturæ ui ad id obstringi, quæ rationalis dicitur, atque hominum propria est, sed naturæ potius communi id tribues, quæ omnibus animãtibus tacito quodam instinctu ea ipsa præcepit, & arctius hoc uinculum inter liberos, & parentes, quàm inter alios esse uoluit; quanuis eundem hunc instinctũ, propterea quòd honestati nõ modò nõ aduersabatur, sed maximè
6 potius conueniebat, naturalis quoque ratio approbauerit. Atque hoc puto ego fuisse in causa, cur olim Romuli legibus post triennium pueros exponi non fuerit interdictum, & alijs etiam Romanis legibus aliquando impunè filij interfici potuerint, cum tamen alij non potuerint, Etenim homines sapientissimi necessarium esse non putarunt illud lege prohibere, quod naturali instinctu satis uetitum esset. Ac multas porrò leges habemus, ut quæ de successoribus latæ sunt, de tutelis, de legitima iure naturæ debita, quæ omnes huic ipsi liberorum educandorum instinctui quasi firmissimo fundamento innituntur; Quibus ex rebus facilè intelligitur inclinationes hasce naturales, uel si in brutis animantibus nullam legem constituant, in hominibus tamen ad legis naturalis præcepta, & ad iurisscientiam constituendam maximè pertinere. Quod cum ita se habeat, satis iam ex hoc intelligimus, qua ratione Vlp. defendi possit; Quem si ideò reprehendis, quod inter legis naturalis principia naturæ quoque communis instinctus sit complexus, ut maris, & fœminę coniunctionem, & liberorum educationem, iniuria illum reprehendis, cum imò ex his ipsis naturalis legis regulæ, ac propositiones sumantur complures, ex quibus conflatur iuris scientia, nostrumq; hoc studium constituitur. Ipse uerò ibi hoc potissimum in animo habuit, ut quę huius nostri studij partes essent, nobis ostenderet, d. l. 1. §. huius studij. Idem & de Iustiniano affirmandum est, qui cum in §. ult. instit. de iust. & iur. ex Vlpiano ad uerbum omnia descripserit, sicuti eiusdem criminis reus est, ita eiusdem defensionis suffragio iuuabitur. Quod si Vlpianum ea ratione accusas, quòd senserit hosce instin-
7 ctus non tantùm ius constituere, sed inter brutas quoque animantes constituere, uerè is quidem, si ita sentiret, hoc nomine damnandus esset, sed ipse certè non in eum modum loquitur, ut de brutis quoque hoc sensisse existimari possit; Imò uerò in tota illa lege ijs utitur uerbis, ex quibus facilè intelligas non ad cęteras animantes, sed ad solos homines eam quam ibi tradit iuris distinctionem retulisse. Initio enim ius, quod postea diuidit, ita describit, ut dicat esse artem ęqui, & boni, ac propterea eos qui artem iuris profitentur æquum ab iniquo secernere. Iam hucusque intelligimus non de belluis, sed de solis hominibus loqui Vlpianum, & propositam iuris tractationem ad solos homines referre. Nam æquitatem, bonitatem, iustitiam, de quibus ibi loquitur, in feris, & belluis inesse non rectè dicimus, vnde Tullius. Non ulla in re (inquit) «

F longius

longius absumus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem sæpe dicimus, ut in equis, in leonibus iustitiam, bonitatem, æquitatem non dicimus, sunt enim rationis, & orationis expertes. Postea ius diuidit publicum, & priuatum, ac publicum statuit esse, quod in sacris, in sacerdotibus, & in magistratibus consistit, quæ omnia cum à brutis animantibus alienissima sint, satis ex hoc intelligitur, iurisconsultum non modò ijs publicum ius non tribuisse, sed ne suspicatum quidem hoc fuisse. His porrò omnibus consequens esse uidetur, ut cum is postea iuris priuati diuisionem subijciat, dicatq; ius priuatum tripartitum esse, hoc est collectum ex naturalibus præceptis, gentium, & ciuilibus, eodem modo illud accipiat, quo & supra generatim ius definiuit, & posteà illud speciatim diuidere cœpit, ne unum diuisionis membrum ab altero dissentiat; quod si admittamus, ut necessariò admittendum est, non possumus deinde negare, quin uoluerit Vlp. totum ius naturale ad solos homines referre. At huic defensioni plurimùm “ aduersari uidentur uerba illa, quæ postea sequuntur. Videmus etenim (inquit) cætera “ quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censeri. Quæ uerba uel si aliqua ex parte hoc quod diximus uideantur confirmare ob dictionem illam quoque, quæ cum implicatiua sit, uidetur ostendere de solis hominibus supra sermonem haberi, ac non de cæteris animalibus, quæ postea implicantur. Tamen eo ipso quod Vlp. expressim cætera implicat animalia, apertè nobis indicat suam hanc sententiam esse, ut ijs quoque ius naturale tribuendum existimet. Verùm hæc ipsa uerba satis rectè (iudicio meo) duplici ratione possunt euitari (nihil enim omittendum est, ex quo Vlp. saltem probabiliter defendi possit) Primò quia si uerum est naturales hosce instinctus, qui ad maris, & fœminæ coniunctionem attinent, ius aliquando esse posse, ut demonstratum est, Ac si uerum etiam est hos ipsos instinctus ad feras, & belluas pertinere, potuit certè non absurdè dicere Vlp. hoc ius belluis conuenire, non quia hoc quod in hominibus ius est, in ipsis pariter belluis ius dici possit, sed quia hoc totum, quicquid est, in ipsis quoque belluis reperitur. Eiusmodi porrò loquendi formulis sæpissimè utimur, ut cum dicimus uenenum nonnullis animantibus cibum esse, In quo tametsi ueneni uocabulum usurpamus, non tameu intelligimus eodem modo id illis esse uenenum, ut nobis est, sed quod nobis uenenum est, illud ipsis cibum esse significamus, Atque ita etiam accipiendum puto, quod idem dixit ius naturale esse, quod natura omnia animalia docuit, ut in hoc ille rem ipsam potius, ac naturales ipsos instinctus, quàm iuris nomen spectauerit. Possumus etiam alio modo respondere ad illa Vlpiani uerba, uidemus enim &c. vt dicamus ius ibi sumi μεταφορικῶς, docuimus enim supra iuris nomen, ut & pacem, litem, concordiam, & alia id genus uocabula cuiusdam similitudinis ratione non modò ad belluas, sed etiam ad res prorsus inanimatas referri solere. Spectasse uerò Vlpianum 9
hanc similitudinem, & per uerborum translationem ita locutum fuisse, ostendit uerbum docere, item uerbum, peritia, quæ duo uerba brutis animantibus non propriè conueniunt; Potestq; etiam ad hoc perpendi uerbum illud censeri, nam neque ipsum alio modo quàm per translationem usurpari potuit, cum censeri ea pro- 10
priè dicantur quæ in aliquem ordinem, ac numerum quasi adscribuntur, unde rectè Theophilus uertit ὁρῶμεν γὰρ οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐν τοῖς τιμῶσι τούτου τοῦ νόμου ἀναγεγραμμένα. Quamuis Budæus exponat censeri, hoc est admirationi esse, siue (ut clarius id exprimatur) huius iuris peritia onari, ac celebrari, prout uidetur Papinianus hoc uerbum accepisse in l. ult. ff. de suis & legit.

Hæc

Hæc ad Vlpiani, Iustinianiq; patrocinium attulisse sat erit, quos etsi maximè arbitramur hac ratione defendi posse, tamen cum plenè supra explicauerimus quid hac ipsa in re uerius esse putemus, nihil est quod de aliorum sententia magnopere solliciti simus; cum palam sit ipsos quoque iurisconsultos eiusmodi in rebus nihilominus quàm alios quoscunque errare potuisse.

ARGVM.

QVomodo ex lege naturali leges humanæ profluxerint, & quæ fuerint causæ cur homines naturali lege non contenti, leges humanas instituerent.

1 Practici intellectus theoremata à uariis sparsim iurisconsultis relata.
2 Ex naturæ fontibus oriuntur leges humanæ.
3 Practici, & speculatiui intellectus similitudo, quatenus uterque ex primis, & notioribus alias insuper conclusiones deducit, & nu.5.
4 Differentia inter speculatiuas scientias, & nostram hanc practicam facultatem.
5 Quantum ad id quod hìc agitur prædictæ facultates conueniunt.
6 Lex humana describitur primò, ac mox accuratius definitur.
7 Vbi de iustitia, & honestate disceptatio oẽ currat, ibi naturæ præsidio nunquàm destituimur.
8 Prima causa cur quamuis legem naturalem haberemus, leges tamen humanæ necessariæ fuerint iudicatę.
9 Legum nostrarum exemplis demonstratur quod sentit Aristoteles, leges humanas esse mensuram iusti naturalis.
10 Quibus ex causis possit hodie filius exhæredari.
11 Altera affertur causa ob quam leges humanæ conditæ fuerint.
12 Est cum præcepta naturalia uideantur inter se dissidere, uel si uerè non ita sit.
13 L.bona fides.ff.de pos.
14 Vsucapionum occasio, & utilitas.
15 Tertia & ultima causa cui legum humanarum origo adscribenda est.
16 Cur à solis hominibus uioletur naturæ præscriptum, quod à cæteris omnibus rebus & animatis, & inanimatis inuiolatè custoditur.
17 In hominis natura inest quasi bellum internum.
18 Ad frenandam hominum malitiam quantum Philosophia præstet adiumenti.
19 Optimum quidem Philosophiæ præsidiũ, sed per se haud satis efficax est.
20 Leges humanę duplici egent nempè magistratuum, & bellorum adminiculo.
21 Bellorum necessitas.
22 Mortalium primi quomodo pugnarent.
23 Bella certis legibus indicenda, ac gerenda sunt.
24 Legum humanarum auxilio indiget lex naturalis.
25 Contra etiam lex naturalis ipsis legibus humanis quasi mutuũ præstat officiũ.
26 Ex quocunque præcepto legis ciuilis naturalem semper oriri obligationem Bart. existimauit.

CAP. VII.

INter eas omnes, quas supra cõmemorauimus, legis species duas tãtũ diximus esse, quę penitus nobis cognoscendæ sint, & quæ solę hãc obligationũ materiã, imò & totã iuris ciuilis sciẽtiã attingant, nimirũ naturalẽ, & humanã; ac de lege naturali hucusq; ea docuimus, quæ scitu magis necessaria esse iudicauimus. Nũc proximũ est, ut & de lege humana idem pręstemus. De hac enim superius id tantùm demonstrauimus, qua ratione illa ab alijs legũ speciebus distingui possit. Quoniã igit̃ diximus sanctiones humanas omnes à sola naturali lege deriuari, nõ secus ac pluras sępe aquarũ riuuli ab uno, eodẽq; fonte scaturire soleant, ut quæ de ipsis dicturi sumus, cõmodius percipiãtur, constanter

hic quoque retinendum est, quod de lege naturali supra conclusum fuit, esse illam scilicet rationem, quę ob diuinæ rationis communicationem, quid rectum, & honestum sit nobis ostendit, atque ad id nos uelut tacito monitu assiduè hortatur. Reuocandum insuper in memoriam est, nos huius naturalis legis ope uniuersales tantùm quasdam 1
regulas cognoscere, ueluti Deo opt. Max. cultum prestandum, patrię, & maioribus parendum, fidem seruandam, ijs qui de nobis benemeriti sunt gratiam referendam, pręterea ut uim ui repellere possimus, esse omnibus concedendum, quę sunt omnia practici intellectus nostri theoremata, atque principia, eaq; communia, & indemonstrabilia, & hæc uarijs passim in legibus usurpantur, ut in l. ueluti cum l. sequenti .ff. de iust. & iure. §. iuris præcepta inst. de iure natur. gent. & ciuili l. 1. ff. de pact. l. 1. ff. de cōst. pec. l. stichum. §. naturalis. ff. de solut. l. cum amplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. l. si testamento. §. seruo. ff. de fideiuss. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petit. hęredit. Quę omnia Vlpianus, & Iustinianus ad tria tantū prima præcepta uidētur redigere uoluisse, ut in l. iustitia. ff. de iust. & iu. &. §. iuris insti. de iur. nat. gent. & ciu. Iā uerò cōmunibus 2
his principijs homines nō cōtenti, ulterius progressi sunt, & ex ijs alia, atq; alia subinde deriuarunt, multaq; speciatim cōstituerunt, quę neq; ita passim omnibus cognita sunt, neque etiam eodem in statu semper permanent, sed sępenumerò corrigi, rursusq; restitui, multisq; modis mutari, ac uariari solent. Quam rem totam planius explicat diuus Thomas in prima secundæ quęst. 91. art. 3. dum speculatiuę rationis similitudinem nobis proponit. Satis constat rationi speculatiuę communes quasdam inesse notiones, ex 3
quibus deinde sapientes homines alias deduxerunt conclusiones, uariasq; scientias excogitarunt. Quare sicuti ex illis principijs intelligibilibus uariæ scientiæ deprompte sunt, ita pariter ex legis naturalis præceptis, quę sunt uniuersalia, & indemonstrabilia, humanę leges fluxerunt. Qua in re tamen aduertendum est, nos non inficiari, quin hęc nostra iurisscientia, practicaq; cognitio à speculatiuis scientijs maximè distet, quas per- 4
spicuum est non modò diuersum finem spectare, sed diuersis quoque modis uti, quibus ad eum finem perueniant, Etenim speculationem ipsam, ac solam rerum cognitionem sibi proponunt, minimeq; illam (id quod practica scientia facit) humanis actionibus indiuiduis, ac particularibus accommodant. Ideoq; nec particularibus ullis, ut hæc nostra, sed solis uniuersalibus utuntur propositionibus, utpote quæ solam rerum naturam, & essentiam inquirunt, quam non in rebus particularibus, atque indiuiduis, sed in speciebus tantùm, atque uniuersalibus rerum formis consistere non ignoramus. Hæc differentia ita aperta est, ut de illa dubitare nemo possit. At nos in præsentia dum 5
speculatiuas scientias cum practica comparamus, hanc similitudinem consideramus in eo tantùm, quod proximè dictum est. Quemadmodum enim speculatiuus intellectus, unde scientiæ illę prodeunt, habet communes quasdam notiones, ut totum esse maius sua parte, Si ab ęqualibus æqualia demas, æqualia remanere, Paria uni tertio inter se quoque paria esse; Sic etiam intellectus practicus, unde nostra oritur iuris scientia, communia quędam nobis suggerit principia, eaq; itidem indemonstrabilia, quę proximè cōmemorauimus. Rursus quemadmodum ex illis cōmunibus notionibus uariæ promuntur uariarum scientiarum conclusiones, ita ex his nostris principijs uaria præcepta, uariasq; leges ubique homines desumpsere, Ac denique quemadmodum ibi ita fit, ut quāuis notiones illæ natura ipsa omnibus planè cognitæ sint, atque perspectę, quas tamen ex ijs sapientes homines deriuarunt conclusiones, non ita prorsus omnes intelligant,

non

non ſecus etiam hîc euenit, ut quamuis illa prima iuris noſtri elementa omnes planè homines ſola natura hauſerint, & arripuerint, tamen quæ inde leges deducuntur uarijſq; in locis conſtituuntur, eas non propterea cæteri mortales cognoſcant aut amplectantur. De his loquitur Papinianus in l.1.ff. de legib. eum legem definiens,ita inquit.
6 Lex eſt commune præceptum uirorum prudentium conſultum, delictorum quæ " ſponte uel ignorantia contrahuntur coercitio communis Reipub. ſponſio. Verè ta- " men hæc deſcriptio potius quędam,quàm definitio appellanda eſt, quare accuratius legem humanam definit diuus Thomas in prima ſecundæ quæſt. 91. art. 1. aitq; illam nã hil aliud eſſe quàm dictamen practicæ rationis in Principe, dum cõmunitatem aliquã perfectam, hoc eſt ciuitatem gubernat. Rectiſſimè is mihi hanc definitionem tradidiſſe uidetur; nam ratio eſt lex naturalis in eo quod principia tantùm uniuerſalia nobis ſuggerit, ſi uerò ad ciuitatis gubernationem conferatur, inde orietur lex humana. Siquidem non poteſt ratio Principis ciuitatis curam ſuſcipere, niſi ex illis primis fontibus alia magis particularia præcepta deriuet, ac deducat, quæ humanum,ciuileq; ius conſtituant. Quod tñ in ijs tantùm rebus accipiendum eſt quę Princeps, quiuè eam poteſtatem habet,generaliter obſeruari uoluerit, Conſtat enim non omnia, quę in ciuitatis gubernatione decernuntur legis uim obtinere.§. ſed & quod principi inſt. de iur. natur. gent. & ciuili. Non me latet alias humanę legis diffinitiones paſſim afferri,quæ promiſcuè tùm legi,tùm iuri applicantur, quod ea ratione fit,quia paſſim etiam iuriſcõſulti ob maximã, quam ſimul habent, affinitatem hos duos terminos confundunt, quãuis inter ſe illi non nihil differant, ut infra à nobis aperietur, cũ ijs abſolutis, quæ ad legem ſpectant,de iure dicere incipiemus. Interea uerò non abſurdè uidebimur facturi ſi promiſcuè (quod diximus & ipſos facere iuriſconſultos) utroque uocabulo paſſim utamur. Habemus iam quid ſit lex humana. Conſtat uerò illa ex ijs omnibus partibus, quas fusè explicat Iuſtinianus in §. conſtat cum multis ſequentibus inſt. de iure nat. gent. & ciuil. Sed uidendum eſt, quę cauſa fuerit,cur cum legem naturalem haberemus mentibus noſtris inſculptam,qua nunquàm deſtituimur, neceſſarium tamen eſſe exiſtimatum fuerit præter hanc alias leges excogitare. Quid enim aliud eſt hoc quàm accuſare naturam,quòd cum cæteris omnibus uel minimis in rebus nulla ex parte deficere ſoleat, hac ipſa tamen in re defecerit, quę tanti momenti erat ac non perfectè ea omnia nobis præceperit, quæ ad uitã rectè,& honeſtè degendã,eſſent neceſſaria? Non eſt certè quòd naturã in hoc, ut neque alijs in rebus,accuſare poſſimus, cũ imò ſolius naturæ præſidio, etiam leges humanę omnes excogitatę fuerint, neque quicquàm prorſus ſit (ubi modò iuſtitiæ, & honeſtatis regulæ ſint expendendæ) in quo uiri boni,
7 atque prudentes ijs ipſis,quæ ſupra recenſuimus, naturæ principijs adiuti,quid fugiendum, quiduè ſequendum ſit, non & rectè deliberare, & decernere facilè poſſint. Cur uerò pręter hæc uniuerſalia pręcepta,alia inſuper plenius,ac magis ſpeciatim legibus humanis pręcipere fuerit neceſſarium, tres mihi cauſæ fuiſſe uidentur. Prima cauſa eſt,
8 quia quãuis uniuerſalia naturæ præcepta omnibus hominibus,& locis,& temporibus conueniant, non tamen ſemper, & ubique,& ſingulis eodem modo,eademq; menſura conueniunt. Quare hominum legibus,& inſtitutis propterea opus fuit, quę iuſti naturalis eſſent tanquàm menſura, ut ait Ariſtoteles lib.5.de morib. cap.7. & pro locorũ temporum, ac perſonarum uarietate ipſum hoc naturale iuſtum uariè metirentur. Quemadmodum enim alijs in rebus fieri uidemus, ut quanuis uini (gratia exempli) triticiq

triticiq; genus & uendentibus,& ementibus idem ſit, non tamen ijs æquales ſint menſurę, ſed apud eos qui emunt maiores ,apud eos uerò qui uendunt minores eſſe ſoleant, ut ibidem Ariſtoteles inquit, Sic iuſtum ipſum naturale, licet ſit ſemper unum,& idem, atque à ſe ipſo minimè differat,uarias tamen regulas, & quaſi menſuras habet, quibus uariè illud homines applicando quodammodo metiuntur. Exemplis porrò illuſtrior tota hęc res fiet. Pietatem erga parentem uiolari ratio non permittit,quod qui fecerit paterna dignus ſucceſſio ne hac ipſa lege naturali uideri non poteſt. Quoniam uerò hac in re certum quendam modũ , certamq; menſurã ineſſe neceſſe eſt, ideò quoties nos hanc menſuram conſideramus , ac quærimus anne patrem filius ita offenderit, ut læſiſſe pietatem exiſtimandus ſit, ac propterea à ſucceſſione excludi debeat, in eo legis ciuilis diſpoſitionem ſolam ſpectamus;cum eam rem metiri,atque decernere legislatoris munus ſit. Ita uerò hoc uidemus metitum eſſe Iuſtinianum , ut cum antea longè pluribus ex cauſis filij ingrati , atque impij haberentur , rectèq; eo nomine exhæ 10
redari poſſent , ex quatuordecim ip ſe tantùm cauſis id fieri permiſerit, quas cauſas cõnumerat in §. Aliud quoque capitulum autent. ut cum de appel.cognoſc. Scimus præterea à patre (dum is uita fruitur) filios educari debere , id enim præcipit lex naturalis , quæ ipſo etiam patre mortuo eius ſubſtantiam filijs deberi ſtatuit.§.cum autem. autent. de hæred. & ſalc. l. ſcripto. ff. unde liberi . l. cum ratio . ff. de bo . damnat .Sed quia dubitari poterat totanè ſubſtantia, an pro parte, & pro qua parte deberetur,Ideò lex ciuilis, quæ has partes conſtitueret, ac metiretur, neceſſaria fuit, ut toto tit. autent. de triente,& ſemiſſe. Aliud inſuper hoc exemplũ afferri poteſt, Si fidẽ ego tuam ſequutus ſum,eam mihi ſeruari lex naturalis iubet.l.cum amplius.§. is natura debet.ff.de reg. iur. Quando uerò fidem mihi tuam ita prę ſtitiſſe exiſtimandus ſis, ut ego illam ſequutus uidear, hoc ſtatuit lexciuilis, ipſaq; ſola huius rei quaſi menſuram prębet, ut demõſtrabitur in Rubr.ff.de uer.obl.pleniſſimè enim hac de re ibi à nobis agendũ eſt.Prima ergo inueniendę legis humanæ cauſa fuit, ut illa iuſtum naturale, quod uariè apud uarios applicari poterat, certis ponderibus, certiſq; regulis expenderet, ac metiretur.

Secundam huius rei cauſam fuiſſe ſtatuo,ne pręceptorũ naturalium diſſenſio,quę diſcordare inter ſe nonnunq̃ uidebantur, nos ipſos forſan ancipites redderet,neuè iuſti,& 11
honeſti faciem nobis aliquando occultaret. Etenim naturalia hæc præcepta eiuſmodi ſunt, ut ſi per ſe illa conſideres, tum quidem ſemper mirificè ſimul conſentiant , ſi uerò ad uarias,indiuiduaſq; factorum ſpecies accommodes, interdum pro locorum,ac tẽporum uarietate pugnare ſimul uideantur , uel ſaltem aliqua ex parte inter ſe diſſidere. 12
Patrem meum grauiſſimè læſiſti , quem mihi patrem eſſe forſan ignorabas, me ipſum uerò maximo aliquo beneficio decoraſti ; ut ego huius beneficij gratiam tibi referam, naturæ præceptum illud exigit , quo admonemur benefacientibus benefacere. Pietas tamen huic rei maximè reclamat , ſi me hoc inuito patre, aut non ſine ipſius iniuria facturum intelligam.Neque id tantùm euenit cum de honeſto,ſed etiam cum de iuſto diſceptatio eſt, Eiuſmodi exemplum proponit nobis Triphoninus in l.bona fides.ff.dep. 13
Latro ſpolia , quę mihi abſtulerat, depoſuit apud Seium inſcium de malitia deponentis ; utrum latroni an mihi reſtituere Seius debeat ? Vt mihi reſtituat illud urget , q̃ natura cuique id quod ſuum eſt, tribui iubet : latroni uerò hac in re depoſiti fides ſuffragatur, quę tàm inuiolatè ſeruari ſe uult, ut nullas audiat excuſationes , nullaſq; compenſationes admittat. l. ult . C. de compenſ. Quare hìc quoque apertiori legis humanę-

manæ determinatione opus fuit. Eadem sæpè perplexitas & illis occurrebat, quibus dirimendarum quęstionum facultas data erat. Fiebat enim, ut dum legis naturalis præceptum aliquod ab iniuria defenderent, aliud planè destituerent, ac scelestis hominibus quasi uiolandum exhiberent, licet præcepta illa minimè inter se contraria essent, idq;
14 hoc exemplo rectè demonstratur. Res alienas quidam suas esse credentes certo titulo diu possederant; ut eas dominis restituere cogerentur, naturale illud pręceptum exigebat, quòd nemo debet cum aliena iactura locupletari. l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. Verùm cum id sæpius fieret, eueniebat, ut rerum dominia apud omnes ciues essent incerta, multæq; eo nomine contentiones, ac lites orirentur, unde maximè publica quies lædebatur, cuius ut præcipuam semper curam geramus, naturali lege admonemur, pietateq; illa, qua patriæ quisque suæ naturæ uinculo obstringimur. Præsto igitur hìc quoque fuit lex ciuilis, quæ hanc sustulit perplexitatem, atque usucapionum opportunum remedium attulit, quas usucapiones constat non alia de causa, quàm ex hac
15 ipsa inuentas esse. l. 1. ff. de usuc. l. ult. ff. pro suo, & inst. de usucap. in princ. Tertia & ultima causa, omniumq; potissima, cur pręter legem naturalem sanctionum quoque humanarum nos ope indigeremus, fuit hominum malitia, qui non modò cum iusti naturalis mensuram ignorabant, aut cum pręcepta naturalia inter se uidebantur dissidere, sed etiam cum iusti, & honesti facies maximè elucebat, ab eo tamen ipso per summum scelus recedebant, atque omni se flagitiorum genere inquinabant, quotidianis enim furtis, cædibus, rapinis communes utilitates impediebant, publicæq; tranquillitatis rationem omnem conturbabant. Quare non tantùm mœnijs contra uim externam, sed etiã legibus contra ciuium improbitatem ciuitates, atque oppida munire opus fuit, ut rectè Horatius in 3. Saty.

" Oppida cœperunt munire, & condere leges,
" Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter,
" Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est,
Tempora si, fastosq; uelis euoluere rerum.

Si quę recta, & honesta sunt, sponte homines semper amplecterentur, ac sicut cætera animantia, aliæq; res naturales omnes finem sibi à natura propositum sponte sequerentur, sola per se lex naturalis ad uitam rectè, & honestè traducendam, & ad publicam utilitatem conseruandam forsan satis esse potuisset. Verùm longè aliter euenire uidemus, ut naturę præscriptum, quod à brutis,
16 ab arboribus, & plantis, alijsq; rebus omnibus inuiolatè semper custoditur, à solis tamen hominibus quotidie uioletur, non ea quidem de causa, quia hęc, quæ diximus, omnia naturę nobilitate hominibus antecellant (imò enim hominum naturam longè pręstantiorem esse constat) sed quia (ut supra diximus) bruta animalia, aliæq; res naturales neque libertatem, aut electionem habent ullam, neque eorum natura quicquàm continet quod pugnans, & contrarium sit, Nam neq; in plantis pars corporalis ab illa animę parte dissidet, quam dicimus uegetatiuam, neque in brutis pars uegetatiua sensibus reclamat; quare nihil ipsis impedimento est, quominus finem semper assequantur sibi propositum, cum naturę necessitate quadam ad illum ferantur, neque re ulla ab il-
17 lo ipso auocentur. At in hominis natura cum nulla planè insit necessitas, sed liberum sit uoluntatis iudicium inest etiam continuè quasi bellum internum, dum pars animæ sensitiua parti rationali aduersatur. Et certè cum pars illa terrestris, & humana sit, hęc uerò diuina, nihil mirum est, si dissident ambæ inter se, proptereaquòd illa ad humanũ

semper

ſemper nos perducit, hæc uerò ad recta, & honeſta, & ad cœlum ipſum, vnde primam duxit originem, aſſiduè contendit; Quod ſi hęc illi interdum ſubiiciatur, ut in nonnullis hominibus fieri uidemus, ab eiuſcemodi hominum improbitate, nihil uſq; tutũ erit, nihil tàm ſanctum, quod uiolare ipſi non audeant, Etenim ut rectè Horatius.

Nil mortalibus arduum eſt,
Cœlum ipſum petimus ſtultitia, neque
Per noſtrum patimur ſcelus,
Iracunda Iouem ponere fulmina.

In hac hominum nequitia, & improbitate nullo unquàm tempore puto defuiſſe Philoſophos, & prudentes homines, qui de moribus pręcepta traderent, ut, quantum in 18
ipſis eſſet, animos excolerent, lapſamq; in multis rationem erigerent, ac deprauatos hominum mores à uitijs, & flagitijs ad uirtutem, atque honeſtatem reuocarent; Sicq; moralis philoſophię quędam quaſi incunabula uel primis illis temporibus extitiſſe credibile eſt, quàmuis nondum eſſent, ut poſtea fuerunt, qui hęc accuratius tractarent, ac Moralis, Politicę, atq; Æconomicę nomina diſtinguerent. Neque uerò poſſumus inficiari, quin cum uel faſtu intumeſcimus, uel alia quacunque cupiditate miſerè obſidemur, ſemper in primis moralia pręcepta ad animos noſtros deliniendos, atque illa quaſi ęgritudine recreandos momenti aliquid habeant, quod probè explicat idem Horatius.

Feruet auaritia miſeraq; cupidine pectus,
Sunt uerba & uoces, quibus hunc lenire dolorem
Poſſis, & magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes, ſunt certa piacula, quę te
Ter purè lecto poterunt recreare libello,
Inuidus, iracundus, iners, uinoſus, amator,
Nemo adeò ferus eſt, qui non miteſcere poſſit,
Si modo culturæ patientem accommodet aurem.

Sed hoc totum, quicquid eſt, remedij, quod à ſolis Philoſophis ſperari poteſt, ad 19
publicam quietem, & tranquillitatem ſatis non eſſe quotidie experimur. Quam multos enim uidemus, qui rectè pręcipientibus planè ſurdas aures præbent, ipſoſq; etiam ultrò deludunt, ac plenè contemnunt? Quapropter aſperius aliquantò remedium neceſſarium fuit, aliudq; aliquid excogitare oportuit, quod non tantùm moneret (id quod à Philoſophis fit) ſed iubendo, uetando, puniendo etiam inuitos, ac reclamantes in officio retineret. Idipſum uerò hac ſola ratione fieri potuit, ut ſinguli populi, ac ciuitates pręter legem naturalem, cui planè omnes alligamur, quibuſdam etiam legibus humanis ſe ſubijcerent. Fuerunt ergo leges humanæ, quæ huic cõmuni periculo, quod in uniuerſum genus humanum intendebatur, uerum remedium attulerunt. Quæ tamen ipſæ 20
duplici egent adminiculo, neque enim firmitatis aliquid habere poſſent, niſi hinc prudentium magiſtratuum, indeq; fortiſſimorum militum corona munirentur. Totum igitur hoc remedium, in quo ſimul hæc omnia concurrunt, triplici fundamento ſubnixum eſt, nam partim in legum humanarum pręceptis, partim in magiſtratuum cura, & authoritate, partim denique in bellorum pręſidio, militumq; fortitudine poſitum eſt; Quę tria inuicem ita ſe habent, ut ex iis nullum ſatis per ſe ſit, ſed eorum unumquodq; mutua alterius ope indigeat. Siquidem (quod ad leges humanas attinet) parum illæ nobis prodeſſent, niſi illis magiſtratus quaſi aſſiderent, qui illas ſeruari curarent,

rent, atque ab improborum hominum iniuriis defenderent. Hùc accedit, quòd cum leges surdæ, & inexorabiles sint, cumq; accidat plerunque, ut esse debeat ueniæ locus, propterea etiam necesse fuit, aliquos esse moderatores, & tanquàm ministros, ac dispensatores, à quibus bonum, æquumq; liceret impetrare: Quapropter eodem ipso tempore, quo leges ciuiles condi cœperunt, etiam magistratus creati fuere. §. singulorum inst. de rer. diuis. in ultimis uerbis. Magisttatus uerò per se soli non magnam nobis afferrent securitatem, nisi & ipsis leges terrori essent; parum enim tutum esset illorum subijci potestati, si nullis illi legibus alligarentur, sed liberè pro ani-
21 mi sui libidine de rebus nostris statuere possent. De bellis idem dicendum est, nam sine legibus, ac magistratibus bella non sufficere tàm clarum est, ut à nobis demonstrari non oporteat: Esse uerò bella necessaria res ipsa facilè docere potest, siquidem quoties euenit, ut scelesti, gratiosiq; homines præ nimia potentia, atque opibus insolentes legum, & magistratuum authoritatem contemnant, resq; nostras (ut est multorum audacia) uiolenter inuadant, ac uel legitimos Reges eiicere, uel Rerumpub. libertatem occupare contendant, tunc quia nec legum, nec magistratuum ope ad nostra tutò, & quietè obtinenda quicquam iuuamur, nihil reliquum est, nisi ut ad uim, ad ferrum, ad arma deueniamus. Itaque hoc in causa fuit, ut quo tempore mortales & leges condiderunt, & magistratus crea-
22 runt, etiam bella recipienda, ac publica authoritate milites armandos existimarint; quamuis & ante leges ciuiles bella hominibus non fuerint incognita. l. ex hoc iure: ff. de iust. & iur. Nam uel primo initio generis humani, unguibus, & pugnis pugnare soliti fuerunt, deinde paulatim progredientibus temporibus ea adinuenerunt, quæ ad bellorum usum magis essent accommodata, quod & Horat. his uersibus ostendit.

Cum prorepserunt primis animalia terris
Mutum, & turpe pecus glandem, & cubilia propter
Vnguibus, & pugnis, dein fustibus, atque ita porrò
Pugnabant armis, quæ mox fabricauerat usus,
Donec uerba, quibus uoces, sensusq; notarent,
Nominaq; inuenere, dehinc obsistere bello,
Oppida cœperunt munire &c.

Atque hìc latere nos non oportet totum hoc & legum, & magistratuum, & bellorum præsidium rectè solis legibus posse tribui, cum legibus ipsis planè cætera contineantur: Nam & magistratibus leges præscribunt, quod illorum munus, & officium sit, ut latè lib. 1. fforum compilatores tradiderunt. Item & bella certis riti-
23 bus publicè indici, & geri iusserunt, quibus non seruatis neque bella, neque hostes, quibus cum pugnaretur, appellari uoluerunt, ideoq; nec captiuorum seruitutem induci; ex quo fit, ut tunc postliminio locus non sit, ut docet Vlp. in l. hostes. ff. de capt. & post. reuer. Concludamus ergo omnium potissimam legum ab homi-
24 nibus condendarum causam illam fuisse, ut leges humanę præsidio essent naturali legi, quæ alioquin scelestorum hominum iniurijs nimis patuisset. Frustra dictasset ratio, atque assiduo monitu illud frustra inculcasset, neminem non modò occidendum, sed ne lędendum quidem, nisi lex Cornelia de ficcariis, lex Aquilia de damno culpa dato, & quæ de iniuriis tùm Romanorum, tùm aliorum etiam Popu-

 lorum

lorum leges multò antea sanxerunt, pœnarum terroribus, damnisque propositis, audacium, flagitiosorumque hominum animos à cædium, iniuriarumque cogitatione deterruissent. Ac ne frustrà exemplis recensendis tempus conteram, quæ propemodum innumerabilia afferri possent, satis per se unusquisque (ad quamcunque iuris ciuilis partem animum conuertat) animaduertere poterit legum ciuilium laborem omnem, omneque studium consumi in conseruatione naturæ, neque aliud quicquàm eas moliri, aut agere, quàm ut naturæ ius omni ex parte integrum, inuiolatumque conseruetur. Qua ex re facilè intelligimus, quàm arctum inter legem naturalem, humanasque sanctiones societatis quasi uinculum sit; Quod quidem uinculum tantò arctius etiam ex eo alligatur, quòd natura mutuum quodammodo humanis legibus præstat officium. Sola est enim lex naturalis, quæ ciuilibus præceptis uim, roburque omne, ac quasi spiritum præbet; quod ni faceret, præcepta iuris ciuilis omnia iacerent tanquàm demortua, & quasi nullo subnixa fundamento penitus conciderent. 25
Neque enim leges ciuiles, quæ ad tutelarum, ac uectigalium munera, atque eiusmodi alia patriæ præstanda, tum præterea quæ ad iudicia, ad magistratus, ad iurisdictiones attinent, non planè corruerent, si unum illud naturę fuudamentum tolleres, patriæ, & maioribus parendum esse, imò uerò hoc uno sublato nullę planè alię leges ciuiles consistere possent. Quod cum uideret Bart. in l. Iulianus nu. 27. ff. de condict. indeb. propterea concludebat ex pręcepto solius legis ciuilis naturalem semper oriri obligationem, cum pręstò semper adsit illud naturæ præceptum, ut patriæ, & maioribus pareamus. l. ueluti. ff. de iust. & iur. quod tamen non ita planè affirmandum erit, si accipiamus obligationem eo modo, quo accipi in hac materia obligationum & solet, & debet. 26
Quoties enim quærimus an ex aliqua conuentione, aut aliqua facti specie oriatur naturalis obligatio, semper expendimus quantum in illo ipso facto naturalis æquitatis insit, ac non eam tantùm, quæ legi ciuili inest, naturalem obligationem consideramus, quamuis ipsi quoque legi ciuili natura parere teneamur. Quod si naturalem hanc obligationem spectaremus, quam secum affert semper præceptum iuris ciuilis, ac nòn eam potius, quæ ex ipsa facti specie immediatè proficiscitur, cogeremur fateri etiam in literarum obligatione, item in iuramento, quod postulante aduersario præstitum est, nec non & in sententia, quæ iudicati uim obtineat, naturalem obligationem non minus inesse, ac cum uerè alterius fidem sequuti sumus. Quapropter ciuilis obligatio sine naturali nunquàm reperiretur, quod tamen nequaquàm concedendum esse, ex iis intelligetur, quæ dicemus in Rub. ff. de uerb. oblig. quo in loco illa fermè omnia, quæ in tota materia obligationum insigniora sunt, accuratè explicuimus.

ARGVM.

NVm leges humanæ ea tantùm præcipiant, quæ particularem (ut uocat Aristoteles) iustitiam attingunt, an uerò etiam quæ ad alias uirtutes spectant. Tum quid profiteri debeant iurisconsulti, qui leges humanas interpretantur.

Non

CAP. VIII.

IAm uerò si leges humanæ, ut rectè ostendunt quę à nobis hucusque tradita sunt, id pręcipuè semper agunt, ut iustum naturale non modò interpretentur, atque interpretando quasi metiantur, sed etiam à sceleстorum hominum iniuria defendant, consequens certè est ex ijs omnibus, quæ legi naturali proposita sunt, nihil ab humanis, ciuilibusq́; legibus alienum dici posse, ac nihil planè esse natura iustum, uel honestum, quod non illi omnes & tenere, & profiteri debeant, quibus ciuilium legum uel condendarum, uel interpretandarum onus incumbat.
1 Quoniam uerò lex naturalis quid iustum, & honestum sit omnibus in rebus præscribit, ac non tantùm docet quo pacto ius suum cuiq; tribuamus, sed etiam quo pacto temperantes, ac fortes esse possimus, cæterasq́; itidem uirtutes omnes seruare, ex hoc intelligitur legum humanarum conditores uirtutes sibi omnes considerandas proponere, ac non ad illam solam uirtutem nos instruere, quæ ius suum cuique tribuit, & quàm magis peculiari uocabulo iustitiam dicimus. Negari quidem non potest, quin illa iurisconsultorum quodammodo magis propria sit, ac sæpius etiam considerari soleat, ijs in rebus præsertim, quæ ad pacta, conuentiones, contractusq́; attinent, utpotè quæ ex omnibus uirtutibus una in rebus contrahendis, rerumq́; contractarum fide uersatur, solumq́; illud cauet (siue in commutando, siue in distribuendo posita sit) ne plus quisquàm accipiat, quàm accipere eum par sit, ut docet Aristoteles lib. 5. de morib. cap. 1. Verumtamen si leges omnes generatim, atque in uniuersum spectabimus, uidebimus non hunc solum scopum sibi illas proponere, sed ea dictare, ac suggererę nobis omnia, quæ
2 etiam ad alias quascunque uirtutes pertineant, nosq́; prorsus ad rectam, & honestam uiuendi rationem instituere ualeant. Fac aliquem ex acie timidè aufugientem locum deseruisse, aut fortè clipeum abiecisse; nullum hic quidem cernimus iniustitiæ crimen, ut rectè aduertit Aristoteles in loco proximè adducto, & tamen non ignoramus hoc quoque crimen humanis legibus uindicari.

Solebant enim apud Romanos ex eiusmodi delictis milites exauthorari. l. 2. §. ignomi
niam.ff. de his, qui not.infam.l.milites.§. missionum.ff. de re milit. Adde quod cum
adulterium quis cōmisit, si lucri gratia potissimum id fecerit, iniustitiæ quidem dandū
hoc est, sed si nihil acceperit, quin potius (ut fit plerunque) aliquid erogauerit, intem-
perantem hunc magis, quàm iniustum habendum esse rectè Aristoteles tradit, & tamen
lex Iulia neque etiam hoc casu adulterium impunitum relinquit, sed omnes planè aliena
rum nuptiarum temeratores gladio punit. §. item lex Iulia inst. de publ. iudic. Qua-
propter crediderim ego illos errare, quos sæpe audiui à cæterarum uirtutum cognitio- 3
ne, aliaq; omni planè doctrina iurisconsultum excludere. Putant enim excepta hac una
iustitia quam particularem Aristoteles nominat, nihil aliud de moribus, de uitæ institu-
to, de rerumpub. administrandarum ratione nos profiteri, nihil quærere oportere; sa-
tisq; illud esse si ex Iustiniani legibus addiscamus, quo pacto ius cuiq; suū tribui opor
teat, quare ad solos Iustiniani libros euoluendos, tanquàm ad ergastulum quoddam
nos detrudunt. Nequaquàm tamen hoc ita est, uerè enim nos totum philosophiæ il-
lius campum excurrimus, quę ad mores instituendos, actionesque nostras om-
nes componendas attinet, ut non solum ex ijs, quæ diximus, facilè possumus intellige-
re, sed perspicuè à Vlpiano docemur in l.1.in princ.ff. de iust. & iur. Quare ex duode-
cim illis, quas connumerat Aristoteles uirtutibus moralibus nullam planè à nobis alie- 4
nam existimamus. Quòd quidem ita esse clarius perspiciemus, si illas cum Cicerone ad
pauciores redegerimus, id quod cōmodissimè fieri potest. Ad tres tantùm illas redigit
Cicero lib. 1. offic. Nempè ad temperantiam, quæ in dictorum ac factorum modo con-
sistit, ad fortitudinem, quæ in animi robore posita est, & denique ad hanc quam speciali
nomine iustitiam dicimus, quę in tribuendo ius suum unicuique, & tuenda hominum
societate uersatur. His tribus moralibus uirtutibus addimus deinde prudentiam, quæ 5
tametsi moralis non est, cum inter alias uirtutes intellectiuas, nimirum intellectum, sapiē
tiam, scientiam, & artem, prudentia quoque numeretur, ut est apud Aristotelem lib. 6.
de morib. tamen ex his quinque solam prudentiam nobis meritò uendicamus, quan
doquidem ab hac una rectè agendi præcepta sumimus, atque huius ope, quæ iusta, &
honesta sunt, à contrarijs secernimus. Prudentiæ enim non id propositum est, ut prin 6
cipia uniuersalia intueatur, id quod facit intellectus, Rursus nec res diuinas speculatur
quod soli sapientiæ tribuendum est, Neque ut scientia cognoscit ex causis primis, atque
immediatis, quæ non possint aliter sese habere, Nec denique ut ars regulis ullis perfici-
tur uniuersalibus, sed singula tantùm atque indiuidua scrutatur, in consilijs, factisq; mo- 7
dum, & ordinem statuit, rerum progressiones animaduertit, præteritis præsentia com-
parat, indeq; rectius de futuris decernit, sicq; ex sola rerum experientia conflatur, atq;
perficitur. Quocirca hoc prudentiæ lumen usqueadeò ad nostram hanc practicam di-
sciplinam necessarium est, ut nisi omnibus rebus in agendis nobis præluceat, non iustū
ab iniusto, non honestum ab inhonesto, non denique à uitijs uirtutes ipsas internosce-
re ualeamus. Erunt igitur quatuor uirtutes nobis propositæ, nimirum prudentia, tem
perantia, fortitudo, ac iustitia, quæ cæteras omnes complectuntur, & ad quas præci-
puè qui leges condunt, oculos intendere debent. Etenim in ciuitate rectè legibus con 8
stituta non solos ciues, sed & magistratus & milites esse oportet, at in magistratibus
prudentia est necessaria, in militibus fortitudo, à reliquis ciuibus temperantiam ma-
ximè exigimus, ac moderationem. Quapropter dubitari non potest, quin cum his om-
nibus

nibus leges dare, ac perfectũ totius ciuitatis ſtatum componere inſtituimus, neceſſarium
ſit in primis, ut prudentiam, ſortitudinem, ac temperantiam nobis ante oculos pro-
ponamus. Inſuper uerò quoniam ij, quos diximus omnes & magiſtratus, & milites, &
ciues pro ſingulorum dignitate, & meritis afficiendi ſunt, cauendumq; etiam eſt,
ne in cõmutationibus, & cõmercijs quiſquam decipi poſſit, ad hoc præſto eſt iuſtitia,
9 quę propterea rectè ab Ariſtotele in duas partes diuiditur, cõmutatiuam, ac diſtributi-
uam; Atque iccircò illa quoque omnibus ſemper in rebus ſpectanda nobis eſt, utpotè
quę per alias uirtutes omnes diffuſa implicat eas inter ſe fortiſſimo uinculo ęquitatis, &
concordiæ, facitq; ut illæ ſibi omnes quàm maximè conſentiant. Satis iam demonſtra
tum fuiſſe arbitror omnes uirtutes legum conditoribus debere eſſe propoſitas, ac pro-
pterea nobis quoque, qui legum interpretationem profitemur, cognitas eſſe oporte-
10 re. Quod ipſum Ariſtoteles non modò affirmauit, ſed propter hanc ipſam cauſam uni
uerſalis iuſtitiæ nomine omnes uirtutes comprehendi uoluit. Etenim præter iuſtitiam
particularem, quam in eo poſitam eſſe dicit, ne quis plus, quàm par ſit, accipiat, iuſq;
ſuum cuiq; tribuat, ſtatuit & aliam, quæ omnes uirtutes complectitur, iuſtitiamq; uni-
uerſalem nominat. Eam uerò ſic ſeorſum ſtatui, atque à particulari iuſtitia ſeiungi de-
bere eo probat argumento, quia non poteſt is non iuſtitię laudem mereri, qui quæ
legibus imperantur, obſeruat. Quod cum ita ſit, conſequens eſt iuſtitiam dari aliquam,
quæ omnes uirtutes contineat, propterea quòd minimè dubitandum exiſtimat, quin ea
omnia, quę ad quaſcunque uirtutes attinent, humanis legibus præcipiantur. Vnum
porrò hìc prætereundum non eſt, in quo ſolo lex humana, quæ alijs omnibus in rebus
legis naturalis ueſtigia ſequitur, prout hucuſque à nobis demonſtratum eſt, illã nõ pror
ſus imitatur. Nam lex humana omnia quidem illa ſibi proponit, quę uirtutum omniũ
ſunt, quemadmodum lex naturalis, ſed diſſimili tamen ratione. Conſiderat illa lex na-
11 turalis abſolutè, etiam quatenus ad ſingulorum mores componendos ſpectant, neque
quempiam alium reſpiciunt, leges uerò humanę eo ipſo tantùm conſiderant, quate-
nus ad alterũ referũtur. Qua ex re fit, ut nõ tantùm particularis iuſtitia, ſed etiã uniuerſa
12 lis, utpotè quæ in harum legum obſeruatione poſita eſt, omne ſuum munus alteri tri-
buat, & nunquàm non ad alterum referatur, ut docet Ariſtoteles lib. 5. de morib. cap. 1.
Referunt enim legiſlatores quęcunque decernunt ad cõmunem utilitatem, uel omniũ
uel optimatum, uel principum, ut uaria ſunt ciuitatum inſtituta, quę uel cõmuni omniũ
libertate fruuntur, uel unius Regis, aut paucorum imperio ſubijciuntur. Neque enim
præcipient leges nos affabiles eſſe, item nec liberales, aut in ſumptibus, & cibis parcos,
quatenus hę uirtutes ad ſingulos tantùm ornandos ſpectant, ſed ita demũ ſi forſan hęc,
quę diximus aliquando alium reſpiciant. Forſan enim interdum legiſlatores illum pu-
niendum exiſtimabunt, qui propter illiberalitatem alicui præſidium in tempore non at-
tulerit, uel epularũ ſumptibus ob publicã utilitatẽ modũ imponent, ſicq; publicæ utili
tatis gratia continentiã imperabunt, quo nomine antiqui Romani maximè cõmendan
tur, apud quos ſummi, & ditiſſimi uiri (ut eſt apud Valerium, & Plinium) in propatu-
lò cœnare ſolebant, ut ipſorum continentia uniuerſo populo magis pateret. Eam ob rẽ
13 uerè concludi poteſt iuriſperitos, licet moralem ipſi quoque diſciplinam profiteãtur,
non tamen ut morales, ſed ut politicos & iuſtitiam, & uirtutes alias omnes conſidera-
re, quandoquidem moralis facultatis, atque politicę eſt quidẽ unum, idemq; ſubiectum
nimirum ut hominem conſiderent quatenus uirtutibus, & fœlicitati ſubiicitur. Verùm-
tamen

tamen hoc diuersa ratione ab utraque fit, nam moralis quæcunque tradit præcepta ad illum ipsum refert, quem instituit, politica ueiò ad cōmune bonum omnia redigit, 14
quod etiam legislatores, ac iurisperitos facere minimè dubitandum est. Ex hoc etiam colligitur politicæ facultatis non ignaros esse oportere, qui legum se conditores esse profiteantur. Quod cum intelligerent Magnesij, & Siculi, à Platone harum rerum omnium peritissimo sibi leges scribi curarunt. Idemq; ab eo postularunt etiam Thebani 15
ac Cyrenaici, quibus tamen Plato morem gerere ea ratione recusauit, quòd diceret ob nimiam, qua tum fruebantur, prosperitatem, cui se comitem semper audacia, & confidentia præbere solet, haud facilè esse eiusmodi leges inuenire, quę apud ipsos firmę, ac 16
stabiles futuræ sperarentur. Atqui certè si concedimus (ut necessariò concedendum est) eum qui leges condat, moralem, ac politicū esse oportere, idem cogemur & de iurisconsultis affirmare, qui leges conditas interpretantur. Quomodo enim hoc interpretandi munus præstarent, aut quomodo ijs in rebus, quæ fortè non omni ex parte legibus expressa essent (cuiusmodi passim multa reperiuntur) uerosimilem legislatoris mentem assequerentur, si ea ignorarent, quę ad mores, ad uitæ institutum, & ad Reip. gubernandæ rationem spectant, & quæ ipsum legislatorem in condendis legibus præ oculis habuisse inficiari non possumus?

A R G V M.

EX ijs, quæ de legum humanarum fine, ac de iurisconsultorū instituto tradita sunt, iurisprudentiæ nobilitatē, ac præstantiā liquidò elucere; Neque illa quicquàm aduersiri quę contra multi afferunt, dum conantur ostendere leges ciuiles, & totam iurisprudentiam à sola hominum opinione pendere.

1 Qua ex re maximè artis alicuius, seu facultatis præstantia cognoscatur.
2 Architectonica quæ sit, & cur artium omnium dicatur Regina.
3 An ulla in re à politica facultate differat iurisprudentia.
4 Qui uerè iurisconsultus dici possit, eundem & moralem & politicum esse necesse est.
5 Ius ab opinione pendere quibus rationibus nonnulli ostendant.
6 Variorum populorum leges non modò uariæ inter se, sed & planè contrariæ.
7 Insigne Claudij exemplum, qui quod licere sibi uoluit, pridie omnibus lege permisit.
8 Multi sunt in Philosophia rudes, qui tamen iurisprudentiæ laude excellunt.
9 Quid potissimum legum conditores profiteantur.
10 Quàm sæpè iurisconsulti ab ipsa natura legum rationes desumant.
11 Cur tanta humanarum legum uarietas sit, ex Platone causa affertur.
12 Eiusdem uarietatis altera ratio, ex eodem Platone.
13 Quæ res maximè rectum iudicium impediant.
14 Nonnullæ sunt leges ex solo iurisconsultorū artificio potius introductę, quàm ex naturali ulla ratione desumptæ.
15 Legitima omnia sunt quodāmodo iusta secundum Aristotelem.
16 Et morales, & Politici esse possunt etiam qui Aristotelis libros nunquàm perlegerint.
17 Talis esse debet iurisconsultus, qui rectè Remp. possit administrare, atque omnibus in rebus æquum ab iniquo secernere.
18 Cur dixerit Vlp. iurisprudentiam esse rerum tàm diuinarum, quàm humanarum peritiam.
19 Cur solius particularis iustitiæ, ac nō aliarum uirtutum diffinitionem nobis & Vlp. & Iustin. proposuerint.

Verba

CAP. IX:

EO paulatim res deducta est, ut ex iis,quæ diximus,iurispeudentiæ nobilitatem, ac præstantiam facilè perspiciamus; Verè enim iurisprudentiam esse demonstrauimus, quæ ad Rerump. sedeat gubernacula, neque ea solum teneat, que ad uitæ institutum, & ad singulorum mores attinent, sed & ea omnia planè cognoscat, quæ ad publicam utilitatem spectant, ac politicę facultatis sunt, quin & totam ipsam Politicam (quicquid contra alii sentiant) in se contineat, & complectatur. Quod cum ita se habeat, uidetur mihi ex hoc solo nostræ huius iurisprudentiæ splendor ita elucere, ut nulla re alia magis illustrari possit. Compertissimum est enim omnes artes, ac disciplinas, quæ ad actiones humanas pertinent, hoc ordine sese habere, ut semper quæ dignitate inferior est, alterius præstantioris fini subiiciatur, donec tandem ad eā deueniatur, cu-
1 ius finis supremus sit, atque idcirco principem inter cœteras omnes locum obtineat. Quoniam ars illa (ut exemplo clatior res fiat) quæ equos frenari docet, ad equitandi usum comparata est, ideò equitandi disciplinam, cui illa quasi famulatur nobiliorē esse necesse est. Rursus quoniam neque hæc fine suo contenta est,sed bellorum commoditatibus inseruit, meritò illi disciplinæ, quæ rectam militandi rationem demonstrat, nobilitate concedit. Demum uerò quoniam neque militaris disciplina per se nobis satis prodesset, nisi Reipub. defensionem susciperet, & politicę facultati, quæ totius ciuitatis, ac Reip. curam suscipit, supremumq; finem sibi proponit, obsequium hoc præstaret, propterea politicam hanc facultatem splendore, ac dignitate non militari tantùm disciplinæ, sed aliis planè omnibus antecellere necesse est. Hæc igitur est artium
2 omnium quasi Regina, quam non semel Aristoteles architectonicam appellauit, quòd non secus, ac soleant architecti, sua cuiq; munera partitur, rebusq; omnibus, quæ ad rectum totius ciuitatis statum quasi extruendum attinent, certam rationem, ac certum modum pręscribit: Hæc uirtutes omnes commonstrat; Hæc ciuium mores componit & moderatur: Hæc denique prouidet omnia, nihilq;, quod ad ciuium omnium fœlicitatem pertineat, à se alienum esse arbitratur. Atqui certè ipsam quoque iurisprudentiam (si aut Iustiniani leges, aut alias quascunque diligenter euoluamus) hoc planè idem & profiteri,& præstare comperiemus. Quo fit, ut nulla ex re alia à Politica facul-
3 tate iurisprudentiā distinguere possimus, nisi quia iurisprudentia præter hæc omnia certarum insuper aliquarum legum cognitionem semper profitetur, quod nec Politico, nec morali Philosopho est necessarium. Itaque licet non omnes morales sint politici, neque omnes politici iurisconsulti, iurisconsultum tamen eundem & politicum, & moralem esse oportere existimamus. Quod diximus non omnes morales politicos esse, apertissimum est, cum sæpe eueniat, ut qui uirtutibus omnibus instructus est, ignoret tamen qua ratione illas ad communem conferat utilitatem, id quod politico est necessarium: Nec minus etiam apertum illud est, quod diximus non omnes politicos esse iurisconsultos; etenim si quis uel perfectam uirtutum omnium cognitionem adeptus

sit,

ſit, ac planè etiam norit, qua ratione illas ad communem utilitatem accommodet, is tamen niſi uel Solonis, puta, uel Lycurgi, uel Iuſtiniani leges, aut alias quaſcunque teneat, quas uel ipſe, uel alius quiſpiam condiderit, rectéq; ualeat illas interpretari, non uerè, ac propriè, ipſoq; actu iuriſconſultus, iudicio meo, dici poterit. Contra uerò cum iuriſconſultum aliquem proponis, qui uel Iuſtiniani, uel alias quaſcunque leges, quibus publicę fœlicitatis ratio inſtituatur, iam probè teneat, rectéq; illas interpretari, extendere, coarctare, atque ubi uſus eueniat, ea quæ à legislatore fortè prætermiſſa ſint, ſupplere ualeat, idem hic proculdubiò cognoſcet, quo pacto uirtutum uſus ad publicam utilitatem conferatur; atqui idipſum cognoſcere non poſſet, niſi uirtutes quoque per ſe ipſas, prout cuiuſque animum inſtituunt, & exornant, planè teneret: Quare cum hoc moralis facultas præſtet, illud uerò politica, propterea fateri debes, eum quem das iuriſconſultum eſſe, & moralē pariter, & politicum eſſe oportere. At hîc multos forè uideo, qui non tantùm addubitent, ſed hoc planè falſum eſſe contendant, ſiquidem falſum & illud uidetur, quod ſupra affirmauimus, & à quo uno pendent hæc omnia, nimirum leges ciuiles iuſto naturali planè conuenire; Ex quo fit, ut quamuis ea omnia, quæ rationi, atque honeſtati quoquomodo conueniunt, ad legem naturalem ſpectent, non propterea tamen ad leges humanas pertinere uideantur. Quod uerò leges ciuiles, & humanæ nullis certis naturæ fundamentis ſubnixæ ſint, ſed ab hominũ potius opinione pendeant, eodem modo demonſtrari poſſe uidetur, quo Thraſymachus, Protagoras, Ariſto, aliiq; nonnulli demonſtrare conati ſunt nec naturæ ius ullum extare. Siquidem quæ natura ipſa conſiſtunt, ubiq; locorũ eadē eſſe cernuntur, eadéq; ab oībus iudicantur; Neque enim ulli populi ſunt (ut in Minoe inquit Plato) apud quos non ea quæ uehemētius trahunt, grauiora, contraria uerò leuiora habeantur. Non magis apud Græcos, quàm apud Indos ignis urit, neque minus nobis, quàm Hyſpanis bene olentiũ odor ſuauis, aut Symphoniæ iucundus auditus. At de legibus nequaquàm hoc affirmari poteſt, cum illæ uariis in locis non modò uariæ, ſed & planè cōtrariæ ſint, fiatq; ſæpenumero, ut quæ ab aliis penitus improbantur, ab aliis tanquam iuſtiſſima, & honeſtiſſima recipiantur. Quid eſt quod noſtris legibus tantoperè improbetur, quàm poſſe cum conſanguineis, uel affinibus conſiſtere matrimonium? Et tamen legimus Perſas, Medos, & Parthos id maximè ſolemne, ac iuſtũ connubium habuiſſe, quod cum maximè coniunctis, matribus, ſororibus, aliiſque conſanguineis eſſet contractum. Legimus etiam Arabas vnam omnibus conſanguineis uxorem eſſe uoluiſſe, eoſq; ſolos, qui inde nati eſſent, legitimos duxiſſe, cæteros adulterinos exiſtimaſſe. Apud Scythas ſcribit Iuſtinus nullum delictum furto grauius fuiſſe, qualeſcunque illæ res fuiſſent furto ſubtractæ; Et tamen Lacedęmoniis eduliorum furta permittebantur. Leges ubique ſeditioſos homines deteſtantur, & tamē lege Solonis tenebatur, qui in ſeditione populari neutrarum partium extitiſſet, ita ut ſeditionibus quaſi aſſenſum præſtare cogeretur. Addamus & illud, quod ali filios, & educari hæ, quibus nunc vtimur, Romanæ leges in primis pręcipiũt, at veteribus Romanorum legibus filii poſt triennium exponi, & quocunque etiam tempore impuni occidi potuerunt. Nec diſſimile fuit Carthaginenſium inſtitutũ, qui filios proprios in Deorum ſacrificiis tanquam uictimas iugulare non modò licitum, ſed pium, & ſanctum eſſe iudicarunt. Hæc & alia eiuſmodi exempla, quæ poſſent afferri, eam ſententiam ſuadere uidentur, in ſolo legiſlatorum arbitrio leges humanas poſitas eſſe, & ab ipſis uariè pro ſingulorum libidine excogitari, atque confingi

fingi ſolere. Qua de re illud à ueritate non prorſus alienum uidetur, quod ex ip-
ſius Thraſymachi ſententia Plato refert, nimirum ius nihil aliud eſſe, quàm quod
utile eſt ei, qui plus poteſt. Præſcribunt enim (aiebat) legibus ſuis Principes,
quod ſibi commodum putant, atque id, quia lege ſancitum eſt, ius habetur;
Quandoquidem ut paſtores non gregis, ſed ſuæ, dominorumq́; utilitati proſpiciunt,
ſic omnes qui rerum potiuntur Principes ſibi tantùm, ſuiſq́; commoditatibus, inſerui
unt quæ quoniam uariari poſſunt propterea ipſas quoque leges uariari ſępe contingit:
Id quod optimè etiam Claudij Romani Imperatoris exemplum demonſtrat, qui(ut eſt
pud Suetonium) Agrippinę Germanici fratris ſui filiæ illecebris in amorem pelle-
ctus ueniam prius talium coniugiorum paſſim omnibus dedit, quę ante id tem-
7 pus inceſta habebantur, ac deinde uix uno interpoſito die cum illa ipſa nuptias
contraxit. Quod ſi naturæ fundamentis leges ciuiles niterentur, ac legi naturali
conuenirent, non certè tàm uarijs, imò & planè contrarijs legibus homines ute-
rentur; quemadmodum uidemus non uariari legem naturalem. §. ſed naturalia
inſt. de iur. natur. gent. & ciuili. Religio legis naturalis eſt, ideò nulla gens tàm
fera (ut in Tuſculanis inquit Tullius) nec tam immanſueta, quę etiam ſi ignoret
qualem Deum haberi deceat, tamen non & habendum, & colendum ſciat. Nul-
la gens eſt, quę patriæ, ac parentibus pietatem deberi neget, & quę non fidem
ſeruandam, & ijs, qui de nobis benemeriti ſunt, gratiam referendam eſſe fateatur. Ex
hoc etiam tolli uidetur, quod diximus eadem planè iuriſconſultis, quæ & philo-
ſophis eſſe profitenda, Quàm multos enim uidemus iuriſconſultos, qui hæc quæ
8 de moribus, ac de ratione uitę à Philoſophis traduntur, nunquàm didicerunt, ac
ne tractari quidem ſolere unquàm audierunt? & tamen ſatis aſſequuti eſſe exiſti-
mantur, ſi tanquàm illius tantùm iuſtitię cuſtodes, quæ ius ſuum unicuique tri-
buit ex Iuſtiniani legibus didicerint, qua ratione fori, ac iudiciorum controuer-
ſias dirimere poſſint. Atque hoc ſolo uidetur eſſe contentus Iuſtinianus, qui in
principio tituli inſt. de iuſt. & iu. illam tantum iuſtitiam nobis proponit, quæ
ius ſuum cuique tribuit, quod idem facit Vlp. in l. iuſtitia. ff. de iuſt. & iur. Quo
circa uidentur ſentire hac una iuſtitia excepta cæteras uirtutes iuriſconſultis non eſ-
ſe neceſſariò cognoſcendas. Hæc potiſſimum ſunt, quę paſſim contra iuriſcon-
ſultos afferri ſolent, quæ licet primo aſpectu coloris aliquid habere uideantur, fa-
cili tamen negocio dilui poſſunt. Verè enim negari non poteſt (quod & ſenti
Ariſtoteles lib. 5. Ethic. cap. 1.) quin legum conditores id pręſertim agant, uel
9 ſaltem profiteantur, vt quas condunt leges honeſtati ac rationi naturali quam
maximè conſentiant. Quod ipſum noſtri Imperatores, ac iuriſconſulti multis in
10 locis oſtendunt, dum ab ipſa natura uariarum legum rationes deſumunt, ut in
l. cum ratio. ff. de bonis damnat. l. ſcripto. ff. unde liberi. l. nam hoc natu-
ra. ff. de condit. indeb. l. iure naturę. ff. de reg. iur. l. maximum uitium. C.
de lib. præter. §. ulti. iuſt. de Attilian. tut. Nec cuiquàm obſcurum eſt
prætores in ſuis edictis id maximè operam dediſſe, ut naturalem ratio-
nem, & æquitatem tuerentur. l. j. ff. de pact. l. j. ff. de conſt. pec. &
alibi ſæpiſſimè. Quomodo autem hoc facere & prætores, & iuriſcon-
ſulti, & Imperatores potuiſſent, ſi quid ratio ſingulis in rebus ſequen-

H dum,

dum, aut fugiendum præscriberet, ignorassent, aut uirtutes alias præter iusti-
tiam à se alienas esse duxissent? Ad illud uerò quod de tot uarijs, & planè
monstruosis legibus adducebatur, respondet Plato in Minoe, non propterea tol-
li, quin singulis factorum speciebus, quæ humanis legibus comprehenduntur, 11
uerum illud iustum, & honestum semper reperiatur, quod legi naturali consenta-
neum sit, & nullorum opinione mutari possit: quandóquidem uidemus etiam
Medicos sæpè uariare, neque omnibus hominibus, aut in quacunque passim ægri-
tudine, seu qualibet anni regione eadem præbere medicamenta. Videmus agri-
colam non cuilibet solo eadem semina, eademve ratione committere. Videmus de-
nique coquum in condendis obsonijs non eandem semper normam tenere. Nec
tamen propterea quisquàm affirmauerit istorum omnium regulas ab opinione po-
tius pendere, quàm natura ipsa, & certa ratione constare. Quarum rerum exem-
plo rectè concludemus leges quoque ipsas pro temporum uarietate uariari posse,
idque non modo absonum non esse, sed rationi maximè conuenire, ut docet Ro-
manus Pontifex in c. non debet extra de consang. & affinit. cum imò sępe pro
causis, & personis uariè statuendum sit, ut inquit Scęuola in l. ulti. supra tit. proxi.
Verùm si facti speciem aliquam proponamus, certis quasi cancellis restrictam, &
coangustatam, ita ut nullo locorum, uel personarum, aut temporum discrimine
uariari possit, in ea semper iustum natura sua constans, & stabile reperiri necesse
est, quod & Scythæ, & Ægyptij, & quicunque alij, qui modò rectè iudicent, iu-
stum esse fateantur, quodq; non falsa cuiusq́ ęstimatione immutari ualeat. Est qui-
dem hoc per se uerissimum, quod tradit Plato, & ijs quæ ipse ibi docet maximè
conuenit, sed non prorsus illud diluit, quod nobis obijciebatur. Etenim quęnam
locorum, aut temporum tanta diuersitas efficere potuit, ut apud Agathyrsos po-
tius, quàm apud alios communes uxores habere permissum fuerit, ut apud Massa-
getas, uel si proprias singuli haberent uxores, impunè tamen vnusquisque alienis
abuti potuerit, ut apud persas qui cum matribus rem habere rectum, & hone-
stum iudicabant, spuere tamen quod per se honestissimum & est, & ab omnibus
habetur, indecorum & turpe fuerit iudicatum, ut denique furari apud Lacedæ-
monas, apud Athenienses seditionibus interesse, apud Romanos, & Carthagi-
nenses proprios natos exponere, itemq; immolare tanquàm iustum recipi, atque ap-
probari debuerit? Alia igitur insuper huius rei ratio assignanda est, quam ab ip-
so Platone ibidem docemur, vt dicamus uel si in singulis factorum speciebus iu- 12
stum illud, & ęquabile semper insit, quod natura firmum, constans, & inconcus-
sum est, ita tamen fieri interdum, ut legislatores non illud assequantur: Eiusq; rei
causam esse uel ingenij leuitatem (qua ratione etiam Medici qui parum ingenio,
aut doctrina ualent à ueris medendi regulis sæpenumero aberrant) uel etiam ua-
rias animi affectiones, quæ rectam iudicandi rationem quammaximè impediunt. 13
Verùm id ingenij culpa frequentius euenire credibile est, quandoquidem non om-
nes homines ea ingenij acie, & sagacitate sunt, ut omnibus in rebus ueritatis sco-
pum attingere ualeant. Quo fit ut eadem de re uariæ sæpenumero sententiæ
sint, non secus atque ea quę nostris sensibus subijciuntur, quanuis eadem per
se sint, uariæ tamen ab alijs, atque alijs iudicantur, Cum in hominibus
alij

alij sint, qui clarius cernunt, qui sagacius odorantur, alij uerò in quibus, & horum, & aliorum sensuum iudicium facilè decipitur, quod in ijs pręsertim euenit, qui alicuius rei planè imperiti sunt. Quare ut in cantu, & picturis multa offendunt doctos, quę fugiunt imperitos, sic qui plus doctrina possunt, rectius omnia iudicant, qui uerò ea destituuntur, maximos in errores sępe incidunt. At non rarò illud etiam accidit, ut mens humana (quemadmodum dicebamus) ira, aut odio, alijsuè animi cupiditatibus obsessa ob eam quasi ægritudinem uerum à falso internoscere non possit, ut ille qui febri laborat, ciborum nec uarietatem distinguere, nec suauitatem degustare potest. Non est ergo q leges illas tàm uarias, ac tàm propemodum monstruosas miremur, quas paulò ante commemorauimus. Faciebant enim hęc, quæ proximè diximus, impedimenta, ut quemadmodum nos remum in aqua inflexum iudicamus, sic nonnulli interdum populi, & reges quæ recta erant, & honesta, tanquàm torta, & inflexa reijcerent, quæ uerò omni aduersabantur iustitiæ, & honestati, ea ut iustissima, & honestissima haud grauatè legibus suis amplecterentur: In eiusmodi tantùm legibus illud ualeat, quod dicitur in l. prospexit. ff. qui, & à quib. durum est, sed ita lex scripta est: Valeatq; in his præsertim quod Iulianus affirmare non dubitauit, non omnium quæ à maioribus instituta sunt rationem reddi posse. l. non omnium. ff. de legib. Quanquàm fateor in Iustiniani
14 quoque legibus nonnulla reperiri ex nimio iurisconsultorum artificio, ne dicam superstitione introducta, in quibus rationem aliquam naturali legi consentaneam inuenire non admodum facilè est, ut est illud quod quis pro parte testatus, ac pro parte intestatus decedere non possit. l. ius nostrum. ff. de reg. iur. tametsi huic regulæ omnia inniti uidentur, quæ de iure accrescendi constituta sunt. l. si duobus. ff. de milit. testament. & §. non autem. inst. de hęred. instituen. Vt est etiam quod paganus duo testamenta relinquere non possit, quæ ambo firma, ac ualida sint. l. quærebatur. ff. de milit. testam. §. posteriore inst. quibus modis testam. infirm. Quæ quidem traditiones uel si naturæ non reclamant, non tamen sat commodè uidentur ab ipsius naturę fontibus posse deriuari. At in legum ciuilium interpretatione non temerè ad hoc præsidiū confugiendū est, Imò enim in eo præsertim nobis est elaborandum, ut quæcunque siue Imperatoris constitutio, siue iurisconsulti sententia, siue alia quælibet legis decisio proponatur, eius semper rationem aliquam naturali iusto consentaneam assignemus, cū minimè dubitandū sit, quin ij qui legū instituendarum munus suscipiunt, studiosè semper naturale iustum inquirant, aut saltem id se facere ante omnia profiteantur. Atque id causæ fuit, cur dixerit Aristoteles om-
15 nia legitima quodammodo iusta esse, ideòq; in sola legum obseruatione iustitiæ uniuersalis totum munus expleri, quemadmodum & supra retulimus. Hinc rectè defenduntur, quę de iurisprudentiæ nobilitate, ac præstantia superius diximus. Nam si iurisconsulti munus est, ut leges ciuiles quibus totius Reipubl. gubernandæ ratio continetur, uarijs euentibus ita accommodet, ut semper illas ad naturalem rationem, & honestatem referat: quisnam quęso hoc tantum audeat profiteri, qui sibi prius in animum induxerit, ea quæ de moribus, ac de Rerumpubl. administrandarum ratione à philosophis præcipiuntur, nihil penitus ad se pertinere? At multi (inquies) passim reperiuntur, qui omnia hæc ignorant, & iurisconsulti tamen sunt; Eos ego iurisconsultos esse non inficiabor, cum pręsertim uideamus

deamus Aristotelē non illis tantùm, qui rectè cythara modulantur, sed etiam illis qui so no quantumuis insuaui auribus nostris odiose obstrepunt, cytharedi tamen nomen tribuere. Atqui certè, quoniam non me latet complures & nostra ætate esse, & superioribus ætatibus extitisse à philosophię studijs alienissimos homines, qui tamen in hoc iurisprudentię studio plurimum profecerunt, ueramque, & solidam eruditionis laudem sibi pepererunt, nunquàm ego concessero ea ipsos ignorasse, quæ ex Politica, Moralique Philosohia diximus esse à iurisconsultis depromenda; sed sunt, qui natura pluri- 16
mum ualent, & quantum cęteri, qui minus ingenio possunt, doctrina, atque eruditione assequi solent, tantundē ipsi solo naturæ habitu assequuntur, Quapropter vel si Aristotelis libros nunquàm legerint, eadem tamen, quæ docet Aristoteles, interrogati sæpè respondebunt, easdemq; planè rationes, atq; interdum etiam meliores fortasse assignabunt. Quod non tantùm in iurisconsultis, sed in rudibus planè, ac rusticis hominibus cernitur, qui solo naturæ præsidio adiuti & philosophantur, & syllogizant, & eadem illa quæ rethores tradunt, pręcepta dicendi sępissimè seruant. Nec mirum, cum ex ipsius naturæ fontibus hæc omnia profluxerint, si plus in ijs natura sine doctrina quàm sine doctrina ualeat natura, Quanquā inficiari non possumus, quin cum ad naturam eximiam accesserit doctrinæ confirmatio, multò clarius, & illustrius hæc naturæ munera appareant. Quocirca quoties mihi aliquem proponis, qui quod iurisconsulti munus est, rectè obeat, atque in legum interpretatione ea semper respondeat, & decernat, quæ rationi, & honestati consentanea sint, dum id faciet, ego illum dixero si minus ex disciplinā ulla, at saltem ex solo naturę habitu probè tenere non tantùm quę iustum, sed etiam quæ fortem, ac temperantem deceant, atque alia planè omnia, quæ ad totius ciuitatis statum, rectamq; Reipubl. administrandæ rationem pertineant. Nec secus certè Iustinianus sentit, dum in procemio inst. §. ult. Reip. administrationem iu- 17
risconsultis pollicetur. Sentit etiam hoc idem Vlp. in l. 1. ff. de iust. & iur. ubi talem uult esse iurisconsultum, qui æquum ab iniquo, licitum ab illicito discernere possit, quod certè is non præstabit, qui non uirtutes omnes planè cognouerit, cum etiam ea quę cęteris uirtutibus præter iustitiam aduersantur, iniqua sint, & per leges minimè liceat.
« Inquit ergo Vlp. Iustitiam nanque colimus, & ęqui, & boni notitiam profitemur,
« æquum ab iniquo separantes, licitum ab iniquo discernentes, bonos non solum me-
« tu pœnarum, uerum etiam prēmiorum quoque exhortatione afficere cupiētes, ueram,
« ni fallor, Philosophiam, non simulatam adfectantes. Ac denique idipsum non obscurè nobis insinuant & Vlpianus, & Iustinianus dum describunt iurisprudentiam; siquidē 18
habenas planè laxant, rerumq; omnium tàm diuinarum quàm humanarum notitiam complectuntur. l. iustitia. ff. de iust. & iur. & inst. de iust. & iure in princ. Durum tamen uidetur, quòd ibidem iustitiam illam tantùm definiunt, ac iurisc̄osulto considerandam proponunt, quę ius suum unicuiq; tribuit, quasi apertè sentire uideantur, cæteras uirtu- 19
tes nihil ad iurisconsultū pertinere. At non propterea id sentire existimandi sunt, neq; enim illud tantùm iuris pręceptum proponunt, ius suum cuique tribuere; sed addunt alia duo, nimirum honestè uiuere, & neminem lędere, cùm tamen is, qui inhonestè uiuit, aut aliquem lædit, non semper huic ipsi iustitiæ aduersetur, quam præcipuo nomine iustitiam uocamus, ueluti si quis nulla lucri spe, sed fœdissimo libidinis impetu alienas nuptias adulterio polluerit, quod & supra ex Aristotelis sententia à nobis traditum est. Eam ob rem ipse eò feror coniectura ut putem Alciati sententiam non prorsus

ſus à ueritate alienam eſſe, qui lib. 1. Parerg. cap. 31. exiſtimauit his uerbis Vlpia.& Iu
ſtinianum iuſtitiam uniuerſalem definire uoluiſſe;ait enim hanc diffinitionem cum ea
planè ſenſu conuenire,quam tradunt peripatetici,dum inquiunt,iuſtitiam eſſe habitum
electionis compotem, in ijs circa quę uir bonus utilitatis,legumq́; ſeruandarum cauſa
uerſatur,quam diffinitionem iuſtitiæ uniuerſalis potius,quàm particularis eſſe minimè
20 ambigendum eſt. Nec uerò illa uerba,ius ſuum unicuique tribuens,à iuſtitia uniuerſa-
li prorſus abhorrent,quę quanuis omnes complectatur uirtutes,non tñ per ſe illas con-
ſiderat,ſed tantùm quatenus alteũ reſpiciunt. Virtutes uerò omnes quatenus alteũ reſpi
ciãt ius ſuũ cuiq; tribuere dici poſſunt. Quare ſi miles locũ deſerat,quanuis ea in re nõ
iniuſtũ, ſed potius timidũ ſe præbeat, nequaq̃ tñ is principi, ac patrię id quod debebat
pręſtitiſſe exiſtimãdus eſt. Quãquàm etiã uerè dicere poſſumus Vlp.& Tribunianũ hęc
iuſtitię particularis,& uniuerſalis diſcrimina ibi parũ diſtinctè,atq; accuratè cõſideraſſe.
Vtcunq; uerò ſit,uidentur mihi hęc poſtrema eius definitionis uerba plus habere diffi-
21 cultatis quàm illa prima,cum dicit Vlp.iuſtitiam eſſe conſtantem,ac perpetuam uolun-
tatem; in quorum uerborum explicatione maximas turbas pleriq́ue excitant, & fruſtra
quidem,iudicio meo, Cum omnibus perſpicuum eſſe poſſit,uoluiſſe Vlp.illis uerbis ha
bitum ſignificare,quem conſtat de omnibus uirtutibus tanquàm genus pręficari,Quẽ
Ariſtoteles nulla in re alia à diſpoſitione ſeiungit,niſi quia conſtantius hęret, neq; ita fa
cilè ex animis noſtris deleri poteſt, quare quod conſtantem uoluntatem dixit, hoc mi-
22 rificè cõuenit. Cõuenit etiã quod dixit, perpetuam,nã hæc dictio, ſiquidem per ſe uſur
petur,habet uarias ſignificationes,Vt cum Ouidius perpetuum carmen dicit,hoc eſt ha
bens connexum , & communem orationis filium, inquit enim. Ad mea perpetuũ
deducite tempora carmen. In qua ſignificatione hoc uerbum uſurpauit etiã Paulus cũ
lacum continuum dixit perpetuum l. uia.§.j.ff. de ſeruit. ruſtic. præd. dicunt etiam iu-
riſconſulti perpetuum pronunciatum,hoc eſt generale l. cum hęreditas .ff. ad Se. Tre-
bell.Sed cum hęc uerba ſimul iungimus,dicimusq́; conſtantem,ac perpetuam uolunta
tem, nihil aliud ſignificamus, quam uoluntatem minimè lubricam, & ancipitem , ſed
23 iam planè habitu obſirmatam,ſic enim & Tullius accipit,cum perpetuam & conſtantẽ
in rempub. uoluntatem ſępe dicit . Atque hæc à nobis quaſi prætereuntibus dicta ſunt:
nam ſatis nobis erat oſtendiſſe poſtrema huius diffinitionis uerba ijs nõ aduerſari, quę
de legum humanarum fine, de iuriſconſultorum inſtituto,ac de iuriſprudentiæ nobili-
tate ſuperius affirmauimus.

ARGVM.

QVomodo noſtri tempora diſtinguant , dum ſocietatis humanæ ortum,incremen-ta, ac progreſſiones referunt,& quid de manu Regia,quam ſecundo tempori tribuunt, frequentius concludant.

1 Primo ſeculo, quæ hominum conditio,ac qui rerum ſtatus fuiſſe credatur.

2 Vbi in hominibus & uitæ innocentiam da res, & bonorum omnium communionem , ibi leges humanæ non eſſent neceſſariæ.

3 Manus Regia an ſtatim initio generis humani eſſe cœperit.

4 Caroli Ruini hac de re opinio.

5 Non res planè omnes , ſed immobiles tantùm primo ſeculo fuiſſe communes putant Caſtrenſ. & Iaſ.

Contra

6 Contraria aliorum sententia.
7 Non rectè infertur, ut quarum rerum usus olim erat, earundem dominium, uel possessio esset.
8 Potest depositi fides considerari etiã ubi possessiones, & dominia non fuerint distincta.
9 Quando uerum fuerit, quod dicitur ex occupatione rerum dominia acquiri olim consueuisse.
10 Secunda ætas, cum primùm ad scelera cœperunt mortales declinare.
11 Qua de causa dicãtur conuenisse in unũ, qui dispersi antea syluis uagabantur.
12 Quæ fuerint hac secunda ætate ab hominibus inuenta.
13 Reges creati, & quales, & quæ illis potestas fuerit tradita.
14 Quid importent clausulæ illæ cõmissionibus adiectæ, procedas manu regia, uel procedas sine strepitu, & figura iudicij.
15 Tertia ætate cõditæ leges, & qua ratione.
16 Manus regiæ uestigia secundum doct. etiã hodiè nonnullis in rebus apparent.
17 Putant Butr. & alij nonnulli officio iudicis compellendum eum qui pacto nudo aliquid promisit.

CAP. X.

EXplicuimus hucusq; ea omnia, quę legum essentiam propius attingere uisa sunt, quomodo leges humanę ex lege naturali prodeant: quibus de causis fuerint necessarię: & quem potissimum sibi finem proponant. Nunc autem operæpretiũ facturi uidemur, si quę prima illarum ortus tempora fuerint, perquiramus (id quod & Bald. Nouellus, & Soci. & plerique alij hoc in loco faciunt) ita enim rectissimè quę ad hanc rem spectant omnia intelligemus, si posteaquàm legum causas, & finem cognouimus, totius etiã ciuilis disciplinæ prima quasi incunabula, tum & progressum, & incrementa nobis ante oculos proposuerimus. Perquiremus ergo num principio generis humani, uel saltem quo tempore primum homines in unum locum congregari cœperũt certæ etiã aliquę leges esse cœperint, an uerò fuerit aliqñ tẽpus, cùm nullis legibus adhuc constitutis à solis Regibus omnia penderent: Vnde illam manum regiam extitisse tradunt, quam nostri interpretes cùm multis alijs in locis usurpant, tùm præsertim in Rub. de uerb. oblig. ubi uarias de hac manu Regia excitant quęstiones. Quanquam nos in præsentia has quæstiones non disputabimus, sed illud tantùm explicabimus aune fuisse, & qualem fuisse manum Regiam existimandum sit; Quod uerò fusè in prædicta Rub. à multis tractatur, pro quibus obligationibus manus Regia præstaretur, id nos ad suum locum reseruabimus. Nostri interpretes communiori consensu hanc rem totam, quæ ad legum, humanęq; societatis ortum, & progressum attinet, ita fermè explicant, ut dicant ante illud tempus, quo leges ciuiles conditæ fuerunt, alia duo tempora considerari debere. Primum statuunt fuisse cum mortales nulla adhuc mala li- 8
bidine sine probro, & scelere uitam degebant, & quæ rationi, atque honestati consentanea essent, sponte concupiebant. Hoc ipso tempore (ut fertur) ciuilis disciplinæ, & artium omnium expertes fusi per agros, dispersiq; homines uagabantur, Nihil proprium quisquam possidebat, quandoquidem & uxores, & liberi, & omnia planè illa, quę fortunæ bona appellamus, non secus atque aer, imbres, & maria erant cõmunia, passimq; omnibus latissimè patebant. Nemo nuptias uiderat legitimas, non certos quisquam inspexerat liberos; incerti erant parẽtes, incertę cognationes, & affinitates: poteratq; semper unusquisque suspicari hunc, & illum, quicunque sibi obuius fieret, pro cuiusq; ætate uel patrem sibi, uel filium, uel fratrem esse, alioue aliquo necessitudinis arctissimo uinculo

culo coniunctum. Quare qui senes erant, iuniores omnes tanquam filios charos habebant, contraque illos tanquam parentes iuniores colebant, æquales omnes quasi fratres habebantur; ita fiebat, ut mutua ubique pietas, charitas, ac beneuolentia omnium
2 inter se animos firmissimo uinculo deuinciret. Faciebat uerò illorum hominum probitas, uitęq; innocentia, tùm & bonorum omnium communio, ut non ullis humanis legibus indigerent, Etenim quę tum legum partes esse poterant? An ne crimina uendicarent? At primi illi (ut diximus) contra iustum nihil cupiebant, tantum abest, ut ullis se flagitijs inquinarent: An ne pręciperent quid sequendum, aut fugiendun esset? At illi iusta, & honesta sponte appetebant. An ne denique controuersias dirimerent, aut certis regulis ea instituerent, quæ ad personarum iura, ad nuptias, ad contractus, ad ultimas uoluntates, ad actionum, iudiciorumq; formulas pertinerent? At nihil horum necessarium erat, quia cum bona essent communia, nondũ ulli contractus, vllæue permutationes fiebant; Propter promiscuos etiam concubitus nulla adhuc legitimorum, uel illegitimorum erat distinctio, sed eadem omnes natalium iura obtinebant. §. licet autem. quibus mod. natur. effic. sui. Quemadmodum etiam omnes una, & eadem fruebantur libertate l. mauumissiones. ff. de iust. & iu. Eam ob rem ergo sicuti legibus nullis indigebant, ita neque opus erat, ut magistratibus ullis, aut Regibus subijcerentur. Qua ex re cõ
3 cluditur ea, quæ de manu Regia traduntur, ad hoc primum tempus minimè pertinere, quia quanuis tunc quoque extarent prima illa naturæ pręcepta, quæ ope manus Regię postea seruari cœperunt, tamen sponte (ut dictum est) tunc temporis seruabantur. His de causis Bald. Nouellus, & plerique alij hanc primam ętatem auream appellant, neque id putant à ueritate abhorrere quod de aurea illa, ac fœlicissima Saturni ętate Poetę inter fabulas complexi sunt, de qua sic Ouid.

Aurea primo sata est ætas, quæ uindice nullo
Sponte sua sine lege fidem, rectumq; colebat
Pœna, metusq; aberant, nec uincla minacia collo
Ære ligabantur, nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui, sed erant sine iudice tuti. Et paulo post.
Nondum pręcipites cingebant oppida fossę
Non tuba directi, non ęris cornua flexi
Non galeæ, non ensis, erat, sine milites usu
Mollia securæ peragebant ocia gentes.

Sunt qui hìc dubitent, an uerum hoc sit quod proximè affirmauimus, manum
4 Regiam ad hoc primum tempus non pertinere, siquidem Carolus Ruinus uidetur sentire tunc quoque manum Regiam si minus nomine, at re ipsa tamen, & effectu extitisse: Idq; hac ratione, quia manus Regiæ is effectus, eaque uis uidetur esse, ut propria authoritate aliquid exequamur, ita sentit Bart. in l. frater à fratre col. 5. ff. de condict. indeb. dum putat hodiè quoque manus Regię uestigia in eo apparere, quòd à filio pater, atque à seruo dominus propria authoritate res ferè omnes auferre possunt, Quod cum ita sit, uidetur concludi posse prima quoque illa ætate manũ Regiam fuisse, quia cum magistratus tunc non adessent, unicuique permissum esse debuerat propria authoritate, quod sibi debebatur occupare ar. l. si alius. §. bellissime. ff. quod ui, aut clam. & declarat Alex. in l. 1. §. nunciatio. ff. de no. op. nunciat. Quod quidem facere nihil aliud esse nostri sentiunt, quàm manum Regiam exercere, ut proximè dictũ

fuit

fuit, Id ipsu m tamen Ruinus ita demum concludi posse ait, si admittamus manum regiam ea de causa inductam fuisse (ut quidam sentiebant) quia magistratus tunc temporis deessent, quod tamen ipse minimè concedit. Vtcunq; uerò res sese habeat, certè huic Ruini traditioni illud aduersatur, quod de primorũ illorum hominum probitate nuper tradidimus. Pugnant enim hæc duo, quòd tum sponte mortales iustitiam, & honestatem colerent, & quòd sese inuicem ita offenderent, ut qui offensus erat propria authoritate sibi ius dicere cogeretur. Itaque pendet huius rei explicatio ab ijs, quę infra sumus dicturi, cum horum omnium ueritatem expendemus, quę tum de aurea ętate, tum etiam de manu regia traduntur. De eo etiam hic dubitari solet, num quod dictum fuit, primo hoc tempore res omnibus communes fuisse, id ita generatim atque uniuersè in omnibus planè rebus recipiendum sit, an uerò in rebus tantum immobilibus. 5
Castrensis in l. 1. §. ius naturale, & in l. ex hoc iure nu. 6. ff. de iust. & iur. cui uidetur se subscribere Ias. in l. si id quod. in ultimis uerbis. ff. de condict. indeb. existimat solas res immobiles fuisse communes; Idq; probat ex c. ius naturale j. distinct. dum Gratianus ibi naturali iuri communem rerum omnium possessionem tribuit: possessionem uerò rerum immobilium tantum esse Castrensis admittit (qua de re plenissimè non diximus in l. j. ff. de acquir. poss.) Non desunt tamen qui contra sentiant, & rerum planè omnium non tantum immobilium, sed & mobilium communionem fuisse affirment, 6 ut Marcellus Berengutius in Rub. ff. de ver. oblig. ea usus ratione, quia aurea ętate (ut ipse inquit) id maximè decuit, ut omnia cõmunicarentur, cum Deus opt. max. terram, & mare, & cœlũ ipsum, solemq; & stellas, & quæcunque hac mundi machina continentur communi tum gaudio possidenda tradidisset, ut c. j. viij. distinct. Quare si leporem, puta, uel piscem cœpisses, sic rationem dictasse putat, ut non tanq̃ proprium haberes, sed in commune conferres. Quodipsum tamen reijciendum est, quia si natura rerum omnium communionem ita dictasset, ut propterea qui piscem fortè cœpisset, uel leporem, non nisi reclamante natura proprium illum habere potuisset, non potuissent deinde posterioribus ætatibus rerum dominia ab hominibus distingui, cum quę naturalia sunt ab hominibus minimè tolli, aut mutari possint. §. sed naturalia quidem. inst. de iur. nat. gent. & ciu., nisi uerò illud etiam affirmare non dubitamus, non eandem quæ nunc sit, olim naturam fuisse. Nec sanè quicquam iuuatur hęc sententia ex illo c. 1. 8. distinct. nam ibi D. August. cuius uerba à Gratiano referuntur, non de iure naturali, sed de diuino loquitur, quod diuinis scripturis continetur; quæ uerò in fine illius capitis de iure naturali dicuntur, seorsum accipienda sunt, neque ad superiora referri debent, ut ex ipsorum uerborum contextu facilè unusquisque animaduertere poterit. At neque iccircò Castrensi, & Iasoni assentiendum esse crediderim, qui rerum nobilium dominia prius distincta fuisse arbitrãtur, quàm res immobiles cõmunes esse desinerent. Nam uel si res multę essent, ut sedilia, atque tuguria, & mobiles pręsertim, ut quę ad esum, ad potum, ac uestitum erant 7
necessaria, quibus tum homines eodem modo usos esse credibile est, quo nunc proprijs nos utimur, tamen proprij, & alieni nulla tunc distinctio erat, neque earum rerum propriè erat dominium, quemadmodum nunc à nobis dominium accipitur. Siquidem ex communi omnium consensu dominiorum distinctio nondum facta fuerat, & approbata; Quanuis enim de pręd ictis rebus liberam disponendi facultatem habuerint, non id tamen ea ratione fiebat, quia res illæ cuiquã propriæ, atque in alicuius dominio essent,

essent, sed quia omnia omnibus planè erant exposita: Quare si quod meis usibus, ali-
quando seruisset, postea tenere, aut habere desijssem, non illud certè, quemadmodum
hoc tempore, proprium meum remansisset, sed ut mihi anteà seruiebat, sic & alijs
B in posterum patuisset, Nisi forte apud alterum id ego deposuissem, qui se mox restitutu
rum promisisset, siquidem eo casu, quòd ego propriè dominium non haberem, non
puto fuisse impedimento quo minus depositi fides constaret, & propterea forsan Gra
tianus in d. c. ius naturale j. distinct. iuri naturali depositæ rei restitutionem tribuit.
Quod si aurea hac (ut uocant) ætate dominia nondum distincta fuisse concedimus,
nec res quidem mobiles cuiquàm proprias fuisse concedere debemus: Neque huic sen
9 tentię illud quicquàm aduersatur quod ex possessione, & occupatione olim rerum do
minia acquirerentur. l. j. in princ. ff. de acq. poss. §. ferè. inst. de rerum diuis. Accurs. in
l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. quoniam non ea hoc fuisse ętate concedendum est, qua
omnia adhuc communia erant, cum ex sedilium, aliarumq; rerum immobilium occu-
patione res ipsę quoque immobiles statim proprię effectæ fuissent: Quare aut neganda
prorsus illius temporis cōmunio, aut omnibus in rebus admittenda est, quorum vtrum
potius recipiendum sit, haud multò post aperiemus. Ac de primo tempore hæc ferè
sunt, quę à nostris tradita reperiuntur. Huic primo tempori illud proximè subsequu
10 tum est, cum homines ab antiqua illa probitate ad uitia, & scelera pronius cœperunt
declinare, ac pro pudore, & modestia, audacia, diuitiarumq; libido inuasit. Hoc
tempore sublata communione dominia distincta fuere, propterea quòd res proprias
auidè homines quęrere, ac diuitias sibi comparare cœperunt. Ac initio quidem tan-
11 tum quisque habebat. quantum manu, & uiribus per cædem, & uulnera eripere pos-
set; postea tutius uisum est, & ad cōmercia, multasq; uitę cōmoditates opportunius,
ut ex agris, & syluis, ubi prius dispersi uagabantur unum in locum congregarentur, ual
loq;, aut fossa munirentur, quo magis ab externis iniurijs tuti esse possent, idq; credibi-
le est sapientiorum quorundam opera, & facundia factum fuisse, qui cum probè co-
gnouissent, quanta animis hominum ad res maximas gerendas opportunitas esset, eos
à fera, agrestiq; uita ad humanum cultum deduxere. Hoc uerò est quod de Orpheo,
& Amphione Poetæ fabulati sunt, eos nimirū lyræ, & carminum suauitate saxa & fe-
ras demulsisse, atque unum in locum ad se aduocare solitos fuisse, ut pulchrè Horatius.

Syluestres homines sacer, interpresq; Deorum
Cædibus & uictu fœdo deterruit Orpheus
Dictus ab hoc lenire tigres, rapidosq; leones,
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quo uellet, fuit hęc sapientia quondam

12 Publica priuatis secernere sacra prophanis. Tunc inuenta atq; introducta sunt ea
omnia, quę cōnumerat Hermogenianus in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. Dominia sunt
distincta, agris termini positi, cōmercia instituta, permutationes primò, moxq; etiam em
ptiones, uēditiones, locationes, cōductiones, alijq; cōtractus oēs, paucis quibusdā exce-
ptis, introducti. Atq; ut hæc omnia maiorem in cōmune afferrent utilitatē, ac ne scele
storū hominū iniurijs paterēt, omniū maximè necessariū esse iudicatū est, ut Rex aliquis
13 deligeretur, q̃ reliquis pręesset, omniūq; saluti, & securitati inuigilaret, curaretq; ne ab ijs
q̃ maiores opes haberēt, inops multitudo opprimerēt. Propterea uerò nō oēs passim, ac
temerè deligebāt, sed eos quorū de iustitia, prudētia, animiq; magnitudine magna esset
I opinio

opinio multitudinis,quiq; ad res gerēdas omniū maximè essent idonei,& à populis suis iniurias arcere,publicisq; in necessitatib⁹ strenuè labores suscipere possent. Cū eiusmodi aliquē nacti erāt,nullis legibus ipsius potestatē coarctabāt,nullasq; illi actionū formulas, aut ullas iudiciorum solēnitates seruandas proponebant, sed ipsius manui, atque arbitrio seq;, suaq; omnia subijciebant; Id tamen unum ab illo exigebant, ut naturalem legem prę oculis haberet, iurisq; & iniuriæ regulam, qua una satis ipsum admoneri posse intelligebant, ne cui uim, atque iniuriam inferri pateretur, contractuum fidem seruari curaret, uirtuti pręmia, sceleribus, & flagitijs pœnas imponeret. Ex hac tam lata Regum potestate sumunt nostri interpretes uulgaris illius clausulę interpretationem,qua sæpè in cōmissioni bus princeps utitur,cum alicui causam manu Regia de 14
cidendam cōmittit; ita enim hanc clausulam accipiendam dicunt, ut de iure, & de facto eam causam cōmittere uoluerit, ut Natta in clem. sępe. de uerb. signifi. §. j. col. 39. ac tantundem dicunt hac clausula contineri quantum in illa continetur, Procedas sine strepitu, & figura iudicij. Lanfranc. in d. clem. sæpe, in uers. & figura, & in uers. libellus. Oldrad. in cons. 115. Corn. in cons. 54. col. 2. uers. illa enim uerba, & in 2. uolu. Bart. in extrauag. ad reprimendum in uer. & figura. Cardinalis in clem. dispendiosam col. fin. quæst. 44. de iudic. Maranta in 4. par. dist. 9. nu. 11. Hanc quam diximus regiam potestatem etiam initio ciuitatis Romanæ extitisse, testis est Pomponius in l. 2. in princ. ff. de orig. iur. Necessarium itaque (inquit) « nobis uidetur ipsius iuris originem, atq; processum demonstrare, & quidem initio ciuitatis nostrę populus sine certa lege, sine certo iure primùm agere instituit, omniaque manu Regis gubernabantur, Posteà aucta ad aliquem modum ciuitate, &c. Sic iam uidimus quo pacto manum regiam nostri accipiant, de qua multis passim in locis mentionem faciunt, ut Bart. & alij in l. frater à fratre, & in l. Iulianus. ff. de condict. indeb. Salic. in l. ex hoc iure, ubi etiam Ias. ff. de iust. & iur. Ant. But. in c. quæ in ecclesiarum de constit. Cagno. in l. 2. ff. de orig. iur.

Tertium, & ultimum tempus id fuisse statuunt, quo demum fuerunt conditę leges ciuiles, quas cum alijs de causis, tum pręsertim propter hominum nequitiam 15
inuentas esse nos supra docuimus. Quemadmodum uerò ipsa hominum nequitia ciuilium inueniendarum causa fuit, ita etiam simul effecit, ut antiqua illa manus regia apud alios quidem populos planè tolleretur, apud alios uerò legum saltem ipsarum uinculis constringeretur; Eò enim hominum audacia, atque omnium propè communis morum corruptela peruaserat, ut bene moratum, ac spectatę moderationis regem inuenire difficillimum esset, cuius unius arbitrio omnium fortunæ uita, & salus tutò committi possent. Itaque paulatim ij Reges creari cœperant, quos non spectata uirtus, sed ambitio popularis ad eius maiestatis fastigium euexerat. Qui cum rerum potiti erant, illis quorum opera, & auxilio id fuerant assequuti omnia deferebant, alios uerò plerunq; odio prosequebantur; Ita fiebat ut modò in huius gratiam, modo in illius odium iudicantes, omnia iustitiæ, & honestatis iura perfringerent. Iam non amplius subditorum utilitati sese exhibebant, sed sibi ipsis potius subditos quærebant, ut dominandi libidinem explerent, quę tanta in multis fuit, ut sæpe legamus maritis uxores, filijs parentes, parentibus filios insidiatos esse, fratres uerò non tantum acerrimis odijs sępissimè inter se concertasse, sed mutuis etiam sese uulneribus interdum confecisse, Quamobrem uerè Ouidius.

Viuitur

Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt,
Imminet exitio uir coniugis, illa mariti,
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ,
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Hac igitur de cauſa tutius eſſe iudicatum eſt, leges ciuiles condi, quæ cupiditate uacarent, ſurdęq; eſſent, & inexorabiles, atque eadem cum omnibus uoce loquerentur. Etenim (ut inquit Ariſtoteles) qui legem præeſſe uult, is uidetur uelle Deum imperare, qui iiſdem oculis omnes intuetur, qui uerò hominem, adiungit & belluam, nam belluæ ſimilis eſt hominum cupiditas, quæ uel optimos quoſque torquere ſolet: Quanuis uerò conditis legibus ciuilibus manus Regia ſublata ſit, uel ſaltem eo modo quo an
16 tiquitus erat, eſſe deſierit, dicunt tamen doct. eius ipſius ueſtigia adhuc nonnullis in rebus apparere, imò uim ipſam & effectum facilè cerni: quemadmodum in patre, & domino, qui in filios, & ſeruos manum Regiam exercent, ut docet Bart. in l. frater à fratre col.4. nu.12.ff.de condict. indeb. Videmus hoc etiam multò expreſſius in Principe qui ſit legibus ſolutus iuxta l. digna uox.ff. de legib. Quare concludunt Regem ipſum debere ſupplicantibus manus Regiæ auxilium impertiri, atque eos, qui uel nuda tantum conuentione obſtricti ſunt, ad fidem ſeruandam compellere, quod ſi id Princeps facere prętermittat, peccato eum non carere arbitrantur. Ita inter alios concludunt Alex. & Iaſ. in l. iuriſgentium. §. ſed cum nulla. ff. de pact. Soci. in l. legitima.C. de pact. Huius uerò traditionis primus author fuit Ant. Butr. in c. quæ in eccleſiarũ.de conſtit.quẽ ibi etiã ſequũtur Imol.& Fely. Cõcludit hoc idem ibi Butrien
17 ſis & de iudicis officio, quo pariter exiſtimat eos quoque compelli poſſe, qui nudo pacto promiſerunt: Et in hanc ſententiam frequentius à cęteris quoque itum eſt, quod & Cagnolus teſtatur in l.2. quæſt. 89. nu. 228. C. de pact. inter empt.& uendit. An uerò hęc ſententia recipienda ſit dicemus in Rub. ff. de uerb. oblig. ubi hoc totum quod ad obligationes uel naturales, uel ciuiles, atque ad earum poteſtatem attinet, clariori, & fortaſſe etiam ueriori explicatione illuſtrabimus.

A R G V M.

Omnia quę hucuſque ex cõmuniori interpretum ſententia, in hac temporum diſtinctione tradita fuere, non tantùm diuinis ſcripturis aduerſari, ſed etiam naturali rationi planè contraria uideri.

1 Primorum fratrum parricidium non rectè ijs conuenit, quæ de aurea prima illa ætate uulgo traduntur.
2 Communi poſſeſſioni, ac ferino primorũ hominum cultui diuinarum ſcripturarum fides reclamat.
3 Senſus cum ratione luctatio poſt primum hominis lapſum ſemper extitit.
4 Homo natura magis appetens ſocietatis quàm ullæ ex ijs animantibus, quæ gregatim incedunt.
5 Propriarum rerum amor quantopere nobis ſit innatus.
6 Fuerunt qui filios in commune ſuſceptos exoris ſimilitudine inter ſe diuiderent.
7 Opinio illorum qui negant ullo unquàm tempore ſine legibus ciuilibus regna extitiſſe.
8 Magiſtratus, & iudicia ſuut partes ciuitatis.
9 Ex legibus reges creantur.
10 Quomodo ex legib9 actiões cõpoſitæ ſint,

CAP. XI.

HAbemus iam explicatam totam illam temporum diuisionem, quam nostri frequentius hac in re statuunt. Quam tamen si quis paulo attentius inspexerit, inanem fortasse,ac fatuam esse iudicabit, cum nulla uideatur sat consona ratio afferri posse, cur primum & secundum tempus à tertio distingui debeant, ac pleraq; etiam falsa uideantur, quę de illis hucusque tradita sunt. Etenim quod attinet ad primum tempus, quæ de illo supra diximus, non modo diuinis scripturis contraria sunt, sed naturali ipsi rationi primo saltem aspectu usq;adeò reclamant, ut ne quidem ethnicis hominibus persuaderi posse uideantur. Esse illa diuinis scripturis contraria primorum fratrum Chaim, & Abel solo exemplo optimè demonstratur, quod nobis proponitur Genes. cap.4. 1
Dictum superius est eius primi seculi probitatem summam fuisse. at Chaim ea fuit improbitate, ut sanguine fraterno sceleſtissimas manus inquinare nõ dubitauerit. Dictum est omnia tunc fuisse communia; at ibi legimus alterum fratrem Abel de gregis sui primogenitis domino munera obtulisse: pugnant uerò hęc inter se, fuisse tunc omnia cõmunia,& suum illi, propriumq; aliquem gregem extitisse. Dictum 2
est denique primos illos homines disciplinę ciuilis, artiumq; omnium expertes syluis uagari solitos: at ibidem legimus Chaim primò agricolam fuisse, deinde post fratris necem profugum ad plagam orientalem ædificasse ciuitatem, eamq; Henoch à filij sui nomine nuncupasse. Verùm ne diuinarum tantùm scripturarum authoritate urgeamus,eadem illa naturali quoque ratione facilè dilui posse uidentur. Demonstratũ à nobis superius fuit non aliam esse causam, cur homines à recto rationis tramite declinent, nisi quia rationi ipsi sensus, & cupiditates aduersantur, quæ animos nostros ad uitia, & ad uoluptates plerunque detorquent; Compertissimum uerò est post primi hominis lapsum semper in hominibus hanc sensus cum ratione pugnam extitisse, 3
cui si causam malitię hominum (ut fieri necessarium est) assignamus, concedamus etiam oportet tunc quoque malos esse homines potuisse, Quin tantò priores, & atrociores illos fuisse existimandum est, quantò rudiores adhuc ob agrestem illam feritatem illorum animi erant, ac nullis pręceptis exculti, quæ ad leniendos animos,atque à flagitijs ad honestatem reuocandos momenti habere plurimum inficiari non possumus. Quare si eadem ægritudinis causa tunc aderat, medicinæ uerò remedium omne planè deerat, concedamus oportet eos, qui humani generis primi fuerunt, multò magis hoc ipso animorum æstu, atque hac cupiditatum quasi ægritudine laborasse. Vnde melius sensisse Horatius uidetur qui (ut supra à nobis relatum est) primos illos homines unguibus, & pugnis illicò inter se pugnare cœpisse coniectat, atque hanc coniecturam Tullius amplexus est, qui tunc singulos homines tantum habuisse dicit,quantum

tum per cædem,& uulnera eripere, ac retinere poterant. Atque illud quoque parum uerosimile uidetur, quod traditum est homines tum sylujs dispersos ferarum more uagari consueuisse, imò eos potius ad mutuam societatem statim accurrisse credendum est, non solum quòd ex ea multa sibi ad uitæ commoditates parata esse adiumenta intelligere facilè possent, sed etiam quia (ut inquit Aristoteles lib. j. Politic. cap. 2.)
4 hominis naturam mirum in modum appetens societatis est, ac multò etiã magis quàm uel apium, uel aliorum animantium, quæ absque disciplina ulla solo naturę instinctu gregatim semper incedunt. Quare nihil solitarium ullo unquàm tempore hominũ natura potuit non odisse. Quod si (ut eleganter Tullius ait in lib. de amicitia) posset quid tale contingere, ut nos Deus ex hac frequentia tolleret,& in solitudinem uspiã collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat abundantiam, & copiam aliorum hominum aspectum, & commercium denegaret, nemo tam ferreus esset, qui eam uitam ferre posset, cuique non auferret fructum uoluptatum omnium solitudo, quo fit, ut parum credibile uideatur primos illos homines totius uitę solitudinem sustinuisse. Si ergo primi illi homines (ut credibile est) cumprimùm in lucem editi fuere, simul etiam congregati sunt, simulq; cõmercia aliqua habere cœperunt, rectè etiam ex hoc colligere possumus eos non communia omnia, sed propria aliqua bona habuisse, ac ut quisque aliquid possidere cœperat, ita statim illud proprium habere cœpisse. ar. l. j. in princ. ff. de acquir. posses. Rectè enim Arist. lib. 2. Polit. cap. 2. dum Platonis sententiam refellit, qui beatiorem Remp. fore credidit, in qua omnia essent cõmunia, nihil fermè esse dicit, quod natura nostra uehementius ap-
5 petat, quàm ut proprium aliquid habeamus, cuius rei tantus nobis amor ingenitus est, ut quo magis proprium aliquid sit, eò etiam sit nobis charius, neque alia de causa sibi quisque sit charissimus, nisi quia se sibi quammaximè proprium esse intelligat. Qua ratione concludit ibi Aristoteles bonorum cõmunionem naturæ nostræ usqueadeò aduersari, ut in hominum mores, & consuetudinem haudquaq̃ induci possit. Atqui nihilo magis admittendum uidetur, quod dictum est, aurea illa (ut uocant) ætate cõmunes filios, atque incertos fuisse, cum nihilo minus ab ipsa natura hoc quoque abhorreat. Videmus enim prouidam, & sagacem naturam, quę filios unumquenque suos agnoscere, eorumq; præcipuam curam habere uoluit, ut plurimum id efficere, ut filij proprios parentes uel ore, uel gestu, uel corporis habitudine referant, id quod satis
6 testatur insigne admodum quorundam populorum institutum, qui Lybiam incolunt superiorem quos scribit Aristoteles id in usu habuisse, ut quanuis uxores cõmunes haberent, proprios tamen haberent filios, quos in cõmune antea susceptos postea ex quadam parentum similitudine inter se diuiderent, prout hunc magis uel illum oris figura pueri referrent. Demum uerò, cum uerisimilius hoc esse probatum fuerit, eos quoque, qui primis illis temporibus fuerunt, mortales proprias res aliquas habuisse, hac ratione uidetur concludendum uel leges ipsis aliquas, uel saltem Reges, aut magistratus fuisse, qui ortas illis ipsis de rebus controuersias dirimerent. Sicq; iam demonstrauimus ea omnia, quæ de primo tempore superius tradita fuerunt, ab omni ratione uideri alienissima. Et de primo tempore hactenus. Quod uerò attinet ad secundum, sunt qui existiment neque etiã hoc à tertio tẽpore distingui debere, cũ uel si maximè cõcedamus uera esse illa quæ de primo tẽpore uulgo feruntur, falsum tamen esse uideatur, fuisse aliquando tẽpus, cum nullę leges, nullusque actionum usus esset, ac nullę iudiciorum

seruarentur solemnitates, sed manu regia omnia gubernarentur; Atque inter alios hanc sententiam communem reijciunt Socinus iunior hic num. 15. item Voconius à Vocuna lib. j. declar. iur. ciu. decl. 9. illo potissimum usi argumento quòd dicant nulla lege ea probari, quę de manu Regia cęteri interpretes comminiscuntur, ideoq; neq; à nobis tuto recipi posse ar. §. consideremus. autent. de trient. & sem. & l. illam. C. de collat. Quæ reprobatio uidetur hoc insuper dilẽmate maximè iuuari posse: nàm aut tempus illud spectamus, quo fusi per agros, dispersique homines feram, & agrestem uitam degebant, et tunc Regem nullum fuisse nemo non fatetur, aut de posteriori tempore loquimur, de quo verè interpretes loquuntur, nimirum posteaq̃ homines unum in locũ conuenerunt, dominiaq; distinguere, ac regna condere cœperũt iuxta l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & hoc ipso tempore dicit Voconius ciuitates quoque fuisse constitutas, omnibusque suis partibus, ac quasi numeris absolutas. Constat uerò inter cæteras ciuitatis partes magistratus quoque & iudicia censeri, ut docet Aristot. lib. 4. & 6. politic. Ex quo sequitur eos qui legitime aliquid se facturos promiserant, corã magistratibus potuisse conueniri, ut secundum ciuitatis cuiusque iura id quod promiserant dare, facereuè cogerentur iuxta l. cumamplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. dum ibi dicitur eum natura debere, quem iure gentium dare oportet. Quod cum ita se habeat, ex hoc rursus sequitur manum regiam, hoc est illam tam latam, atque amplam regis potestatem, quę nullis legibus esset adstricta, minimè necessariam fuisse; Imo enim tunc quoque reges, quos credibile est ex certis legibus institui consueuisse, ut de Lacedemoniorum regibus, alijsque permultis & legimus, & uidemus, credibile est etiam secundum leges, ac secundum illius cui præerant ciuitatis morem gubernasse, alioquin tyranni potius quam reges dici debuissent. Concludendum ergo potius uidetur nullum unquam tempus extitisse quo sola manu regia sine obligatione, ac sine actione saltem rudi lites, ac controuersię inter priuatos homines dirimerentur. Quanuis enim actiones nondum compositę fuissent, ut tradit Pomponius in l. 2. §. deinde. ff. de orig. iur. ubi dicit actiones ex legibus xii. tab. fuisse cõpositas, non tamen hinc rectè colligitur actiones antea non extitisse, imo potius contrarium uidetur rectè ex eo inferri posse; neque enim potuissent componi actiones, quę prius non fuissent, cum componere sit colligere in unum, & ad certum modum, certamque rationem redigere: in qua significatione etiam Iustinianus dicit se leges ueteres composuisse. §. quibus 1. const. eod. & proęm. fforum in princ. tum & proæm. Inst. §. uero, & §. quas ex omnibus. Imo etiam ipsemet Pomponius eadem significatione usurpat uerbum componere in illa ipsa l. 2. cum dicit leges à regibus sine ordine latas à Papyrio deinde compositas fuisse, atque in librũ redactas, qui propterea ius ciuile Papyrianum fuit appellatum, atque ita hoc uerbum interpretatur Bald. in l. ex hoc iure. ff. de Iusti. & iur. qui propterea sentit actiones quoad formam specificam esse iuris ciuilis, quoad materiam uerò, & finem, item & formã incertam esse iuris gentiũ Cui se subscribunt Zasius, & Cagnolus in l. 2. §. his legibus. ff. de orig. iur. ac similem de exceptionibus quoque distinctionem tradunt Abbas, & Felyn. in Rub. extra de except. nec non & Angelus Areti. in rub. inst. eo. tit. de except. Vnde conuuunt omnia ad manum regiam spectantia, quæ huic secundo tempori doctoris tribuunt. Itaque nulla alia inter hoc ultimum, & illud secundum tempus differentia uidetur considerari posse, nisi quod actiones quæ postea distinctæ, & compositæ fuerunt, tunc rudes, & incompositæ coram regibus proponebantur. Neque enim desunt

qui

qui uerius esse existiment actionum originem ad ius gẽtium referendam esse, ut Zasius & Cagnolus in d. l. 2. .ff. de orig. iur. Quam sententiam antiqui etiam nonnulli antea receperunt. ut Ray Foroliu. & Bal. in l. ex hoc iure.ff.de iust.& iur. & Ioan. Faber. inst.de act.in princ. quamuis ibi Ias. ennixe contrariam sententiam defendere conetur, quam tenent Accursius,& Bart. in l.ex hoc iure .ff.de iust.& iu. ac cæteri deinde frequẽtius recipiunt. Quod si hanc Baldi potius sententiam, quam communem sequi uellemus, non difficili forsan negotio argumentum illud possemus declinare,quo potissi-
12 mum nititur communis sententia, desumptum ex verbis Pomponij in l. 2. in princ. ff. de orig. iur. dum ait fuisse aliquando tempus, cum sine certa lege,ac sine certo iure populus ageret, omniaq; manu regis gubernarentur; Nam (ut pręfati interpretes animaduertunt) compertissimum est ibi Pomponium de solo populo Romano loquutum esse, ac tantũ significare nobis uoluisse quid primo illo vrbis initio seruaretur, nam cũ dicat initio ciuitatis nostræ ostendit ea,quæ ibi ipse tradit, haudquaquam ad hoc tempus spectare, quo nullę adhuc leges conditæ fuerant,sed solũ ius gentiũ extabat,ac per æquè apud omnes seruabatur. Nemo enim non stultissimus inficiabitur, ante vrbem cõditam fuisse apud alios populos ius ciuile, quod iudicia & actiones complecteretur, aliaque eiuscemodi quæ legibus ciuilibus contineri solent, Eoque maximè quod palã est à iure ciuili Athenensium, & Lacedemoniorum leges Romanas desumptas esse l. 2. §. postea .ff. de orig. iur. & .§. ex non scripto.inst. de iure nat. gent. & ciu. Quo fit, ut quæ ibi dicit Pomponius,non ad tempora iurisgentium,neque ad hanc,de qua nos loquimur,manum regiam referri possint. At dices forsan,ibi quidem Pomponium de populo tantum Romano loqui,sed tamen Populum Romanum tunc usum fuisse iuregentium, cũ adhuc nullas ciuiles leges haberet, Quapropter si initio ciuitatis Romanæ ius gentium seruabatur, eoq; ipso tempore extabat manus regia, qua omnia gubernabantur,consequens esse uidetur, ut iuregentium manum regiam extitisse fateamur, hoc est latissimam illam potestatem regis, cuius arbitrio omnia committerentur. At responderi potest Pompon.ibi cum dicit,initio ciuitatis Romanę,hoc est ante leges curiatas, quæ(aucta demum in aliquem modum ciuitate a Romulo ad populum latę sunt)populum sine certa lege, ac sine certo iure agere instituisse, Pomponium,inquam, cum hoc dicit, nihil minus cogitasse, quàm ut ostenderet solum iusgentium tunc in usu fuisse, quanuis hoc concedat Voconius loco præallegato;Idq; optime demonstratur ex.§.exactis. dum ibi dicitur exactis Regibus omnes leges ab ipsis latas tribunitia lege exoluisse, itemq; populũ incerto magis iure, & cõsuetudine aliqua,quàm perlata lege per viginti annos usum esse, quæ uerba declarant id quod initio illius legis traditur, ita accipiendum esse,ut dum ibi iuricõs. dicit populum sine certa lege, ac sine certo iure primum agere instituisse, non propterea neget,quin aliqua consuetudine, & aliquo iure ciuili, quamuis incerto uteretur. Neque enim recte diceret iterum populum consuetudine
13 uti cœpisse, nisi antea quoque consuetudine usus esset. Perspicuum uero est, consuetudinem esse ius ciuile. l.de quibus. ff. de legibus, & §. ex non scripto.inst. de iure nat. gent. & ciuil. Verùm ibi Pomponius ius illud prætermittendum putat, quod leges curiatas a Romulo latas, antecessit, non quia nullum tunc esset ius ciuile, sed quia erat incertum, & a Regis manu, & arbitrio prorsus pendebat. Vnde facile cernas ius ciuile tũc quoque aliquod fuisse, & quod de manu Regia ibi dicitur,non ad ius gentium,sed ad Populi Romani ius tantum referri. Iam uero hoc fundamento sublato, nihil plane reliquum

reliquum esse uidetur, vnde ea quę de manu Regia doctores tradunt defendi possint, Ac multo etiam magis reijcienda uideri poterit hæc communis sententia, si ita accipiatur, ut nonnulli interpretantur, qui dicunt doctores frequentius sensisse manum regiam esse ius seu remedium quoddam creditori competens ad petendum, exigēdumq; 14
aliquid, cuius in locum actiones postea iure ciuili fuerunt subrogatæ. Quod si ita accipiatur, multò etiam magis abhorrere uidetur à sensu Pomponij in d.l.2.in princ.qui cū dicat omnia regis manu hoc est potestate, & arbitrio (ut exponit Accursius) fuisse gubernata, ostendit se non de remedio, & iure illo loqui uoluisse, quo ad petendum exigēdumq; aliquid creditores uterentur, sed potius personam indicasse, quæ adeunda esset, quæq; iura ista, & petitiones exequeretur. Nemini porrò obscurum esse potest aliud esse Principem, seu iudicem, qui petitiones exequitur, aliud uerò remedium illud, seu ius petendi, quod in iudicio ab actore proponitur. Hucusque ergo illorum sententias exposuimus, qui quantum ad manum regiam à communi opinione recedunt, quę licet primo aspectu coloris aliquid habere uideantur, tñ nec rationi, nec Iustiniani, aut iuriconsultorum menti satis cōueniunt. Primò enim quod dictum est, cumprimùm homines congregari, ac dominia distinguere cœperunt, statim magistratus, & iudicia es- 15
se cœpisse, aduersatur Iustiniano in §. singulorum.inst.de rerum diuis.ubi dicit uetustius esse illud ius ex, quo inita cōmercia, ac rerum dominia distincta sunt, quæ tum bello tū multis alijs modis acquirunť, posterius uerò esse ait ius ciuile, quod tūc demū esse cœpit, cū & magistratus creati, & leges ciuiles scribi cœperūt, Sicq; optimè refellit illud dilēma, quod supra ex Voconij sentētia cōtra cōem sentētiā afferebať. Dicebať pręterea inter hoc ultimū, & secundū tempus essentialem differentiam ideo statui non posse, quia tunc quoque actiones quanuis rudes, & incompositę coram Rege proponebantur, At hoc falsum uidetur ea ratione, quia actiones iure ciuili non tantum ad formam redactas, sed planè inuentas esse tradit Iustinianus in §. namq; vers. quippe inst. de actio. 16
" Quippe (inquit) proditę sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum uēdicet. Nec dubiū est, quin de actionibus quoq; personalibus idem sit affirmandū, quanuis ęquitas unde illę proficiscuntur iurisgentiū sit: Nam & rerum dominia ex quibus prodeunt in rem actiones iuregentium extabant, & tamen Iustinianus ibi eas iure ciuili proditas esse perspicuè tradit. Quoniam uerò hæc quæstio utrum actio iurisgentium an iuris ciuilis sit, ad actionum potius materiam quàm ad hanc nostram pertinet, ne nos nimis longè ab instituto nostro digrediamur, non ea hìc describemus quæ Gomesius & alij in hanc quæstionem latissimè congesserunt; Verum putamus ad ueritatem obtinendam satis nobis esse posse testimonium Pomponij in d.l. 2.§. deinde.ff. 17
de orig. iur. Est enim animaduertēdum ibi Pomponium de ipsis actionibus ita loqui, ut apertè demonstret actiones antea non fuisse, sed à solis legibus 12. tabul. profluxisse. Siquidem primò ait ex legibus actiones fuisse compositas, non à legibus dicit, sed ex legibus, quasi demonstrare uelit ex legibus ipsis fuisse desumptas; Postea addit veteribus placuisse, vt actiones solemnes essent, ne populus illas ut uellet instituere, quod certè superfluum esset, si hanc solemnitatem tum complexus esset, cum dixit eas ex legibus 12.tabul.fuisse compositas, Cui inductioni maximè id etiam suffragatur, quod ipse tradit paulò inferius in uers. postea.cum dicit fuisse Appium Claudium, qui actiones ad formam redegit aliquantò postea quàm compositæ fuerunt. Igitur Pomponius cum dixit compositas actiones, eo ipso non formulam, & solemnitatem, sed originem

ginem

ginem demonſtrare uoluiſſe. In qua ſignificatione etiam paulò antè hoc eodem uerbo uſus erat, cum dixerat ius ciuile à prudentibus eſſe compoſitum, & tamen ibi ius ciuile illud eſſe traditur, quod ex prudentium interpretatione inductum, & conſtitutum eſſet, ac non ad formam tantum redactum. Alio etiam modo uerba Pomponij perpendi poſſunt, quatenus ait eodem modo actiones, ſicut & ius ciuile à legibus 12. tabul. fluxiſſe, ſed conſtat ius ciuile ita fluxiſſe à legibus 12. tabul. ut uerè dici non poſſit antè ipſas leges aliqua ex parte extitiſſe, quare idem & de actionibus concludendum eſt, inquit uerò Pomponius. Et ita eodem " tempore tria hęc iura nata ſunt, leges 12. tabul. ex his fluere cœpit ius ciuile, ex " iiſdem legis actiones compoſitæ ſunt. Compoſitas debemus accipere hoc eſt ini- " tio conſtitutas, quemadmodum intellexit Pomponius cum paulò antè ius à prudentibus dixit fuiſſe compoſitum. Quod ſi iure ciuili actiones introductæ ſunt ſatis ex hoc intelligitur, eas iure gentium non fuiſſe, neque apud Reges, (quemadmodum dicebatur) proponi conſueuiſſe. Iam uerò quamuis illorum traditiones reiectæ ſint, qui communi ſententiæ aduerſantur, non propterea tamen ſatis defenſa eſt communis illa temporum diſtinctio, quam initio retulimus, imò enim uigent, adhuc multa, quę contra ipſam obiecta fuerunt. Quare cum hæc omnia ualde dubia ſint, quę tùm ad primam ætatem attinent, tùm etiam ad manum Regiam, quę ſecundæ ætati tribuitur, ita ut multos facilè incertos, ac perplexos reddere poſſent, conſultius nos facturos duximus, ſi aliquantò accuratius his de rebus ſententiam noſtram exponeremus.

ARGVM.

QVod dictum eſt, principio generis humani nec leges ullas, nec magiſtratus, nec Reges extitiſſe, itemq; alia omnia, quę de primo illo, & aureo ſeculo Doctores ſentiunt, ueritati conſentanea eſſe, ac non (ut primo aſpectu uideri poterat) ex ſolis Poetarum fabulis deſumpta.

1 Quid ſpectarint tùm Philoſophi tùm etiam iuriſconſulti, dum ſocietatis humanæ exordia, ac progreſſiones conſiderarunt.

2 Mundum non fuiſſe æternum etiam Plato confeſſus eſt.

3 Rerum humanarnm uarietas, & inconſtantia.

4 Propoſuit ſibi Plato conſideranda tempora, quæ poſt diluuium aliquod illicò fuerint ſubſequuta, ut ciuilis diſciplinæ ortum inueſtigaret.

5 Perijſſe aliquando artes, ac poſtea denuo inuentas eſſe probabili argumento demonſtratur.

6 Eſt ubi aureæ ætatis quaſi effigiem poſſimus intueri.

7 Qualem Cyclopum habitationē Hom. deſcripſerit.

8 Promiſcuos aliquando fuiſſe concubitus, uel ſi à ſacris paginis, non ta-

men à iuriſconſultorum ſententia eſt alienum.

9 Primorum hominum uictus, & ſuppellex.

10 Creduntur fuiſſe ſemper artes nonnullæ hominum naturę magis quaſi peculiares.

11 Apud quos populos fuerit rerum comunio ſeruata.

12 Præter ciuilem diſciplinam, aliæ duæ cauſæ ſunt quibus populorum moderatio, & probitas adſcribi poteſt.

13 Homines multò quàm alibi fuere ſceleſtiores Athenis, ubi tamẽ diſciplinarũ omnium fuit domicilium.

14 Quanta ſimplicitate, & facilitate primi mortalium fuiſſe exiſtimentur.

15 Duo hæc pronomina, meum, & tuum, ad publicam quietem obturbandã quanti momenti ſint.

16 Quò pauciores primi homines erant, eò arctiori charitatis uinculo ſimul iungebantur.

CAP. XII.

ILlud ante omnia conſtituendum cenſemus, hęc quæ ad humanæ ſocietatis, ciuiliſque diſciplinæ exordia, & progreſſiones attinent non eodem modo ab ijs accipi poſſe, qui iuriſconſultorum, uel philoſophorum coniecturas ſequuntur, atque ab illis accipienda ſunt, qui ſolam ipſam ueritatem diuinis ſcripturis expreſſam ſpectare uelint. Quandoquidem ſi nos Moyſis libros in manus aſſumamus, ueriſſimam, accurateq́ue admodum traditam uniuerſæ hiſtorię ſeriem habebimus, Ac primò quidem totius terrarum orbis ortum, & prima quaſi incunabula, mox quæ paulatim ille habuerit incrementa, liquidò conſpiciemus. Verum illi quibus ex diuinis ſcripturis ueritatis lumen non affulſit, non tàm ueram primæ 1 ipſius orbis terrarum originis fidem quæſierunt (cum imò ex ipſis plerique, ut qui Peripateticorum traditiones ſequuti ſunt, hoc quod conſpicimus mundi templum nullum unquàm initium habuiſſe, ſed perpetuò antea extitiſſe affirmarint) quàm naturę uim, humanarumq́ue mentium facultates quaſdam conſiderarunt, atque illud coniectura aſſequi conati ſunt, quiſnam olim rerum ſtatus extitiſſet, ſi fortè imperitorum, ac planè rudium hominum numerus aliquis fuiſſet (ut ob eam cauſam, quam poſtea dicemus, fuiſſe aliquando arbitrantur) qui nullam à maioribus ſuis uiuendi rationem, nullum cultum, nullas artes, nullaq́ue ciuilis diſciplinæ pręcepta accepiſſent, quibuſq́ue propterea, quantum in ipſis eſſet, & quantum naturæ præſidio adiuuarentur, rerum humanarum omnium ineunda ratio, ac totius uitæ modus inſtituendus fuiſſet: Idq́ue hac ratione maximè nos conijcere poſſe arbitrati ſunt, ſi cauſas illas diligenter inquireremus, quibus conuentus hominum aliquos uerè fieri cœpiſſe literarum memoria proditum ſit, & uarias uarijs in locis ciuitates conditas, auctas, diminutas, & quacunque ratione mutatas fuiſſe, ac tùm ad uitia, tùm ad uirtutes incrementa ſumpſiſſe; Credibile enim eſſe ijſdem iſtis de cauſis rudes quoque illos, ac prope feros homines (quocunque tandem tempore illos extitiſſe proponamus) ad hunc humanum cultum, atque hanc, quam nunc habemus, ciuilem diſciplinam paulatim perueniſſe: Atque hæc in hunc modum accipi, & tractari debere egregiè docet nos

Plato

2 Plato 3. Dialogo de legib. Quanuis enim ipse mundi ęternitatem, non affirmet,
in quo non parum à Philosopho, ethnicoque homine obtinuisse uideri possu-
mus, minimè tamen sperandum putat, ut ulla quisquam inuestigatione asse-
qui possit primum illud societatis humanę exordium, aut progressiones, muta-
tiones, incrementa à quibus tàm longo seculorum interuallo nos abesse nõ ignoremus.
Quę uerò his de rebus conijciunt philosophi, eadem à iurisconsultis recipiuntur, ac sępe
etiam vsurpantur; siquidem eò pertinent, vt clarius nobis ostendant, quæ sit humanæ
naturæ uis, quantaq; hominum ingenijs opportunitas insit ad totius ciuilis discipli-
næ rationem ineundam, quę omnia rectè cognouisse nobis apprimè necessarium est.
Verùm nos anteaquàm de primorum illorum, rudiumque hominum vita, & institutis
aliquid dicamus, videbimus qua ratione contingere potuerit, vt homines aliquandò
planè rudes, atque artium omnium expertes fuerint, ac deinde reliqua ordine aperie-
3 mus. Quanta rerum humanarum uarietas, & inconstantia sit, apertissima expe-
rientia docemur; Etenim quemadmodum in altiori mundi parte mutationes fre-
quentes fiunt, ac persæpè uariantur corpora cœlestia aspectibus, & locis, ita ut in-
terdum obliquo, interdum directo sese tramite intueantur, ac modò longiori, mo-
dò breuiori inter se distent interuallo: non secus in hac inferioris mundi parte,
quę forma modo & tempore, (vt dicebat Plato) cum superiore illa consentit, ali-
qui semper motus, rerumq; conuersiones, ac uarietates maximæ contingunt. Hinc
morbi, pestilentię, incendia, quę urbes totas uastare, & ad nihilum redigere in-
terdum solent: hinc etiam maxima illa aquarum diluuia, quibus non tantum vrbes,
sed integrę Prouinciæ inundantur interdum, ac prorsus euertuntur, quale olim
Deucalionis temporibus in vniuersa Græcia fuisse tradunt, tum cum lapidum ia-
ctu genus humanum fuisse reparatum antiquitas fabulata est. Toties verò contin-
gere hæc feruntur, quoties astra simul plura quibus illorum producendorum effe-
4 ctuum facultas sit, locis aliquibus ita dominantur, vt cętera astra quorum natura con-
traria sit, aut nullas, aut perparuas ijs tum in locis vires habeant. Faciamus ergo
(id quod & Plato hac ipsa in re sibi ante oculos proponit) eiusmodi infortunium
in Prouincia fortè aliqua contigisse, ita ut euersæ fuerint ciuitates, atque habitato-
res simul ferè omnes perierint; Ex hac clade si pauci aliqui superstites esse potuis
sent, credibile est superstites potius fuisse agrestes quosdam homines in montium
cacuminibus degentes, ad quę non ita facilè aquarum eluuies peruenire potuerit.
Quo in loco hoc contigerit, ibi necesse est leges, mores, ciuilis disciplinæ instituta
aboleta esse, artesque itidem omnes intercidisse, tùm quæ ad nauigandi usum
pertinent, tùm & alias omnes, siue ad ornatum spectent, siue ad uitæ com-
moditates referantur. Idipsum verò sæpe contigisse eo argumento demonstrat
5 Plato, quia multas artes quas antiquissimas esse uerosimile est, ijs tamen tri-
buimus inuentoribus qui heri, aut nudiustertius uixisse dici possunt. Vt enim
mittamus cęteras, quæ à Dedalo, ab Orpheo, à Palamede, alijsque permul-
tis inuentæ fuisse creduntur. Quid est, quod Musica antiquius videri debeat, aut
quod planè ubiq; omnium hominum naturæ, ingenijs, ac sensibus magis conueniat?
& tamen Marsyam, & Olympum non admodum antiquos homines ob musicam inuē-
tam celebramus. Quare uerisimilius est hasce artes omnes, eiusmodi clade aliqua fuisse

deperditas, ac variorum deinde hominum opera,& industria paulatim restitutas. Hic iam primæ illius ætatis,quam auream vocant,expressam (iudicio meo) effigiem cerni mus, siquidem paucos illos homines, quos in montium cacuminibus eius exitij cladem euasisse diximus, ijs rectè comparamus, quos initio generis humani extitisse doctores tradunt. Illi enim & per se agrestes erant, artiumq; omnium expertes, & ad alios populos à quibus aliquid addiscerent nauigare non poterant, tùm quia nauigandi artificio carebant, tùm etiam quia rudes, ac nullo adhuc usu edoctos homines (quemadmodum aduertit Plato) ea timiditate fuisse credibile est,vt ne quidem ex montibus,in quibus degebant,descendere propemodum auderent, quòd aliorum montiũ pendentes tupes spectantibus formidinem afferrent: quo fit, ut non minus illis totius uitæ modus fuerit instituendus, ac si hæc tota orbis terrarum fabrica tunc nuper extructa fuisset. Hoc ita constituto nos in eam sententiam facilè adducimur, vt tria illa veritati maximè consentanea esse existimemus, quæ huius primi temporis hominibus nostri trib uunt, nimirum quòd dispersi per agros vagarentur, quòd res omnes cõmunes haberent, & quod denique sine probro,ac scelere uiuerent. Quibus ex rebus rectè concludi poss e arbitramur,eos non modo legibus,sed etiam magistratibus, & regibus tum prorsus caruisse. Dispersos eos habitasse Homeri testimonio probat Plato, eumq; propterea summopere laudat, quod in habitatione Cyclopum describenda rudium hominum instituta, atque ingenitam ipsis naturæ uim diuinitus expresserit, cum dixit Cyclopas publicis rebus spretis priuatas tantum curasse, filijs & vxoribus iura dedisse, ac propterea dispersas altis in montibus familias obscuros antrorum recessus habitasse, id quod etiã in auibus,alijsq; feris animantibus obseruamus, inquit ergo Homerus. 6 7

Concilium ijs nullum est, ijs nulla forensia prætor
Iura dat, obscurum sed in altis montibus antrum
Soli habitant, nihil hos aliena negocia tangunt
Vxori tantum & natis ius dicere docti.

Neque verò erat illorum vita, qualem Tullius nobis describit in lib. de amic. & quam dicit neminem non planè ferreũ laturum esse, vt si cuipiam in solitudine aliqua collocato alterius hominis omnino aspiciendi facultas esset adempta: quandoquidem illi mutuo omnium inter se aspectu maximè delectabantur, ac cum filijs, & vxoribus,iucundam, & suauem vitam degebant. Vxores tamen ipsis non magis peculiares fuisse existimandum est, neq; magis certos fuisse liberos,quàm brutis animantibus esse soleant: Nam qui nuptias nondum viderant legitimas, neq; filios satis certos habere poterant,vt sentit Iustinianus in autēt. quib. mod. nat. effic. sui.§.natura. Ac fusius, doct. explicant, vt Alberic. in l.j.§. ius natur.ff.de iust.& iur.Bar.in l.3.ff.de cõcub.Bal.Nouel.in tractatu de dote ĩ 3. parte nu 7. At neq; illud à ueritate alienũ esse arbitramur,quod dictũ est primo illo, & aureo seculo res omnes fuisse cõmunes; Idque nõ tantum quia conueniat testimonio Hermogeniani in l.ex hoc iure.ff. de iust. et iu. vbi dũ dicit iuregẽtiũ distincta esse dominia,ostẽdit ea aliquando fuisse communia, item & Gratiani in cap. ius naturale. 1. distinct. qui rerum cõem aliquando fuisse possessionem expressim affirmat, sed etiam quia naturali rationi maximè consentaneum est; Cum enim nullus tunc diuitiarum usus esset, nihil erat quòd res proprias tibi quisquã compararet. Nec dum uerò aurum, aut argentum inuentum fuerat, quibus rerum omnium æstimatio fieri posset; De rebus porrò ipsis, præsertim quæ ad uictum spectarent, nihil erat quòd solliciti essent: siquidem tunc et 8 9

lactis

lactis copia erat maxima, & uariæ insuper uenationes facilè quærentibus uictum suppeditare poterant, quanquam permultos etiam montanis fragis, glandibus, cornis, moris, aliisq; fructibus agrestibus fuisse cōtẽtos credendū est, sicq; arbitrat Ouidius cū inquit.

Contentique cibis nullo cogente creatis
Arbutos foetus, montanaque fraga legebant
Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis
Et quę deciderant patula prius arbore glandes.

Vestitus præterea ipsis deesse nō poterat, cum pro uestitu ferè pellibus ferinis uterẽtur; Domibus vero nihilo magis indigebant, quippè qui arborum truncos, aut certè antra habitabant, ut Cyclopas fecisse ex Homero traditum est. Stramenta deniq;, & terrea uascula illis abunde aderant, si Platoni assentimus, qui existimat artibus quibusdam eos non caruisse, vt quę ad texenda uestimenta, uasculaque ex lino fingenda attinent, ubi ferri vsu minime opus est. Has enim artes putat ipse Deum summum & optimum
10 magis hominibus quodammodo peculiares esse voluisse, idque ea ratione, ut si quando in eiusmodi calamitatem incidissent, commodius & uitam degere, & genus humanum propagare possent. Atque his persimiles Scytharum mores describit Iustinus lib. 2. Aurum (inquit) & argentum perinde aspernantur ac cęteri mortales ap „ petunt, lacte, & melle uescuntur, lanę ijs usus, ac uestium ignotus, & quanquam conti- » nuis frigoribus uruntur, pellibus tamen ferinis, atque murinis utuntur. Vbi vero de » mus ea mortalibus copiose suppetere, quę ad uitę usum necessaria sint, non tam ipsis innata diuitiarum cupiditas est, quin communio inter ipsos aliquandiù cōseruari possit. Vt enim Platonis Remp. mittamus, quam fortasse dices ex suis tantùm idęis illum desumpsisse, neque in hominum mores, & consuetudinem (id quod illi objicit Aristote-
11 les) introduci posse, multos certè populos fuisse legimus, qui in rerum omnium cōmunione constantissimè perseuerarunt. Etenim Mela testis est Garamãtas in externis Aphricę partibus degentes cōmunia habere in Repub. omnia. Diodorus etiã insulam in Oceano meridiem uersus describit, in qua præter alia omnia cōmunes etiam sint uxores, atq; eius loci incolas dicit esse Philosophiæ, atque Astrologiæ admodum studiosos: similẽ quoque cōmunionem inter Philosophos Brachmanas Gymnosophistas, Esseos, Pythagoricos fuisse accepimus. Nec quisquàm est quem prætereat apud primos sanctissimæ nostræ religionis authores maximam non modò animorum, sed rerum planè omnium consociationem extitisse: quos ipsos etiam ætate nostra permulti religiosi homines imitantur, qui propriis rebus omnibus relictis diuino cultui sese penitus addixerunt, nec locum tãtum cōmunem habitant, sed cæterarum etiam rerum omnium communione vtuntur, iuxta tradita in clem. Exiui de paradiso de verb. signifi. Itaque nemini mirum videri debet quòd cum Hermogeniano dicamus primos illos, & rudes homines res cōmunes aliquandiu retinuisse; ac deinde qui posterioribus temporibus sequuti sunt iureq; gentium vti cœperunt rerum dominia distinxisse iuxta illud.

Communemq; prius ceu lumina solis, & aurę
Cautus hominum longo signauit limite mensor.

Postremò dicebatur homines sine probro, ac scelere tum vixisse, quod ipsum si quis ita prorsus affirmare vellet, vt propterea diceret nullum planè fuisse, qui in vllius vnquàm rei, puta glãdium, vel cubilium contentionem veniret, ego nequaquàm assentiendum putarem; Satis enim verosimile mihi videtur, quod tradit Cicero lib. 1. de inuentione propter errorem, & inscitiam

tiam in quibusdam interdum contigisse, vt cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas nulla institutione sedata, ac delinita ad se explendam viribus corporis tanquàm perniciosis satellitibus vteretur. Verumtamen si non tantùm hunc, & illum hominem, sed generatim omnes spectemus, atq; in vniuersum coniicere velimus, quales essent ij homines, qui primo illo seculo vixerunt, multò probabilius arbitramur id quod & Plato affirmat, longè maiorem, quàm nostrę ętatis hominum sit, fuisse illorum probitatem, & continentiam, sanctiores mores, atque iustiores, neque tàm multas (vt nunc passim audiuntur) seditiones, & controuersias eo tempore extitisse. Nam vel si ad morum 12
probitatem momenti non parum habeat recta institutio, atq; hæc ciuilis disciplina, qua illi si non prorsus, at certè maxima ex parte caruere: tamen præter hanc animaduertimus alias duas causas esse, quibus cõmunis quędam populorum probitas, & iustitia meritò adscribi potest. Prima causa est ignorantia vitiorum, quę magis forsan hac in re prodest, quàm virtutis cognitio, si Iustino credimus, qui lib. 2. post Scytharum commendatam probitatem ita subiicit.

" Tantò plus in illis proficit uitiorum ignoratio, quàm in alijs cognitio uirtutis.
Atque huius rei argumentum maximum est quòd Athenis, ubi uelut proprio quo- 13
dam in domicilio disciplinarum, optimarumq; artium omniũ studia floruisse non ignoramus, improbissimos tamen uixisse homines, ac multò etiam quàm alibi scelestiores literarum monumentis proditum est, ut non minorem scelerum, ac flagitiorum, quàm uirtutum peritiam ibi se adeptos esse facilè declararent. Ex hoc uerò rectè concludemus primos illos homines quanto minus rerum usu, & experientia ualebant, tantò etiã meliores, ac iustiores fuisse. Erant enim (ut recte conijcit Plato) summa simplicitate, 14
& facilitate; neminem suspectum habebãt, utpote qui nullius adhuc dolos, ac uersutias experti erant; si quæ recta, & honesta esse audissent, illico fidem adhibebant, ac sicuti armorum fabricandorũ peritia, & tractandi ferri artibus carebant, sic etiam artes illas ignorabant, quibus nunc mortales dolis, & fraudibus sese mutuo circumueniunt, quibusq; factum est, ut iam non fustes ad ulciscendas iniurias satis esse existimatũ sit, sed in terræ uiscera itũ fuerit, indeq; ferrum extractum, quo se mortales mutuis uulneribus crudelissimè trucidare possint. Altera causa est quæ probos homines, ac temperatos, uel saltem à scelerum cogitatione alienos reddat, nimirum ipsorum scelerum occasiones amputare, quod tum maximè fit, cum diuitiarum usus adimitur, tunc enim simul & cupiditas tollitur, quę flagitiorum omnium solet esse causa. Quocirca pulchre Iustinus
" ibidem Scythas hoc nomine commendat. Hæc continentia (inquit) illis morum quo
" que iustitiam dedit, nihil alienum concupiscentibus, quippe diuitiarum cupido ibi
" est ubi & usus. Vbi diuitiarum vsus, & ostentatio est, ibi luxuries semper creatur, ex luxuria existat auaritia necesse est, ex auaritia erumpat audacia, indeque omnia scelera, & maleficia gignuntur. Neque alia sanè ratio est, cur in uita rustica, quæ à luxuria magis aliena, ac quasi parsimoniæ magistra est, pauciora flagitia reperiamus, quàm in hac urbana, ciuiliq; uita; Rectè enim Cicero ut non omnem frugem, atque omnem arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni uita nasci posse arbitratur. Quę cum ita se habeant, negari non potest, quin hac quoque de causa à compluribus uitijs primi illi homines fuerint alieni, quibus nunc mortales omnes maxime obnoxij sunt. Nam cum res omnes (ut dictum est) communes haberẽt, nullum apud ipsos inter inopes, & diuites discrimen extabat: erantque propterea ab in

uidijs,atque æmulationibus alieni, à quibus iniuriæ omnes, & contumeliæ proficiſcũtur. Furta quoque,& rapinas,atque alia eiuſmodi delicta,quæ ſæpenumero inopes homines partim ob diuitiarum cupiditatem, partim quoque egeſtate coacti patrare ſolẽt, minus apud eos extitiſse credibile eſt. Ac propterea etiam exiſtimandum eſt,accerrimis illis odijs eos caruiſſe,quibus ſæpe humiles, ac tenui fortuna homines(quod ſe contemni,ac pro nihilo haberi ſuſpicentur) potentes, ac diuites proſequuntur,unde etiam nouas res quęrunt,motuſque ſemper aliquos,ac rerum conuerſiones moliuntur. Quibus ex cauſis concludebat Plato (ut eſt apud ipſum lib.5. de Repub.) ſola eſſe hæc duo
15 pronomina meũ, & tuũ, quæ tàm multas,q̃bus quotidie uexamur,lites,ac ſeditiones pariãt, quę ſceleribus ac flagitijs omnibus occaſionem prębeãt, ideoq́; miſerias & ærũnas ubique maximas mortalibus afferant, ac denique omnibus ſemper in locis publicam quietem,& tranquillitatẽ impediant. Pręter has duas poſſumus aliam inſuper ex eiuſdẽ Platonis ſententia primorum illorum hominum probitati cauſam aſſignare. Exiſtimat
16 enim ipſe fecisse tum hominũ paucitatem, ut pauci illi ardentiori quadam ſeſe inuicem beneuolentia complecterentur, quæ illorum animos firmiſſimo uelut nodo deuinciret, atque à cædibus,iniurijs,& contentionibus alieniſſimos redderet. Hæc latius aliquãto cenſuimus explicanda,ut probè intelligeretur,non abſurda eſſe,neque ex ſolis Poetarũ fabulis eſſe deprõpta, quæ de aureo illo ſeculo noſtri interpretes tradunt, cum ſcilicet Iuſtitia ingenijs potius, ac moribus culta,quàm legibus erat, ipſiq́; homines ferarum more fuſi per agros uagabantur. Quandoquidem ſi illud aliquando contigiſſet, quod ſupra diximus,ita tuliſſet hominũ natura, ut talẽ uitam degerent, qualem antea deſcripſimus Vnde Cicero in oratore pro P. Sextio. Quis ueſtrum(inquit) iudices ignorat ita naturã " rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, neque naturali, neque ciuili iure deſcri- " pto fuſi per agros uagarentur,&c. Quod uerò diximus illorum facilitatem, probitatem " atque iuſtitiam facere potuiſſe, ut ſine legibus uiuerent,probat etiam Tacitus lib.3. vbi Vetuſtiſsimi(inquit)mortalium nulla adhuc mala libidine ſine probro, & ſcelere eoq́; ſi " ne pœna & coercionibus egebant, nec premijs opus erat, cum honeſta ſuopte inge- " nio peterentur, & ubi nihil præter morem cuperent, nihil per metum uetabantur. "

Sic puto iã defenſa eſſe illa omnia,quę de prima ętate frequentiori calculo recipiunt.

ARGVM.

POſſe noſtros interpretes in eo quoque defendi, quod de manu regia frequentius ſenſerunt, quicquid contra nonnulli recentiores exiſtimauerint.

1 Prima hominum ſocietas,domus.
2 Pluribus iunctis domibus fit pagus, altera nimirum ſocietas ſecundũ naturam.
3 In pago imperabat qui ex tota illa conſanguinitate omnium natu maximus erat.
4 Tertia Societas ſecundum naturam eſt ciuitas, quæ iunctis ſimul pagis conſtituitur.
5 Quælibet ciuitas ſe ipſa contenta eſt,ita ut plures eidem regi ſubijci ciuitates natura minus ſit neceſſarium.
6 Regem aliquem imperare,an ſit naturæ conſentaneum.
7 Initio ciuitatis Romanæ quale regũ imperium extiterit.
8 Mar.Socini & Voco. argumenta diluuntur, quibus probabant nec manum Regiam,nec Regna ulla ante leges ciuiles, ac magiſtratus eſſe potuiſſe.

Fuerintne

9 Fuerintne ciuitates antequã cõderẽtur leges, ac magistratus crearentur.
10 Ciuitatis diffinitio ex Aristotele.
11 Non eo modo manum Regiam doctores accipiunt, quo Voconius existimat.
12 In actione duo considerari possunt.
13 Quid potissimum faciat actionem esse.
14 Quomodo rectè dicatur iure gẽtium agi, si actiones à iure ciuili inuentæ sunt.
15 Quare condictio potius iurisgentium sit, quàm actio rerum amotarum.
16 Quomodo manus Regia potuerit dici re medium ad exigendum.
17 Quæ prius authoritas debitoris compellendi in solo Rege posita erat, hodie nõ tàm in iudice quàm in ipsis actionibus reperitur.
18 Iudices iurant se leges seruaturos, nec nisi ex causa possunt ab ipsis recedere.
19 Punitur iudex, qui legitimam actionẽ proponenti iustitiam non ministrauit.
20 In iudice punitur uel sola negligentia.
21 Qua ex re fiat, ut quæ naturali æquitati cõ ueniunt, iuris ciuilis tamen esse dicãtur.

CAP. XII.

VT uerò deinceps etiam quantum ad secundam ętatem sententiam nostram exponamus, id quod frequẽtius traditur, hoc ipso tempore nullas fuisse leges ciuiles, sed manu regia omnia gubernari cõsueuisse, minime (ut quidam faciũt) improbamus, sed ueritati maxime conuenire arbitramur. Id uero ita esse rectissimè intelligemus, si prius cum Platone, & Aristotele societates nonnullas, ac ciuilis disciplinę quasi figuras nobis ante oculos posuerimus, quibus quasi gradibus ciuitatum gubernationes, atque imperia ad hunc, quem nunc uidemus, statum paulatim perducta fuere. Prima societas inter mortales secundum naturã constituta est, quam Aristoteles lib. 1. Politic. domum, seu familiam appellat, aitque quotidiani usus causa esse constitutam, in qua qui degunt non ciues, sed conuictores, & contubernales dici possunt. Hæc est quam solam primo illo, & aureo seculo extitisse conclusimus, quo tempore maritus tãtum, & uxor cum filijs suis simul degebant, sicque plures erant familiæ inter se distinctæ, quę uarijs in locis dispersę habitabant. Postea uerò numero hominum paulatim excrescente cum ex singulis domibus plures domus, seu familię factæ essent, credibile 1
est eas eo ipso in loco, unde primùm prodierant, simul iunctas perstitisse, eumque locũ uallo, & fossa muniendum curasse, Faciebat enim hæc multorum coniunctio, & consociatio tùm ut à feris (quemadmodum inquit Plato) omnique ui externa tutiores essent, tùm etiam, ut uitæ iucundius, commodiusque degendę multa inde adiumenta reportarent. Hanc societatem Aristoteles pagum appellat, quę quanuis posterior sit ea societate, de qua proxime meminimus, prima est tamen inter societates illas, quę alia quã quotidiani usus causa constitutę sunt. Pagum porrò illum maximè secundum naturam putant esse Aristoteles (ut est apud ipsum lib. 1. politic. cap. 1.) qui ex consanguineorum propagatione perficitur, eumq; ita regi solitum arbitratur, ut quemadmodũ domui paterfamilias iura dabat, sic qui in illa tota consanguinitate omnium natu maximus erat, pagum ipsum regeret, ac gubernaret. Huius rei uestigia in Regno Neapoli- 2
tano cernuntur, ubi pleræq; ciuitates in pagos distributæ sunt, ex ijs uerò pagis sunt nonnulli qui certarum familiarum cognomen tanquam proprium retinent, ut facilè intelligas ex unius domus propagatione aliquandò totum aliquem pagum effectum esse. Tandem uerò sicut pluribus domibus simul iunctis pagi fuerant cõstituti, ita ijsdẽ 3
planè de causis ipsi quoq; pagi postea simul iungi cęperunt; quantò enim maior esset hominum multitudo unum in locum congregata, tantò maiores ex mutuis inter se commer-

commercijs utilitates ſperabant, ac tantò etiam tectiores contra quamcunque uim externam ſe futuros confidebant. Vnde tertia ſocietas conflata eſt, quam ciuitatem appellamus. Vna hęc ſocietas ex prædictis tribus ſe ſola contenta eſt, earumque rerum
5 omnium finē aſſequitur, quæ ad bene, beateq; viuendū neceſſaria ſunt, Quanuis enim & alia quædam ſocietas reperiatur, cui Plato, & Ariſtoteles quartum, & ultimum locum tribuunt, quæ tunc conſtituitur, cum plures ſimul iunguntur ciuitates, quæ uni eidemque regi ſubijciantur, tamen hoc natura minus neceſſarium eſt, cum ſingulę per ſe ciuitates eiuſmodi ſint, ut rectè gubernari, & omni ex parte publicæ fęlicitatis ſcopū pleniſſimè aſſequi poſſint. Veruntamen huic quoque ultimę ſocietati naturalem originem Ariſtoteles tribuit, eam nimirum quādo aliqua in ciuitate, quæ uni regi ſubijciebatur, hominum numerus in eum modum auctus eſt, ut ex illorum uelut propagationē plures ciuitates ortæ fuerint. At ſiuè plures ab eodem regantur ciuitates, ſiuè una tantùm, hoc unum certè quod cœtus multorum alicuius poteſtati ſubijciantur uſq;
6 adeò ex mortaliū omnium ſententia, naturæ conſentaneum eſſe uidetur, ut propterea gentes ferè omnes ſuos illos quoque commentitios Deos regē habere exiſtimauerint. Idque non alia de cauſa (vt tradit Ariſtoteles in loco ſuperius adducto) niſi quia cum & formas humanas Dijs tribuerent, & alia, quæ hominibus naturalia ſunt, hoc ipſum quoque quod ab uno cæteri regantur, hominum naturæ maximè conuenire iudicarunt. Hiſce quaſi gradibus ad eum locum peruenimus, ut iam ex ijs quæ diximus, facilè defendi poſſint quæ de manu regia ſenſerunt noſtri interpretes cum dixerunt, regum poteſtatem tum prorſus liberam fuiſſe, ac nullis iudiciorum regulis, nulliſque alijs legibus adſtrictam. Quemadmodum enim prima ſocietate liberum patris imperium erat, ac de ipſius tùm prudentia, tùm beneuolentia vxor, & filij maxime confidebant, quemadmodum etiam in pagis, quibus ſecundam ſocietatem diximus contineri, liberè omnia committebant illius cōſilio, qui inter omnes cōſanguineos natu maximus erat, ſic poſteaquā pagis ſimul iunctis in ciuitates congregati fuerunt, atque ex ſenioribus illis, qui prius ſingulos pagos ſinguli regebant, regem ſibi aliquem delegerūt, qui prudentia, & conſilio cæteris præſtaret, nihil minus uериſimile eſt, quàm ut illicò ipſi regi facultatem legibus coarctare, ac quaſi manus alligare uoluerint, ſed multo ueroſimilius eſt eandem quam domus patrifamilias, ac ſeniori pagus poteſtatem dabat, regibus quoque ſuis ciuitates conceſſiſſe, & tunc tantùm leges eſſe conſtitutas, cum cœperunt reges à recto rationis tramite declinare, tunc enim maxima cum ratione factum eſt, ut alij eiectis regibus leges poſuerint, alij uerò retentis regibus legum quaſi frena ijs iniecerint, propterea quòd unius effręnatæ libidini uitam, & fortunas omnium committere exitioſum eſſe comperiſſent. Verùm ante id tempus credendum eſt arbitria principum pro legibus extitiſſe. Atque hanc ipſam coniecturam (quando præter coniecturam eiuſmodi in rebus nullum aliud firmius argumentum habemus) ſequitur Iuſtinus lib. 1. ubi ita inquit. Principio rerum, gentium, nationumque imperium penes reges erat, quos ad faſtigium huius maieſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat, populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant. Idem dicit Pomponius initio ciuitatis Romanæ fuiſ-
7 ſe ſeruatum, ut regis unius manu omnia gubernarentur. l. 2. in princ. ff. de orig. iu. Quanuis uerò tunc quoque aliquæ forſan conſuetudines eſſent, non tamen impediebāt, quominus latiſſima regis eſſet facultas, à quo unoillæ quoq; (qualeſcūq; eſſent)

L conſue-

consuetudines,atq; instituta penderent. Atq; hoc ipsum non tantũ apud populum Romanum fuisse, sed etiam apud alios omnes, tùm cùm primum homines unum in locũ congregari cœperunt,iuriscõsulti passim liquidò ostendunt, dum dicunt prius fuisse introducta bella,distincta dominia,regna condita,ac deinde posteriori tempore conditas esse leges ciuiles,ut in l.ex hoc iure.ff.de iust. & iur. & §.singulorum iuncto. §.Item ea, quę ab hostibus. insti. de rer. diuis. Si ante leges ciuiles regna fuerunt, necesse est talia fuisse regna, in quibus latissima,ac planè libera regis potestas esset.In hunc modum rectè confirmantur quæ de manu regia doctores tradunt. Sicq; etiam optimè diluuntur argumenta, quę contra hanc communem sententiam superius allata fuerunt.
Nam quod primò Voconius,& Socinus dicebant,hęc quę de manu regia doctores cõ 8
miniscuntur, nullo in loco probari,probè iam dilutum est,cum uiderimus hæc non tantum naturali ratione, sed etiam Iustiniani, aliorumq; iurisconsultorum authoritate probari, atq; aliorum insuper probatissimorum authorum testimonio cõfirmari. Neq; porrò prætereundum hîc est Tullij testimonium, qui lib. 2. offic. de legum constituendarum, ac de creandorum regum causis ita loquitur, ut minimè dubitet, quin " legum ciuilium constitutionem regum authoritas antecesserit. Eadem(inquit)con-" stituendarum legum causa fuit, quę regum, ius enim semper quęsitum est ęquabile, " nec enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto, & bono uiro consequebantur, eo erant " contenti,cum id minus contingeret,leges inuenere, quæ cum omnibus semper una, atque eadem uocè loquerentur.Obijciebatur illud prætereà quòd cum iudicia, & magistratus pars ciuitatis sint, ut docet Aristoteles lib. 4. & 6. Politic. nunquam uidetur illud tempus esse potuisse,cum reges imperarent in ciuitate, iudicia uero & magistratus non extarent. Respondetur ad hoc,magistratus, & iudicia,qualia nunc habemus,hoc est certis regulis adstricta,tunc esse cæpisse cum leges scribi cœperũt.§.singulorum inst.de rerum diuis.l. 2.§.hæc disputatio.ff.de orig. iur. Accurs. Inst. de obliga. in principio in uerbo necessitate. At constat ante leges ciuiles regna fuisse condita; sed quo modo (dixerit aliquis)reges esse poterant, si non erant ciuitates, quibus reges prę 9
essent? Ciuitates uerò non fuisse testaturIustinianus in d. §. singulorum ubi perspicuè sentit eodẽ planè tempore, & ciuitates esse, & magistratus creari, legesque ciuiles scribi cœpisse. Verùm aduertendum est,quanuis nondum essent ciuitates, fuisse tamen cœtus hominum ex pluribus pagis(ut diximus) constitutos.At uisum est Iustiniano eas hominũ consociationes nõ appellare ciuitates,nisi posteaquã legibus,& magistratibus munitę instructęq; sunt, neq; abhorret hæc sentẽtia Iustiniani ab Aristotelis sentẽtia,qui lib.2.Politi c.c.6.non quamcunq; generum, pagorumq; coniunctionẽ, & societatẽ putat ciuitatem dici posse, quanuis ad communem uitæ,fortunarumq; securitatem ea societas comparata sit,ac faciliorem commerciorũ usum, utilitatũ omnium opportunitatem,& copiam prębeat.Nã hæc quidẽ omnia(ut ciuitas sit)dicit esse necessaria,sed illud pręterea requirit, ut hęc societas omni ex parte,eiusmodi sit, quæ ad benè,beateq; uiuẽdũ per se satis esse possit,ac nullo planè alio ad uitã perfectam egeat adminiculo,cum ciuitatẽ definiat esse gentium,uirorumq; in uita perfecta, seq; ipsa contenta cõmunionẽ. 10
Talis uero esse non potest,nisi in ea,& magistratus adsint,& certę leges constitutæ sint, quibus cõmerciorum modus,& ratio, publicorũ munerũ obsequia, connubiorũ iura, tum & necessitudinum,affinitatum, successionũ,atq; id genus alia contineantur. Quæ priusq̃ legibus cõprehensa essent,erant tñ hominũ cœtus,in quibus à regum potestate

hæc planè omnia pendebant,ficq; regia manu(ut rectè concludunt noſtri interpretes) omnia gubernabātur, Quanquā neq; ex uerbis Iuſtiniaui in d.§.ſingulorū,neceſſario il lud colligitur, ut quo tempore ciuitates conditæ fuerunt, etiam magiſtratus illicò crea tos,& leges ſcriptas fuiſſe exiſtimarit. Vnum illud reſtat,ut poſtquā uidimus uerè aliquandò fuiſſe manū regiam,uideamus an in eo ſaltē doctores reprehendendi ſint(ut à quibuſdā reprehendūtur)quòd dixerint manū regiā fuiſſe ius,& remediū ad aliquid exigendum,in cuius locū poſtea actiones iure ciuili fuerint ſubrogatæ. Atquî certe ſi ſentirent manū regiam fuiſſe loco actionis,hoc eſt loco illius æquitatis, quę ex cōuentione, aliove facto proficiſcitur, atq; actioni quaſi materiam præbet,ita ut ſine ullius ęquitatis
11 adminiculo,ſola ad agendum manus regia ſatis fuiſſet, quemadmodū ſenſiſſe doctores interpretatur Voconius.d.declar. 9.negari nō poſſet, quin iure optimo eſſent reprehē dendi,ſed hoc Barth.Salyc. Butrien. alijq; qui de manu regia locuti ſunt, nè quidē unq̃ ſomniarunt.Quis enim nō uideat,ut nunc actio iuſtitię & æquitatis fundamēto ſubnixa eſt,ita tunc quoq; eum,qui petebat,æquitatē petitionis aliquā præ ſe tuliſſe,cuius maximè rex in iudicando rationem haberet?Nemo igitur non ſtultiſsimus affirmauerit manum regiam huius ipſius æquitatis locum obtinuiſſe, nemoq; dixerit actionem quatenus ea fouetur æquitate,in locum manus regię fuiſſe ſubrogatam. Verùm ſi doctores ea de cauſa reprehendamus, quod dixerint manum regiam eſſe remedium ad cogendum debitorem, & actiones prout cogendi remedia ſunt, in eius locum iure ciuili fuiſſe ſu-
12 brogatas,dubitandum non eſt,quin iniquè illos accuſemus; Et quoniam explicatione hoc potius eget,quàm diſputatione,aduertendum eſt in actione duo cōſiderari poſſe. Primò æquitatē illam naturalem,quę poſtulat,ut is qui contraxit puta, uel deliquit cōpellatur ad ſoluendum, & cuius pręſertim contemplatione actio ipſa conceditur. Secundò poſſumus in actione conſiderare fomentum illud, & eam iuris ciuilis poteſtatē quę ipſi actioni robur, ac quaſi ſpiritum præbet, quo ualeat debitorem urgere, eique ſoluendi neceſſitatem afferre. Si ſolam ſpectes æquitatem non rectè hoc reſpectu dixeris actionem eſſe remedium ad cogendum debitorem, nam ab hominibus inuēta ſunt remedia,ut ſuffragarētur naturali Iuſtitię & æquitati,quo minus ea ab improbis hominibus uiolaretur. Quocirca cum remedio æquitas egeat,æquitas ipſa nō rectè remediū dicetur:neq; enim eadem ſibi ipſi remedio eſſe poteſt. Imo hac inſpecta neq; actionis
13 nomine rectè actionē ipſam nuncupabimus,quandoquidem hęc æquitas nō eſt quæ faciat actionem eſſe, quanuis eius fundamentum ſit,ſicut & realis actionis fundamentum eſt dominium, non tamen dominium eſt, quod illam faciat eſſe actionem, ut ſupra oſtendimus ſentire Iuſtinianum.in §.ſed iſtæ,uerſ.namq; inſt.de actio. Quod ſi in actione iuris ciuilis facultatem conſideres,quæ cogendi uim,ac facultatem pręſtat, rectè ob id ipſum poteris actionem,& remedium appellare,ſiquidem nihil aliud eſt, quod læſæ æquitati pręſidium afferat, & maximè faciat actionem eſſe,quàm uis illa,atque ille quaſi ſpiritus,quem ex legibus ciuilibus petitio deſumit,id quod aperte oſtendit Pomponius in d. l. 2. §. deinde. ff. de orig. iur. cum dicit ex legibus 12. tabul. deſumptas eſſe actiones, ut clarè ſupra ipſius uerba perpendimus. Oſtendit etiam hoc Iuſtinianus in diffinitione obligationis inſt. de obliga. in princ. quo loco cum uelit definire eam obligationem,quæ actionem producat, illud exigit,ut ſecundū Romanæ ciuitatis iura neceſſitatem afferat,id quod ſola æquitas (quocunque tandem illa ex fonte proſluat) efficere non poteſt. Vnde concludendum eſt,iure gentium ante legum ciuiliū cō

 ſtitutionem,

ſtitutionem, quanuis tunc quoque naturalis ęquitas extaret, actiones tamen ipſas non
extitiſſe. Nec tamen propterea inficiamur, quin rectè dici poſſit iure gentium agi, qua 14
loquendi formula utitur Martianus in l. rerum quidem. ff. rerũ amotarũ, quod nõ ideò
dicitur, quia actio iuriſgentium ſit (ſiquidem ius gentium ad agendum nihil aliud prę-
ter æquitatem illam affert, quę, ut fuit demonſtratum, actio dici non poteſt) ſed quia ius
ciuile in actionibus concedendis, præexiſtentem aliquam materiam exigit, uelut tradi-
tionem, promiſſionem, aut id genus alia; atque hæc materia iuriſgentium eſt, neque in
ea iuris ciuilis miniſterium ullum agnoſcitur, niſi quatenus lex ciuilis interdum decer-
nit, ut ex uno aliquo facto hæc potius quàm illa actio competat, tunc enim aliquo mo
do poteſt uideri actio à lege ciuili etiam materiam habuiſſe, ueluti cum ſtatuit lex pro re
bus ab uxore ſubtractis, non furtiua, ſed rerum amotarũ actione maritum uti debere;
Sic fit ut in eadem propemodum ſpecie rectè utrunq; dicamus, & iuregentium agi, &
agi iure ciuili; Iure ciuili, cum agi poteſt rerũ amotarũ, Iure gentium quando non po-
teſt agi rerum amotarum, ſicuti tunc non poteſt agi, quando ſine diuortij conſilio res 15
amotę fuerunt, tunc enim condicere poſſumus ob eam æquitatem iuriſgentium, quę
iudicem admonere poteſt, ut quod quiſque non ex iuſta cauſa poſſidet, ab eo illud au-
ferat, & ita accipienda ſunt uerba Martiani in l. rerum quidem in fin. ff. rerum amot. ibi:
« Licet (inquit) ceſſet rerum amotarum actio, tamen ipſas res maritus condicere poteſt.
« Nam iuregentium condici puto res poſſe ab iis, qui non ex iuſta cauſa poſſident. Itaq;
ex his uerbis non rectè colligitur, ut colligunt multi, iure gentium ante conditas leges
ciuiles, actiones extitiſſe. Reliqua porrò argumenta, quibus id probare contendunt,
non ſunt eiuſmodi, ut in iis refellendis tempus conterere debeamus. Itaque ſi hoc reti-
nuerimus, quod uerìſſimum eſſe hucuſque demonſtrauimus, eo ipſo maximè actionem
dici poſſe, quòd authoritate iuris ciuilis robur, ac cogendi facultatem acceperit, atque
hac ſola de cauſa poſſe actionem remedium appellari, non rectè eos reprehendemus,
qui ſentiunt manum Regiam fuiſſe remedium exigendi, & quidem remedium eodem 16
modo, quo nunc actiones ſunt remedia ad exigendum comparata, ita ut dici poſſint a-
ctiones, quantum ad hoc attinet, in ipſius manus Regię locum fuiſſe ſubrogatas; Etenim
ante ciuiles leges conſtitutas, ſi petebam à te, quod mihi promiſeras, uel ex alia iuſta cau
ſa mihi debebas, fouebat quidem ęquitas naturalis meam petitionem, ſed huic tamen
petitioni non id roboris datum erat, quod poſtea actionibus authoritate iuris ciuilis da
tum fuit, ut contra eius ęquitatis contemptores remedio eſſe poſſet, quandoquidem
tota hęc facultas, totaq; huius remedij uis, & poteſtas in ſolo Rege poſita fuerat, atq;
hæc poteſtas erat, quam doctores manum Regiam uocant, & quam fuiſſe remedium ad
exigendum rectè ſentiunt. Rectè enim in eo dicimus eſſe poſitum remedium, quod
morbo mederi, atque ipſi quandam quaſi uim afferre ualeat. At poſteaquàm ſublata
manu Regia, legibus ſeſe ciuitates ſubiecerunt, ut plenè ſupra docuimus, tunc quæ Re- 17
gis prius erat authoritas, publico omnium cõſenſu ipſis legibus data fuit, ut quod prius
à Rege quaecunque in re præſidium, ac remedium peti ſolebat, à legibus in poſterũ pete
retur, & quæ antea Rex ſolebat, eadẽ planè omnia leges imperãdo, permittẽdo, uetãdo,
puniẽdo munera præſtarẽt, ita ut leges in ipſius Regis penè dixerim regale ſoliũ ſuffectæ
fuiſſe uideantur. Quod cum ita ſe habeat, cũq; etiã perſpicuũ ſit actiones ex legibus ciui
libus ita fuiſſe deſumptas, ut ipſius iuris ciuilis pars ſint. d. §. deinde. l. 2. ff. de orig.
iur. conſequens eſt, ut fateamur actiones in locum manus Regiæ fuiſſe ſubrogatas. Nec

dicatur

dicatur ipsos potius magistratus, qui eodem tempore creati fuerunt, quo & leges con ditę, quique actiones exequuntur(id quod rex antea faciebat) propterea in ipsius regis locum uideri suffectos. Nam uerè regis potestas non magistratibus, sed legibus data fuit. Idque ex eo intelligitur, quod legum obseruationi iureiurando magistratus ob-
18 stringunt, ut in authēt. Iusiuran. quod prest. ab his. & c. uenientes extra de iureiur. Ideoq; illarum limites transgredi non possunt, nisi fors aliquando ita ferat, ut propter publicam authoritatem ab ijs recedere opus sit, ut docet Innoc. c. 1. de constitut. & Bald. in tract. de sindic. in 11. quæst. Vt verò legum custodes sunt magistratus, ita actionibus quę iuris ciuilis pars sunt, ita deseruiunt, ut semper iudicis officium naturæ actionis, quę proponitur, accommodari debeat, quemadmodum latè explicat Iustinianus in toto ti.
19 inst. de offic. iudicis. Nec dubium est quin puniatur iudex, qui legitimam actionem proponenti authoritatis tuæ præsidium non præstiterit, etiam si non dolo, sed sola ne gligentia id facere prætermiserit, neque enim obscuræ leges sunt quæ in iudicibus, ac
20 magistratibus uel solam negligentiam puniunt, ut l. si quis in conscribendo in fine. l. si quos iudices. C. de offic. præfecti prætor. l. mācipia. C. de seruis fug. autent. de quęst. §. super. c. iudices. de pace iuram. firmanda. l. iudices. C. de anno. & tri. l. 1. C. de suscep. & archa. lib. 10. l. placuit. cum multis simil. C. de fund. patr. eod. lib. Ac non tantum exe qui actiones tenentur, sed etiam exequi intrà tempus legibus constitutum, alioquin li tem suam faciunt, & parti in id quod interest tenentur. §. super hoc autent. de quæst. & c. iudices de pace iur. firm. tradit Amedeus in tract. de sindic. nu. 74. Itaque actionum ea uis, & potestas est, ut iudices etiam ipsos coerceat. Facit porrò hæc uis atque potestas,, ut & manui Regiæ rectè actiones comparentur, & iuri ciuili potius,
21 quàm iuri gentium tribuantur. Non secus ac de tutela fiat, quæ licet quacunque alia inspecta ratione, iurisgentium esse uideri possit ar. §. pen. instit. de Attil. tut. tamen uide mus ius ciuile propter eam quam ipsi tutelę uim, ac potestatem tribuit, primam quoq; eius originem tibi uendicare. l. 1. ff. de tutel. & inst. eod. tit. in princ: Hęc de manu regia dixisse in præsentia sat erit: quod enim disputant Doctores in rubr. de oblig. pro quibus obligationibus solerēt reges manus regię auxilium impertiri, nos quoque ibidem copiose & accuratè tractabimus.

ARGVM.

QVid à lege, & à iusto ius differat, & an ius a iustitia, an uerò a iure iustitiam fluxisse existimandum sit.

1 Differunt hæc quidem inter se lex, ius, & iustum, sed tamen maximum simul affinitatem habent.
2 Opinio Franc. Connani quoad prędictarum uocū differētiā; atq; eiusdē error.
3 Aristo. uerba planius explicantur, in eo quod de iusto & iure, itē de iniusto, & iniuria loquitur.
4 Altera sententia superiori contraria refertur, & reprobatur.
5 Ius non id est quod δικαίωμα Gręci dicunt.
6 Græcæ uoces non planè semper Latinis respondet.
7 Non habēt Græci quod nos ius dicimus, ut neque nos quod Illi δίκαιον & δικαιοπράγημα.
8 Negat Diuus Thomas ius à iusto quicquam differre.
9 Qua ratione lex sæpissimè appelletur scriptura qua legislator aliquid decernit.
10 Ius propriè quid sit.
11 Quę nos iura dicimus ueteres Romani iussa appellarunt.

Quid

CAP. XII.

PRimo ipso huius tractationis initio tria diximus esse, quibus non planè cognitis, maximos ubique errores subsequi necesse sit, nimirùm legem, ius, & æquitatem. Ac de lege hucusque ita egimus, ut non modò duas illas legis species, quas iuriscõsultorum proprias esse constat, diuinam scilicet, & humanam plenissimè explicauerimus, sed etiam ea sumpta occasione, mutuæ hominum societatis (ad cuius præsidium & conseruationem leges ipsæ maximè comparantur) ortum, incrementa, & progressiones accuratè tradiderimus. Nunc proximum est, ut ueniamus ad secundum, & de iure dicamus non quidem omnia quæ dici possent, (nam hoc nimis latum, imò & propè infinitum esset) sed quæ ad generalem huius termini cognitionem magis necessaria esse iudicabimus. Quę uerò de iure dicenda sunt, ijs etiam, quæ de primis humanæ societatis temporibus proximè diximus, maximè conueniunt, ut quæ de iuris gentium primæui, & secundarij in quæstionem nostri reuocant, quod totum nos latissimè explicabimus. Verùm quoniam meritò dubitari posset, cur hæc diuisio, itemq; alia diuisio iuris naturalis, gentium & ciuilis à nostris iurisconsultis tradita, iuri potiùs, quàm legi tribuatur, & an cum ea legis diuisione planè conueniat, quam attulimus supra, dum legẽ naturalem ab humana distinximus, possetq; etiam dubitari, cur hanc diuisionem Arist. neque legi, neque iuri, sed iusto tribuat, ut est apud ipsum lib. 5. Ethic. cap. 7. ubi loquitur de iusto naturali, & legitimo, Ideò nobis ante omnia cuiusdam quasi in modum prę ludij, rectè explicandum est, quid nam idipsum sit, quod hac dictione significamus, & quid hęc tria inter se differant: Lex, ius, & iustum. Quãuis enim sæpissimè simul confundantur, pręsertim lex, & ius, dubitandum tamen non est, quin uerè diuersa hęc sint, ut 1
indicat Pomponius in l. 2. in princ. ff. de orig. iur. in illis uerbis: sine certa lege, sine certo iure primùm agere instituit: quod Tullius etiam multò expressius ostendit lib. 1. de
„ legib. Quibus (inquit) ratio à natura data est, ijsdem & recta ratio, ergo & lex quæ
„ est recta ratio in iubendo, & uetando, si lex, ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur
„ omnibus datum est. Quibus uerbis ius à lege apertissimè seiungit. Verùm eam inter se affinitatem habent, hæ tres uoces, lex, ius, & iustum, ut uera illarum differentia facilè uel doctissimos quosque latere posset. Cuius obscuritatis non leue argumentum est, quod Franciscus Connanus summus certè uir, & cùm uaria eruditione, tùm acri ingenio præditus, quãuis hac in re plurimùm elaborauerit, tamen non satis rectè (nisi ego 2
fallor) hunc nodum explicauit. Tractat hoc ipse lib 1. cap. 2. vbi hos terminos ita inter se distinguit: Legem esse putat, quę nobis aliquid faciendum dictat, eamq; paulò inferius generale iussum superioris esse dicit; Quod uerò lex, aut ratio dictat, illud ipsum ius esse statuit. porrò iustum putat esse, quod ex rationis præscripto fit, ita ut quod lex dictat, atque pręscribit, id & ius, & iustum esse possit, ius anteaquàm fiat, posteaquam uerò factum

rò factum fuit, tunc uerè ac propriè iustum dicatur. Atque hæc existimat planè respondere ijs, quæ docuit Arist. lib. 5. Ethic. cap. 7. in fin. vbi hoc idem quod nos quærimus, ipse quoque sibi explicandum proposuit. Sed miror sanè Connanum ab Arist. sententia tàm longè aberrasse. Is enim non modò hoc non sentit, sed contrarium prorsus affirmat, nempè iustum esse anteaquàm factum sit, postquàm uerò factum est, non amplius dici iustum, sed aliud nomen sortiri: & hoc iustum appellat δίκαιον. Verùm in eo Connani error fuit, quia putauit δίκαιον non significare iustum, sed significare illud potius, quod Latini ius uocant, & iustum credidit esse, quod ibi Arist. appellat δικαίωμα, siue δικαιοπράγημα. Hoc uerò falsum esse, primùm uox ipsa satis edocet. Deinde uerborum etiam sententia, quibus ibi utitur Arist apertissimè hunc errorem conuincit: Nam cùm iniustum illud tantùm appellari statuat, quod nondum factum est, cur negaret id quod nondum factum est, posse appellari iustum, ac cùm uelit id quod factum est alio nomine uocari, & non ampliùs iniustum dici, cur posteà uellet iusti nomen tunc demum cõuenire, cum factum ipsum subsequutum sit? Non uideo certè cur tam diuersè hęc duo acciperet ἄδικον καὶ δίκαιον, hoc est iustum & iniustum, quę clarum est nulla in re alia differre, nisi quod unum alterius priuatio est. Quantùm uerò ad reliqua omnia, eosdẽ pla-
3 nè & habitus & priuationis terminos retinere debemus. Quod ut clariùs explicetur cõsiderandum est, à Philosopho ibi eandem constitui differentiam inter ius, & iustum, quę inter iniuriam, & iniustum constituitur (si modò Argiropili uersionem sequamur, qui δικαίωμα ius uertit) Iniustum statuit à natura, uel instituto proficisci: Aitq; illud esse uniuersalem quandam regulam, natura, uel hominum instituto inductam, ac tunc tantum posse iniustum appellari, cum nondum id factum est, quod ea regula continetur. Cum verò factum subsequutum est, atque ea regula ex uniuersali particularis effecta est, certisq; personis applicata, iam non amplius iniustum, sed iniuriam putat appellari debere. Quare iniustum erit adulterium committere, & legatos uiolare: quod uerò à Tarquinio adulterium cum Lucretia fuerit cõmissum, aut quod à Corinthijs (quibus ea res exitio fuit) Legati Romanorum fuerint uiolati, hoc non iniustum, sed iniuria dici poterit. Subijcit postea Arist. hoc idem & de iure affirmandum esse (si modò δικαίωμα ius uertamus) quæ uerba certè ostendunt, quod de iniuria dictum sit, idem de iure affirmandũ esse, ut quemadmodum iniuria non dicitur, nisi interuenerit factum, ita non dicatˀ ius, nisi quoties factum ipsum intercesserit. Quod sanè maximè consentaneum esse uidetur, ut quemadmodum iustum iniusto, sic ius iniuriæ respondeat: veluti cum quærimus, iurenè uel iniuria aliquid factũ fuerit. Ex hac uerò explicatione colligitˀ opinio (qua nũ ad horum terminorum distinctionem attinet) superiori prorsus contraria: nempè generalem esse regulam, quę iustum dici debeat, veluti depositum reddere, atque inuiolatos legatos dimittere: cùm uerò factũ accessit, tunc uerè ius dici posse, sicuti factum, quod aduersatur iustitiæ non iniustum, sed iniuria appellatur: Atque ita sentit (ut dixi) Ioãnes Argiropilus, dum illud quod Arist. δικαίωμα dicit, non iustum, sed ius uertit, ac multò etiã expressius Iacobus Faber Stapulensis solidissimus interpres ibidem hanc sententiam
5 amplectitur. Sed neque his crediderim hac in re assentiendũ esse: siquidem nihil minùs dicendum esse mihi videtur, quàm vt quod ibi Arist. δικαίωμα dicit & δικαιοπράγημα illud idem sit quod nos ius appellamus. Idq; vnusquisque per se facilè animaduertere poterit, qui considerauerit quomodo ius à nostris iurisconsultis accipiatur: illi enim cum ius diuidunt, vel cum iuris pręcepta distinguũt, ut in L. iust. ff. de iust. & iur. & §. iuris

præcepta

præcepta Inst. de iure nat. gent. & ciu. hac ipsa uoce uolunt nobis indicare, non quod factum ab aliquo sit, sed quid faciendum fuerit. Alioquin cogeremur fateri iurisprudentiam quoque ipsam, de qua ibi loquitur, in illarum rerum potius cognitione, quę à singulis hominibus facta sunt, quàm in ipsius liciti,& iusti cognitione uersari, cõtra id quod sentit Vlp. in l.1. & in d. l. iustitia. ff. de iust.& iur. Ego hanc totam perplexitatem ex eo oriri animaduerto, quod gręcæ uoces non semper latinis rectè respondent. Nam ut Græcis desunt interdum, quas nos habemus: sic contra ex ijs pleræque, 6
quæ apud illos fuerunt in usu, apud nos desiderantur. Nos præter legem, & iustum habemus hanc uocem ius, qua Græci prorsus caruisse mihi uidentur: Nam legem illi νόμον dixerunt, iustum δίκαιον appellarunt, sed uocem, qua ius significarent, nullam eos habuisse comperio. Nec sanè dubito quin hæc sola causa sit, cur distinctionem iuris Arist. ad iustum referat, ut lib.5.Ethic.cap.7. ubi iustum naturale à legitimo disiungit. Contra uerò (ut dicebamus) habent Græci hac in re quod nobis deest, nam quod illi δικαίωμα & δικαιοπράγημα uocant, nos certo aliquo uocabulo exprimere non possumus; 7
Quãuis enim diuus Thomas, Ioannes Buridanus,& alij pleriq; iustificationem uertant, barbarum tamen hoc uocabulum est, neque latinæ linguæ usu receptum. Verùmtamẽ quod uno non possumus, duobus uocabulis rectè exprimemus & δικαιοπράγημα appellabimus quicquid iustè factum est, hoc enim uocabulum apud Græcos latissimum est. At hæc uox δικαίωμα, licet ipsa quoque ad factum referatur, non tamen tàm latè patet nec quodcunque factum significat, sed illud tantùm, quod ad iniuriæ emendationem spectat: Quocircà (ut refert ibi Eustatius) sic Græcè dici solet δικαιώσει τὸν Κόρινθον ὁ Ζεύς, quod quidem, si uocem uoci reddere uelimus, non nisi barbarè uertere possumus, iustificabit Corinthum Iupiter, iustificabit, hoc est, iustè corripiet, atque emendabit. Et hanc differentiam apertissimè exprimunt apud Arist. illa uerba: καλεῖται δὲ μᾶλλον δικαιοπράγημα τὸ κοινόν, δικαίωμα δὲ τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. Hinc iam liquidò constare potest inanem eos operam sumere, qui ex his uerbis Aristotelis elicere student quid nam iustum à iure differat, cum Arist. illam differentiam, quam ibi tradit, non inter ius,& iustum uelit constituere, sed inter iustum, & id quod à Græcis dicitur δικαίωμα & δικαιοπράγημα, à nobis iustè factum dici potest. Sic fit ut hæc quam quærimus iuris,& iusti differentia aliunde, quã ab Aristotele, aliove ullo Græco autore petenda sit. Diuus Thomas in secunda 8
secundæ quæst. 57. in 1. artic. negat ius à iusto quicquam differre, ac propterea sentit non secus ac iustum, ius quoque iustitiæ obiectum esse. Cui sententiæ subscribere uidetur Dominicus Sotus lib.3.de iust. & iur. quæst.1. art.1. Sed certè hac in re ipsi Aristotelis potius traditiones sequuti sunt, quàm latinæ uocis uim considerarunt. Fatemur hæc duo ius,& iustum ab Aristotele confundi, propterea quòd (ut diximus) nec uocem ullam habebat, qua ius à iusto separare posset, sed nostri tamen iurisconsulti, alijq; latini autores uti legitimũ à lege, ita iustum à iure separant, ac de iure sæpe ea loquuntur, quæ iusto conuenire non possent, ut toto tit. ff. quod quisque iuris: Vt etiam cùm dicunt: summo iure experiri, summo iure contendere, nihil mihi iuris cum illo est, & i
alijs eiusmodi permultis loquendi modis utuntur. Missis ergo aliorum sententijs, uideamus nos quomodò hæ uoces accipi, atque inter se distingui debeant. Et quod attinet ad legem, nihil est quod in ipsius explicatione hoc tempore amplius elaboremus: Satis enim supra demonstrauimus quo pacto illa accipienda sit, cum diximus legem nihil aliud esse, quàm rationem nostram, quatenus iusta, & honesta nobis præcipit, hoc est f

præceptricem

præceptricem illam animorum, & naturæ nostræ uim, quæ quid fugiendum, quidve sequendum sit, rebus in omnibus nobis imperat, atque præscribit. Nec porrò aliter legem humanam accipimus, quam rectè diuus Thomas (ut ibidem relatum à nobis est) dicit esse rationem Principis, illorumve, quibus eadem quæ Principi potestas sit, dum ex principijs naturalibus alias conclusiones magis speciatim deducit, quibus ea decernit, quę ad publicum ciuitatis statum pertineant. Et in hunc modum legem accipit etiam Chrysippus, quem ut summum Stoicę disciplinæ philosophum cõmendat Martianus in l.3.ff. de legib. Is enim legem non pręceptum esse uoluit (quemadmodum Papinianus in l.1. de legib. qui cõfundit legem cum iure, ut ex ijs apparebit, quæ statim dicturi sumus) sed uim potius illam esse uoluit, unde præceptum emanat; cum dicat eam esse præceptricem faciendorum, ac prohibitricem non faciendorum. Retinenda ergo nobis est hæc legis significatio cum legem à iure distinguimus, utpotè ab ijs magis recepta, qui non popularem tantùm spectarunt loquendi usum, sed ipsius rei naturam aliquantò accuratiùs considerarunt. Quamuis non propterea negari possit, quin & legem rectè appellemus
9 eam scripturam, qua legislator aliquid decernit, cùm ita ferè contingat, ut quæ rebus quibuscunque indita sunt uocabula, usu deinde trahantur ad ea quoque, quæ illis proxima & annexa sunt. Neque alia causa est, cur legis nomine scriptura quoque nuncupetur. Nam rationis, quam per se ipsam maximè legem dictam esse ostendimus, duo actus sunt: interior est unus, nimirum uoluntatis, & electionis, alter uerò exterior est, quo primus ille, & interior rationis actus uel scriptura, uel alia ratione significatur, atque exprimitur. Inualuit ergo usus, ut cum ratio lex sit, scriptura quoque illa lex appelletur, quæ rationis actus est; & sic appellat Gratianus in c. lex est. 1. distinct. Atque hunc ipsum exteriorem actum potius quàm naturalem respexit Papinianus in legis diffinitione, quam tradit in d.l.j.ff. de legib. Itaque non pugnant hæc duo, quod legislatoris decretum uerè lex dici possit, & quod uerè etiam lex sit illa animorũ & naturę nostræ uis, quæ rectam uiuendi rationem ostendit. Iam uerò considerandum est, præceptum ex lege semper aliquod oriri, ut reddere depositum, uectigal soluere, & alia eius generis, quæ à præceptrice ipsa lege differre nemo inficiari potest. Atque hoc præceptum est, quod uerè ius
10 appellamus, tametsi etiam iustum, & iustè factum rectè dicere possumus. Cur uerò tot nominibus appelletur, & quomodò hæc nomina inter se distingui debeant, ordine aperiemus. Quod diximus præceptum hoc à lege profectum ius appellari, ideoq; ius à lege differre tanquam effectum à sua causa, docet nos Caius in l. omnes populi. ff. de iust. & iur. dum ius gentium esse dicit, quod naturalis ratio (quam uerè legem esse conclusimus) inter omnes homines constituit. Et idem tradit Iustin. in §. quod uerò inst. de iure nat. gent. & ciui. Quæ uerba apertè indicant iuris appellationem non legi conuenire, sed ad ea præcepta esse referendam, quæ ab ipsa lege, & ratione naturali proficiscuntur. Quare quod ibi dicit omnes populos, partim suo proprio, partim cõmuni omnium hominum iure uti, non aliter accipi potest, nisi ut partim proprijs, partim cõmunibus præceptis utantur. Hoc idem minimè obscurè testatur Vlp. in l.j. in fin. ff. de iust. & iur. dum ius priuatum ita partitur, ut in præcepta naturalia, gentium, & ciuilia distribuat: quod nisi essent præcepta, quæ ius constituerent, ac nisi ex ipsis tanquam suis partibus ius constaret, non in pręcepta, sed in ueras suas partes diuidi debuisset. Itaque Vlp. Priuatum ius (inquit) tripartitum est, collectum enim est ex naturalibus præceptis, & gentium, & ciuilibus: Quibus uerbis, utitur etiam Iustin. inst. de iure

nat.gent. & ciui. Atqui certè, cum ueram, & propriam uerborum significationem inquirimus, hæc maximè loca spectare debemus, in quibus iurisconsulti aut definiunt, aut diuidunt, aut quauis alia ratione quasi artis terminos constituunt. Non enim negamus quin permultis alijs in locis hanc uocem aliter iurisconsulti accipiant, & ad ea, quæ iuri proxima, & annexa sunt, iuris uocabulum deflectant, quemadmodum posteà dicemus. Habemus iam quid sit ius, nimirum quod à lege præcipitur; & cùm dicimus legis præceptum esse ius, præceptum ipsum per se consideramus, neq; inspicimus sitne illud scriptura comprehensum, an usu tantùm receptum, cum solo usu, & consuetudine ius induci posse nemo dubitet, l. de quibus. ff. de legib. & §. ex non scripto inst. de iure
« nat. gent. & ciui. Vnde & Tullius lib. 2. de inuentione. Ius consuetudinis (inquit) esse
« putatur, id quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit, quo in genere &
« alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ edicere prætores consueuere. Nunc proximum est, ut uideamus qua ratione ipsum legis præceptum non tantùm ius, sed & iustum, & iustè factum appelletur, id quod fit ab Arist. lib. 5. Ethic. cap. 7. Sic enim intelligemus quo discrimine seiungatur ius à iusto: itemq; ab eo quod iustè factum est. Sciendum igitur est in præcepto legis duo considerari posse, quæ quamuis maximè inter se affinia sint, tamen non tantùm animo, & cogitatione, sed etiam re ipsa facilè distingui possunt. Siquidem in præcepto primùm consideramus iussum, hoc est actum illum rationis tàm interiorem, quàm exteriorem, dum ratio aliquid imperat, puta, Deum coli, fidem seruari, uel eiusmodi aliud. Atque hoc inspecto (ut mihi uidetur) uerè ius dicitur, neque alio ullo uocabulo appellatur. Siquidem uidemus quæ nos dicimus iura, uetustiores Romanos appellasse iussa, ut Festus testis est, propterea quòd iussus ijs semper 11
inest, Vnde etiam fit mihi admodum uerisimile quod tradit Agricola lib. 1. de inuent. dialect. ab hac uoce iussus iuris uocabulum profluxisse, quicquid dicat Franciscus Connanus lib. 1. cap. 2. ubi existimat hanc etymologiam non iuri, sed legi potius conuenire, quā definit esse generale iussum superioris; siquidē hoc rectè dici non potest, nisi quatenus ius cum lege confundas, quod tamen fieri interdū solere nō inficiabor. Secundò præter iussum, rem quoque iussam in præcepto cernimus inesse, & hæc est quam Arist. iustum uocat; quicquid enim iubetur, à iussu, uel etiam à sola iuris permissione eam qualitatem assumit, ob quam meritò iustum dici debeat. Quamuis uerò ubi iussus adest, adsit semper & illud quod iubetur, non idcircò tamen possumus inficiari, quin hæc penitus inter se diuersa sint: Sic enim semper ubi detur incendium, necesse est materiam dari aliquam, quæ incendium illud alat, & foueat, & tamen materiam illam ab incendio differre nemo negabit. Est igitur lex ratio, & præceptrix illa naturæ nostræ uis; Hæc iubet, gratia exempli, fidem datam seruari; ius est iussus & actus ille rationis, fidem obserues. ipsa uerò fidei obseruatio est res iussa, ac propriè iusta est, quicquid enim iussu continetur, illud est, quod Arist. iustum appellat. In eo 12
uerò differt iustum à iustè facto, quia ita demum censet Arist. iustum debere appellari hoc ipsum, quod iussu, ac pręcepto legis continetur, si generatim accipiatur, & tanquam à personis, rebusq; abstractum, ac planè semotum. Nam posteaquàm effectum illud est, quod à lege imperatum erat, iam non δίκαιον hoc est iustum amplius appellat, sed δικαιοπράγημα, quod nos non nisi duobus uerbis iustè factum dicere possumus, Quare quod Attilius Regulus, ut fidem Carthaginensibus seruaret, ad certissimum supplicium ultrò reuersus sit, hoc non propriè iustum dicemus, sed iustè factum: ante-

quàm

quàm uerò reuerteretur, iustum, ut id fieret, futurum dixissemus. Hîc uerò non ignorandum est, has uoces, ius, iustum, iustè factum, ad homines tantùm, non ad Deum propriè referri, hoc est ad ea tantùm quæ humana, non quæ diuina lege pręcipiuntur. Nam quicquid diuina lege quacunque ratione continetur, siue illa nobis aliquid imperet, siue prohibeat, aut permittat, id non iustum, aut iniustum, sed fas, uel nefas propriè dicitur, ut post Isidorum aduertit Gratianus in c. omnes leges 1. distinct. Vnde transire (inquit) per alienum agrum, fas quidem, sed non ius est: Ac differre fas à iure indicat etiam Virg. lib. 1. Georg. cum inquit: Quin etiam festis quędam exercere diebus, Fas & iura sinũt. Cur porrò iusti, & iniusti uocabula ad Deum non referantur, diuus Thomas in secunda secundæ quæst. 57 art. 1. rationem eam reddit, quia nulla cùm Deo nobis est æqualitas, neque enim res ulla est, in qua illi par pari reddere possimus. At uerò iustum in æqualitate maximè positum est. Vnde etiam non defuerunt qui propter hanc æqualitatem existimauerint ius ideò dictum fuisse, quod iuxta sit: Latinis enim iuxta idem est, quod æquè, ac pariter, ut cum inquit Salustius, ciues, hostes iuxta metuere. Quamuis ego ab illa iusti etymologia non putem recedendum, quam ex Agricolæ sententia supra tradidimus. Ex his omnibus iam perspectissimum esse nobis potest, quid differant inter se hi tres termini, lex, ius, & iustũ, quę tamen non negamus usq; adeò simul connexa esse, ut quæ uni eorum conueniunt, rectè etiam alijs duobus conuenire possint. Eam ob rem ergo quæ de iure naturali, gentium & ciuili infra dicturi sumus, eadem promiscuè & ad ius (ut iurisconsulti faciunt) & etiam ad iustum (id quod fecit Aristoteles) referri poterunt. Quod uerò legi neque ab Arist. neque à iurisconsultis
13 cit Aristoteles) referri poterunt. Quod uerò legi neque ab Arist. neque à iurisconsultis tribuatur, illa est causa, iudicio meo, quia cum lex sit uel ratio nostra, si primam maximèque propriam spectemus significationem, uel constitutio scripta, secundum aliam significationem, quæ in usu nostrorum frequentissima est, certè lex ipsa, siue ut ratio, siue ut scriptura accipiatur, per se semper eadem est, neq; in plures species diuidi potest, nisi quatenus plura, & uaria suggerit pręcepta. At quia legis præcepta sunt, ut supra demonstrauimus, quæ ius & iustum constituunt, hanc distinctionem ad ius potius, & ad iustũ, quàm ad legem, & Arist. & iurisconsul. nostri applicuerunt. Verumtamen quia lex quoque, sicuti uaria continet præcepta, ita uariè accipi potest (qua de causa etiam in naturalem & humanam diuiditur, ut supra uidimus) non absurdè facturum eum iudicarem, qui omnia, quæ de iure naturali, gentium, & ciuili dicuntur, ad legem quoque ipsam accõmodaret. Præter legem, ius, ac iustum habemus iustitiam, cui quidem postremum, inter hæc omnia locum assignamus. Iustitia, enim ut de ea loquamur, quæ omnes uirtutes complectitur, est animi affectio, qua ad legum obseruationem apti sumus, quaque res iustas & facimus, & facere uolumus, sicuti docet Arist. lib. 5. Ethi. cap. 1. Quocirca non
14 tantùm ius, sed & iustum iustitia antiquius esse oportet. Iustitiæ ergo obiectum est iustum, cuius illa quasi ministra est, & cuius quodãmodò curam, & dispensationẽ suscepit. Itaq; iustitiæ munus non nisi ab eo expleri potest, qui iusti naturã penitus cognouerit.
15 Qua ex re iustitiã iusto posteriorem esse apertè demonstratur. Sed tamen huic rei aduersatur maximè Vlp. in l. j. ff. de iust. & iur. ubi dum ait ius à iustitia fuisse appellatum, haud obscurè sentit iustitiam iure antiquiorẽ esse, id quod, si uera sunt quæ proximè diximus, non potest non absurdum uideri, ac tanto etiam absurdius ob id uideri potest, quia iuris uocabulum simplicius est, unde ab eo potius iustitiam deriuari debuisse grammaticorum leges docent. Hac de causa etiam Cicero eos reprehendit, qui Venerem à

M 2 uenustate

uenustate dictam arbitrentur, cum uenustas sit à Venere appellata, quasi in qua uenus stet: ita ergo & iustitia quòd in ea ius stet, uidetur fuisse nominata. Franciscus Connanus, loco supra citato hac in re satis se perplexum ostendit, ac duplicem demum excusandi Vlp. rationem affert, quarum neutra mihi satis arridet. Reperio ego distinctionem quandam in hoc traditam à Ioanne Buridano lib. 5. moralium quæstionum in 2. quęst. ex qua forsan rectius uideatur Vlp. defendi posse. Permagni referre putat ipse, utrum de principis, ac legislatoris iustitia loquamur, an uerò de iustitia subditorum. Iustitiam subditorum fatetur iure & iusto posteriorem esse, cum iustitia sit qua iusta facimus: iustum uerò, quòd iuri est consentaneum. At de principis, & legislatoris iustitia contrarium sentit; eam enim iure, & iusto antiquiorem esse statuit, idque ea ratione, quia cum princeps pro sua iustitia ea subditis præcipit, quę in uniuersum prodesse possint, inter eos ius constituit, ex quo etiam iustum inducitur; sic fit, ut hæc ambo, ius, & iustum à principis iustitia proficiscantur. Sed parùm certè Vlpiano suffragatur hæc defensio, qui non de legislatore potius, quàm de alijs locutus est. Quanquàm uel si de iustitia legislatoris sensisse illum proponamus, non tamen absolutè possumus affirmare, eam iusto antiquiorem esse: imò enim legislatorem quoque ipsum necesse est ius atque iustum aliquod saltem naturale præ oculis habuisse, ad quod cogitationes suas omnes intenderet, cum alioquin iustitię habitum comparare non potuisset. Quoniam hæc res non tanti momenti est, ut in ea diu cōmorandum sit, breuiter dicam quod sentio. Ego minimè dubito quin uerissimum id sit, quod & alij nonnulli senserunt Vlpianum, in illa l. 1. Iustitiam non ut habitum & uirtutem (quemadmodum à nobis nunc accipitur) sed ut Deam considerasse; idque apparet ex ijs uerbis, quæ " Vlp. ibi statim subijcit: Cuius meritò quis nos sacerdotes appellet, Iustitiam namque " colimus, & quæ sequuntur. Etenim iustitiam ueteres colebant ut Deam, Iouisque filiam faciebant, vnde Chrysippus (vt est apud Gellium lib. 14. cap. 4.) in hanc formam iustitiam describit; Virginem esse statuit iudicio incorruptam, quæ improbis nunquam concedat, nullius precibus auscultet, blanditias, & assentationes à se procul amoueat, Tum tristem esse ait, & contracta fronte semper incedere; cultum illi grauem, aspectum simul & facilem, & toruum esse, iustis illum quidem gratum, malis uerò & iniustis permolestum, cum illis fiduciam præbeat, his uerò terrorem maximum incutiat. Nec cuiquam est incognitum quod antiquitas fabulata est, eam Deorum omnium postremam terras reliquisse; attamen demum & ipsam hominum improbitate coactam in cœlum se contulisse. Itaque cum de iustitia, ut de Dea loquatur Vlp. non est quod miremur, si ius ab ea deriuari statuit. Siquidem maximè absurdum ipse iudicasset à iure iustitiam deriuare, quam à solo Ioue profectam esse credebant: quod ipsum etiam in primis spectasse Tullium arbitror, cum dixit, non à uenustate Venerem, sed à Venere uenustatem fuisse appellatam.

16 17 18 19

ARGVM.

AN dictio hæc ius præter eam quæ frequentius usurpatur, alias insuper ullas significationes habeat.

Sæpe

1 Sæpe uoces quæ certum aliquid significant, ad ea quoq; usu deflectũtur, quæ illi proxima, & annexa sunt.
2 Pro arte iuris interdum ius accipitur, ut medicina pro arte medendi. licèt uere illa remedium sit, quod ęgroto adhibemus.
3 Reijcitur communis intelligẽtia l. penult. ff. de iust. & iur.
4 Sunt qui Paulum Iurisconsultum reprehendant quod ius pro loco accipi posse existimauerit.
5 Defenditur Pauli sententia.
6 Ab usu maxime uis uerborum pẽdet.
7 An cùm dicimus in ius uocare, ius pro loco hac formula accipiamus.
8 Ius pro necessitudine.
9 Sex & triginta iuris significationes a nostris doctoribus afferuntur.
10 An sint reprehendendi antiqui iurisconsulti quòd minus hac in re, quam nostri doctores prospexisse uideantur.
11 Error nostris frequentissimus, ex quo fit, ut quàm plurimas eidem uocabulo significationes falsò tribuant.
12 Qua ratione tot modis uulgare a nostris accipiatur.
13 Eodem errore nouum quid dici pluribus modis nostri doct. existimant.
14 An iuris uocabulo & uitium, & pœnã rectè significemus.
15 Vt natura dicitur id quoque quòd a natura proficiscitur, ita ius dicimus quod a iure introductum est.
16 Optimo iure esse, uel haberi quomodo accipiendum sit.
17 Priori iure liberatos quomodo Iust. intellexerit.
18 Variè usurpatur ius; licet illæ significationes non uerè inter se differant, sed ab una tantum pendeãt.
19 Multæ etiam loquendi formulæ sunt, quę ad prædictam significationem referuntur.

CAP. XV.

CVm de iure hucusq; loquuti sumus, ueram & maximè propriam iuris significationem tantùm spectauimus; Verùm latere nos non debet, hanc uocem etiam ad ea, quæ iuri proxima, & annexa sunt (quemadmodum & de lege diximus)
1 sæpissimè referri. Potissimam huius uocis illam significationem esse demonstratum est vt cùm dicimus ius, legis præceptum significemus. at quoniam legis præcepta iuriscõsulti certo ordine collegerunt, ac suis commentarijs ita interpretati sunt, vt quandam ex ijs artẽ constituerent, qua docemur quid in singulis factorũ speciebus æquũ, bonũq;
2 sit, propterea factum est, ut hæc ipsa quoque ars ius diceretur, unde Vlp. definit ius esse artem ęqui & boni, ut habemus in l. 1. in princ. ff. de iust. & iure. Fitq; hoc idem & alibi sæpe, ut artibus tribuantur nomina earum rerum magis propria & peculiaria, quibus artes illæ continentur. vt ecce principiò medicina dictum est illud remedium quo utimur ad sanandum, posteà usus obtinuit, vt medicorum artem, propterea quòd uaria ad sanãdũ suggerit remedia, medicinã appellaremus, id quod aduertit etiã diuus Thomas in 2ª. 2ª. quę. 57. in 1. art. Et hæc erit secũda iuris significatio. Alia insup significatione ius refertur ad locũ in quo ius redditur, collata appellatione ab eo quod fit in
3 eo ubi fit, ut docet Paulus in l. penul. ff. de iust. & iur. Quam legem ego nequaquam cẽseo intelligendam, quemadmodum cæteri interpretes passim exponunt, ut quatuor ibi iuris significationes Paulus afferat; neque enim diuersæ significationes ideò sunt, quòd ius ipsum & ad naturale, & ad ciuile, & ad Prætorium referatur. imò uerò una eademq; significatio est, secundum quam demonstrat ius pluribus modis dici, hoc est (ut postea ostendit) in plures species diuidi, quibus tamen omnibus speciebus eadem significatio conuenire potest: neque enim animal ideò diuersè accipitur, quia de pluribus speciebus prædicetur, ubi uero primam significationem explicuit, secundam tradit his uerbis.

bis. Alia (inquit) significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur. Quæ uerba rectè
superiorum quoq; uerborum contextum intuenti facilè indicabunt Paulum usque ad
hunc vers. vnam tantum iuris significationem attulisse. Nequaquam hîc censeo præ
tereundum nonnullos esse, vt Dom. Sot. lib. 3. de iust. & iur. quæst. 1. art. 1. qui Paulum
hac ipsa in re reprehēdere nō dubitēt, quòd ius ꝓ loco accipi existimauerit. Putāt Pau 4
lum deceptum esse ijs formulis loquendi. in ius ire, in ius uocare, in quibus iuris uoca-
bulum nihil aliud uidetur quàm locum significare posse. Id uerò non ita esse demon-
strant ex l. 1. ff. de ius uoc. ubi declaratur, in ius uocare esse iuris experiundi causa uoca
re. Sicq; uidetur ius ibi non pro loco accipi, sed suam communem significationem re-
tinere. Verumtamen isti animaduertere debuerunt, eundem Paulum, qui in l. penul. 5
ff. de iust. & iure. docet ius interdū accipi pro loco, illius quoq; l. 1. ff. de in ius uoc. auto
rē esse ubi de clarat in ius uocare esse iuris experiūdi causa uocare, quo fit ut ipsum Pau
lum nullo errore ductum existimare possimus. Adde quod minimè dubitari oportet, 6
quin uerborum significationes à solo vsu pendeant, Quem penes arbitrium est & uis
& norma loquendi, ut inquit Horatius, & facit l. librorum. §. quod tamen Cassius. ff. de
lega. 3. l. Anniculus & l. ut Alphenus. ff. de uerb. sig. Quod cum ita sit, non uideo cur
Romano iurisconsulto Romanæ linguæ usum attestanti credere non debeamus, cum
præsertim nostri temporis doctoribus (qui modò doctrina præstent) hac eadem in re fi
dem adhibendam esse frequentius à nostris receptum sit, ut per Decium & alios in l. 2.
§. mutui datio. ff. de cer. pe. Itaque ius poterit significare locum, si minus in hac formula
loquēdi cum dicimus, in ius ire in ius uocari, at saltem in alijs quam plurimis. Quanquā
in hac quoque ego idem affirmari posse puto, nec quicquam aduersari illam l. 1.
ff. de in ius uoc. Imò videamus, ne non potius ea lege hęc significatio maximę confir- 7
metur. Nam cùm in ea formula ius sumeretur pro loco; ne quis forsan existimaret eū
posse dici in ius uocasse, qui in eum locum ubi ius redditur quacunque ratione uo-
casset, declarat Paulus in ius uocatum tunc demum dici aliquem, quando in eum locū
iuris experiundi causa uocatus est, quod & rationi maxime consentaneum est, cùm lo
cus ille iuris nomen eatenus tantum sortiatur, quatenus in eo de iure experimur. Qua-
propter rectè iurisconsultus statuit hanc qualitatem semper adesse oportere, vt uerè ac
proprie quis in ius uocasse dicatur. Addit etiā Martianus aliā iuris significationem in
l. ult. illo tit. de iust. & iure, ut nonnunquàm ius pro necessitudine usurpemus, ueluti est 8
mihi ius agnationis & affinitatis. Hæ sunt iuris significationes, quas reperio a iuriscō
sultis ipsis fuisse animaduersas. At longè maior earum numerus est, quas præterea no-
stri interpretes addiderūt, ut Ioā. Monachus in c. cupiētes de elect. in 6. in gloss. iuribus 9
& Luc. de Pen. in Rub. C. de iure fisci lib. 10. alijq; recentiores, è quibus nonnulli sex &
triginta recēsent. Ego has significationes hîc referre nolui, tū ne uiderer tanquā corni
cula Horatiana alienas plumas induere uoluisse, tum etiam quia qui hoc fecerunt, nihil
aliud mihi uidentur egisse, quā ut longa earum serie legentium animos perterrerent. Si
hæ tā multæ, quas enumerant, iuris significationes, ueritatis aliqd haberēt, nimis longè
profectò à uera, & perfecta huius rei cognitione abfuisset Paulus qui lib. 14. ad Sabinū, 10
dum iuris significationes sedulò perquireret, paucis tantum relatis, alias omnes, tāquā
sibi planè incognitas prætermisisset. Quod si enumerasset illas Paulus in suis commen
tarijs, (nam hoc dices forsan te magis conijcere) iniquè profectò nobiscum egissent cō
pilatores qui Pauli, aliorumq; iurisconsultorum hac de re sententiam occultassent. Cō
stat

ſtat enim compilatores ipſos quatuor tantùm huius vocis ſignificationes retuliſſe, nimirum duas ex ipſo Paulo, totidemq; ex Vlp. & Martiano l. 1. penult. & ult. ff. de iuſt. & iure. Ego igitur minimè dubito, quin noſtrorum interpretum commenta hæc ſint.
11 Nam ſic eos ſæpe alijs etiam in rebus facere ſolere video, ut dum alicuius uocabuli vim expendunt, permultas eius ſignificationes, easque alieniſſimas communi prope modum errore recenſeant. Atque huius rei eandem fermè vbiq; cauſam eſſe animaduerto, quæ quanto frequentius hunc errorē parit, tantò magis cauere nos illā oportet.

Quod ergo hìc, & alibi ſępiſſimè noſtri interpretes labantur, dū de alicuius uocis ſignificatione agunt, hæc potiſſimum mihi videtur eſſe cauſa. Ita ferè cōtingit, ut quod vno vocabulo ſignificatur, uel ſi maximè ea ſignificatio vna ſit, pluribus tamē rebus accomodari poſſit. Hæ plures res (ſiquidē eatenus illas ſpectes, quatenus eo uocabulo cōprehenduntur) ſemper inter ſe maximè conueniunt. Sin uerò quantum ad reliqua, con ſiderentur, uariam habent naturam, uariaq; attributa continent. Iam uerò noſtri magiſtri (quod in hoc parùm longè proſpexerint) varia, & diuerſa earum rerum attributa, eiuſdem illius uocis ſignificationi ſolent attribuere, atque in hunc modum ex vna tantùm & vera, plures & diuerſas, easque cōmentitias ſignificationes conſtituere. Ac ne fortaſſe cuipiā obſcurius hoc videatur, vno, aut altero ſubiecto exēplo apertiſſimū reddā. Bart. & cæteri in l. 1. ff. de vulg. & pupill. vt rationē reddāt, quare ſubſtitutio vulga
12 ris appelletur, quærūt quid ſignificet vulgare; & vulgare exponunt hoc eſt, approbatū, item expreſſum, itemque directum, & alijs multis modis. Atque id non alia ratione, niſi quia vident hæc interdum materia, & rebus ipſis concurrere, vt quod uulgatum eſt, idem vel expreſſum, vel directum ſit, uel approbatum, ut l. libertates. ff. de fideic. liber. l. cū quidā. iuxta fin. ff. de hæred. inſt. & l. ſi ſeruus nauē. ff. de furt. At nos quoq; hoc modo poſſemus dicere uulgare idem ſignificare quod turpe, & inhoneſtum, cùm interdū contingat, ut uulgaris mulier, eadem & turpis & inhoneſta ſit, ut inquit Vlp. in l. legitimos. in princ. ff. de leg. tut. Aliud poſſumus exemplū deſumere ex traditis in rub. ff. de no. oper. nunc. ac præſertim per Bart. ibi nu. 9. Etenim dum rationem inquirunt,
13 cur tertium Pādect. uolumen Digeſtum nouum fuerit appellatum, inter alias huius vocis ſignificationes, exponunt nouum, id eſt, iniquum, atque ideò ſic exponunt, quia uident quandoque euenire, ut quod eſt nouum, idem & iniquū ſit, ut l. 1. ff. quod quiſque iur. Non alia ergo cauſa eſt, cur etiam huic uoci, ius, multas ſignificationes tri
14 buant, quarum pleræque prorſus ridendę ſunt, vt cum iuris uocabulo uitium, item & pœnam ſignificari dicunt, per l. cum hæres. ff. de diuer. & temp. præſcrip. & auth. quibus mo. nat. effici, ſui. in prin. Qua in re illud proculdubio eos decepit, quòd plerunque vbi ius ſit, ibi uitium ſubeſſe aliquod, & pœnam irrogari uident. ll. proximè adductis. Quod ſi hoc modo vocabulorū uim expendere liceret, poſſet quiuis non tantū ſex & triginta, ſed multò etiam plures afferre iuris ſignificationes, quādo id quaſi palmarium exiſtimatur, ubique quāplurimas attuliſſe. Vt uerò noſtram hac de re ſentētiam aliquantò plenius exponamus, illud putamus aduertēdum, ſicut ius, & natura alia multa habent inter ſe conſimilia, ſic etiā uſum loquendi utraque in re perſimilem eſſe. Quandoquidē uidemus loquendi uſum ita ferre, ut quod à natura profectum eſt, illud
15 idem naturam appellemus. Dicimus rationem à natura hominibus datam. Et rationem quoque ipſam ſæpiſſimè hominum naturam appellamus. Ac ſic ſemper cuiuſque rei conditionem, & ſtatum à natura inductum, ipſius rei naturam dicimus. Hoc

verò

uerò & in hac dictione ius facilè est animaduertere. Ius, quemadmodum supra docuimus, est legis præceptum (cum præceptum hìc dicimus, quamcunq; legis determinationem complectimur.) Hæc legis determinatio, quàm ius dicimus ea ipsa in re de qua disponitur, præter statum naturalem, alium quempiam statum introducit, atque hunc ipsum pariter ius appellamus, non secus ac statum illũ natura introductũ, naturã dicere solemus. Etenim quod fundus fertilis sit, quod umbrosus, uel apricus, naturalis status est: quod uerò datus in dotẽ fuerit, hoc est oneribus matrimonij destinatus, quod alienari nõ possit, quod deniq; post solutũ matrimoniũ certo tẽpore sit restituendus, hic est status iuris, & altera quasi natura, quę illi fundo, nõ quidẽ vti fundo, sed uti fundo dotali à iure data fuit. Et hoc totũ, quicquid est, appellatur ius, unde etiã actio quæ ex ea causa cõpetit, talẽ iuris quasi naturã assumit, ut rectè demonstrat Vlp. in l. si vnus §. pactus ne peteret. ff. de pact. dum ibi. Incipiet (inquit) dos redire ad ius suum, quoties enim ad ius, quod naturę eius tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formę suę redditur. Hinc toties apud Ciceronem, & alios legimus optimo iure esse, optimo iu- 16
re haberi, hoc est optima iuris conditione, & statu esse, uel haberi. Et hæc significatio adeò frequens, & aperta est, vt iurisc̃õsultis eam notare minimè fuerit necesse; tantò magis, quia ita conuenit cũ significatione illa cõi, qua ius significat legis præceptum & dispositionem, vt vix vnam ab altera seiungere possis. Hic, quem dicimus, iuris status, & hæc quasi natura à iure introducta, quam ius appellamus, vt uarijs & diuersis in rebus consideratur, ita uaria, & diuersa esse potest. Quare quoties lex alicui pœnam imponit, uel eius conditionem quocunq; modo facit deteriorem, quoniam hoc ipso talem iuris statum in eo introducit, & hunc statum nos ius appellamus, propterea hoc illius hominis ius esse rectè dicemus. Et hoc loquendi modo vtitur Iustin. in authen. Quibus mo. natur. effic. sui in princ. dum dicit Imperatores inuenisse modum per quem naturales liberi priori iure liberati, legitimi fierent. Doct. exponunt iure, id est, pœ- 17
na, illa scilicet cui prius ob defectum natalium erant obnoxij, nec aduertunt ibi iuris appellatione conditionem, & statum iuris aperte significari. Atq; hoc eodem modo accipit Papinianus in l. cum hæres. ff. de diuers. & temp. præscrip. vbi. Cum hęres (inquit) in ius omne defuncti succedit, ignoratiõe sua defuncti vitia nõ excludit. Colligũt Doct. ex his uerbis ius significare uitium, cũ ibi succedat in uitium, qui in defuncti ius succedit. Nos dicamus hãc significationẽ superiori nõ differre; ac iuris appellatione ibi conditionẽ, & iuris statũ exprimi, in quo defunctus ex iuris dispositione cõstitutus erat: qui cũ talis esset, ut propter uitium defunctus vsucapere non posset, facit illud idem uitium, vt vsucapiendi facultas hæredi quoque denegetur. Sed non propterea sequitur, hanc vocem ibi diuersam significationem habere. Siquidem ius, secundum eandem quam proximè attulimus significationem, potest ad vitiosa, & non uitiosa, ad commodum, & incommodum, ad præmium, & pœnam, & ad alia permulta uariè referri, id quod ex subiecta materia facile intelligi poterit. Et quoniam ius sæpissime ita decernit, ut nobis in re aliqua & facultatem, & autoritatem præstet, aut etiam dignitatem aliquã, & priuilegiũ concedat, idcircò his in rebus maxime iuris nomen solet vsurpari. Hinc dicimus ius do- 18
minij, ius ususfructus, vel alterius seruitutis, ius emphyteoticum, ius priuilegij, seu prærogatiuæ, & dignitatis l. 1. & passim. C. de iure dom. imp. l. 5. §. si fundus. ff. de rebus eorũ. l. 1. ff. de vsufr. l. vti frui. ff. si serui. uendic. l. quicunque. C. de omni agre deserto l. 1. C. de metropol. Berit. lib. xi. Atque ex hoc uno fonte proflũt aliæ quoque omnes significationes,

tiones, quę, (ut iam demonstrauimus) non rectè à nostris disiunguntur. Longum uerò potius quàm necessarium esset omnes loquendi formulas percensere, quibus uariè in uarijs locis iuris uocabulum usurpari solet, Quæ tamen huic uni, quam diximus, significationi planè omnes conueniunt, ut cum dicimus, pro suo iure aliquem id facere, firmo iure haberi, sui uel alieni iuris esse. In quibus omnibus solus usus spectandus est, qui
19 hac in re prorsus dominatur. Vnde persępè fit, ut frustrà inquiratur ratio, cur hoc potius quàm illo modo aliquid dicatur; Vt si quæras rationem cur quàuis lex, & ius sæpenumero simul confundantur. §. sed ius quidem ciuile, cum simil. inst. de iure nat. gent. & ciui. tamen nunquam legamus ipsa lege aliquid fieri, sicut ipso iure fieri frequenter dicimus, cum à sola lege nullo alterius facto, uel adiumento accedente, aliquid fieri significamus. l. si tibi. §. quædam. ff. de pactis, & §. j. cũ multis simil. inst. de hęr. qual. ac differ.

ARGVM.

VIderi Iustinianum in tradenda iuris diuisione, & in ipsa diuisionis explicatione multis modis errasse, qui ordine hìc enumerantur.

1 Longè difficilior est iuris diuisio, quàm primo aspectu uideatur.
2 Summa eorum quę de tota iuris diuisione Iust. sentit.
3 Sitne in eo reprehendendus Iust. quod ius naturale à iure gentium separauerit.
4 Ab Vlpiano & Iust. Paulus Caius, itemq; Aristoteles dissentire uidentur.
5 Non uidetur Iust. ulla diuisionis suæ parte prima naturę præcepta fuisse complexus.
6 Tertium in quo uidetur Iust. reprehendendus.
7 Multa sunt iuris ciuilis, quę non minus uidentur naturalia dici posse, quam quæ sunt iuris gentium.
8 Tutelam, & alia nonnulla, quę Iust. tribuit iuri ciuili, Aristoteles forsan tribueret potius iuri naturali.
9 Iustiniani traditionibus experientia reclamat, in eo quod ius gentium immutabile esse dicit.
10 Testamenta apud Germanos non fuisse in usu ex Tacito.
11 Testamenta iuris gentium esse & uerius est, & frequentius receptum, licet Portius utrunque negauerit.
12 Quæ iuris gentium sunt, non statim ab omnibus fuerunt inuenta, sed ab aliquibus primùm, deinde in aliorum mores paulatim introducta.
13 Manumissionum primus autor Tullus Hostilius.
14 Non rectè colligit Connanus ex l. j. ff. de contrah. emp. tempore Troiani belli, emptionis, & pecuniæ usum non extitisse.
15 Qua ratione Lycurgus nummos aureos & argenteos planè irritos reddiderit.
16 Plato & Arist. apud solos Deos uolunt ius planè immutabile esse.
17 Quomodo concilientur uerba Aristot. qui alibi docet etiam ius naturale apud homines esse immutabile.
18 Non esse hìc recipiendum quod nonnulli existimant, à solis improbis hominibus ius gentium seu naturale mutari.
19 Christianorum moribus seruitutes improbantur.

CAP. XVI.

CVm ex ijs, quæ suprà diximus cõpertissimũ esse possit, qd sit ius, ac qd à lege, & à iusto differat, reliquũ est, ut de iuris diuisiõe agam': cui'cũ difficultas maxima est, tũ

difficultas certè maior, q̃ primo aspectu forsan cupiā uideri possit. Ita enim hac in re solet euenire, ut cū ad Vlpiani ac Iustin. diuisionē animū referas, primo quidē aspectu nihil 1
ea planius, & apertius; ubi uerò paulò attentius eā consideres, tū nodos uideas inesse illi quāplurimos, quos explicare difficillimū sit. Iustinianus ergo inst. de iu. nat. gent. & ciui. post Vlp. in l.1. in fin. ff. de iust. & iur. tripartitā tradit iuris diuisionē, ac quicquid iuris est, id totū in naturale, gentium & ciuile distribuit. Naturale appellat quod non solius 2
humani generis est, sed & omniū animantiū, quę in cœlo terra, mariq; nascunt, Cuiusmodi uidemus esse maris, & fœminæ cōiūctionē, liberorūq; procreationē, atq; educationē. Ius gētiū definit esse, quod ratio inter oēs gētes cōstituit, id enim apud oēs gētes (inquit) peræquè custodit, uocaturq; ius gētiū quasi quo iure oēs gētes utunt. §. quod uerò inst. eod. quæ diffinitio ex Cai institutionibus tradit etiā in l. oēs populi. ff. de iust. & iur. Atq; huic iuri paulò post Iustinianus in §. ius autē. eod. tit. bella, captiuitates, seruitutes, & contractus tribuit; Quę oīa & Hermogenes recēset ī l. ex hoc iure. ff. eod. Quāquā uerò in tradēda diuisione hoc appellet ius gētiū, tñ alibi sępe appellat ius naturale, ut §. sed naturalia quidē eod. tit. & inst. de rer. diuis. in prin. §. & quidē & §. singulorū, & sic passim apud alios quoq; legū autores naturale ius accipit, ut ī l. si quod dominus. ff. de cōdict. indeb. c. ius naturale. 1. distinct. & multis alijs in locis. Demū uerò ius ciuile illud esse tradit, qđ quisq; populus sibi cōstituit, unde leges Solonis, uel Draconis ius ciuile Atheniēsium, leges quibus utit Po. Romanus ius ciuile Romanorū, ac deniq; quicquid à quocūq; populo proprijs legib⁹ decretū est, eius populi ius ciuile rectè dici statuit. §. sed ius quidē, inst. eod. Atquì inter omnia, quæ quocūq; iure cōtinent, sola ea quæ iuris ciuilis sunt, mutari posse concedit, uel tacito cōsensu populi, uel alia posteà lege lata, quæ uerò iuris gentiū sunt, ea dicit, diuina ꝓuidētia cōstituta, semper firma, & īmutabilia permanere. §. penul. inst. eod. Hæc sunt quæ de iuris diuisione sentit Iust. quæ licet temerè percurrētibus planissima uideri possint, tñ cū ex penduntī diligētius, accuratiusq; aliquātò ad calculū reuocant, ita omni ex parte uident absurda, ut qui ea defendenda susceperit, nō facilè prouinciā suscepisse existimari debeat. Quinq; uerò sunt, in q̃bus potissimū Iustinianus uideatur iustissimè accusari posse, ac cū Iustiniano uarij præterea iuriscōsulti, quorum ipse hac in re traditiones sequutus est. Primū huius accusationis caput ex eo sumit, q̃a Iust. post 3
Vlp. ius quod ad maris, & fœminæ cōiunctionē, liberorumq; educationē pertinet, ab eo iure disiūgit, quod naturalis ratio inter oēs gentes cōstituit, idq; ea ratione, quoniā illud nobis cū cæteris animātibus cōe est, hoc uerò solis hominibus cōuenit, quā rationem affert ipse Vlp. primus huius sententiæ autor in l.1. in fin. ff. de iust. & iur. Quod uerò hac in re uideant nō posse iustā reprehensionem effugere hoc argumēto demōstrat. Etenim si id senserunt hos ipsos coeūdi, & procreādi instinctus, qui ad animā sensitiuā pertinēt, ac brutis quoq; insunt animātibus, uerè & ꝓpriè ius dici posse, in hoc meritò dānādi sunt, Atq; eos planè hac in re ridet Laurētius Valla, qui nihil absurdius esse dicit, q̃ ut edendi, bibendi, coëundive appetitū, uel iræ impetū, nocendiq; cupiditatem, aut eiusmodi alios naturæ instinctus propriè ius esse cōtēdamus. Hac porrò de re nos suprà plenissimè diximus cap. 3. quo loci demōstrauimus animæ sensitiuæ inclinationes ius dici nō posse, nisi quatenus eas rō tāquā iustitię, & honestati cōsentaneas receperit, & approbarit, atq; idcirco solā rōnē attēdi, solāq; ipsam totius iuris dispēsationē sibi uēdicare, Si uerò eā retineamus defensionē quā & suprà attulim⁹, ut q̃ nobis cōia sunt cū brutis animātib⁹, ea uoluerint nō q̃dē ī ipsis feris, & belluis, sed in nobis ius esse, ea. s. rōne, q̃a nos ingenita nobis ratione

tione id amplectamur, ad qđ cætera aīalia solo naturæ sensitiuæ instinctu ferunt. Si hāc (inquā)retineamus defensionē,nō poterimus illos in eo defendere,qđ in iuris diuisione has sensuū inclinationes separauerint ab ijs, quę nos naturalis ratio docuit,eùm eiusmo di inclinationes eatenus tātùm ius dici possint,quatenus à ratione approbanī,neq; alio
4 modo ut ius accipi debeant. Prætereà uerò ut cogamur fateri hac in re Vlpianū errasse, momēti plurimū habet respōsum Pauli in l.penult. ff.de iust.& iur. ubi in duo tantū mēbra ius partitur, naturale,& ciuile;statuitq; id esse naturale,quod semper æquū,& bonū est, qua diffinitione licet nō negauerim,quin ea quoq; cōplecti uoluerit,quæ tùm ad maris,& fœminæ cōiunctionē,tū ad liberorū procreationē spectāt,ex quibus & alia multa profluūt, tamē nō potest dici hęc ibi aliter considerari,nisi prout à ratione recipiunī, & prout æquo & bono consentanea sunt. Quocirca eodē mēbro hæc cōplectiī quo & alia, quæ nobis naturalis ratio suggerit.Conuenit etiā quod habetī in l. oēs populi.ff.de iust.& iur.ubi pariter Caius bimēbrē iātū iuris diuisionem tradidit. Sētitq; hoc idem Arist.lib.5.de morib.cap.7 ubi ius politicū in duas tātū species naturale & legitimū distribuit.Sic uidemus huius sententiæ grauissimos autores non defuisse, quos potius quàm Vlpianū uideī hac in re Iustinianus sequi debuisse. Secūdū ī quo Iustinianus uideī reprehēdēdus,illud est,quod sicuti mēbrū in hac diuisione unū amplius apposuit, ut proximè ostēdimus,sic contra nō omnia uideī cōplexus,quæ in hac diuisione cōplecti debuerat:
5 Negari nō potest quin maxima,& potissima iuris pars sint prima illa iustitiæ quasi fundamēta,quæ natura nostris mētibus ingenita sunt,ut colere Deū,parētib⁹,patriæq; parere, fidē seruare,& id genus alia,quorū passim iurisc ōsulti meminerūt,ut l.ueluti.ff.de iust.& iur.l.1.ff.de pactis.l.j.ff.de cōst.pecunia.Sed cùm tradiīā initio illius tit.diuisionem iuris explicat Iust.sequētibus §§.in eū modū loquitur,ut illa ipsa rationis principia nulla eius diuisionis parte cōplecti uideatur,Neq; enim ad ius naturale ea retulisse existimādus est, quia non conueniunt omnibus animantibus,sed humanis tantùm mentibus insidēt;nō ad ius ciuile,quia non sunt propria singularū ciuitatū.Solū erat ius gentiū in quo cōprehendi posse uiderentur,sed ab eo quoq; illa excludit ipse Iust. in §. ius autem.eo. tit. Ius " autē gentiū (inquit) omni humano generi cōmune est,nam usu exigente,& humanis ne " cessitatibus gentes humanæ iura quædā sibi constituerunt,idq; bellorū,captiuitatū, ser- " uitutū, ac contractuū exēplis demonstrat. Non erūt ergo iurisgētiū hæc prima naturalis rationis præcepta, q̄nquidē ea sibi gentes nō cōstituerūt,ut uideī ibi exigere Iust.sed sola natura nobis ingenita sunt, nec constitutione habenī aliqua, id quod & Gratianus ad-
6 uertit in c.ius naturale 1. distinc. Tertiò ea quoq; ratione uidetur Iustinianus saltem primo aspectu reprehendi posse, quia quāuis ipse in tradenda iuris diuisione ius naturale à iure gentium distinxerit,tamen alibi uariis in locis docet ius quoq; gentiū naturale esse,quod non æquè de iure ciuili affirmat,imò id apertè inficiatur:quoties enim ius gentiū appellat naturale,hac appellatione à iure ciuili illud distinguit §.sed naturalia inst. de iure nat.gēt.& ciui.§.& qdē & §.singulorū inst.de rer. diuis. Sic etiā uidemus naturalē dici solū illā obligationē quæ oriī ex cōtractibus iurisgētiū.l.Stichū.§.naturali ff.de solutionib⁹.l.cū amplius.§. is natura debet.ff.de reg.iur. Rationē assignat Socinus in rub.de uerb.oblig.nu.6.ex sententia Augustini in lib.de lib. arbitrio,quia ius gētiū manat à lege naturę.Cū .n. lege naturæ(inquit)homo fit animal cōmunicatiuū, & appetēs societatis(ut ait Arist.lib.1.Politic.)ex hoc cōtractus oriri necesse fuit, sine q̄bus neq; humanę societates cōseruari,neq; ulla inter hoīes cōmercia iniri potuissent. Verū hîc operę

pretiũ esset rõnes q̃rere, cur minus ea iura, quæ in singulis ciuitatibus obseruãtur, natura 7
lia dici debeant, cum multa eiusmodi sint, quæ nõ minus, atq; ea quæ sunt iurisgentium
rationi naturali respondeant. Tutelam iuris ciuilis esse, ipsius definitio ostendit, & tamẽ
ipsa tutela à sola naturali ratione desumpta est, ut fatetur Iust. in §. ult. inst. de Attiliano
« tut. Impuberes (inquit) in tutela esse naturali iuri conueniens est, ut is qui perfectæ
« ætatis non sit, alterius tutela regatur. Cur igitur minus naturale ius erit, quod me impuberis tutelam suscipere iubet, quàm quod mihi permittit, ut hominem uel innoxium, ac de me etiam forsan benè meritum, qui ab hostibus captus sit, ac mihi postea uenditus in compedibus tenere, virgis cædere, omnique tormẽtorum genere possim cruciare, atque etiam, si libuerit, necare. Nam hæc omnia antè iuris ciuilis prohibitionem iuregentium permissa erant. §. j. inst. de ijs qui sunt sui uel alie. iur. Atqui certè hanc ipsam ob causam seruitutem contra naturam esse fatetur Iustin. §. 1. inst. de iure perso. Item Florent. in l. libertas. §. seruitus. ff. de statu hom. Si contra naturam est, quomodò ad ius naturale pertinet? Quod si hoc non impedit, quo minus ius quo seruitus inducta est, naturale dicatur, qua ratione non & de iure ciuili idem concedimus, ut si ratione naturali sit consentaneum, ius naturale dici possit? Neque uerò parum hac in re mouere nos debet Aristotelis testimonium, qui ita apertissimè sentit loco superius adducto, ipsiq; Iustiniano propterea aduersari uidetur. Ibi enim dum ius legitimum à natu- 8
rali iure disiungit, ea tantùm tribuit iuri legitimo, quæ eiusmodi sunt, ut antequàm legibus decreta essent, nihil referret ita ne, uel secus sese haberent, ideoq; non aliam ob causam iusta sunt, nisi quia legibus præcipiuntur. Qualia sunt ea, captiuos mina redimi, capramq; potius Dijs, quàm duas oues mactari. Quod cùm ita sit, multa reperiemus nos in iure ciuili, quæ ex Aristotelis sententia iuri naturali assignari debebunt. Cum multa sint, quę maxima ratione sunt instituta, atque ob id permagni referat, itane uel secus sese habeant. Argumento sunt usucapiones, sine quibus dominia semper incerta fuissent, litiumq; & contentionum assiduè occasionem præbuissent, ideoq; bono publico inuentæ dicuntur l. 1. ff. de usucap. & inst. eo. in princ. l. ult. ff. pro suo. Argumento est etiam Macedonianum, cuius prouisio non modò non indifferens (ut ita loquar) sed propemodùm necessaria fuit, cùm alioquin ab ijs qui pessimo exemplo filijsfam. fœnerarentur, parentum uitæ periculũ maximũ potuisset imminere l. 1. ff. ad Macedon.

Quartò uidetur in eo Iustinianus ueritati aduersatus, quod dixit, ius gentium quasi diuina quadam prouidentia constitutum mutari non posse. §. penult. inst. eod. Etenim 9
hoc falsum esse multis potest exemplis monstrari eorum populorum, qui, quæ sunt iurisgentium, aut non receperunt, aut certè semel recepta posteà ab usu sustulerunt. Distinctio dominiorum iurisgentium est l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. tamen fuerunt qui ea reiecta communia in Repub. omnia habere maluerint, ut Garamantes, & alij quos supra cap. 12. cõmemorauimus. Iurisgẽtiũ quoque sunt captiuitates, & seruitutes, atque eę tamen Christianorum moribus exoleuerunt. Nec minus apertè hoc ostenditur exemplo testamentorum, quæ apud Germanos in usu non esse Tacitus est testis: & tamen iu- 10
re gentium fuerunt introducta, testandiq; usus antiquissimus est, licet testamentorum solẽnia aut iuris Romani, aut alterius cuiuscunq; iuris propria sint. Nec sanè dubitandũ est, quin uerissima sit hæc sentẽtia, quã frequentius etiam interpretes receperũt Io. And. 11
in c. decernimus. de senten. excom. in 6. Butrius, & alii in Rub. extra de testamen. Fulg. & Ias. in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. Alex. in Rub. ff. de acqui. hæredit.

redit. Viglius instit. de testam. in princ. Quare Christ. Portio minimè assentien
dum est, qui contrariam opinionem & ueriorem esse, & communi consensu ap
probatam ibidem affirmat. Ostendunt hæc exempla non minus etiam alias res,
quę iuris gentium sunt, mutari posse, licet hactenus mutatę non reperiātur. Atq; ad hāc
rem satis illud argumenti est, quod cum ea quę sunt iurisgētium, non semper extiterint,
sed ijs aliquando homines caruerint, nulla ratio est, cur non etiam in posterum ijsdem
ipsis carere possint. Neque enim existimare debemus, quæ ad communem omnium
12 vtilitatem sibi gentes inuenerūt, aut ab omnibus populis statim fuisse inuenta, aut pro
tinus vt ab aliquo populo inuenta sunt, fuisse a cæteris omnibus vsurpata. Excogitata
hæc primum ab aliquibus sunt, mox sensim in vicinorū mores sese insinuarunt, indeq;
ad alios, atque alios populos peruenere, donec tandem vbique terrarum diffusa, com-
muni omnium gentium approbatione in mores, & consuetudinem recepta fuerūt. Ma
13 numissiones, & emptiones iurisgētiū esse Hermogenes, Vlp. & Iustinianus tradūt, & ne
mo non admittit: & tamen manumissiones nudius tertius (ita enim fermè dici potest)
induxisse Tullum Hostilium Regem Romanorum tradit Dionysius Halicarnassæus,
quod ancilla genitus putaretur. Emptionum, venditionumq; vsus antiquior is quidē,
non tamen admodum antiquus est; Nam longo interuallo post permutationem fuisse
inuentum nummum testis est Paulus in l.1.ff. de cōtrah. emp. Licet non rectè ex ea lege
14 colligat Francis. Connanus tempore Troiani belli emptionis, ac pecuniæ vsum non
exstitisse, ut probè intelligitur ex ijs quę eruditè admodum hac ipsa de re tradit Alciat.
lib. 9. Parerg. cap. 17. Itaq; si fuit aliquando tempus, cum neque fierent emptiones,
neque ulla in re alia nummis homines vterētur, quamuis postea hæc ideo inuenta sint,
vt permutationum difficultatibus æqualitate quantitatis subueniretur, fieri tamen pos
set, vt rursus aliquorum populorum moribus improbarentur, qui forsan animaduerte-
rent non vtilitatis tantum ad commercia pecuniam afferre, quantum detrimēti ad ani
mos hominum diuitiarum cupiditate deprauandos. Atque id sensisse uidetur Lycur-
15 gus Lacedemoniorum rex, qui ut multa flagitiorum iniuriarumq; genera extirparet,
omnes nummos tùm aureos, tùm argenteos (ut testis est Plutarchus) irritos reddidit; so
los uerò ferreos concessit, qui ob ponderis magnitudinem non tam facilè rapi, occulta
rique possent, nec cum tanta voluptate possideri. Quod si ferreos quoque nummos
sustulisset, fuisset illud quidem forsan aliqua ex parte incommodum, ob permutatio-
num scilicet difficultatem, at certè iustitię, honēstatisq; ratio huic prohibitioni nulla-
tenus reclamasset. Quibus rebus fit, vt mirum videatur, quod tam constāter affirmat
Iustinianus, ius gentium semper firmum, atque immutabile permanere. Quod uerò
omnium maximè hanc auget difficultatem, illud est, quia non tantum ius, quod gētes
cōstituerunt, verùm etiam id quod à sola naturali ratione inter homines introductum
est, uidetur mutari posse. Primum videtur hoc fateri ipse Iust. inst. de iur. persona. dum
dicit seruitutem esse cōtra naturam, & ibi apertius explicat hoc Theophilus, dum expo
nit contra naturam, hoc est, contra ius naturale. Omnium uerò apertissimè hoc tradit
16 Aristoteles d. cap. 7. lib. 5. Ethic. vbi inquit apud solos Deos esse ius īmutabile, sequutus
in hoc scilicet Platonis sententiam, qui inter Deos voluit esse illud ius, quod per se iustū
est, & nunquam mutatur, ideoque appellat αὐτοδίκαιον & iustitiam ex qua illud fluit αὐτοδι
καιοσύνην. At inter homines ne naturalia quidem iura omnia esse immutabilia concedit
Aristo. sed quædam esse dicit, quæ mutari possint, nō secus ac naturales quasdam facul
cates

tates in nobis interdum mutari posse uideamus. Quodipsum eo demonstrat exemplo satis certe accommodato, quia licet sinistræ dextra præualeat natura, tamen fieri potest vt hęc natura vincatur, cum permulti sint, qui vtraque manu æquè idoneè vtuntur. Verùm quoniam alibi idem Aristoteles docet iustum naturale immutabile esse, huius 17
cōtrarietatis vitādæ gratia, expositores ita distinguēdū putāt, vt dicamus apud eos qui sanę mentis sunt, iura immutabilia esse; ab ijs uerò solum mutari, qui à recto rationis tra mite declinant, quæ distinctio an philosophi sententiæ conueniat, inferius uidebimus. At compertissimum est eam Iustiniani, & iurisconsultorum traditionibus accommoda ri non posse, imò nec rationi conuenire. Nam communi cōsensu omnes fermè natio- 18
nes illius iuris statum immutarunt, quo omnia erant communia, & quo omnes vna, eademq; libertate fruebantur, Ac nemo tamē propterea dixerit oēs dementes fuisse, atq; à recta ratione aberrasse. Quod tantò minus dicendum est, quia quæ ab omnibus popu lis recipiuntur, necesse est rationi esse consentanea, atq; ob id uidemus in ijs decernendis quæ iuris gentium sunt, generalem omnium hominum cōuentum non fuisse necessarium, vt rectè aduertit Diuus Thomas in secunda secundæ quæst. 57. art. 3. Quod si hæc ipsa quoque quæ gentes posteà constituerunt populi aliqui fortè minus reciperēt, atque essent qui non pro parte tantùm ea mutarent, vt passim leges ciuiles facere solēt l. ius ciuile. ff. de iust & iu. sed etiā penitus ab vsu tollerent, nō idcirco tamē existimandi essent illi à recta ratione, atq; à uera iustitiæ semita declinasse. Neq; enim Christiani, quo rū moribus captiuitates, ac seruitutes improbatę sunt, à ratione, & iustitia ꝓpterea reces- 19
serunt; cum imò ea in re maximè ad naturæ bonitatem accesserint. Itaque fit, vt tātò ab surdius videatur quod tradit Iustinianus. d. §. penul. inst. de iust. & iure, exceptis iuribus ciuilibus, quæ contrario ciuitatis consensu mutari possunt, nulla alia iura mutationi obnoxia esse.

A R G V M.

INter cætera, quæ contra prædictā Iustiniani diuisionem afferri possunt, illud quoque forsan ipsi obijci posse, quod ius gentiū primæuū à secundario non distinguat. Itemq; illud, quod iuris vocabulum ad ea quæ facti sunt, referre videatur. Hinc por rò variæ a varijs traditæ iuris diuisiones referuntur:

1 Vidētur ius gentium prius, & posterius non modò inter se diuersa, sed planè cō traria.

2 Priore iure gentium dominus seruo naturaliter obligatur.

3 Intelligētia l. si quod dominus. ff. de con dict. indeb. ex Aret.

4 Autores illius opinionis, quod ius gentiū vnicum sit.

5 Lex municipalis, quæ statuit nobis per alterū aliquid acquiri, quando actionem directam, & quando utilem uobis, nobis præstet.

6 Alia declaratio l. si quod dominus, quæ tamen difficultatem non tollit.

7 Non potest idem sibi ipsi esse obligatus.

8 Fauoris nonnihil continet seruitus, quatenus inductum est, ut captiui alioqui occidendi seruarentur.

9 Cur constitutio iuris gentium, quæ naturalem libertatem penitus tollit, non sic tollat naturalem obligationem.

10 Gratianus in diuisione iuris ab Vlp. & Iusti. discordat, & ius naturale hominum à iure gentium distinguit.

11 Frequentius recipitur illa sententia, ius gentium esse duplex, vt per doct. hìc adductos.

12 Vtrum possessio priori, an posteriori iuri gentium sit tribuenda.

C A P. XVII.

Alia insuper in hac iuris diuisione difficultas oritur, quæ non mihi soli venit in mentem, sed & alijs expositoribus negotium fecit. Quare multi multis in locis in huius nodi explicatione non parùm elaborarunt. Dubitatur cur Vlp. & Iust. vnicum tantùm ius gentium, ac non potius duplex esse statuant, nam cum distinguant ea capita, quæ rectè simul commisceri potuerant, vt suprà demonstrauimus, multò rectius forsan ius gentiũ prius à posteriore separassent; Cum hæc duo iura eius-
1 modi sint, ut non modò inter se diuersa, sed etiam sibi inuicem planè contraria videantur. Quod ipsum vel hoc vnico exẽplo optimè demõstratur. Fatentur oẽs ad seruum ea non pertinere, quæ posteriore iure gentium constituta sunt. arg. l. quod attinet & l. seruitutem. ff. de reg. iu. & §. 1. inst. de ijs qui sunt sui uel alie. iu. Qua ratione non modò dominium, sed & possessio ipsi seruo denegatur l. quod seruus. l. possessio quoque. §. qui in alium. ff. de acquir. possess. At priore illo iure gentium, quod naturalis ratio
2 inter omnes homines introduxit, potest seruus naturaliter sibi dominum obligare, facitque hoc æquitas seruandæ fidei, quæ omnes planè homines adstringit. Quapropter uidetur esse necesse hoc ipsum ius gentium, quod naturali ratione introductum est, ab eo iure diuidere, quod sibi gentes constituerunt. Quandoquidem si unicum illud esse statueremus, non pòssemus inficiari, quin idem ius sibi ipsi contrarium esset. Hac ratione adductus uidetur Triphonius hãc iuris gentiũ diuisionẽ attulisse in l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. quo loci statuit non dari domino repetitionẽ, si quod seruo proprio debuit, eidem postea manumisso errore aliquo ductus soluerit, idque ea ratione, quia dominus in hac solutione naturale debitum uidetur agnouisse. Quomodo uerò inter dominum, & seruum possit naturale debitum consistere, in eum modum ipse explicat;

explicat, ut simul etiam apertè demostret, illud ius gentium quod sola naturalis ratio 3
inter homines primum induxerat, ac dicitur naturale, ab altero posteriore iure
omnino distinguẽdum esse, quod ipse peculiari nomine ius gentium appellat. Vt enim
(inquit) libertas naturali iure continetur, & dominatio iure gentium introducta est, ita
debiti, vel non debiti ratio naturaliter intelligenda est. Francisc. Areti. in l. 1. ff. de acq.
possess. respondet non idcircò seruum naturalis obligationis compotem esse, posses- 4
sionis non esse, quia ad diuersa iura & obligatio, & possessio referri debeant, sed quia
nullæ directæ obligationes, neque actiones à seruo ad dominum transferuntur, sed
transferuntur vtiles tantum, ac directæ penes seruum remanent. l. qui hoc casu. ff. de pe
cul. l. 1. §. 1. ff. de vsufruct. accresc. uideturq; hoc sensisse Bart. in l. 1. §. sublata. ff. de Tre-
bell. Ita fit ut eodem uno iure gentium obligationes naturales, quarum capax est ser-
uus, nõ directò, sed vtiliter tantũ domino acquirantur; cum directæ obligationes (ut ip
se inquit) inseparabilem naturam obtineant. Quare sublata hac ratione, concludit ipse
ius gentium non duplex, sed vnicum esse; quàm sententiam ante ipsum probarunt Ar-
chidiaconus in c. omnes. 1. distinct. & Fulgos. in l. si quod dominus. ff. de condict. inde- 5
biti. Verùm hæc respõsio Aret. legibus apertissimis aduersatur, namq; actiones directas
per seruum domino acquiri perspicuè probatur arg. l. quoties. ff. de administ. tut.
tut. & l. 2. iuncta. l. non quasi in princip. ubi Accur. & Bart. ff. rem pup. salu. fore. Qua
re tanto magis de naturali obligatione hoc affirmandum est, quæ nõ admittit hanc di-
stinctionem, ut in directam, & utilem diuidatur, ut liquido apparet, ex l. si eius. ff. ad
Trebell. Leges uerò ab Aretino adductæ nihil ad hanc rem pertinent. Nec sanè ipsi quic
quam suffragatur Bart. in d. §. sublata. Quin potius perspicuè aduersatur. Nam tunc 6
quidem existimat ipse lege Municipali trãsferri in me utilem actionem, & non directã,
quoties lege illa cauetur, ut alteri primum actio acquiratur, ac per illum deinde mihi.
At cum initio mihi, quamuis per aliam personam, acquiri actionem lex Municipalis sta
tuit, tunc sentit Bart. non utilem, sed directam mihi actionem acquiri. Aliam re- 7
sponsionem afferunt ibidem recentiores desumptam ex traditis per Castrensem. in l. ex
hoc iure. ff. de iust. & iure. Ea de causa dicunt penes seruum, cui dominus aliquid pro-
misit, remanere naturalem obligationem, quia cum dominus fuerit, qui se obligauit,
non potest hæc obligatio acquiri domino, ne eundem sibimet ipsi obligatũ dicamus, 8
contra l. Vranius. ff. de fideiuss. & l. & quidem. ff. de leg. 1. Atq; hoc modo non uidetur
esse necesse, ut prius ius gentium à posteriore disiungamus: Neque enim posteriori
iuri gentium, quod ab hominibus constitutũ est, illud quicquam aduersatur quod quę
domino per seruum acquiri non possunt, penes ipsum seruum resideant, argu. §. 9
sed cum factum. Inst. de stip. seruorum. Nam & fauori seruorum nonnihil tribuit
ius gentium posterius, cum sciamus hoc ipso iure fuisse inductum, ut seruarentur ca- 10
ptiui, neq; occiderentur. l. 4. ff. de statu hom. Qua de causa concludunt nostri inter
pretes ualere legatum alimentorum seruis relictum ut l. 3. ff. de alim. & cib. lega. nimi
rum quia alimenta ad uitę conseruationem spectant. l. necare. § 1. ff. de lib. agnosc.
Quàm debilis & infirma sit hæc responsio cùm ex ijs apparebit, quæ inf. plenissimè su-
mus dicturi, tùm ex eo etiã facile intelligitur, quia uel si maximè cõcedamus seruis quo-
que ipsis à iure gentium nonnulla tribui, tamen constat ius gentium posterius non mo
dò non inducere naturalem obligationem, qua seruo dominus obstringitur, sed
illi potius aduersari; cum exstante seruitute, omnem planè huius obligationis effectum
irritum

8 irritum reddat. Quocircà si hæc iurisgentiū constitutio seruitutem inducit,& propterea libertati aduersat̄, aduersat̄ etiam obligationi, sed libertatem quidem funditus tollit, naturalem uerò obligationē tollere non potest; consequens certè est, naturalē obligationē alio aliquo, & longè firmiore fundamento niti, quod non tàm facilè euelli possit. Ideò fit ut non ad idē, sed ad diuersum ius referenda uideat̄. Atq; hoc uidet̄ sensisse Gra-
9 tian. qui hac in re ab Vlp. & Iust. traditionibus recessit. Ipse enim in c. ius naturale, & in c. sequēti: ius illud quo gentes utunt̄, duplex esse statuit, alterum naturale, quod solo naturę instinctu inductū est, alterū uerò quod sibi gētes cōstituerunt, idq; magis peculiari nomine ius gentiū appellat. His duobus addit posteà ius ciuile, atq; in hūc modū triplicē iuris diuisionē constituit. Illud uerò quod cū cæteris animātibus nobis cōmune est, cū primo illo planè confundit. Iuri naturali quod nostri appellāt ius gētiū primæuū tribuit uiri, & fœminę coniūctionē, liberorū successionē, puerorū educationē, cōmunē omniū possessionē, unā omniū libertatē, acquisitionē eorū, quæ cœlo, terra, mariq; continētur, rei depositæ, uel cōmodatæ restitutionē, uiolētiæq; per uim repulsionē. Iuri gentiū posteriori alia assignat ab his ipsis planè diuersa, quæ non à sola naturali ratione, sed ab hominibus ipsis proficiscunt̄: nempè sediū occupationē, ædificationē, munitionē, bella, captiuitates, seruitutes, fœdera pacis, inducias, legatorū non uiolādorum religionem, cōnubia inter alienigenas prohibita. Quare est solū ius ciuile, in quo ipse à Iust. non dissentiat. Eamobrem ergo nostri interpretes cùm ratione illa, quā supra attulimus, tùm etiā Gratiani autoritate adducti in hāc sententiā frequentius decurrunt, ut dicāt duplex esse
10 se ius gentium, prius, & posterius, siue (ut multi appellant) primæuū, & secundariū: Ita cōcludit Bart. in d. l. si quod dominus. ff. de cōdict. indeb. et alijs etiā in locis, ut in l. eas ff. de capit. diminut. & in l. ex hoc iure col. 4. ff. de iust. & iur. & hæc sententia (ut diximus) cōmuniori calculo recepta est, quod & Socinus testatur in d. l. 1. ff. de acquir. poss. Ita etiam senserunt Angel. & Castren. in d. l. si quod dominus. quod pleriq; etiam ex recentioribus uarijs in locis sequuti sunt, Fort. Garzia. in l. manumissiones col. 2. & 3. ff. de iust. & iur. Dn̄s meus Bolognetus in l. ut uim nu. 4. & in l. omnes populi nu. 10. & 11. ff. de iust. & iur. Galiaul. hoc in loco, Cagnol. in rub. ff. de orig. iur. nu. 3. & in l. ult. nu. 9. C. de pactis. Sicq; hęc sententia (ut diximus) cōmuniori calculo recepta est, quod & Socinus testat̄ in d. l. 1. ff. de acq. possess. Cōueniūt in eo p̄dicti omnes, quod censent ius gentiū in duo capita, nimirū prius, & posterius distribuēdū esse, sed quātū ad ea quæ uni uel alteri iuri tribuēda sunt, neq; cū Gratiano, neq; ipsi inter sese satis cōsentiūt. Etenim
11 possessionē cōi cōsensu iuri gētiū posteriori assignāt, ut per Soc. Iun. in l. 1. nu. 389. ff. de acquir. possess. At cōtrariū uidet̄ sentire Gratianus in c. ius naturale, ubi ad ius naturale,
12 quod à iure gētiū ipse disiūgit, cōem rerum omnium possessionē refert. Eidē iuri tribuit etiā rei depositæ, & cōmodatę restitutionē. At nō cōcedūt interpretes, depositū, & cōmodatū ad ius primæuū referri posse, cū posteriori tātū iure dominia distincta, & contractus
13 fuerint introducti d. l. ex hoc iure. De illo quoq; p̄cepto, ut patriæ pareamus, ambigūt nostri, cui nā iuri tribuēdū illud sit, neq; satis ĩter se cōsentiūt. Socin. Iun. ĩ d. l. 1. ff. de acq. r. possess. ex aliorū sentētia tradit hoc p̄ceptū iuris gētiū posterioris esse, cū antea nō potuerint esse patriæ, quàm homines ĩ unū cōgregari, ac regna cōdere cœpissent, quod posteriore tātū iure gētium factum esse constat. At Barthol. Socinus hìc nu. 3. inter ea quæ à iure gētiū primęuo p̄fecta esse dicit, hoc quoq; p̄ceptū cōnumerat, quod idē facit Dn̄s meus in l. oēs populi nu. 9. ff. de iust. & iur. Vtcūq; uerò huic distinctioni exēpla accōmo
14 dent, distinctio certè ipsa uidet̄ necessaria, siq̄dē inter unū, & alterū ius gētiū tres differen

O tiæ

tiæ uidentur afferri posse. Prima est,quòd ius gentium primæuum,(utar enim semper ijs 15
uocabulis,quæ apud nostros frequentiora sunt) prima illa naturæ principia continet in deriuata,atq; indemõstrabilia,quæ sola natura mentibus nostris ingenita sunt, ueluti fidẽ seruare,& id genus alia, ut rectè docet Bar.in d.l.ex hoc iure col.4.Ius uerò,quod dicũt secundariũ,ijs constat propositionibus,quæ inde deriuanť:Hanc differentiã tradit diuus Thomas in p^a. 2^æ. quęst.95.art.4.cũ dicit emptiones,uẽditiones,locationes,condu- 16
ctiones,& alios contractus ex lege naturæ deriuari,quoniam sine illis non rectè deriuari aut conseruari possent hominũ consociationes, ad quas ipsius naturæ instinctu inuitamur, ut tradit Arist.lib.1.Polit.cap.2. Ex hac prima oriť altera differẽtia: nã cũ ius gẽtiũ primæuũ,quod à iurisconsultis naturale appellari solet,prima iustitię contineat fundamenta (quemadmodũ diximus) inderiuata,atq; indemonstrabilia,ex hoc sequitur in ipso iure primęuo neq; ratiocinatione opus esse, neq; ulla hominum constitutione. At 17
ius gentiũ posterius ab hominũ cõsensu,& instituto pendet,Tametsi necesse non fuit(ut ex diuo Thoma supra retulimus) huius consensus declarandi causa aliquando omnes homines simul cõuenisse. Docuit nos Gratianus hanc secundã differentiã in c.ius naturale, quo loci ius naturale, quod à nostris dicitur ius gẽtium primæuum,hac ipsa de cau
« sa distinguit ab eo quod hominũ constitutionibus inductũ est. Ius naturale (inquit)
« est cõmune omniũ nationũ,eo quod ubiq; instinctu naturę,non constitutione habetur aliqua. Tertia hinc profluit differentia,quã in fine illius cap.idem Gratianus tradit,ubi
« post relata exempla iuris naturalis,hæc subijcit uerba: Nam hoc aut si quid huic simi-
« le est, nunquam iniustum, sed naturale, æquũq; habetur. Quod cum de iure tantum 18
primęuo affirmet,haud obscurè indicat,non posse de posteriori iure gentiũ hoc affirmari,sicq; illud non semper ęquum & iustum esse. Tametsi enim eo fine inspecto propter quẽ ab hominibus constitutum est,iustissimum semper est,tamen est interdum cum iniqui faciem quodãmodo præ se ferat, ut in bellis optimè cernitur. Quoties enim contra aliquam ciuitatem bellum suscipitur, publicè acceptam iniuriam in omnibus eius ciuitatis incolis uindicamus,quorum tamen pleriq; ab eius cõmissi culpa,cuius ratione bellum susceptum est,alienissimi esse potuerunt. Sed quantò pluribus & rationibus, & differentijs confirmamus hanc distinctionem iuris gentium primæui, & secundarij, tantò uehementius in Iust. inuehimur,qui non modò in tradenda generali totius iuris diuisione,sed & alibi semper,cùm de iure gentium incidit mentio, primæuum cum secundario planè confundit, atq; ita loquitur, ut eandem se utriq; naturam tribuere, haud obscurè demonstret. Quod præsertim facit in §.singulorum inst.de rerũ diuisio.ubi dum se tra- 19
ctaturum proponit,quibus modis res nobis acquirantur iure naturali,quod (ut ipse ait) appellatur ius gentium,illud idem ius proponit nobis, atq; describit, quod à nobis primæuum appellatur, cum dicat ipsum una cum humano genere proditũ esse:& tamẽ tribuit ipsi posteà effectus illos,qui nõ nisi ex iure gẽtium secũdario prouenire possunt. Vt quod uel in bello,uel per ædificationẽ aliquid acquirať,ut §.itẽ ea quæ ab hostibus,& §. cũ in suo solo, cũ·§.sequẽ.inst. eo. Qua in re habuit Iust.autorẽ Caiũ in l.1.ff. de acquir. possess.Nec minus etiã Vlp.& alij iurisconsulti hæc duo iura confundunt,ut liquidò apparet ex l.1.§.ult.iũctis quatuor ll.sequẽt.ff.de iust.& iur.quas & Aretin^9 in l.1.ff.de acq. possess.ad hoc ipsum rectè perpẽdit.Nã cũ prius in d.§.ult.ex Vlp.sentẽtia statuissent cõpilatores,illud esse ius gẽtiũ,qđ solis hominib^9 inter se cõe est,dũ posteà in legib^9sequẽti 20
bus Vlp.mẽte explicant,promiscuè tũ ex iure primario, tũ etiã ex secũdario exempla tradunt,Quare in l.ueluti,proximè sequenti numerant religionem erga Deos, quæ est iuris

gentium

gentium primæui,tum & præceptum illud patriæ parere,quod à plerisq; iuri gentium secundario tribuitur,ut aduertit Socinus Iun. in d.l.1.nu.399.Sequenti postea lege subdũt exemplum illud, uim ui repellere, quod à priore iure gentium didicimus. In alijs porrò duabus legibus ex posteriore iure gentium sumuntur exempla, simulq; ita cõnectuntur, ut non diuerso alicui iuri, sed eidem planè tribui uideantur, cui etiam superiora exempla conueniunt.In l.manumissiones quoq;. perpendit Aretinus illam dictionẽ,quoque, quæ cũ implicandi uim habeat, ostendit manumissiones,ac seruitutes ab eodẽ iure profluere,ex quo etiam uis,atq; iniuriæ propulsationẽ oriri proximè dictum fuerat:& tamen nemo est,qui seruitutes,ac manumissiones non iuri gentium posteriori tribuat.Proximè sequit̃ l.ex hoc iure,in qua Aretinus perpendit dictionẽ,hoc,quæ quasi ad oculũ id quod exprimitur demonstrare solet.l.nemo dubitat.l.hoc articulo.ff.de hæred.inst.l. si stipulatus fuero hanc summam infrà eod.l.j.ubi Bar.&alij idẽ aduertunt.ff.de no. oper.nunc. Itaq; ibi demonstrat hoc ius gentium, ex quo Hermogenes dicit introducta esse bella, gentes discretas,regna cõdita,& alia inducta,quæ ibi referuntur illud idẽ esse,cui promiscuè tribuunt̃ etiã exẽpla omnia superioribus legibus cõnumerata. Quod si erratũ est, aut si hæc iura uerè inter se distincta sunt,quæ ibi consunduntur,hoc erratum Iustiniano præsertim tribuendum est, qui non ipse tantũ errauerit, sed & in alijs hunc errorem ap-
21 probauerit: Siquidem omnia quodãmodo sibi propria fecit, quibus autoritatem suam est impartitus.l.1.§.omnia.C.de uete.iure enucle. Hæ sunt quinq; accusationes, quæ in hac iuris diuisione contra Iust. uidentur afferri posse,ex quibus illud saltem probè intelligitur,quanta huius materiæ difficultas sit; quam difficultatem etiam ex eo facilèpossumus agnoscere,quod ex iis omnibus qui hac de re scripserunt,nullus fermè fuit,qui nõ nouã aliquã,atq; diuersam iuris diuisionem attulerit. Primùm enim dissident canones
22 à legibus ciuilibus,quemadmodũ diximus per c. ius naturale. cum duob. sequent.1.distinct.iũcta l.1.§.ius naturale.ff.de iust.& iur.inst.de iur.nat.gẽt.& ciui.in prin.& §.1.& 2. Præterea etiã leges ciuiles parũ inter se cõueniũt,ut ex iis quæ diximus perspectissimũ esse potest: Siquidem uidimus Vlpianũ,& Iust. dum iuris diuisionẽ tradunt, ius gentium prius à posteriore nõ distinguere:At eã distinctionẽ recipere Triphon . in l. si quod dominus.ff.de cõdict.indeb.neq; ab ea abhorrere Vlp.parùm in hac re sibi cõstãtẽ in l.manumissiones ff.de iust.& iur. Ab horũ sententia lõgè diuersa est sentẽtia Pauli ĩ l.penul.illo tit.ff. de iust. & iur.ubi neq; ius animãtiũ separat ab eo iure quod hominibus propriũ est,id quod Vlp.& Iust.faciũt;neq; etiã,ut Triphonius,ius gẽtiũ prius à posteriore disiungit,sed duplicẽ iuris uim,& rationẽ esse statuit,quarũ alterã in æquitate,alterã in utilitate ponit. Arist.lib.5.Ethic.cap.7.ab hac ipsa æquitate,uel utilitate distinctionẽ suã nõ desumit, sed naturale ius appellat, quod uim ubiq;obtinet eãdẽ, sicut ignis & hìc & apud Persas pariter urit. Legitimũ uerò esse definit, quod anteaq̃ legibus statuerẽt,nihil referebat, itáne, uel secus sese haberet. Ac primo aspectu forsan quispiã iudicabit neq; etiã
23 Aristotelem ipsum sibi satis cõstare; nam lib.1.Rhet.ad Theod. cap.13.nõ eãdẽ quæ proximè allata est, retinet diuisionẽ, sed aliã planè diuersam tradit.Legẽ.n.siue ius in ꝓpriũ & cõe diuidit;cui diuisioni ea planè respõdet quã tradit Caius ĩ l.oẽs populi.ff.de iust.&
24 iur. Cicero quoq; lib.2.de Inuẽtione,ne cũ aliis cõuenirẽt,suæ diuisioni ius cõsuetudinis inseruit:Statuit.n.ius esse triplex,naturale unũ,alterũ cõsuetudinis,tertiũ legitimũ,atque hæc tria iura explicat in hũc modũ. Natura(inquit) ius est qđ nõ opinio genuit,sed " quadã ĩnata uis inseruit:Cõsuetudine ius est,qđ aut leuiter à natura tractũ aluit,& maius "

« fecit uſus, ut religionē, aut quod in morē uetuſtas uulgi approbatione perduxit: Lege
« ius eſt, quod in eo ſcripto quod populo expoſitū eſt, ut obſeruet, continet. In tanta huius rei perplexitate, ac ſententiarum uarietate illud quoq; accedit, quod noſtri interpretes, non tàm in eo elaborarunt, ut has tàm uarias diuiſiones explicarent, atque in unam conſonantiam redigerent, quàm id ſtuduerunt, ut noui aliquid pro ſe quiſque in hac iuris diuiſione ex ſuo capite excogitatum afferret. Fuerunt enim qui non modò feris, & beluis, ſed & plantis, atque arboribus ius tribuerent: Sicq; Vlpiani, & Iuſt. diuiſioni aliud caput adijcerent, ut Voconius in ſua 1. declarat. Fue- 25
runt prætereà qui ius & gentium, & naturale ſimul complexi, illud triplex eſſe affirmarent, ut Stephanus Forcatulus Dialogo trigeſimoſeptimo, quo loci ait, aliud ius nobis commune eſſe cum Dijs, aliud cum brutis, aliud denique neque cum Dijs, neque cum brutis, ſed cum cæteris tantùm hominibus. Cum Dijs, ut fidem ſeruare, benefa- 26
cientibus benefacere, & id genus alia; cum brutis ut maris, & fœminæ coninnctionem, liberorumq; procreationem & educationem; cum hominibus ipſis, ut bella, manumiſſiones, ſeruitutes, & alia quæ numerantur in l. ex hoc iure. ff de iuſt. & iur. & in c. ius gentium. 1. diſtinct. Zazius in l. ex hoc iure. ff. de iuſt. & iur. in ea ſententia eſt, ut non modò unum ius gentium ab altero diſtinguendum non ſit, ſed neque etiam ius naturale, quod eſt commune omnibus animantibus diſiungi debeat à iure gentium, quod hominibus conſtat peculiare eſſe. Ac fatetur quidem quatuor il li qualitates ineſſe, ex quibus uaria nomina ſortiatur: uerùm tamen illas arbitratur, 27
non eſſe impedimento, quo minùs unicum ius ſit, cum non ex qualibet accidentali, imò neque ex materiali differentia iuris diuiſiones ſint ſumendæ, ut aduertit diuus Thomas in ſecunda ſecundæ quæſt. 95. art. 4. Prima iuris qualitas eſt ſecundum Zazium, quando inſtinctus naturæ ſolus operatur; unde inducitur ius naturale, quod omnibus etiam brutis animantibus commune eſt. Secunda eſt qualitas, quòd naturæ inſtinctus ratione temperatus, ac moderatus ſit, qualis in ſolis hominibus eſſe cernitur. Tertia eſt cum in hominum mentibus abſque ulla ratiocinatione ius perficitur ex ijs ſolis principiis, quorum intelligentias mentibus noſtris natura inſeruit. Poſtrema eſt qualitas cum ratiocinatione opus eſt in iis decernendis, quæ hominum prauitati mederi poſſint, cuiuſmodi ſunt bella, captiuitates, ſeruitutes, & alia quæ communi omnium gentium conſenſu recepta ſunt. At conſiderandum eſt neminem futurum, qui has qualitates, & hos quaſi gradus in iure naturali diſtingui poſſe inficietur, uerùm quod hæ qualitates potius ſint, quàm ipſius iuris ſubſtantiam attingant, certè ex iis quæ tradit Zaſius non rectè demonſtratur. Aliam denique iuris diuiſionem à 28
ſuperioribus diuerſam affert Robertus Maranta in tract. de ord. iudic. in 3. parte principali nu. 2. cum plurimis ſequent. In qua non tantum ius gentium, ſed etiam ius naturale in primæuum, & ſecundarium diſtribuit, ac ſecus aliquantò quàm alii faciant hæc ſingula capita declarat; Et hęc quo ad quintam dubitationē. His porrò dubitationibus omnibus, quas in hac materia hucuſque excitauimus, alia inſuper accedit difficultas, quam ſilentio minimè duximus prętereundam: Ea uerò eſt, quòd Iuſt. præterquàm quod non uidetur ius rectè diuiſiſſe, in hac quoque diuiſione uidetur ius ipſum non rectè accepiſſe: Nam dum iuriſgentium exempla tradit, connu- 29
merat bella, captiuitates, ſeruitutes, contractus. §. ius autem. inſt. de iure nat. gent. & ciui. Quod idem facit Gratianus in c. ius gentium. 1. diſtinct. At ſi intelligimus bella,

la, captiuitates, contractusq; esse ius, nemini poterit hoc non absurdum uideri: Siquidem hæc omnia facti esse, nemo est qui non concedat, idq; de contractibus vulgò probant ex l. consilio.§.ult.ff. de curato. furio. Et quanquàm uerè illa lex non modò hoc non probet, sed nec etiam quicquàm ad hanc rem pertineat, tamen usq; adeò perspicuum est contractus, item & bella, & captiuitates esse facti, ut de hoc minimè ambigendum sit. Si verò intelliginius voluisse Iustinianum, & Gratianum in locis proximè adductis ius nobis illud indicare, quod ad bella captiuitates, & contractus pertinet, itemq; ad alia quæ iurisgentium sunt, non rectè hoc modo Iust. defendi poterit, qui dicit gentes sibi iura quædam constituisse. Nam quæ prædictis in rebus obseruanda sunt, ea non ab hominibus cõstituta, sed à naturali ratione potius inducta fuerunt, & ab ijs præceptis, quæ ab ipsa ratione nobis suggeruntur. Id quod exemplis aliquot propositis
39 perspicuè cognoscemus. In contractibus quicquid iuris inest, totum illud fermè positum est in eo, vt fidem datam seruemus. Atque id certè non aliunde, quàm à naturali ratione proficiscitur; quamuis enim hoc præceptum homines ad contractus applicuerint, nullatenus tamē hæc applicatio ius dici potest. Fit uerò illa in hunc modum: fides data seruanda est, at in contractu data est fides, illa ergo seruanda est. In hac argumentatione, pręcipiendi & disponendi vis tota, ex qua ius inducitur, maiori inest propositioni, quæ fidem datam seruari iubet, & quæ à sola naturali ratione nobis suggeritur; quod uerò in contractu fides ipsa præstita sit, quæ erat minor propositio huius syllogismi, est hoc quidem hominum inuentum, attamen ius non est, sed nudum factum. De bellis idem dicendum uidetur, in quibus quicquid iuris inest, totum illud naturali rationi uidetur tribuendum, qua nobis permittitur, vt uim vi repellere possimus. Quod uerò homines hoc naturæ principium ad bella applicuerint, certè nudum ea in re factum præstiterunt. Ac de reliquis idem etiam affirmari potest, quæ omnia persequi sigillatim non est necessarium. Quod si ius gentium hoc modo acciperetur, Gratianus pariter errasset in c. ius naturale, in primis uerbis iuncto c. ius gentium, dum putat hominum constitutione iura induci nonnulla ab ijs diuersa, quæ solo naturæ instinctu nostris quasi mentibus inscribuntur. Aduersatur etiam hoc obiectum ijs, quæ docuit Diuus Thomas in 1. 2. quæst. 95. art. 4. vbi emptiones, venditiones, locationes, conductiones, societates ius gentium appellat, atq; a naturali iure disiungit. Nec secus nostri interpretes eosdem ipsos cõtractus, tum & bella, atq; captiuitates ad ius gentium secūdarium referunt, & iuri primario prima & indemonstrabilia rationis principia tribuūt vt fidem seruare, & id genus alia. Quapropter non immeritò quispiam ea qua diximus
31 ratione hac de re dubitabit. Neque enim eodem modo & hæc, & illa ius ipsum spectant. Nam hæc præcepta rationis ius constituunt, ac uerè ius ipsa sunt, quod de bellis captiuitatibus, cōmertijs, & contractibus affirmari non potest. Siquidem illa ius non sunt, sed sunt facta, & operationes, quæ iure regūtur, & in quibus ipsius iuris munus expletur. Refertur enim ius uel ad personas, uel ad res, uel ad operationes: quæ tamen operationes cùm facti prædicamento subijciantur, iuris appellatione minimè continentur. Verùm quoniam existimare non debemus Iurisconsultos, aliosq; tàm multos grauissimos autores, tàm inconsideratè loquutos esse, aliquantò accuratius explicandum nobis est, quo pacto hæc omnia accipienda sint, & qua ratione tùm aliorum autorum, quos supra adduximus, tùm iurisconsultorū præsertim sentētiæ defendi possint.

ARGVM.

VT facilior ad ueritatem aditus pateſiat, nonnulla quaſi præludij in morem explicanda atq; illa duo in primis. Primùm an eodem modo ius accipiatur in hac diuiſione, quo ſuperiùs dictum eſt illud accipi debere. Præterea, ad ius perficiendum, quid nam ſola per ſe natura præſtiterit.

1 Ius nõ alio modo hìc accipi debet, quàm pro eo quod ex regulis, & præceptis conſtat.
2 Regulæ quæ; factorum præſumptionem, aut cognitionem reſpiciunt, quãuis ad iuris artem pertineant, tamẽ ius ipſum non conſtituunt.
3 Cuiuſmodi illæ ſint.
4 Quales ſint regulæ, quę ius perficiunt.
5 Quomodò ad tria illa præcepta, quæ ſola Vlp. nobis proponit, alię multæ iuris regulæ redigantur.
6 Pleniſſimè natura nobis omnia ſuggeſſit, quæ ad uitam iuſtè, & honeſtè degendam pertinent.
7 Bipartita eorum ratio, quę à natura nobis ſuggeruntur.
8 Ad ſex tantum poſſunt redigi ea omnia, quæ nobis à natura imperantur.
9 Ius quo nobis aliquid præcipitur, ſemper ui ſua obligati onem aliquam inducit.
10 Quo ex fonte religio oriatur.
11 Vis religionis quantoperè omnibus hominibus ſit innata.
12 Pietas quomodo definiatur, ac quàm arctum eius uinculum ſit.
13 Gratia quid ſit, & quomodo à noſtris iuriſconſultis appelletur.
14 Obſeruantia naturæ præceptum eſt.
15 Veritas, & fides non niſi reclamante natura lædi poteſt.
16 Communis omnium hominum quaſi cognatio eſt.
17 Prudens Socratis reſponſum.
18 Nunquid alieno delicto occurrere teneamur.
19 Duo iniuſtitiæ genera.
20 Vim ui repellere, ſit ne tantũ natura permiſſum, an uerò etiam quandoque imperatum.
21 Vltio ſi minus natura, at ſaltẽ diuini, atq; humanis pariter legibus interdicta.
22 Vindicandi inſtinctus, cùm omnibus planè animantibus ineſt, tùm præcipuum quendam in modum ipſis hominibus.
23 Vim, atque iniuriam inferre naturali lege prohibitum eſt.
23 Verbum inſidiari ad omnia iniuriarum genera refertur.
25 Decalogi præcepta iuris naturalis ſunt.

CAP. XVIII.

VT igitur in tanta cùm ſententiarum uarietate, túm & rei ipſius difficultate, certi aliquid affirmare poſſimus, tria nobis ante omnia explicanda ſunt, ex quibus mox ad reliqua, quæ hac in re ſcitu neceſſaria ſunt, facilior aditus patefiet. Primò declarandum eſt, quomodò ius in hac diuiſione accipiatur, tùm à Iuſtiniano, tum ab alijs; quod ut in primis neceſſarium ſit, facit difficultas ſupra proximè excitata. Nimirum quòd ſecus hìc uideantur legum autores iuris uocabulum accepiſſe, atque à nobis ſupra demonſtratum fuit illud frequentius accipi ſolere. Præterea uidendum eſt, quas in iure cõſtituendo natura ſibi partes uẽdicet. Tertiò & ult. quid cõtra hac in re homines præſtiterint. Sic enim quoties nobis ius aliquod proponetur, facilius cognoſcemus, quid in eo naturale ſit, quid ue hominibus potius tribui oporteat. Sicque etiam optimè intelligemus, quomodò ipſum ius diuidi debeat, & an iuriſconſultorũ, aliorumque diuiſiones aliquo pacto & conciliari ſimul, & defendi poſſint. Quod attinet ad primum, licèt varijs loquendi modis legum autores utantur, ſi tamen eorum uerba attentius perpendamus, reperiemus eos in hac diuiſione non alia ſignificatione

ius

1 ius ipſum accipere, quàm ea, quàm ſupra diximus maximè veram, & propriam eſſe. Diximus ius ſignificare legis præceptum, quatenus præceptū pro quacunq; diſpoſitione ſumitur. Ita ergo uidebimus accipi ius etiam in hac diuiſione, nam cùm dicit Iuſtin. poſt Vlpianum, priuatum ius tripartitum eſſe, collectumq; ex præceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus, certè in hoc præcepta ipſa ius appellat, & præceptorū appellatione quaſcū-que diſpoſitiones complectitur. Quare omnes regulæ, ſiue ſola natura traditæ, ſiue legibus inſtitutæ ſint, uerè ius dici poterunt, nec ſanè credendum eſt a ſeipſo diſſentire Iuſtin. dum in §. ius autem gentium: inter exempla iuriſgentium, bella captiuitates, & contractus receſet, quia non intellexit hæc eſſe iura (uerè. n. facta ſunt, quemadmodum diximus) ſed regulas potius illas reſpexit, quæ his in rebus obſeruantur. Et quamuis uideatur hîc plurimùm obſtare, quod dicebatur, has regulas non ab hominibus conſtitutas, ſed à ſola ratione profectas eſſe, & propterea non quadrare quod dicit ibi Iuſtin. gentes ſibi ea iura conſtituiſſe, tamen uerè hoc nihil obſtat. Siquidem nos infra oſtendemus, quomodò homines ijſdem his in rebus regulas ſibi quaſdam conſtituerint, quæ propterea ipſis gentibus potius, quàm naturæ aſſignari debeant. Vnum tamen cauere hîc oportet, antequam ad reliqua duo huius diſputationis noſtræ capita deueniamus: nam quod diximus regulas tùm naturales, tùm quæ legibus comprehenduntur, ius conſtituere, nō de omnibus paſſim regulis affirmari poteſt, ſed de ijs tantùm, quibus aliquid decernitur

2 atque ſtatuitur. Siquidem multæ ſunt, quæ ad factorum præſumptionem, cognitionemue tantùm pertinent, quibus iuris nomen minimè conuenit. Sicut enim facta ius non ſunt, ita eiuſmodi regulis facta ipſa reſpicientibus haudquaquàm ius cōſtituitur. Quāq; negandum non eſt, quin ad iuris artem maximè pertineant, & in legum interpretatione

3 ſæpiſſimè uſurpentur. Cuiuſmodi illæ ſunt. Incorporalium rerum nullam poſſeſſionem eſſe l. 3. in princ. ff. de acq. poſſ. Naturam non pati vt tu uidearis ſtare in eodem loco in quo ego ſto l. 3. §. ex contrario. ff. de acquir. poſſeſſ. Earum rerum quæ uſu conſumuntur, vſumfructum eſſe non poſſe. l. 2. ff. de uſufructu ear. rer. quæ uſu conſum. Naturam non pati, ut filius ætate patrem antecedat. §. minorum inſt. de adopt. Errantes conſentire non uideri. l. nihil cōſenſui. ff. de reg. iuris. Sicut & aliæ permultæ, quas omnes recenſere lōgum magis eſſet, quàm neceſſarium. Conſtanter ergo hoc retinendum eſt, nō ſecus accipi ius in hac diuiſione, ac uera, & propria huius uocabuli ſignificatio exigat. Vnde dicimus omnibus ijs regulis ius cōſtitui, quæ aliquid ſtatuūt, atque decernūt,

4 quæque iuſti, atque iniuſti normam nobis præſcribunt. Quales ſunt, non modò illæ tres primæ, omniumque maximè generales, quas Vlp. & Iuſtin. nobis proponunt, honeſtè viuere, neminē lædere, ius ſuum cuiq; tribuere. l. iuſtitia. ff. de iuſt. & iure. §. iuris præcepta inſt. eo. Sed & aliȩ omnes quæ ab his deriuantur. Profluunt. n. ab his quaſi fontibus, aliæ permultæ regulȩ, quas quotidie præ manibus habemus, non ſecus atque à primis mathe

5 maticorum principijs, aliæ multæ propoſitiones deduci ſolent. Poſſumus exempli gratia, ab illa regula, qua iubemur, ius ſuum cuique tribuere, pronunciatum illud deriuare. Id quod omnes tangit, ab omnibus comprobari debere. l. 1. in fine. C. de aut. prȩſtanda, atque alia id genus quamplurima. Ab illa quoque regula qua prohibemur quemq; lædere, profluunt aliæ multæ. Non debere aliquem alterius odio grauari. Non debere alterius factum alteri obeſſe. Non debere inter alios actum, nocere alteri. l. ſi quis in ſuo §. legis. C. de inoff. teſta. l. de pupillo. §. ſi plurium. ff. de noui. op. nunc. l. quia non debet. ff. iureiurando. Penes eum qui fidem feſellit, nihil ex ea re reſidere oportere. l. fundo. ff. de

lege

lege comiss. Ab illo denique præcepto, ut honestè uiuamus sumuntur alia complura, veluti conuentiones hominum contra bonos mores non ualere. l. pacta quę contra. C. de pact. Contrà factum proprium neminem honeste uenire posse. l. post mortem. ff. de adopt. Rei illicitæ nullam societatem rectè coiri. l. si quis à reo. §. illud quod uulgo. ff. de fideiuss. Hæ sunt regulæ, atque aliæ eiusdem generis, quibus diximus iuris nomen uerè, ac proprie conuenire. Sic iam primum explicuimus ex ijs tribus, quæ nobis proposita fuerunt, nimirum quo pacto in hac diuisione iuris hæc ipsa uox sit accipienda. Nunc pergamus ad secundum, & uideamus, quantum ad ius ipsum perficiendum, quid sola præstiterit per se natura absque ulla hominum constitutione. Qua in 6
re generatim concludimus, naturam, vt alijs omnibus semper in rebus, ita in hoc maximè prouidam plenissimè illa omnia nobis suggessisse quibus ad uitam, iustè, piè, & honestè degendam optimè instrui possimus. Quæ ut perfectè, ac distinctè à nobis cognoscantur, sciendum, est, bipartitam eorum rationem esse. Quædam enim sunt, quę na 7
tura neque prohibentur, neque imperantur, sed libero ipsorum hominum arbitrio permittuntur, ita ut possint homines liberè decernere, quæ pro locis, & temporibus sibi magis expedire iudicauerint: Quædam uerò sunt, quæ determinatè (vt ita dicam) natura imperantur, uel prohibentur, ita vt eius imperij, uel prohibitionis mutandæ nulla hominibus facultas concessa sit. In illis quidem primis maximè inspicitur utilitas, in his uerò honestas, ac iustitia sola attenditur; solaque hæc postrema sunt, quæ ipsi naturæ præcipuo quodam iure tribui possint. Primi capitis exempla hæc sunt. Permisit natura res communes haberi, sed quia permisit, ac non præcepit, ideò nec rerum dominia distingui uetuit, quemadmodum postea distincta sunt; quòd certè reclamante natura nullo modo fieri potuisset. Permisit promiscuos marium, fœminarumque esse concubitus, quatenus saltem pietatis, & consanguinitatis pudor id pateretur. At non idcirco prohibuit, quominus qui promiscui concubitus antea fuerant, certis connubiorum legibus, ac regulis distinguerentur. Permisit acquisitionem eorum, quæ cælo, terra marique continentur, quamuis postea earum rerum acquirendarum facultas uel si nō prorsus sublata, tamen certis regulis atque modis. natura eadem permittente fuerit coarctata. l. ult. ff. de usucap. no. in §. flumina. inst. de rerum diuis. Secundi capitis exempla apud nostros iurisconsultos uariè dispersa reperiuntur: Verùm ea rectissimè colligit in vnum Cicero lib. 2. de inuent. Vbi de primis nullam fecit mentionem, atque his ipsis tantùm, quæ nos secundo capiti tribuimus, ius naturæ contineri statuit. Natu- 8
„ ræ (inquit) ius est, quod non opinio genuit, sed quædam innata uis inseruit, ut religio
„ nem, pietatem, gratiam, uendicationem, obseruantiam, ueritatem. Sex proponit exempla, quæ nos aliquantò apertius duximus explicanda, & iurisconsultorum autoritatibus confirmāda, ut planius hoc ipsum domōstraretur, quod secūdo loco posuimus, nempe quo pacto ipsa per se natura ad ius, atque iustitiam mētes probè nostras instruxerit. Considerandum est, ius, & iustum (ut recte philosophi declarant) ui sua semper obligationem quandam continere, cuius ratione semper ad alterum refertur. Refertur autem uel ad Deum, uel ad homines etiam ipsos. Ad Deum cur referatur, ac qua ipsi ratione obstricti sumus, nemo, non stultissimus, aut maximè impius dubitare potest, cum nihil planè in nobis sit, quod non immensæ ipsius benignitati & clementiæ acceptum referri debeat, cuius solius munus est, quòd uiuimus, nutrimur, mouemur, & sumus. Ex hoc primo naturæ debito, quo ipsi Deo summo, & opti. obstringimur, oritur ius re- 9
ligionis,

ligionis, de quo Pomponius in l. ueluti. ff. de iust. & iur. Propterea ergo reli-
gio iuris naturalis est, & religionem Cicero eam esse definit, quæ superioris cu-
iusdam naturæ (quam diuinam uocant) curam, cæremoniamque affert. Vsque-
adeò uerò ipsius naturæ ui omnibus hominibus religio innata est, ut nulla gens sit
11 tàm fera, tamque immansueta, aut tàm ab omni uitæ cultu aliena, quæ si uel
ignoret qualem Deum haberi deceat (id quod optimè nos pręcipuo quodam di-
uinæ clemęntiæ munere & scimus,& cognoscimus) tamen non & habendum om-
ninò, & colendum intelligat. Neque enim fieri potest, ut qui Lunæ, Solis, alio-
rumque siderum conuersiones intueatur, ac cæterarum insuper rerum tùm su-
periorum, tùm inferiorum, uim, ordinem atque æqualitatem consideret, non his
quasi uestigijs ad summi illius, prępotentisque Dei contemplationem ducatur, à
quo sicuti primam duximus originem, ita & ad eum, tanquàm ad primum, &
supremum finem pręstantissimæ naturæ nostræ instinctu semper contendimus: un-
de uerè ac diuinitus ille: Creasti (inquit) nos ad te, & cor nostrum inquietum
est, donec requiescat in te. Huic proximum est ius quod ipsis quoque homini-
bus nos alligat, sed ut uarij inter se homines sunt, ita ob uarias res sibi ipsis de-
uincti esse possunt. Itaque fit ut cùm magis interdum, interdum minùs hoc uin-
culum astringatur, ita plures illius obligationis qua homines inter se deuincti sunt,
12 quasi gradus constituantur. Etenim primùm ijs tenemur, qui ex eadem patria or-
ti sunt, ac multò etiam magis, si ex eadem sunt agnatione, ita ut præter patriæ
communionem, sanguinis quoque uinculum accedat. Atque hinc oritur pietas
de qua mentio est apud Pomponium in d. l. ueluti. ff. de iust. & iur. Est autem
pietas (ut Tullius definit) per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis of-
ficium, ac diligens cultus tribuitur. Alterum prætereà naturæ debitum est, ut ijs
teneamur, quibus nos absque ullo patriæ, uel cognationis uinculo sola amicitia
coniugauit, uel quòd mutua cum ijs familiaritas nobis intercesserit, uel quòd ab
13 ijs fuerimus aliquo beneficio ornati; atque hoc naturæ debitum Cicero gratiam
appellat, eamque esse definit, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memo-
ria, & alterius remunerandi uoluntas continetur, De qua etiam loquutus est Vlp.
in l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petit. hæredit. cùm dixit eos qui beneficium
in aliquem contulerunt, eum sibi ad remunerandum obligare, & hanc obligatio-
nem nostri interpretes gręcam uocem imitati, uulgò antidoralem appellant. Ter-
tia causa est, quæ nos hominibus obstringit, nimirum, cùm eos ut maiores no-
14 stros agnoscimus. Et hæc dicitur obseruantia, per quam homines aliqua di-
gnitate præcedentes, cultu quodam, & honore dignantur, ut eodem in loco
Cicero definit. Hac de causa concludit Bart. in l. Iulianus uerum debito-
rem in 8. col. ff. de condict. indeb. ex præcepto legis ciuilis oriri natura-
lem obligationem, propterea quod ciuiles leges à maioribus nostris consti-
tuuntur, quibus obtemperare natura obligamur. Verùm quo pacto hoc acci-
piendum sit, nos alibi explicuimus. Iuri naturali respondet in hoc ius diui-
num, ut & alijs multis in rebus. Legimus enim maiorum autoritatem, & po-
testatem Dei summi, & optimi ordinationem esse, ac proinde qui resistit hu-
manæ potestati, diuino pariter decreto aduersari, ut ex August. tradit Gra-

tianus in cap. qui resistit. 11. quæst. 3. Hinc etiam illud: Qui Principi non pa-
ruerit, morte moriatur, vt legitur lib. Reg. & refert Roman. Pontifex in cap.
2. de maior. & obedient. His tribus accedit alia causa, qua non tantùm maio-
ribus, ijsve, qui aliquo uel patriæ, uel consanguinitatis, uel amicitiæ uinculo
nobis coniuncti sunt, sed omnibus passim hominibus obligamur; oritur enim
aliud debitum ex eo, quod cuipiam aliquid promiserimus. Siquidem nihil est tàm con 15
sentaneum naturali æquitati, quàm fidem seruare, & id quod promisimus, ueritatis
effectu comprobare. l. 1. ff. de pactis. l. 1. ff. de const. pecun. l. si quod dominus. ff. de con
dict. indeb. l. cùm amplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. Atqui certè non tantùm in
rerum promissarum fide, sed & ubique semper rebus in omnibus ueritati astricti su
mus, quam Cicero sic definit, ut ueritas sit per quam immutata ea quæ sunt, aut
anteà fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Postremò uel si maximè cessent causæ aliæ
omnes, desintq; alia omnia uincula, tamen ea sola ratione cæteris hominibus tene-
mur, quia homines sunt, nam cum eadem omnes lege, ac conditione fuerimus pro-
creati, propterea omnium hominum quandam quasi societatem, & cognationem 16
esse necesse est, ut disertè tradit Florentinus in l. ut uim in 2. responso. ff. de iust. &
iur. Nec secus atque æquor piscibus, omnibus hominibus terra communis patria est.
Quare prudentissimè Socrates interrogatus cuias esset, mondanum se esse respondit. 17
Rectè etiam Africanus in somno Scipionis, uniuersam terram sedem, & domum ho-
minum appellat. Eamobrem ergo sicut inter cognatos, atque adeò etiam inter
omnes eiusdem patriæ ciues naturalis obligationis uinculum extat, quo mutua si-
bi officia præstare tenentur, ita omnes planè homines sibi inuicem, si non tanto, at ali-
quo certè naturæ debito obstricti sunt. Vnde Chremetis illius Terentiani sapientissima
responsio meritò commendatur, cui cum fuisset à Menedemo obiectum, quod alie-
na curaret, & ea quæ ad se nihil attinerent, respondens ille. Homo (inquit) sum,
nihil humani à me alienum puto. Atque hoc ipsum uarijs in locis nostræ leges spe-
ctarunt, cum nos certis in rebus, etiam quæ nullatenus ad nos pertineant, uolue-
runt tamen alieno occurrere delicto, atque hoc quasi obsequium in commune præ 18
stare l. lege Cornelia. ff. ad legem Cornel. de fals. l. utrùm, & l. si sciente credito-
re. ff. ad legem Pompei. de parric. §. alia. inst. de pub. iudicijs c. quantæ. extra de sen-
tent. excõmun. Quam materiam latè tractant Baldus, Siculus, Decius, & alij in c. 1.
extra de offic. deleg. Item Decius in l. culpa caret. ff. de reg. iur. Et quamuis fre-
quentius concludant tàm iure pontif. quàm iure ciuili, non passim in quocun-
que delictorum genere puniri eum debere, qui, cum posset, delicto obuiam non
ierit, sed in quibusdam delictis tantùm, quibus speciatim id lege cautum sit, fa-
teantur tamen semper unumquemque ad id natura obligari, quoties uidet se com-
modè delictum impedire posse, ac nisi id faciat, in foro conscientiæ teneri, ut do-
cet Accur. in d. l. culpa caret, Siculus, & alij in d. c. 1. extra de offic. delega. ubi
sic intelligunt c. quantæ. de sentent. excommun. Hinc etiam Cicero lib. 1. offic.
duo statuit iniustitiæ genera: Vnum eorum qui inferunt, alterum eorum, qui ab 19
ijs, quibus infertur, si possint, non propulsant iniuriam. Quemadmodum er-
go natura nobis præcipit, ut cùm ab alijs, tùm multò magis à nobis ipsis
iniuriam propulsemus, ita necessariò illud concedit, ut uim ui repellamus,
prout

20 prout Florentinus inquit in l. ut uim. ff. de iust. & iur. Quod si nobis in-
terdictum esset, eueniret sæpenumero, ut neque alios, neque nosmetipsos ab in-
iuria defendere possemus: Qua de causa hanc non simplicem permissionem esse
existimare debemus. Est enim interdum cum obligatione coniuncta, ut ex ijs quæ
diximus intelligi facilè potest. Huc ergo respexit Cicero cum legi naturæ inter cæ-
tera uindicationem quoque assignauit. Est autem uindicatio (ut ipse definit) per
quam ius, aut iniuria, aut omninò omne quod obfuturum est, defendendo, aut ulci-
scendo propulsatur. Quibus uerbis ostendit non defensionem modò, sed & ultio-
nem naturæ lege permissam esse. Differunt enim hæc duo inter se, cum defensio tueatur
nos à futura, & imminenti iniuria, ultio uerò iam factam, & acceptam ulciscatur. Ve-
21 rùm ultio posteà non tantum diuinis, sed & ciuilibus legibus fuit interdicta, ut l.j. C.
unde ui. Vbi cùm Diocletianus inculpatæ tutelæ moderationem exegit, nihil aliud sibi
uoluit, quàm ut solam defendendi potestatem daret, ulciscendi denegaret, ac propte-
reà non dubito, quin decipiantur nostri interpretes, qui ex illa Diocletiani constitutio-
ne exceptionem afferunt ad defensionis regulam, quam in l. ut uim Florentinus tradi-
22 dit. Tametsi uerò in omni natura iste ipse uindicãdi instinctus perspicitur, cũ uideamus
non modò brutas animantes cornibus, uel dentibus, uel aculeis, alijsve eiusmodi natu
ræ adiumentis, ab offensionibus, & iniurijs se uindicare, sed etiam arbores ipsas si in-
curuentur, in contrarium niti, palmamq; onus etiam impositum repellere: tamen ho-
mo hac in re præcipuum quiddam habet, quod rationi meritò tribuatur. Neq; enim
alia naturæ uis, quàm naturalis ratio facit, ut non tantùm à nobis ipsis, sed ab alijs
quantumuis extraneis hominibus iniuriam propulsare debeamus. Quinetiam cùm
ad nosmetipsos hoc referimus, apertè tamen naturalis rationis munus in eo perspici-
mus, quia quantò quisque mente, & ratione magis ualet, tantò ægrius sibi iniuriam
fieri patitur. Itaque Tullius non immeritò inter ea quæ nobis à naturali ratione sugge-
runtur, uindicationem quoq; connumerat. Nec porrò dubitandum est, quin eadem
naturalis ratio, cùm hæc omnia seruari præcipit, eo ipso & contraria interdicat. Qua-
propter sicuti ad uim, & iniuriam propulsandam natura nos inuitat, ita multò magis
23 prohibet, ne uim, aut iniuriam inferamus, aut quacunque ratione alterum lædamus.
Nam si uel omnia alia uincula deessent, reclamaret tamen illa, de qua supra diximus,
omnium hominum inter se cognatio; unde Florentinus in d.l. ut uim in 2. responso.
Et cum inter nos (inquit) cognationem quandam natura cõstituit, consequens est «
hominem homini insidiari nefas esse. Verbum insidiari latè accipit, eoq; omnia iniu- «
24 riarum genera complecti uoluit, siue (gratia exempli) alterius uxore uiolanda, siue
bonis subtrahendis, siue alia quacunque ratione inferantur. Atque hæc quæ hactenus
recensuimus, eadem fermè sunt, quæ etiam in Decalogo continentur. Cuius tria prima
25 præcepta pertinent ad religionem, quartum ad pietatem, ac porrò ex reliquis nullum
est, quod non ad ea ipsa referri possit, quæ hactenus recensuimus. Quocircà Deca-
logi præcepta iuris naturalis esse, ac propterea dispensationem non admittere meritò
concluditur. Alia præterea sunt, quæ ita in nobis se habent, ut præceptorum quo-
dammodò instar obtineant: nempè maris, & fœminæ coniunctio, & liberorum edu-
catio, quę nos tamen inter alia non recensuimus, quia à naturæ sensitiuæ potius in-
stinctu, quàm à naturali ratione proficiscuntur.

P 2 Ex

ARGVM.

EX ijs quæ ad plenam huius materiæ explicationem præmunienda erant, postremum illud erat, quod hîc explicatur: An homines pręter ea quibus sola natura instructi erant, proprium ipsi aliquid ad ius perficiendum attulerint.

1 Quibus de causis sublata communione, rerum dominia fuerint distincta.
2 Nihil utilitatis causa ab hominibus est receptum, quin idem sit honestati consentaneum.
3 An dum homines ea inuenerunt, quę facti sunt, in eo dici possint iura sibi aliqua constituisse.
4 Multa prohibuerunt homines, quę iure naturali permissa erant.
5 Nonnulla fortè potuissent uideri prohibita natura, quę ab hominibus permissa fuerunt.
6 Quid præstiterint homines quantum ad ea quæ natura imperantur, uel prohibentur.
7 Quòd delicta uendicentur, naturę ius est. Quod hac uel illa pœna, ipsis hominibus est tribuendum.
8 Iure belli plectuntur etiã qui nihil deliquerunt.
9 Naturalium præceptorum applicandorum duplex ratio.
10 Quæ in naturæ præcepto, uel prohibitione iura posita sunt, non æquè homines possunt sua efficere, ut quæ ipsorum arbitrio posita sunt.
11 Facit sæpè necessitas, ut ea legibus decernantur, quæ primo aspectu quandam iniustitiæ speciem præ se ferant.

CAP. XIX.

EX ijs tribus, quæ supra proposuimus, duo iam explicata fuerunt, nimirum quomodo ius in hac diuisione sumatur, & quid nam ad ius ipsum perficiendum sola per se natura pręstiterit. Nunc restat tertium, & ultimum, ut uideamus, quid nam in ipso iure perficiendo ab hominibus profectum sit, siue ab omnibus simul gentibus, siue à singulis populis in singulis ciuitatibus constitutũ aliquid fuisse proponatur; Hanc enim differentiam ad id quod quærimus in præsentia considerare non est necesse. Hoc ipsum uerò inquiremus primò quantum ad ea quæ libero ipsorum hominum arbitrio natura permisit. Deinde considerabimus, an ad ea quoque quæ natura præcepit, uel prohibuit proprium aliquid homines attulerint. Quantum pertinet ad illa quæ diximus natura fuisse permissa, cum ea homines uiderent in utranque partem & iusta, & honesta esse posse, solamq; in ijs utilitatem spectari, in eam præcipuè curam, & cogitationem incubuerunt, ut in ijs singulis id potissimum decernerent, quod ad uitam iucundè, & commodè traducendam maximè profuturum iudicarent: unde quoniam experientia erant edocti, rerum communionem publicæ utilitati, ac tranquillitati ualdè incommodam esse, non tantùm ob dissidia, & contentiones, quæ ex ea utplurimum oriri solent, iuxta l. cum pater. §. dulcissimis. ff. de legat. 2. sed etiam ea ratione, quam inter alias assignat Arist. lib. 2. Polit. cap. 2. quod quæ communia sunt negligentius curari, atque asseruari solent; propterea communi omnium uoto ad hoc decursum est, ut rerum omnium possessiones, ac dominia distinguerentur. Post dominia distincta ea occasione multa ipsi homines inuenerunt, quę ad mutua commercia, & ad uarias uitæ opportunitates expedirent. Ita uerò utilitatis rationem habuerunt, ut honestati nulla ex parte aduersarentur. Imò id studiosè curarunt, ne earum rerum, quæ na-

tura

tura essent permissæ, fines honestatis excederent. Viderunt mortales distinctis iam dominijs, non posse sine contractibus ulla iniri commercia, ideòque uaria contractuum, conuentionumq; genera in mores & consuetudinem induxerunt. Quæ licet utilitatis gratia magis inuenta fuerint, iunctam tamen utilitati honestatem semper habent, cum datam in conueniendo fidem seruare honestissimum sit. Inuentis porrò contractibus, uiderunt ob controuersias, quæ quotidie super rebus contractis orirentur, non modò utile, sed & propemodum necessarium esse, superiores statui aliquos, qui has ipsas controuersias audirent, cauerentque ne à potentioribus humiles vim aliquam paterentur. Quare reges, & magistratus constituerunt, non modò non aduersante, sed maximè suffragante naturali ratione, quæ illud nobis præcipit inter alia, ut maioribus pareamus. Viderunt insuper in hominũ conuentibus uim non tantũ internã, sed etiã externã timeri posse. Quocirca bellorũ præsidiũ publico cõsensu receperunt. At illa certe nequaquàm probassent, nisi uidissent utilitati pariter respõdere iustitiam, & honestatem, quæ uim ui repellere permittit d. l. ut uim. ff. de iust. & iure. Quæ cum ita se habeant, uidendum modò est, an ex eo homines, quod communis utilitatis gratia hæc omnia excogitarint, rectè dicantur iura sibi aliqua constituisse. Primo certè aspectu mi
3 nime hoc concedendum uidetur. Quandoquidem contractus bella, aliaque eiusmodi, quæ utilitatis gratia ab hominibus inuenta fuere, non iuris, sed facti sunt. Illa uerò honestatis, ac iustitiæ fundamenta, quibus hæc inniti uoluerunt, vel si iura sint, non tamen ab hominibus constituta, sed à sola ratione desumpta fuerunt. Verumtamen crediderim ego rectè contrarium affirmari posse; nempe ex ijs, quæ homines siue ad propriam singularum ciuitatum, siue ad communem omnium utilitatem excogitarunt, iura quædam emanasse, quæ ipsis hominibus potius, quam naturæ assignari debeant. Id quod aperte uidetur mihi Iust. sentire in §. ius autem in inst. de iure nat. gent. & ciui: qui cum dixisset gentes sibi quædam iura constituisse, mox bellorum, captiuitatum & cõtractuum exemplis idipsum ostendit. Verè autem hoc ita esse, duplici ratione demon
4 strari potest. Primò quia post hæc hominum inuenta, multæ res quæ antea erant permissæ, prohibitæ esse cœperunt. Etenim si illud tantum ius respicias, quod natura dictauit, poteris certè quemcunque locum uacantem rectè ingredi, atque obtinere, nec poterit non iniustissimus haberi, qui te id facere prohibeat, nisi forte ipse quoque eiusdem loci usu indigeat. Si uerò dominiorum distinctionem spectes ab hominibus inductam, iam totam iustitiæ rationem conuersam, ac plane mutatam uidebis. Siquidem tu potius iniuste facies, si alterius possessionem quantumuis uacantem, ingrediaris; ut diserte traditur. l. ult. C. unde ui. Quod si dominus te ingredientem prohibeat, iustissimè prohibebit. §. feræ igitur inst. de rerum diuis. Cum ergo uideamus id quod antea erat permissum, post hominum constitutiones, prohibitum esse cæpisse, necesse est fateamur mutationem iuris hìc aliquam interuenisse, ac propterea uerum esse quod dicit Iust. in §. ius autem: gentes humanas iura quędam sibi constituisse. Alia insuper ratione idipsum affirmari potest; quia quemadmodum ea, quę fuerant antea naturali lege permissa,
5 ab hominibus posteà prohibita sunt, ita è conuerso nonnulla quæ naturali ratione inspecta potuissent prohibita uideri, ab hominibus postea fuere permissa. Nam seruum bello captum, mihique postea uenditum uinculis, uerberibus, atque omni supplicio excruciatum necare (id quod olim iure gentium permissum fuit. §. 1. inst. de ijs qui sunt sui uel alie. iur.) certè ante bella introducta; & contractus inuentos mihi haudquaquam

quam licuisset. At ijs inuẽtis,& receptis tum demum id licere cœpit. Cœpit enim ita fieri ut qui bello ius in eo seruo acquisierat,illud ipsum mihi permutationis, uel emptionis, aut alterius contractus titulo adiudicaret: Sed uidendum est, quo pacto in hoc iuris naturalis prohibitio tolli potuerit:quandoquidem de ijs, quæ naturali lege prohibẽtur, uel imperantur, seorsum dicere proposuimus. Vt ergo etiam quantùm ad hæc ipsa 6
quæ natura nobis præcepit,aut interdixit, distinctè tradamus quid nam ipsi homines pręstiterint; præstitisse illa tria mihi uidentur, quę superius etiam, licet ad aliud propositum, attigimus. Primò enim naturalibus ipsis præceptis robur,& firmitatem addiderunt,nam cùm impunè antea uiolari possent, id egerunt, ut etiam ab inuitis seruarentur. Qua de causa etiam magistratus, qui iustitiæ quasi uindices essent, publica autoritate decorarũt. Non idcircò tamen ijs,quæ natura dictabat,cum per se honestissima, & iustissima essent, maiorem honestatem,& iustitiam afferre potuerunt,nisi de ea iustitia loquamur,quam in legum obseruatione positam esse docet Arist.lib.5.Ethic.cap.1.Qua quidem inspecta nõ prorsus absurdè senserit, qui hæc ab hominibus quodammodo iustiora effecta esse affirmauerit. Siquidem hæc antea seruari debebant eam solam ob causam, quia honesta erant, nunc uerò seruari debent & quia honesta sunt,& quia maiorum institutis, ac legibus præcipiuntur, quibus nos naturæ eiusdem præcepto addicti sumus.Itaque non vno tantum,& simplici, quemadmodum anteà, sed duplici naturæ fundamento innituntur. Insuper etiam homines id præstiterunt,ut quæ naturalis ratio per se,atque in uniuersum recta esse commonstraret,ea ipsi pro locorum, & temporum uarietate uariè metirentur. Solet enim hęc uarietas iustitiæ rationem nonnunquam mutare, arg. l.ult. in fine supra 7
tit.proxi.& cap.non debet.extra. de consang. & affinit. Quare cum pietas, & naturalis ratio (ut & supra diximus) patrem obligaret,ut bona sua post mortem aliqua saltem ex parte filijs relinqueret; quę nam legitima bonorum portio hac in re habenda esset, homines ipsi singulis in ciuitatibus declararunt. Declararunt etiam certa pœnarum genera, quæ uarijs delictis conuenire iudicarunt. Vnde quod delicta uindicentur, naturæ pręceptum est l. ita uulneratus. ff. ad legem Aquil. Quod uerò hac potius, quam alia pœna uindicentur, hoc soli homines constituerunt. Ac ne frustra singula consectemur exempla, quæ hac in re possent afferri,generatim concludi potest, dispositiones omnes,quę iusti naturalis quasi mensuram continent, non naturæ, sed hominibus tribuendas esse. Tertiò illud quoque supra notauimus, quod cum pręcepta naturalia in eo quod humanis necessitatibus applicabantur, inter se quandoq; quodammodo dissidere,atq; honesti faciẽ obscuriorẽ reddere uiderentur,ea homines conciliarunt inter se, certaq; interpretatione illustrarunt; id quod demõstrauimus ex l. bona fides.ff.depositi. Nunc uerò aduertendum est, hoc nõ tantum ijs in rebus perspici,quę in singulis ciuitati 8
bus decernuntur, sed & in ijs,quæ communi omnium nationum exemplo recepta sunt, ut bellorum exemplum apertissimè demonstrat. Nam sola naturali ratione inspecta, potuisset quis nõ immeritò dubitare,an si alienus rex quispiam iniuriam nobis aliquam intulisset,licitum nobis esset,subditos illius omnes bello uexare, atque illorum etiam subditorum agros depopulari,qui iniusti Regis proposito reclamassent,uel saltem huic iniurię assensum nullatenus præbuissent. Tametsi enim natura uindicationem concedit,non tamen eos lædi permittit à quibus iniuria lacessiti non sumus, neque enim iustum id habẽdum est, quod est apud Horatium. Quicquid delirant reges plectuntur Achiui. Attamẽ exigere hoc uidetur publicę securitatis ratio, ciuiumque omnium quies, & salus quam

alio-

alioquin ab inimicorum impetu,atque iniurijs defendere non potuissemus.Præualuit er
go hæc postrema ratio, ac propterea homines hac ipsa ratione adducti, quin potius
hac necessitate coacti communi omniũ consensu bellorum usum recipiẽdum potius, q̃
respuendum censuerunt,ac uedicationem in eum quoq; modum quem supra diximus,
licere interpretati sunt,cum omnes eius ciuitatis ciues cui bellum infertur, vnum quasi
corpus sint,ac regi illi à quo iniuria profecta est,tanquam capiti se subiecerint,quæ inter
pretatio naturæ simplicitati erat incognita. Eamobrem ergo uindicatio quidem per
se ipsa iuris naturalis est,sed quæ in bellis attentatur uindicatio, pręcipua quędam habet,
quæ non tàm naturæ,quàm communi omnium nationum cõsensui,atque interpretatio-
ni tribuenda sunt. Itaque fit, ut quamuis alioquin homines, cum uarijs uitæ oportuni-
tatibus præcepta applicant naturalia, materiam tantum ipsis applicando præbeant, ta-
men in bellis,atque etiam in seruitutibus bellorũ occasione introductis non solam præ-
stent materiã,sed permittendo quod antea minus permissum uideri potuisset,propterea
iura quædam constituant, quæ tamen iura nequaquam aduersantur naturali rationi,
quæ publicæ securitatis præcipuam rationem haberi haud grauatim concedit.Atq; ut ni
hil prorsus prætermittatur quod ad hanc rem planius explicandum attinet, sciendum
9 est hanc,de qua proximè dicebamus,præceptorum naturalium applicationem, duobus
modis fieri posse. Primò enim fit ad ea,quorum status planè naturalis est,neque ab ulla
hominum conuentione, ulloue instituto pendet. Cuiusmodi illa sunt Deum colere pa
rentibus parere, uim ui repellere. Referuntur.n.hæc ad Deum, ad parentes, ad uiolen-
tiam,in quibus nihil est,quod hominum consensu,& approbatione sit cõstitutum. Atq;
hìc planè affirmari potest, nihil homines pręstitisse, ideoque nulla hìc hominum iura cõ
siderari posse. Potest secundo hæc applicatio ad ea fieri,quæ non merè naturalia sunt,sed
ab hominibus inuẽta,& excogitata fuere, ut sunt illa,contractus fidẽ seruare, quarũ rerũ
dominũ alterius sit,ab ijs rebus abstinere,bello se uẽdicare,patriæ & magistratibus parę
re, atq; alia id genus q̃plurima. Videmus enim in his exemplis naturalia inesse præcepta,
fidẽ seruare,neminẽ lædere,uim ui repellere,maioribus parere, q̃ potius naturæ sunt; eaq;
ab hominibus ad societates,ad bella,ad dominia, ad patriã,ad magistratus fuisse applica
ta,quæ omnia naturæ fuisse incognita,atque ab hominibus ipsis emanasse,perspectissimũ
est. Poteruntque etiam huc referri tutelę, usucapiones,stipulationes,& alia id genus,
quæ in singulis ciuitatibus inuenta sunt. Quoties uerò hoc secundo modo applicationẽ
consideràbis,in una,eademque specie habebis & quod naturæ, & quod hominibus quo
que ipsis rectè assignare possis. Etenim cum quis, gratia exempli, cuiuspiam rei domi-
nium in se transferre contrahendo promittit, idipsum quidem quod ipse fidem seruare
teneatur, solius naturæ est, at quòd in transferendo dominio seruare fidẽ oporteat, hoc
hominibus tribuẽdum est; dominia enim homines distinxerunt,quod nisi fecissent, neq;
proprium quicquam iste qui promisit habere posset, neque etiam posset id quod promi
sit tibi ut proprium adiudicare. Verumtamen aduertendum est,multò nobilius, & pręs-
stantius hìc esse,quod à natura,quàm quod ab hominibus proficiscitur. Nam cum ius
dici non possit, nisi pręcipiendi uim obtineat,sola hìc natura est,quæ præcepti formam
affert. Siquidem homines nihil afferunt,quod imperet,ac præcipiat, sed solam ipsi mate
riam naturæ pręcepto suggerunt. Præstant enim dominij autoritatem, quæ licet per se
ius alibi constituat,tamen in hoc materię tantum uice fungitur. Itaque generatim, atq;
uniuersè,ex prędictis omnibus concludendum est, non eodem modo posse hominibus
tribui

tribui iura, quæ in naturæ imperio, uel prohibitione consistunt, quemadmodum ea diximus esse ipsi tribuenda, quæ libero hominum arbitrio natura permisit, in quibus nihil aliud spectatur, quàm quid ab hominibus utilitatis gratia fuerit constitutũ. Quamuis enim ijs quoq; rebus quæ natura imperat, aut prohibet publicam autoritatem, ac quandam exequutionis necessitatem homines præstiterint: tamen ad ipsius præcepti, uel prohibitionis essentiam nihil afferũt unde hæc iura ex naturalibus humana effici potuerint. At quæ natura non prohibet, sed permittit, ea non in solius naturæ, sed in hominum etiam permissione posita sunt, qui liberam earum rerum mutandarum facultatem habent. Quam facultatem cum in illis iuribus non habeant, quæ à naturæ imperio, uel prohibitione pendent, ideo nullatenus sibi illa tribuere possunt, nisi quatenus in naturæ præceptis quasi metiendis, eo modo, quo supra diximus, regulas sibi nonnullas constituunt, quas sentit Aristo. ad hominum potius instituta, quàm ad naturale iustum referri oportere. Verùm quia mẽsuras ab ijs rebus differre necesse est, quibus mẽsuræ accommodantur, ideo prædictæ regulæ, atque mensuræ nihil pertinent ad id, quod proximè diximus, nec propterea ulla ex parte restringendum est id, quod conclusimus. Ab hac porrò coclusione quæ generatim alijs omnibus in rebus obtinet, sola excipimus iura, quæ ad bella, & seruitutes attinent. In ijs enim gentes uerè dici possunt ex naturali prohibitione nonnihil detraxisse, nimirum id permittendo, quod inspecta naturæ simplicitate prohibitum uideri potuisset. 10

11 Nec mirum id uideri debet: nam & exceptio Macedoniani, & exceptio biẽnij, & alia multa in iure ciuili ob similem necessitatem introducta fuere. Itaque ob hanc causam bellorum, & seruitutum iura fuisse ab hominibus instituta rectè dixit Iust. in §. ius autem. inst. de iure nat. gent. & ciu. Vbi cõtractus etiã connumerauit, nam contractus quoq; ipsis hominibus tribuendi sunt, licet alia de causa, ut supra diximus. Eandem hanc ob causam bella dicuntur esse contra naturã, siue contra ius naturale, ut inst. de iure pers. in princ. ubi etiam Theophilus hoc diserte affirmat. Neque idcirco tamen negamus, quin & rectè possint appellari naturalia, ut Iusti: appellat in §. singulorum, iuncta. §. Item ea quę ab hostibus. inst. de rerum diuis. Qua ratione uerò & contra naturam, & naturalia simul esse possint; infra suo loco aperiemus, cũ propositam iuris diuisionem propius explicabimus. Namq; hic satis est, tria illa tantum explicasse, quę initio huius capitis proposuimus.

ARGVM.

DVas esse causas, quæ hanc tantã in diuidendo iure uarietatem inducunt, earumque unam esse æquiuocationem illarum differentiarum, quæ passim ad ius ipsum diuidendum adhibentur, Ideo uidendum quot modis ius naturale, ius gentium & ius ciuile, itemque legitimum accipiantur.

1 Iidem sæpè Iurisconsulti alia iura alibi distinguunt, quæ alibi confundunt.
2 Ius naturale pro eo quod natura omnia animalia docuit.
3 Ius naturale alia significatione complecti tur iusti, & honesti principia prima, & indemonstrabilia.
4 Omnia quæ primo seculo seruabãtur ius naturale appellantur.
5 Ius naturale etiã dicitur quicquid huma gentes constituerunt.
6 Nõnunquã ius naturale ita sumitur, ut legum quoque ciuilium dispositiones compecti possit.
7 Quomodo Aristoteles ius naturale accipias.

8 Ius gentium dicitur etiam quod sibi gentes non constituerunt.
9 Ius gentium non absurdè illud quoque dicitur, quod à singulis ciuitatibus est introductum.
10 Ius ciuile interdum idem significat quod Politicum.
11 Politicum ius est, quod Caius in propriũ, & commune diuidit.
12 Omnium frequentissima iuris ciuilis significatio.
13 Quibus ex partibus constet ius ciuile.
14 Sit ne idem ius ciuile in frequentiori significatione sumptum cum eo, quod Aristoteles ius legitimum appellat.
15 Potest ius legitimum illud quoque dici, quod nos ius gentium appellamus.
16 Seruitutem captiuorum iuri legitimo Aristoteles tribuit.
17 Tertia, & ultima iuris ciuilis significatio.

CAP. XX.

IIs iam omnibus cuiusdam quasi præludij in morem explicatis, quibus ad id quod nobis propositum est, instructiores esse possemus, sequitur nunc ut de ipsa iuris diuisione propius agamus, ostendamusq; quo pacto tùm iurisconsultorum, tùm & aliorum grauissimorum authorum tàm uariæ hac de re sententiæ conciliari inter se, aut defendi possint. Id autem hac ratione maximè præstare nos posse arbitrati sumus, si antè omnia causas inquireremus, ex quibus tanta hæc confusio, & uarietas oriatur; Causę uerò illæ, iudicio meo, duę sunt. Prima est uerborum æquiuocatio, nam differentię quibus iuris diuisio perficitur, illæ fermè sunt, quod ius ipsum uel naturale, uel gentium, uel ciuile, seu legitimum sit. At hæ differentiæ non eodem modo ab omnibus, sed uariè à uarijs accipiuntur, & quod ab uno ius gentium dicitur, ab alio ius naturale appellatur: sicuti etiam iuris ciuilis, ac legitimi appellatio sæpissimè uariatur. Secunda causa est, quia non eadem illorum omnium, qui ius diuiserunt, mens, & intentio fuit, sed alijs alij in diuidendo iure fines propositi fuere; Et quoniam non omnes partes eius diuisionis, quæ supra à nobis tradita est, illorum pariter omnium intentioni conueniebant, idcircò factum est, ut ex omnibus capitibus in ea diuisione traditis alij alia assumpserint, alia uerò prætermiserint, Sed non satis hoc argumenti est, ut quia aliqua capita
2 prætermiserint, seu confuderint nonnulli, propterea existimauerint non rectè illa capita distingui posse, idque ex Vlpiano probè demonstratur, qui quæ iura sub eodem capite complectitur in l. j. ff. de iust. & iur. eadem apertè disiungit in l. manumissiones. Quod ipsum facit etiam Iustinianus in §. ius autem. inst. de iur. nat. gent. & ciui. ubi seorsum ea iura considerat, quæ humanæ gentes sibi constituerunt, & tamen in generali iuris diuisione hæc cum ijs commiscet, quæ naturalis ratio inter omnes homines introduxit. His duabus causis propositis, accuratius nunc aliquantò singulas consideremus, optimè enim ex ijs intelligemus non modò cur tàm uariæ iuris diuisiones traditæ reperiantur, sed etiam quo pacto alię omnes difficultates supra à nobis propositæ explicari possint. Et quoniam primam causam assignauimus æquiuocationi illarum differentiarum, quas ad iuris diuisionem adhibemus, cum scilicet dicimus ius naturale, ius gentium, ius legitimum, seu ciuile, cognoscendum est ante omnia, quasnam singulæ istæ uoces significationes habeant. Naturale igitur (ut ab hac uoce primùm exordiamur)
3 quinque modis usurpatur: Primò ius naturale dicitur quod natura omnia ani-

malia docuit; sic enim accipiunt Vlp. & Iustinian. (quemadmodum uidimus)
in sua diuisione, & quoties hoc modo naturale sumetur, non poterit dici naturale id quod hominibus tantùm inter se commune est, nec si de eo loquamur,
quod sola natura mentibus nostris ingenitum est; sicq; etiam Plato ius naturale accepisse uisus est, cum eam legem, quæ in ratione hominum posita est, à lege naturali separauit. Alio modo ius naturale accipitur pro illis honestatis, ac iustitiæ prin- 3
cipijs, & quasi seminibus, quæ animis nostris natura inseruit, ut colere Deum, maioribus parere, fidem seruare, & id genus alia, quæ non eò spectant, ut commodè, & idoneè, sed ut honestè, piè, ac sanctè uiuamus, ideoq; liberè hominum potestati permissa non sunt, nec pro gentium arbitrio mutari possunt. In hac significatione ius naturale sumit Tullius cùm lib. 2. de inuent. Natura ius est (inquit)
quod non opinio genuit, sed quædam innata uis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Tertia est significatio iuris naturalis, eaq; latior priore, ut omnia complectatur, quæ primo illo, & aureo seculo
seruabantur, hoc est non tantùm quæ ad iustitiam, & honestatem, sed etiam quę ad 4
utilitatem spectabant, ac mutationi obnoxia erant, ut erat rerum communio, unaq; omnium libertas. Atque in hac significatione ius naturale usurpat Gratianus in c. ius naturale, quo loci à iure naturali ea tantùm excludit, quæ posteriori tempore hominum constitutionibus inducta fuere. Nec secus illud accipiunt Triphoninus, & Vlp. dum ius naturale, quo libertas continebatur, distinguunt à iure gentium quo seruitus inducta est. l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. sæpius adducta. l. manumissiones. ff. de iust. & iur. Quartò potest adhuc latius sumi ius naturale, ut comple-
ctatur ea omnia, quibus humanæ gentes utuntur, quanuis non à sola ratione na- 5
turali nobis cōmonstrata, sed ab hominibus ipsis fuerint introducta; frequensq; admodum apud Iustinianum hæc significatio est. Ipse enim (ut dictū est) ius naturale multis in locis appellat, quod in generali totius iuris diuisione ius gentium appellauit, & à solo iure ciuili illud disiungit. §. pen. inst. de iur. nat. gent. & ciui. inst. de rerum diuis. in princ. & §. singulorum. Singulorum (inquit) hominum multis modis res fiunt: quarundam enim dominium nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium, quarundam uerò iure ciuili. Tandem quinta, omniumq; latissima iuris naturalis significatio est, secundum quam possunt ad ius natu- 6
rale referri ea omnia, quę naturali rationi sunt consentanea, siue à sola natura proderint, siue ab hominibus ipsis fuerint introducta, nec tantùm si omnibus gentibus cōmunia sint, uerùm etiam si in singulis tantum ciuitatibus fuerint instituta. Quapropter & tutela, & alia huiusmodi, quæ à iure ciuili inducta fuere, naturali tamen ratione ad id suadente, rectè poterunt dici iuris naturalis esse, neque ab hoc dissentire uidetur Iustinianus in §. penult. inst. de Attil. tutore, quo in loco. Impuberes (in-
quit) in tutela esse iuri naturali conueniens est. Verùm, quicquid senserit Iustinianus, 7
multò certè expressius tradit hoc Aristoteles lib. 5. Ethic. cap. 7. ubi ea omnia iuri naturali tribuit, quæ non indifferentia, sed eiusmodi sunt, ut referat aliquid utrum hoc, uel illo modo sese habeant; idq; de tutela, atque id genus alijs uerè affirmari potest, quod si nihil referret, iuris naturalis illa esse non concederet. Quod attinet modò ad ius gentium, reperio illud pariter uarijs modis usurpari, ita ut pleræq; ipsius significationes cum iuris naturalis significationibus concurrant. Vno modo iuris

do iuris

8 do iurisgentium dicuntur esse ea omnia quibus gentes utuntur, siue ab ipsis gentibus constituta fuerint, siue à sola naturali ratione introducta, quam significationem docet nos Caius in l. omnes populi. iuxta finem. ff. de iust. & iur. Quod uerò (inquit) naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur, uocaturque ius gentium quasi quo iure omnes gentes utuntur. Eandem hanc retinet significationem Vlp. in l. 1. in fin. ff. eod. titu. ubi ius gentium appellat quicquid solis hominibus inter se commune est. Quare & Iustinianus eodem planè modo accepit ius gentium, qui cum ex Vlpiano integram iuris diuisionem desumpserit, tum ex Caio eadem ipsa, quę proximè retulimus, uerba descripsit in §. quod uerò inst. de iur. nat. gent. & ciui. Altero modo sumitur ius gentium pro eo tantum quod sibi gentes constituerunt, omnibusq; hominibus commune est, atq; in hunc modum Gratianus illud usurpat, qui quæ solo naturæ rationalis instinctu habentur, non iuri gentium, sed iuri naturali tribuit, eaq; sola, quę gentium constitutionibus inducta fuerunt, iuris gentium esse statuit. Postremò, si sequamur Aristotelem, ius gentium ita accipiemus, ut comprehendat non tantùm ea quibus utuntur omnes gentes, sed ea quoque, quæ in singulis ciuitatibus obseruantur. Siquidem Aristoteles eodem illo in loco sæpius adducto coniunctim loquitur de ijs omnibus, quæ ab hominum instituto pendent, nec distinguit gentiumnè omnium communia sint, an uerò propria aliquarum ciuitatum; & quãuis non appellet gentium iura, sed humana, tamen quæ hominũ sunt, non minus rectè etiam gentium dici possunt, id quod plenius infra ostendemus. Iam demum offert se nobis ius ciuile, quod & ipsum totidem modis usurpari potest. Primò

9 piemus, ut comprehendat non tantùm ea quibus utuntur omnes gentes, sed ea quoque,

10 ius ciuile ita potest accipi, ut idem significet quod apud Græcos politicum pro ut sola per se ipsa uox satis ostendit, cum & ciuile, & politicum à ciuitate fuerit appellatum docetque etiam id Cicero lib. 3. de Natura Deorum, quo loci utitur his uerbis. Cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi ciuile atque populare quod Gręci πολιτικὸν uocant. Et hoc modo sumptum ius ciuile complectetur ea omnia, quæ in ciuitate seruantur, siue sola natura nobis ingenita sint, siue

11 ab hominibus, uel omnibus simul, uel solis eius loci incolis fuerint instituta. Nam omnes populi, (ut Caius inquit) aut suo proprio, aut communi omnium hominum iure utuntur. Quapropter sicut Aristoteles ius politicum duplex esse statuit, naturale scilicet, & legitimum. Ita nos ius politicum atque ciuile poterimus appellare, quod Iustinianus & Vlpianus in ius publicum, atque priuatum distribuunt, intelligentes illud esse priuatum, quod constat ex præceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus. Qua ex re cognoscitur ius ciuile hæc omnia complecti; ipse enim proculdubio cum ius ita diuisit, ius politicum diuidere uoluit, quod nos proximè cum Tullio diximus ciuile à Latinis appellari. Alio modo sumitur ius ciuile pro eo tantùm quod

12 unaquæq; ciuitas sibi constituit, & in hac significatione reperiemus illud passim à Caio, Vlpiano, Iustiniano, alijsq; iurisconsultis usurpari, ut l. ius ciuile. l. omnes populi ff. de iust. & iur. §. ius autem, & §. pen. inst. de iur. nat. gent. & ciui. §. singulorum inst. de rerum diuis. Constatque ex his partibus, omnibus, nimirum legibus, ple-

13 biscitis. S. consultis, principum placitis, magistratuum edictis, & responsis prudentum l. ius autem. ff. de iust. & iur. & §. constat autem inst. eo. Existimat Franciscus Con-

14 nanus lib. 1. cap. 6. nu. 2. ius ciuile hoc modo sumptum idem esse quod legitimum, de quo Aristoteles loquitur d. cap. 7. Sed non uidetur mihi eo in loco Aristoteles

tàm anguſtè accepiſſe ius legitimum, quemadmodum diximus à noſtris accipi ius ciuile. Ipſe enim ius legitimum appellat quicquid lege humana, hoc eſt hominum inſtituto utilitatis cauſa quacunque ratione introductum eſt; Et quoniam quæ ad utilitatem ſpectant, hominum arbitrio, ac poteſtati permiſſa ſunt, ſæpeque mutari, ac uariari poſſunt, ideò quæ pertinent ad ius legitimum, ea dicit eſſe eiuſmodi, ut nihil referat, an ne hoc, uel alio modo ſe habeant. Itaque generatim accipio ego uerba Ariſtotelis, quemadmodum accipit etiam Euſtratius, ut cum loquutus eſt de iure legitimo, non de eo ſolo intellexerit, quod ſingulis tantùm in ciuitatibus obſeruatur, ſed etiam de illo, quod communem omnium hominum 51
continet utilitatem, & à nobis dicitur ius gentium. Id quod ipſe ibidem in eo quoque dilucidè oſtendit, quia cum de iure naturali proximè egiſſet, confert ſe ſtatim ad ius legitimum, & his uerbis utitur. « At quæ iura (inquit) ex inſtituto, & « propter utilitatem ſunt, &c. pauloq; inſerius hæc humana iura appellat. Sed qui ſecus uerba Ariſtotelis acceperunt, exemplis fortaſſe illis decepti ſunt, quæ affert ipſe initio eius capitis, nam uerè illa quidem iuri tantùm ciuili conueniunt; At cauendum eſt, ſolere Ariſtotelem id ferè ſeruare, ut cum ius legitimum à iure naturali diſtinguit, aut legem ab ipſa natura, legis, & legitimi appellatione complectatur etiam ea quæ iurisgentium ſunt, prout optimè colligi poteſt ex eo, quod ipſe docet lib. 1. Polit. cap. 4. quo in loco cum legitimam ſeruitutem à ſeruitute naturali diſiungit, ſeruitutem illam ſecundum legem appellat, qua capti in bello alienæ poteſtati 16
ſubijciuntur, & quam apud iuriſconſultos iurisgentium eſſe conſtat. Nam lex « (inquit) conſenſio quædam eſt, qua bello capta illorum fiunt, qui ea cœperunt.

Sic uidemus ius ciuile non eodem modo accipi à noſtris, quo ius legitimum ab Ariſtotele uſurpatur. Non deſunt tamen alij qui hanc quoque iuris legitimi ſignificationem admittant, ac dicant ea ſola, quæ à ſingulis ciuitatibus conſtituta ſunt, iuris legitimi nomine comprehendi, imò neque ea omnia, ſed tantummodo, quæ indifferentia ſunt, potueruntq; non minus alio, quàm hoc modo ſe habere. Sed uel ſi maximè hanc ſignificationē recipiamus, ut illam recipit inter alios Fran. Bur. lib. v. q. xx. Non tamen iccircò hęc uox legitimum nobis ciuile ſonabit, nam ut apud Ariſtotelem latior, ita hìc anguſtior erit legitimi, quàm ciuilis iuris ſignificatio. Quod ſi etiam recentiorum uſui aliquid concedamus, ac cum ipſis fateamur pro eodem ius ciuile, & legitimum accipi, ut præter Connanum Buridanus prædicta quæſtione, & alij plerique ſen- 17
tiunt, tertiam ex hoc iuris ciuilis ſignificationem à duabus præcedentibus planè diuerſam conſtituemus, nimirum eo inſpecto, quod de legitimo iure proximè diximus. Itaque cum tàm uariè hæc accipiantur, quod uel naturale ius dicatur, uel gentium, uel ciuile, neque ex alijs, quàm ex his differentijs ius diuidatur, non eſt quòd miremur, ſi tàm uariæ iuris diuiſiones afferuntur.

ARGVM.

ALteram huius uarietatis cauſam illam eſſe, quòd qui ius diuiſerunt, non eundem omnes, ſed uarios ſibi fines ſinguli propoſuerunt; quibus diligenter conſideratis prædictorum omnium ſententias defendi poſſe, cum illæ, uel ſi diuerſæ, minimè tamen inter ſe contrariæ ſint.

1 Non eodem modo ius accipiunt philosophi, quo iurisconsulti.
2 Quomodo iurisconsulti ius considerent.
3 Philosophorum intentioni conuenit diuisio Aristotelis.
4 Multa iure gentium introducta sunt, quæ quantum ad iustitiam nihil refert utrũ hoc, uel illo modo se habeant.
5 Leges ciuiles multa disponunt, quæ etiã alioquin per se iustissima fuissent.
6 Pœnarũ genera, & modi salua iustitia uariati sæpe, ac mutari possunt.
7 Quodnam remedium Hæbrei loco usucapionum adhibeant, ne dominia rerum sit incerta.
8 Iurisconsultorum intentioni nulla iuris diuisio magis cõuenit, quàm quę à Vlp. & Iust. traditur.
9 Duplex differentia inter ius gentium, & ciuile.
10 Ius commune est eiusmodi, ut illud omnes gentes quasi uaticinentur.
11 Quare Aristoteles eam oratori proponat iuris diuisionem, quæ à nostris iurisconsultis nihil discrepat.
12 Quæ ratio mouerit Vlp. ut suæ diuisioni illud quoq; ius insereret, quod est cõmune omnibus animantibus.
13 Naturæ sensitiuę instinctus hominum cõstitutione non egebant, quo magis seruarentur.
14 Est cum in brutis quoque quodammodo iusti, atque iniustiti regulas iurisconsulti expendant.
15 A brutis posse nos ueri iuris uiam addisceti Plutarchus existimat.
16 Cai potius quàm Vlp. diuisio est probãda
17 Peccatum Iustiniani, sed quod facilè ipsi sit condonandum.
18 Non disiungit Cicero quæ sola natura introduxit, ab ijs quæ ab hominibus constituta sunt.
19 Quid spectauerit Gratianus dũ diuisionẽ iuris ab aliorum diuisionibus diuersam tradidit.
20 Differentiæ illæ quod ius sit militare, uel forense, & aliæ eiusmodi non constituunt species à iure gentium, uel ciuili distinctas.

CAP. XXI.

VErùm quia hæc causa id tantũ facere potuit, ut pro positę iuris diuisiones uerbis inter se differrent, ueniamus ad secundã causam superius à nobis propositam, quæ fecit, ut neque etiam sensu, & re ipsa diuisiones istæ simul conuenirent, Eam uerò diximus esse, quia in iure diuidendo non eadem omnibus mens, & intentio fuit. Quare operæpretium est, in singulis his diuisionibus animaduertere quidnam unicuique ipsarum authori propositum fuerit, & quo modo hæc causa facere potuerit, ut neque cum iurisconsultus Gratianus, neque cum Aristotele iurisconsul-
1 ti, ac ne ipsi quidem inter se iurisconsulti hac in re prorsus conuenirent. Considerandum est ante omnia legem, siue ius (utrum enim hoc, uel illo nomine id appellemus, nihil refert) à philosop his non eodem modo, atque à iurisconsultis accipi solere. Philosophi enim ius per se tantùm considerant, & quà honestati, rationique naturali consentaneum est: Quapropter ut philosophi quis nomen mereatur, non est necesse illum cognoscere quid à uarijs populis, ac ciuitatibus, putà Athenientib us, Lacedemonijs, Romanis, alijsue ullis receptum fuerit, dummodo rectè teneat, quid quaque in re naturalis Iustitiæ, atque honestatis ratio seruandum præcipiat. At uerò iurisconsulti non per se tantùm ius considerant, sed quà receptum est, & approbatum legibus humanis; quæ leges humanæ iuri naturali maius quoddam robur addiderũt, dum pœnis propositis, ac magistratibus constitutis, illud uel ab inuitis seruari curarunt. Qua ex re fit, ut quanuis non minus iurisconsulti quàm philosophi, morales iuris naturalis cognitionem profiteantur, eaque planè omnia tenere debeant, quibus ad piè, sanctè, & honestè uiuendum natura nos instruxit, tamen eatenus id profiteantur, quatenus ad humana

rum legum aliquarum interpretationem sunt necessaria, imò & quatenus uerè ipsa-
rum pars sunt, cum singulæ ciuitates non tantùm eo iure utantur, quod ipsæ sibi con
stituerunt, sed etiam eo quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit, ut in
l. omnes populi. rectè Caius animaduertit. Itaque uniuersè ius considerant iuriscon-
sulti, prout efficax factum est populi alicuius uel expresso, uel tacito saltem consen- 2
su, ita ut in eius mores, & consuetudinem sit introductum, qua ratione dicitur ius Politi
cum; Et quamuis in iure politico illud quoque ius includatur (ut diximus) quod natu
ra ipsa sine ulla approbatione per se æquum, & bonum est, tñ illud non per se, atque abso
lutè, sed eatenus tantum considerant, quatenus est approbatum. Ostendunt hoc Vlp.
& Iusti. qui ius Romanorũ in publicũ, ac priuatũ distribuunt, deinde priuatũ ex præce
ptis naturalibus, gentium, ac ciuilibus constare dicunt. l. 1. §. 1. ff. de iust: & iur. & §. huius
studij inst. eo. In quo satis demonstrant hæc se omnia præcepta in eo tantùm considerasse,
quod Romanorũ consensu, & approbatione maius quoddam robur assumpserunt.

Postquã uidimus quo modo tùm à philosophis, tùm à iurisconsultis ius accipiatur,
uideamus quo modo utrorumque fine inspecto ius ipsum diuidendum sit. Si cum
Philosophis ius per se, & quà iustum est consideremus, id quod præcipuè facit Aristote- 3
les, qui de iusto expressim loquitur, non possumus alio modo rectius illud diuidere, quã
ipse Aristoteles diuiserit, dum totum ius politicum in naturale, & legitimum distribuit.
Nam si ius aliquod proponatur, quod per se iustum futurum esset, uel si nullis unquam
humanis legibus fuisset approbatum, uerè illud dicemus esse naturale, cum quicquid ha
bet iustitię, totum illi natura dederit. Si uerò eiusmodi sit, ut nisi legibus comprehensum
esset, non hunc potius quàm alium in modum iustitiæ conueniret, tunc quia solæ leges
sunt, quæ iustum illud faciunt, meritò Ius legitimum appellatur. Quocirca iuri le-
gitimo neque sola ea, neque omnia ea tribuenda sunt, quæ singulę sibi ciuitates con-
stituerunt. Dixi non sola, quoniam ex ijs quoque quæ apud omnes gentes obseruan-
tur nonnulla sunt eiusmodi, ut licet quantum ad utilitatem plurimi referat, itáne, uel se
cus sese habeat, tamen quantum ad iustitiam, quam solam hic spectauit Aristoteles, nihil 4
prorsus id intersit, sicut pauloante demonstratum à nobis fuit. Accedit huic præterea
quod tradit idem Aristoteles lib. 1. Polit. cap. 6. omnia planè acquirendi genera in
quibus pecunia adhibetur, peritię tãtùm, & arti, non autem naturę tribui debere. Ideoq;
non ad ius naturale, sed ad ius legitimum, quod ab hominum instituto pender, referen
da esse. Vnde ad ius legitimum refert emptiones, & uenditiones, locationes, & condu-
ctiones, quæ ab Hermogene, Iustiniano, nostrisque omnibus iurigentium assignantur.
Sic uidemus non sola illa legitimi iuris esse, quæ unaquæque sibi ciuitas constituit. Quem
admodum uerò non sola, ita non omnia ea concedimus ad ius legitimum referri pos-
se, si ius consideremus ut à philosophis consideratur; siquidem permulta sunt ciuilia iura,
quæ uel si legibus non continerentur, essent tamen per se iustissima, quemadmodum de 5
tutela diximus supra. Quare ex ijs omnibus quæ a iure ciuili constituta sunt, illa tantũ iuri
legitimo tribui poterũt, quæ nullã aliã ob causam iusta sunt, nisi quia legibus, uel moribus
illius ciuitatis introducta fuerunt, ut definit ibi Aristoles, ac rectè etiam exempla illa demõ
strant, mina captiuos redimi, & Dijs capram potius, quàm duas oues mactari. Atq; huc
proculdubio referendæ erunt illæ regulæ, quas supra attulimus, ex artificio potius iuriscõ
sultorum confictæ, quam ex ratione ulla naturali deprompræ: Huc etiam spectabunt
quæ de pœnis irrogandis iure ciuili constituta sunt; Tametsi enim delicta puniri lex
ipsa

ipsa naturalis, publicæque utilitatis ratio exigit. l. ita uulneratus. ff. ad l. Aquil. tamen
6 quod singulis delictis hæc potius, quàm illa pœna infligatur, cum illa æquè grauis sit, hoc certè solis legibus, hoc est soli iuri legitimo tribuendum est. Tribuenda sunt etiam iuri legitimo quædam remedia, quæ singulæ ciuitates inuenerunt, atque ijs rebus applicuerunt, quibus tamen alia ratione occurri, ac prouideri potuerat. Quo in numero usucapionum quoque remedium, iudicio meo, censeri potest; Quandoquidem licet bono publico inuentæ sint usucapiones, ne dominia semper incerta essent, neuè lites in infinitum protenderentur. l. 1. ff. de usuc. inst. eo. in princ. l. ulti. ff. pro suo, tamen ad hanc
7 rem potuerat aliud aliquod remedium afferri, ut legimus fuisse factum ab Hebræis quibus erat usucapio planè incognita, sed loco usucapionis (ne dominia essent incerta) ex diuinæ legis præscripto illud seruabant, ut post quinquaginta annos pristinis dominis, omnia restituerentur. Ita enim legitur in Leuit. cap. 25. Reuertetur homo ad possessionem suam, & unusquisque redibit ad familiam pristinam, quia iubilæus est, & quinquagesimus annus. Itaque non aliter res proprias uendere ulli licebat, nisi habita eius spatij ratione, quod, cum uenditio fiebat, usque ad annum iubilęi adhuc supererat; nam sic ibidem subijcitur. Terram quoque non uendatis in perpetuum, quia mea est, & uos aduenæ, & coloni mei estis. Qua ex re concluditur, uel si ratio naturalis sit, ob quā est introducta usucapio, usucapionem tamen ipsam ad ius legitimum referri posse. Verum hunc puto Aristotelis sensum in hac diuisione fuisse, quæ sola diuisio, neque alia plane ulla ipsi iuri accommodari potest, cum illud per se (ut semper philosophi faciunt) & quà iustum est, consideramus. Diximus alio modo ius considerari à iurisconsultis nempe quà efficax est, tantumque roboris, & uirium habet, ut licite illi nemo reclamare possit. Quod si hoc modo accipiatur, uerè concludi potest, nullam esse diuisionem quæ illi
8 magis conueniat, quàm diuisio Iustiniani, ideoque non mirum est ab Aristotelis diuisione illam differre, cū nō eadem utriusq; in diuidendo iure intentio fuerit, ut neq; ab utroq; codē modo naturale, & ciuile accipitur. Neq; enim id spectauit Iustinianus, quod Aristoteles, utrū scilicet uel sola natura, uel legibus fuerit illud iustum effectum, sed cū in iure efficiā potissimum consideret, illud unum spectauit, nimirum quomodo ipsum ius efficax fie
9 ret. Quare quod à communi omnium gentium consensu oritur, appellat ius gentium, quod uerò singularum ciuitatum legibus, & institutis, appellat ius ciuile: Quod quidem ius ciuile propterea duabus in rebus potissimum differt à iuregentium. Primo quia latius diffunditur, & commoditates suas pluribus impertitur. Præterea quia apertiorem Iustitiæ, & honestatis speciem habet, apertiorem enim esse necesse est, quam non soli prudētes homines, ac legislatores in singulis ciuitatibus, sed oēs planè nationes, quā tumuis feræ, atque rudes & agnoscant, & fateantur: Quam differentiam non obscure insinuat nobis Aristoteles lib. 1. Rhetor. cap. 13. quo loci ius in proprium, & commune diuidit, ac proprium esse statuit, quod singuli populi sibi seruandum pręscripserunt.
10 Commune uero quod absque ulla uel pactione, uel societate omnes homines quasi uaticinantur, cuiusmodi illud est, quod apud Sophoclem tradit Antigone, cum sepulturæ Polinicem tradere iustum esse asserit. Nec est quod quisquam miretur, si hoc in loco Aristoteles non eandem diuisionem affert, quam attulerat lib. 5. Ethic. hìc enim non philosophum instruit, sed oratorem, qui ius non secus considerat, ac faciat iurisconsul
11 tus, nimirum quà efficax est, & in usu hominum uersatur. Quare oratori Aristoteles eam iuris diuisionem proponit, quæ à Vlp. parum discrepat, à Caio autem prorsus nihil. Nam

& Caius

& Caius totum ius in proprium,& commune partitur.l.omnes populi sæpius adducta.
At rectè quidem (inquies)ex prædictis apparet, quare Aristoteles in superiori illa diuisione discrepet à iurisconsultis,at non adhuc intelligitur,cur iurisconsulti à se ipsis discordent,nempè à Caio Vlpianus,qui præter ius gentium,& ciuile, hoc est pręter proprium, & commune aliud quoque ius adiecit, quod continet eos instinctus qui cum belluis, & feris nobis communes sunt, idq; ius naturale nominauit. Dicam primò qua ratione id eum fecisse existimem,deinde magisne probem eius consilium, qui hoc membrum 12
suæ diuisioni censuerit inserendum, an uerò Cai, & Aristotelis in posteriori sua diuisione, qui illud ipsum pretermiserint. Cur ergo Vlp. membrum illud adiecerit, hanc causam fuisse arbitror. Iam diximus ipsum Vlpianum, ut & alios iurisconsultos omnes ius consideraſſe quà efficax est, atque id roboris ab hominibus accepit, ut necessariò obseruandum sit. Qua ratione singulis ciuitatibus non immeritò assignauit quæ ab illis seorsum constituta sunt, nam uel si prius iusta esse potuerint, tamen anteaq̃ apud illos populos instituerentur, efficacia non fuerunt. Meritò etiam gentibus tribuit, quæ apud omnes gentes seruantur, quia licet seruentur etiam prima illa iustitiæ fundamenta,quæ sola natura nostris mentibus inseruit, tamen id ipsum quod hac in re potissimum specta uit Vlp. nimirum quod seruentur, & quod perficiendorum iussorum ob pœnarum metum,quandam quasi necessitatem afferant, ipsorum hominum cura prouisum fuit,cum impunè antea ab omnibus passim uiolarentur. At considerauit Vlp. esse præterea nonnulla adeò per se firma,atque efficacia, ut quo magis seruarentur,nullo hominum præsidio nullis institutis,aut constitutionibus indigerent; qualia sunt maris, & fœminæ coniunctio,liberorumq; educatio. Hoc enim robur,atque hanc efficaciam satis,superq; ipsis naturam præbuisse, quæ ad specierum propagationem uellet inuiolatè illa custodiri, ac propterea quasdam eiusmodi rebus uoluptatum illecebras quasi inseruisse, quibus fit,ut quanuis hæc ipsa non minus, ac cætera omnia præcepta, quæ iuris materiam constituunt, ad alterum referantur, tamen in ijs seruandis, non tàm alteri,quàm nobis ipsis morem gerere uideamur. Hac ergo de causa Vlp. qui in hac iuris diuisione primam huius efficaciæ originem spectauit, putauit ea rectius tribui posse illi naturæ, quæ nobis cum cæteris animantibus communis est. Neque uerò propterea ipse Vlp. reprehendendus est,quòd feris etiam,& belluis ius tribuisse uideatur, nam nos superius duplicem eius defendendi rationem attulimus. Primam,ut hosce ille instinctus in hominibus quidem,at non in cæteris animantibus ius esse existimauerit, quanuis materiã quæ in hominibus ius constituit,ipsis quoque bestijs aliqua ex parte uoluerit conuenire. Secundam, ut dicamus ius etiam ad feras, & bestias, sin minus propriè, at impropriè saltem, & per translationem referri posse; Ac præter.l.1.ff.de iust.& iur. quam ibi ad hoc perpendimus, rectè etiam hoc colligitur l.1.ff. si quadr.pauper.fecisſ. dicatur.§. & generaliter dum ibi deciditur non esse locum illi actioni, qua petitur aut dari animal quod noxiã 14
cõmisit, aut æstimationem noxiæ offerri,toties(inquam)illi actioni locum non esse,quoties secundum naturam animal nocuit, quasi iustè fecisse uideatur, quod secundum naturam suam fecit. Prudentia, uirtutibusq; alijs brutas animantes carere supra plenè docuimus, sed tamen non negauimus quin appareant in illis quædam prudentiæ,aliarumque uirtutum quasi uestigia, quibus persequendis homines (ut fusè in quodam dialogo explicat Plutarcus) ueri iuris uiam multis possunt in rebus inuenire. Nam si 15
hæc apparent in brutis, primùm,ut generationis causa coniungantur, deinde quod procreatum

procreatum eſt ament, & nutriant, idq; faciant cum deſiderio, & ſimilitudine quadam ſolicitudinis humanæ, multò certè magis id homini natura præcipit, ut uxorem quærat, & ex ea liberos quos ſuſcepit, magno ſtudio alat, & ad ſubſidium generis tueatur. Potuerunt ergo hæc mouere Vlpianum, ut cùm maris, & fœminę coniunctionem, liberorumq; educationem iuri naturali tribueret, tùm etiam hoc ius naturale à iure gentium ſepararet. Habemus iam quid ſpectarit Vlpianus, cum triplicem hanc iuris tradidit diuiſionem, itemq; Iuſtinianus qui eandem diuiſionem amplexus eſt, & qua ratione defendi poſſint. Verùm ſi inter iuriſconſultorum ſententias liceat nobis diiudicare, ut certè
16 in eiuſmodi rebus, quę nullius facti deciſionem continent, deberet eſſe permiſſum, nos non tantum Vlpiano, & Iuſtiniano aſſentiemus, quantum Caio, & Ariſtoteli, qui hoc caput prorſus omiſerunt, ac ius totum diuiſerunt in commune omnium hominum quod eſt ius gentium, & proprium cuiuſq; ciuitatis, quod eſt ius ciuile. Sola enim ratio iuſti differentias nouit, ſolaq; diſpenſationē iuris ſibi uendicat, quare non ea omnia quæ animæ ſenſitiuę inſtinctu nobis innata ſunt, iuris eſſe ſtatuit, ſed tunc tantùm cum illa eadem iudicat iuſtitiæ, & honeſtati reſpondere. Quandoquidem (ut ſupra dictum eſt) quæ animæ ſenſitiuæ inſtinctu nobis innata ſunt, ita demum iuris eſſe dici poſſunt, ſi ab humana ratione tanquàm iuſta, & honeſta recipiantur; quod cum ita ſit, non uideo cur in iuris diuiſione non rectè cum illis coniungi potuerint, quæ naturalis ratio inter omnes homines introduxit. Quanuis enim conſiderentur hæc iura, ut efficacia ſunt, cum à iuriſconſultis diuiduntur, attamen certè ut iura conſiderari debent: Vnde negare non poſſumus, quin peccato debeat hoc aſcribi Iuſtiniano, quòd Vlpiani
17 potius, quàm aliorum hac in re ſententiam ſecutus ſit. Verùm hoc eiuſmodi peccatū eſt, ut facilè condonari debeat, cum præſertim hæc duplex diuiſio, licet quantum ad ius naturale redundet, pleniorem tamen, ac magis diſtinctam iuris cognitionem nobis afferat.

Excepto hoc uno capite, quoad reliqua duo Iuſtinianus cum Caio planè conſentit, itemq; tum Ariſtotele qui lib. I. Rhetor. ius in proprium, & cōmune diuidit. At uidendū eſt cur his ab omnibus diſcrepet Gratianus, qui ius illud cōmune, ſeu gentium putat eſſe duplex, cum tamen prædicti omnes illud unicum eſſe ſtatuant. Atque ipſi Gratiano aduerſatur etiam Cicero lib. 3. offic. ubi cum ius gentium diſiungit à ciuili, appellatione iuris gentium tàm ea complectitur, quæ ſola naturalis ratio nos docuit, ac iuris gentium
18 primæui ſunt, quàm ea quę ab hominibus ipſis fuerunt conſtituta, ac poſteriori iuri gentium tribuuntur. Neq; uerò (inquit) hoc ſolum natura, id eſt iure gentium, ſed etiam legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus Reſpub. continetur, eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceat ſui cōmodi gratia nocere alteri. Nos Gratiano hac in re prorſus aſſentiendum putamus, qui hęc iura diſtinxit, uerè enim illa inter ſe differre credimus; quod ipſum haud multò poſt perſpicuis argumentis demonſtrabimus. At nō iccircò tamen Ariſtoteles, Vlp. Iuſtinian. aliiuè ulli nobis reprehendendi eſſe uidentur, qui hæc iura, quantumuis inter ſe diuerſa, iuris gentium appellatione complexi fuerint. Nam cum ipſi iura conſiderarent, ut in hominum uſu uerſantur, cumque perſpicuum ſit, æquè utrunque ius gentium & prius, & poſterius apud omnes fermè gentes in uſu eſſe, nihil fuit neceſſe, ut prius à poſteriore in hac diuiſione ſepararent. Veruntamen ea inter ſe differre non modo negarunt, ſed ipſimet aliis in locis apertè indicarunt, ut Vlp. in l. manumiſſiones. ff. de iuſt. & iur. Iuſtinian. in §.
19 ius autem. inſt. de iur. nat: gent. & ciui. Propterea uerò dici poteſt ipſum

R

ſum potius Gratianum hæc iura diſtinxiſſe, quoniam id uidetur in animo habuiſſe, ut magis graphicè, ac quaſi hiſtoricè hanc diuiſionem traderet, ac temporum progreſſionem quandam conſideraret, Et quia primo tempore, anteaquàm homines quicquàm conſtituerent, aut à primo illo, naturaliq; ſtatu quicquàm immutarent, ſeruabantur ea quæ ſolo naturæ inſtinctu habebantur, iccircò ea omnia quæ hominum conſtitutiones præceſſerunt, unico tantùm capite, atque uno naturalis iuris nomine cõplexus eſt. Nec reſpexit utrum ſpectarent utilitatem, an uerò ſolam honeſtatem, item an ĩmutabilia eſſent, an uerò pro ipſorum hominum arbitrio in poſterum mutari poſſent. Inſuper uerò quoniam mortales, cumprimùm in cœtus congregari cœperunt, cœperũt etiam ſedes occupare, ædificare, munire, bella inter ſe gerere, connubia inter alienigenas prohibere, ideo ex his omnibus aliud ius conſtituit Gratianus, quod ius gentium nominauit, ac demum quia conditis iam ciuitatibus unaquæque ciuitas propria ſibi quædam diuina, humanaq; cauſa conſtituit, rectè ipſe ea omnia (prout etiam iuriſconſulti omnes fecerant) ad ius ciuile retulit, quanquàm nõ omnia quæ iurisgentium ſunt, ius ciuile anteceſſerunt, quemadmodum poſtea dicemus. Sequentibus deinde capitibus recenſet ius militare, ius quiritum, & alia, ſed hæc membra in diuiſione iuris non per ſe 20
ſeorſum cenſenda ſunt, quandoquidem ad ſuperiora tria iura, ac præſertim (ut mihi uidetur) ad ius ciuile referri poſſunt. Itaque concludamus Gratianum hanc trimembrem iuris diuiſionem ſumma cum ratione tradidiſſe.

ARGVM.

QVomodo Gratianus defendi poſſit, qui cum ius naturale primis tantùm temporibus obtinuiſſe ſtatuat, antequàm.ſ. dominia diſtinguerentur, tamen ipſi tribuat poſſeſſionem, ac rei depoſitæ reſtitutionem, quæ non niſi poſteriore tempore uidentur extare potuiſſe. Tum quomodo ius publicum accipiendum ſit, & an per ſe ſpeciem iuris ab alijs diuerſam conſtituat.

1 Vel anteaquàm dominia diſtinguerẽtur, rerum tamen omnium uſus erat.
2 Hodie quoque ſine dominio poteſt conſiſtere uſus, licet per eũ res conſumatur.
3 Verè, & propriè poſſeſſio quæ ſit.
4 Cũ poſſeſſioni adimis dominij cõtẽplatione, nihil aliud niſi merus uſus remanet.
5 Poſſeſſio ſæpè accipitur pro ſimplici uſu, imò & pro mera detentione.
6 Qui in aliena ſunt poteſtate non uerè poſſident.
7 Solius uſus ratione conſiſtit depoſitum, & commodatum.
8 Opinio Franc. Connani.
9 Publica conuentio quę ſit.
10 Propter publicam utilitatem à iure tùm gentium tùm ciuili ſæpè receditur.
11 Velata Romanorum iniuſtitia.
12 L.conuentionnm.ff.de pactis.
13 Hoſtes ligant non quæ iure ciuili, ſed tantùm quæ iuregentium conſtituta ſunt.
14 Publica conuentio uerè iuris gentiũ eſt.

CAP. XXII.

AT Gratiano illud prætereà obijciũt nõnulli, quod in tradẽda hac iuris diuiſione naturali iuri quod primis tãtũ illis tẽporibꝰ antè dominia diſtincta obtinuerit, nõ rectè poſſeſſionẽ, ac depoſitũ aſſignaſſe uideatꝰ. Sed in hoc quoq; expeditã eius de

fendendi

fendēdi rationē esse credimus quam ex ijs, quæ de primo illo, & aureo seculo supra docuimus, facilè unusquisq; colligere poterit. Antiquitus (quemadmodum ibi diximus) uel anteaquàm dominia distincta essent, idem ipse tamen, qui hodie est, rerum
1 omnium usus erat, siquidem & herbas, & plantas, & brutas animantes, ac res denique omnes non alia de causa fabricata est natura, nisi ut ijs homines uterentur. Vsum enim solum, non dominium natura spectauit, ac præter usum primis illis secundum naturam uiuentibus, nihil aliud opus fuit. Quocirca si auem, feram, uel piscem cœlo, terra, marive cœpisses, uel quocunque in loco rem aliquam inuenisses, poteras ea pro animi tui libidine uti, ac uel edendo, uel alia quacunque ratione absumere, Eius tamen rei dominus non eras, quia nondum generali omnium consensu id receptum fuerat, ut licet illa non egeres, ab eius tamen usu eo nomine alios prohiberes, quòd eam rem tibi propriam diceres. Neque absurdum uideri debet, fine dominio usum ex-
2 titisse, quo res etiam absumerentur, cum istuc ipsum hodie quoque cernamus in ijs rebus, quæ usu consumuntur. §. constituitur inst. de usufr. & toto tit. ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum. Ex hoc porrò intelligi potest, qualis fuerit eius temporis possessio, non enim eadem esse potuit, quam nos uerè, & propriè possessionem appel-
3 lamus. Verè, & propriè possessio à nobis dicitur, quoties non utimur simpliciter, sed utimur contemplatione dominij; cuius rei optimum sumitur argumentum ex l. quæcunque. §. interdum. ff. de pub. in rem act. & ex l. si seruus depositus. §. is qui pignori. ff. de nox. act. Quare qui possidet aliquam rem, si eiusdem rei dominus est, ea ipsa utitur ratione dominij, quod iam habet; si non dominus est, sed bonæ fidei possessor, utitur ratione dominij, quod se habere arbitratur; quod si mala fide possidet, utitur ratione dominij cuius prætextu eam rem possidet, & ad quod aspirat, saltem post completam xxx. ann. præscriptionem, qualecunque tandem id ius futurum sit, quod inde in re possessa consequuturus est, ut l. si quis emptionis. §. 1. C. de præscrip. xxx. uel xl. annorum. At uerò primis illis temporibus cum dominia nulla essent, non poterant qui tunc erant homines re ulla uti contemplatione dominij, Quare dempto do-
4 minio eorum possessio in simplici tantùm usu posita erat; & tamen non absurdè possessionem illam appellabimus, namque usus quicunque possessio dici solet, iuxta l. questio. ff. de uerb. sign. Itaque non est reprehendendus Gratianus, ut nonnulli illum reprehendunt in l. 1. ff. de acquir. possess. atque inter alios Franciscus Connanus lib. 1. cap. 6. quòd dixerit communem rerum possessionem tunc extitisse, Nam & communis tunc rerum usus erat, & usus rectè possessio appellatur; imò uerò hæc uox
5 possessio non ad usum tantùm, quo quis utitur sibi, sed ad meram detentationem sæpissimè refertur, cum & serui dicantur possidere, & filij familias, & coloni, qui ex locato, commodato, uel deposito rem aliquam detinent. l. 1. §. quod uulgò. ff. pro hærede. l. communi. §. neque. ff. communi diuid. l. quòd seruus. l. cum hæredes. §. item quæro. ff. illo tit. de acq. poss. l. stipulatio ista. §. hi qui sunt, & §. hæc quoque hoc tit. Atque
6 hi tamen nullo modo possident, neque propriè neque impropriè, sed sunt quædam quasi instrumenta, per quæ possident patres, uel domini, uel ij qui locarunt, deposuerunt, aut cõmodarũt. l. possessio quoque. l. 3. §. quod si seruus. l. si colonus. l. si de eo. § 1. l. peregrè. §. quibus explicitis. l. qui uniuersas. §. quod per colonum. l. si id quod. §. 1. ff. de acquir. poss. Vnde eam nos iurisconsulti differentiam docuerunt, ut aliud sit possidere, aliud in possessione esse. l. si quis ante. §. idem Pomponius eod. tit. de acquir. poss.

R 2 Facilè

Facilè etiam ex hoc defenditur Gratianus ab altero illo obiecto, quod non rectè existimasse dicebatur depositum,& cõmodatum ad ius naturale pertinere. Nam cum usus rerum tunc quoque esset, ut dictum est, sicut ratione usus acquirebantur ea, quæ cœlo, terra, mariq; capiebantur, in quibus tamen nihil aliud præter usum acquirere poteram, ita quantum ad hunc ipsum usum poterat consistere depositum, uel commodatum. 7
Etenim si re aliqua, quam penes me haberem, uidissem mihi in posterum opus fore, ac ꝓpterea aliquò fortè profecturus apud te interea illã deposuissem,uel tibi cõmodassem, fidem in hoc tuam sequutus, quòd eam te mihi restituturum promisisses, negari certè non potest, quin tunc quoque tibi ratio dictaret, ut fidem mihi datam seruares, remq; illam mihi redderes, quam uel utendam,uel custodiendam à me accepisses,quanuis ego nullum ea in re dominium haberem. Sic cõcedamus oportet non modo diuisionẽ iuris rectè à Gratiano traditam esse, sed etiam exempla quibus ipse utitur, rectè singulis capitibus fuisse accõmodata. Alias quoque supra retulimus iuris diuisiones, quas omnes nunc persequi nimis longũ esset,ac minimè profectò necessariũ. Nã qui uarias spectarit eorũ intentiones,qui hoc,uel illo modo diuiserunt,facilè per se cognoscet,eas omnes diuisiones aliquo modo defendi posse,& iurisconsultorũ traditionibus nulla ex parte aduersari. Vnũ tamen hìc non censeo prętereundum quod à Frãcisco Cõnano traditum reperio lib. 5. cap. 1. quodq; à Iustiniani,aliorumq; omniũ sententia in hac diuisione iuris uidetur maximè abhorrere,& tamẽ,saltem primo aspectu, uidetur maximè rationi consentaneũ. Videtur ipse constituere quãdã iuris speciem ab ijs omnibus planè diuersam, 8
quas hactenus cõmemorauimus,ac ius quoddam nobis proponere, quod uel si non à sola naturali ratione introductũ,sed ab hominibus fuerit constitutũ,tamen neq; ius gentiũ,neque ius ciuile dici possit,sed magis ius quoddã tertiũ,quod ex his conflatur,atque perficitur. Id uerò ita esse ostendit exemplo publicæ conuentionis,quę per Principẽ fit, 9
aut quoties duces belli inter se paciscuntur,in qua nec iuris ciuilis,nec iuris gentium ratio attenditur. Cum enim fiat cum hostibus ijs de rebus, quæ ad publicum cõmodum spectant, ideoq; dirigatur ad id quod prodest, & expedit Reip. cuius utilitas omnibus omniũ utilitatibus antecedit, propter hanc cõmunem utilitatẽ receditur sæpissimè non 10
tantũ à legibus ciuilibus,sed etiã à cõmuni omnium gentiũ iure,hoc est ab ijs,quę de singulorũ contractibus scita sunt in populis, & quæ omniũ moribus ea in re obseruantur. Non uidetur ergo hæc conuentio iuris ciuilis esse posse, tùm quia in ea à legibus ciuilibus sæpè receditur, tùm etiam quia cum hostibus fit,quibus cum nulla nobis consociatio est iuris ciuilis; At neq; etiam iuris gentium uidetur esse, quia non potest fieri nisi ex legum ciuiliũ præscripto,atque eo modo qui publicis legibus descriptus est. Is uerò iuri gentiũ utplurimũ aduersatur, quod optimè ostendit pax Caudina ab Aul. Posthumio 11
Consule per sponsionẽ cũ Samnitibus facta,cũ se ille cũ toto suo exercitu interclusum uideret. Hanc enim populus Romanus ratam nõ habuit,ut author est Liuius,quòd diceret iniussu populi Romani quicquã sanciri posse,quod populũ teneret. In hoc Romani proculdubio iuri gentium aduersati sunt: Vt enim hæc sponsio sine populi facta consensu non ualeret, legibus Romanis cautum erat, sed hoc ad Samnites nihil attinebat, qui ijs legibus non tenebantur. Cum ergo nec iuris gentium,nec iuris ciuilis sit publica conuentio,ut ad ius aliquod referre eam possimus,uidetur necessariò concedendum ius aliquod dari, quod sit ab hominibus constitutũ, & tamen à iure gentiũ,ac pariter à iure ciuili diuersum sit, Idque probari uidetur ex l. conuentionum. ff. de pact. 12
quo

quo loci duplex traditur esse priuata conuentio. s. iurisgentium, & legitima; sed quantū ad publicam conuentionem hęc distinctio non adhibetur. Vera (iudicio meo) huius obiecti solutio est, ut dicamus non posse ex hoc tertium ius constitui, quod & à iure gentium differat, & à iure ciuili; Id enim hoc argumento certè non demōstratur. Nam quę de publica conuentione legibus publicis constituta sunt, uerè sunt iuris ciuilis, cum sæpe & ius ciuile ob publicam utilitatem ab alijs legibus ciuilibus recedat ar. l. 1. ff. de usuca. & plenissime traditur in l. 1. ff. solut. matri. Quòd uerò fiat cum hostibus hęc conuen-
13 tio, cum quibus nulla nobis iuris ciuilis communicatio est, concluditur hinc quidem quæ de publica conuentione iure ciuili constituta sunt, hostes non ligare (ligantur enim tantùm hostes ijs conuentionibus, quæ iuris gentium est) sed non rectè ex hoc colligitur, quæ de bellorum gerendorum ratione in singulis ciuitatibus constituta sunt, iuris ciuilis non esse. At, uel si non hostes, ciues tamen certè ligabunt, à quibus ea necessariò
14 obseruanda sunt. Quare conuentio ipsa, quantumuis publica, semper iuris gentium est, ac uerè hostes obligat, quæ uerò de illius conuentionis forma à singulis ciuitatibus constituta sunt, ea sunt iuris ciuilis, & solos earum ciuitatum ciues adstringunt. Itaque non rectè sentiunt qui ius inde tertium constitui uolunt. Maximum uerò ad hanc sententiam diluendam argumentum est quod Vlp. ipse ex cuius responso in l. conuentionum tertium hoc ius desumebatur, præter ius gentium, & ciuile nullum aliud ius cognouit quod ab hominibus fuerit constitutum. Atque hanc solutionem ipse quoque Connanus necessariò recipere debet, nisi apertè sibi ipsi aduersari uelit. Namque is lib. 1. cap. 4. expressim affirmat nullum ius publicum reperiri, quod non ciuile sit, id quod uel ex ipsa uoce demonstrari ait, cum dicatur publicum quasi populicum, ac populus sit multitudo iuris consensu congregata, quam ciuitatem appellamus.

ARGVM.

EX iurisconsultorum simul omnium traditionibus, iunctis etiam ijs, quæ hac de re Aristoteles, & Tullius docuerunt, posse perfectam iuris diuisionem desumi, ex qua rectè intelligatur, quot sint iuris species, & quomodo illæ inter se distingui debeant.

1 Nulla à quoquam traditur iuris diuisio, quæ omnes ipsius iuris differentias cōplectatur.
2 Quæ sit rectissima iuris diuidendi ratio.
3 Ius quod ad hominum utilitates pertinet nō æquè naturæ assignādū est, vt quod solam honestatem spectat.
4 Ius humanum idem & gentium dici potest.
5 Quæ sint tùm primæui, tùm secundarii iuris.
6 Ius primæuum non diuiditur.
7 Iuris secundarii duæ species.
8 Modi acquirendi à iure ciuili introducti.
9 Non absurde dicimus iurisgentium appellatione etiam ius ciuile contineri.
10 An ius respiciens solam honestatem specie differat ab eo, quod hominū utilitates instituit.
11 Ciuium Romanorum differentiæ permultæ.
13 Tres differentiæ inter ius naturale, & ius gentium,
14 Effectus prouenientes ex diuersitate iuris naturalis, & humani.
15 Authores grauissimi, qui in iure diuidēdo hanc ipsam utilitatis atque honestatis distinctionem amplectuntur.
16 Verus Aristotelis sensus contra Connanum.
17 Refellitur Connan. circa intelligentiam. l. pen. ff. de iust. & iur.
18 Falsum est, ius ciuile à nostris iurisconsultis sumi pro politico.
19 Perpeduntur uerba Iust. in §. singulorum inst. de iur. nat. gent. & ciuil.

CAP.

CAP. XXIII.

Licet planißimum iam fecerimus non modò iurisconsultorum, sed & aliorum hac
de re traditiones optimè defendi posse, ac tàm multas à uariis traditas diuisiones
diuersas quidem, sed minimè inter se contrarias esse, non tamen eò rem deduxis
se uidemur, ut qui cupiat omnia, quæ ad iuris diuisionem attinent, planè tenere, iis tan
tùm quæ hactenus diximus, acquiescere possit. Neque enim adhuc cognoscimus quot
iuris species sint, aut qua ratione illæ inter se distingui debeant. Siquidem diximus nec
Aristotelē nec Iustinianū, aliosuè iurisconsultos id sibi proposuisse, ut omnes omninò iu
ris differentias attingerent, sed cum in iuris diuisione uarii uaria spectarint, attigisse sin-
gulos eas tantùm differentias, quæ illorum intentioni conuenirent, reliquas uerò prę
terijsse, quas tamen extare ijsdem ipsi non inficiarentur. Itaque, ut hasce omnes dif-
ferētias, ac iuris species probè cognoscamus, operæpretium facturi uidemur, si Aristote
le, & Cicerone in nostrorum iurisconsultorum numerum quasi receptis (quod facere hac
in re consentaneum est) ex illorum simul omnium traditionibus perfectam colligamus
iuris diuisionem, omnibusque (quod aiunt) numeris absolutam, in qua complectamur
omnes differentias, quæ à quolibet eorum traditę, uel ob aliquos effectus, quacunque
ratione fuerint consideratæ. Et quanuis supra docuerimus eas uoces, quæ ad iuris di-
uisionem adhiberi solent, cum scilicet dicimus naturale, gentium, & ciuile multis modis
solere variari, nos de ijs in præsentia non magnopere solliciti erimus, sed omissa uerbo
rum superstitione, eius ipsius iuris quod in singulis capitibus ab altero iure distinxeri-
mus, naturam, & substantiam uel exemplis, uel certa aliqua descriptione demonstrabi
mus. Ea igitur totius iuris diuidendi rectissima ratio esse mihi videtur, vt illud gene- 1
ratim, atque uniuersè consideratum duplex tantum esse statuamus. Vnum ius est quo
ea continentur, quæ determinatè (ut ita loquar) à natura vel imperantur, vel prohiben
tur, ac propterea per se iustorum, vel iniustorum distinctionem habent, qualia sunt ea,
quæ ex Cicerone supra relata sunt, sparsimq; etiam in uarijs iurisconsultorum responsis
habentur l. veluti. l. vt uim. ff. de iust. & iur. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petit. hæredi
ta. Et hæc Cicero magis proprium quendam in modum naturali iuri tribuenda esse exi
stimat. Alterum ius complectitur ea quæ natura non determinatè vel præcepit, vel pro
hibuit, sed hominum arbitrio, ac potestati tanquam indifferentia permisit, ut id potissi-
mum decernerent, quod sibi magis expedire iudicarent. Quare ut in primo honestas po
tissimum, & iustitia inspicitur, ita in hoc utilitas maximè attenditur. Moderatur enim
eas commoditates quæ ad uitam instituendam pertinent. Ideoque rectè ad hoc ius refe
remus non tantùm dominia, commercia, bella, captiuitates, seruitutes, contractus, quæ
nostri interpretes dicunt esse iuris gentium secundarij, sed etiam rerum omnium com-
munionem, unam omnium libertatem, promiscuos concubitus, acquisitionem eorum,
quæ cęlo, terra, marique nascuntur, & si qua alia primo illo ęuo seruabantur, anteaquam
homines ex illo naturali statu quicquam immutassent: Nam hæc quoque in hominū
potestate posita erant, ita ut salua iustitiæ ratione mutari, corrigi, rursusque restitui, ac
sępius uariari possent: Hoc ius (si Ciceronis testimonio aliquid dabimus) ius naturæ 2
non propriè dicemus, is enim dum connumerat ea, quæ iure naturæ continentur, hęc
non recenset; Ac fortasse etiā minus propriè ius esse sensit, quòd ad uitę utilitates potissi
mum dirigatur. Poterimus nos cum Aristotele ἀνθρώπινον hoc est humanum appellare,
quandoquidem libero hominum arbitrio permissum sit. Quod uerò humanum ius 3
est, idem

est,idem mihi videtur ius gentium non absurde dici posse. Quòd si quis hoc ipsum ius quantum ad ea,quæ primo illo seculo seruabantur naturale maluerit, quàm gentium nominare,vt Gratianus fecit,ego in hoc illi non reluctabor,nec negabo,quin maiori cũ ratione,ea ipsa possint dici iuris naturalis esse,quàm quæ posterioribus temporibus ab hominibus inuẽta sunt, ut fusè infra explicabitur,dũmodo illud mihi concedatur,totũ hoc ius, quod in hominum potestatem collatum est(sine priora,siue posteriora tempora spectemus) ab illo iure naturali differre, de quo paulò ante loquuti sumus, id quod necessariò concedendum esse, haud multò post demonstrabimus. Quod attinet ad primum illud ius, quod ex Tullij sententia diximus magis propriè naturale esse, ego illud unicum statuo,nec rectè subdiuidi posse iudico. Quod attinet uerò ad alterum ius,quod Aristoteles ἀνθρώπινον nominauit, nos humanum,aut etiam gentium non absurdè possumus appellare, Huic ego existimo rectè conuenire distinctionem primæui, & secundarij quam nostri frequentius probant. Primæui iuris ea sunt, quibus homines primo
4 illo æuo utebantur anteaquam ex naturali, qui tunc erat,statu aliquid mutassent.Quo tẽpore seruabantur hæc omnia, communis rerum possessio, una omnium libertas, concubitus promiscui, acquisitio eorum, quæ in cælo,terra, marique nascuntur. Iuris uerò secundarij ea sunt,quæ postea seruari cœperunt cum hominũ creuit malitia,suntq; ijs,quæ proximè diximus penè contraria. Etenim loco illius uniuersalis cõmunionis distinctio dominiorum successit,loco libertatis seruitus multos oppressit, indeq; etiã processit manumissio;quare cum uno naturali nomine homines antea appellarentur, iure gentium iura genera esse cœperunt liberi, & ijs contrarium serui,& tertium genus libertini, qui desierant esse serui. Item cum prius essent promiscui, ac cum omnibus fermè mulieribus permissi concubitus, inuentis postea connubijs, tàm libera eorum potestas sublata fuit. Potestas etiam rerum acquirendarum sin minus sublata, at certè maxima ex parte restricta est. ar.l.ult.ff.de usucap.Nunc uideamus an singulæ istæ species iuris gentium, quas hucusque constituimus,rursus diuidi possint. In quo breuiter dico, ius illud primæuũ,
5 quoniam peræque ab omnibus seruabatur,nullam amplius diuisionem admittere. In se
6 cundario uerò duas adhuc species distinguo (& hanc postremam statuo iuris diuisionẽ) nam aut commune,aut proprium est. Commune ea continet quibus omnes gentes utũtur;cuiusmodi sunt ea,quæ proxime commemorauimus,soletque hoc ius præcipuò quodam uocabulo ius gentium appellari. Proprium uerò est quod quisque sibi populus constituit,atque in nostris legibus passim ius ciuile dicitur.Nam quę utilitatis gratia post primum illud.& aureum seculum ab hominibus fuerunt excogitata, aut ad communem omnium utilitatem spectant, & iurisgentium sunt, aut ad uarias singularum ciuitatum opportunitates inuenta fuerunt, & inde ius ciuile constituitur, quod iuri communi solet semper aliquid uel addere, uel detrahere,ut ait Vlp. in l.ius ciuile.ff.de iust.& iure.Ad
7 dit,ut in usucapione,& arrogatione,sunt enim hi modi acquirẽdi,quos adiecit ius ciuile, pręter eos,quibus iure gentiũ rerum dominia acquirebamus.Detrahit,ut cum donationẽ prohibet inter uirũ &uxorẽ toto tit.de don.inter iur.& ux.& ff. & C. Quę iure gẽtium recepta erat,uel cũ mutuũ à filiofa. cõtractũ planè irritum atq; inualidum reddit,ita ut is acceptam pecuniam restituere non teneatur toto tit.ff.& C. ad. S. C. Maced. Atque in hũc modum proprias sibi regulas ius ciuile constituit, quæ quanuis utplurimum conueniãt rationi naturali,ex ijs tamen nonnullæ sunt,quæ ex solo iurisconsultorum artificio fuerũt
8 excogitatæ,cuiusmodi nos aliquot supra connumerauimus. Nec cuiquam debet absurdum

ſurdum uideri quod ſtatuerimus iuris gentium appellatione, ius quoque ciuile contineri, nam & quæ à ſingulis ciuitatibus conſtituta ſunt, uerè hominum dici poſſunt. Vnde Ariſtoteles cum de humanis iuribus loquitur, non diſtinguit omniumnè hominũ ea ſint, an uerò ſingularum ciuitatum. Si hominum ſunt, ergo & gentium dici poterunt; conſtat enim hoc uocabulum non ſolum ad omnes ſimul populos, ſed ad ſingulos etiã poſſe referri, ut cum gentem Allobrogum dicit Cicero, imò & de ſingulis familiabus ſæpe uſurpatur, unde Valeriæ gentis, Æmiliæ, Fabiæ, Claudiæ, & aliarum crebram mentionẽ reperimus. Hæc, iudicio meo, uera, & perfecta iuris diuiſio eſt, differentiasque omnes, quæ modò alicuius momenti ſint, planè complectitur. Verùm quoniam illa, uel ſi iuriſcõſultorum ſententiæ maxime conueniat, (ut mox oſtendemus) à nemine tamen ipſorum in hunc modum, & quoad omnes partes tradita reperitur, nonnulla circa eam cẽſeo explicanda, ex quibus rectius intelligetur, qua ratione hæc ſingula capita ſic à nobis diſtincta fuerint. Primum omnium explicandum illud occurrit, qua ratione ius naturale, 9 quod à ſolius naturæ præcepto, uel prohibitione pendet, ab eo iure diſiunxerimus, quod humanæ uitæ utilitates continet, atque inſtituit. Cuius dubitationis explicatio eo magis neceſſaria eſt, quia legum authores hæc duo capita ſimul permiſcent, ac planè confundunt. Nam ſi loquamur de eo iure gentium, quod primæuum appellauimus, cum iure naturali illud apertè confundit Gratia. in c. ius naturale, ubi communem rerum poſſeſſionem, atq; unã omnium libertatem eidem iuri tribuit, cui etiam tribuit uiolentiæ per uim depulſionem, ac ſeruandæ fidei obligationem; ſi etiam loquamur de iure gentium poſteriori, ex quo bella inducta, diſtincta dominia, contractus inuenti, ſolet hoc quoq; cum iure naturali confundi, ut probatur legibus ſupra adductis in quinta dubitatione, nẽpè ex. §. ſingulorum inſt. de rerum diuiſ. & l. 1. iunctis quatuor. ll. ſequentibus. ff. de iuſt. & iur. quas optimè ad hoc ipſum Areti. perpẽdebat, quemadmodum ibi retulimus. Sed ego leue hoc obiectum eſſe iudico; neque enim ſi aliqua huius diuiſionis capita ab aliquibus diſtincta non fuerunt, rectè iccircò concludi poterit, ea diſtinguenda non eſſe. Satis iam docuimus ſolere diuiſiones omnes, quę in quacunque re afferuntur, finem aliquem ſpectare, Quare qui diuidunt differentias tantum illas diuidẽdo comprehendunt, quæ ad propoſitum ſibi finem pertinent, cum tamen alias quoq; eidem rei differentias ineſſe non ignorent. Veluti ſi quis ciues Romanos in patricios, & plebeios diuiſerit, ne- 10 que huic diuiſioni aliud adieceritꝫ non male is diuiſiſſe exiſtimandus erit; tametſi inter ciues Romanos aliæ extabant differentiæ, cum alij ſenatores, alij equites, alii priuati eſſent. Item alij uel ex plebeis nobiles, alij ignobiles, alii ingenui, alii liberti, aut libertini, tum & alii capitecenſi, alii proletarii, alii diuites. Ex quibus omnibus differentijs uariè diuidi poterunt ciues Romani, ut uarii erunt fines, ad quos eiuſmodi diuiſiones inſtituantur. Qua uerò ratione factum ſit, ut iuriſconſultis non fuerit neceſſe hęc duo iura ſeparare, ex iis conſtare poteſt, quæ pleniſſimè à nobis ſuperiori capite tradita fuere. Attamẽ inter unum, & alterũ eiuſmodi extant differentię, & quę tanti momenti effectus parere poſſunt, ut qui perfectam iuris diuiſionem tradere uelit, duo hæc capita ſimul confundere nullo modo debeat. Siquidem ius illud, quod diximus naturale, ſola per ſe 11 perficit natura, cum determinatè aliquid uel præcipit, uel prohibet. Hoc uerò, quod humanum Ariſtoteles appellat, non tàm perficit ipſa natura, quàm hominum conſenſui, ac poteſtati permittit. Præterea illud ad ſolam iuſtitiam, & honeſtatem dirigitur: In hoc uerò quanuis honeſtatis etiam ratio habeatur, tamen utilitas potiſſimum inſpicitur,

tur, illud denique est immutabile, at hoc passim pro ipsorum hominum arbitrio quancunque mutationem admittit. Ac sicuti quod primo illo, & aureo seculo seruabatur postea mutatũ fuit, ita id quod posteà seruari cœpit, quoties hominum uariaretur cõsensus, uariari sæpe, ac mutari posset; qua de re fusius dicemus, cum ad secundam dubitationem respondebimus. Plurimùm etiam confert hæc prima distinctio ad eos effectus, qui à nostris iurisconsultis considerantur; idq; optimè demonstratur ex ea differentia quam notant nostri interpretes ferè omnes in l.1.ff. de acquir.poss. Etenim si quæratur qua ratione mortales, sicut antiquam rerum communionem tollere potuerunt; itemq; captiuis in seruitutem redactis pristinam libertatem penitus adimere, non sic etiam na-

12 turalem seruandæ fidei obligationem in ipsis seruis perimere potuerint, curq; hęc obligatio, quam in seruis lex ciuilis nullius effectus esse uoluit, in ipsis tamen uiuat semper, atque uigeat, ut sentit Triphoninus in l.si quod dominus.ff.de condict.indeb. nullam aliam poterimus ueriorem responsionem afferre, quàm ut dicamus alio ex fonte profluere hanc obligationem, alioq; diuerso, ac longè firmiore fundamento niti; Habet enim naturæ firmissimum fundamentum, quod nullo modo subuerti, aut labefactari potest; quod certè non potest de ijs affirmari, quæ nos iuri humano tàm priori, quàm posteriori assignauimus, cum hominum arbitrio, & potestati ea penitus commissa sint. Quocirca mirari non debemus, quòd uideamus seruos ad possidendum seruitute ipsa inhabiles reddi, nam possessio quam propriè possessionem uocamus, ab ipsis gentibus est inducta. Vnde quam liberis hominibus possidendi facultatem ipsæ gentes dederunt, eandem seruis denegare potuerunt. Nec enim potuit quicquàm aptius fieri, quàm ut humano consensu inducta possessio, eodem pariter humano consensu in nonnullis infirmaretur ar. l. pro ut quisq;.ff. de solut.l. nihil tam naturale cum simil. ff. de reg iur. Sed fidei seruandæ obligatio, item obseruantia erga parentes, & id genus alia quæ à naturali ratione præcipiuntur, usqueadeò naturalibus quasi radicibus inhærent, ut nulla ui humana euelli prorsus, atque extirpari possint. Et uerè hanc solam rationem (ni fallor) iurisconsulti spectarunt cum inter obligationem seruandæ fidei, & possessionem eam differentiam constituunt, de qua in l.si quod dominus.ff.de condict.indeb. iuncta l. possessio quoque.§. qui in aliena.ff. de acquir.poss. l.stipulatio ista.§. hęc quoque.infrà eo.quę differentia plusq̃ par fuerat fatigauit nostros interpretes in l.1.eo

13 dem illo tit. de acquir. poss. Habeo insuper authores grauissimos, quorum testimonio hoc primum distinctionis meæ caput confirmare possim, atque inter alios Tullium loco supra citato, ubi dum enumerat quæ iuri naturæ tribuenda sint, de communi omnium libertate, alijsq; eiusmodi quæ ad hominum statum, siue utilitatem pertinent, nullam mentionem facit. Multoq; etiam magis quàm Ciceronis, debet nos Aristotelis authoritas mouere (si modo hac in re authoritati aliquid damus) qui lib.5.Ethic. cap.6. à turali iure apertè disiungit hæc iura, quæ ad utilitatem spectant, eaq; & humana iura & non naturalia appellat: nam posteaquàm de iure naturali locutus est, subijcit hæc uerba. Quæ uerò iura ob utilitatem, & ex instituto sunt, ea sunt mensuris simillima, "
non enim omnibus in locis æquales sunt uini, triticique mensuræ, sed quo in lo- "
co hæc emuntur maiores, ubi autem uenduntur minores; simili ratione ea quæ "
non naturalia sunt, sed humana iura non eadem sunt ubicunque. "
Quę uerba ita mihi uidentur accipienda (quemadmodum & ab Eustratio, alijsque expositoribus accipiuntur) ut uoluerit Aristoteles ea iura, quę dicit esse ob utilita-

S tem

tem inuenta à naturalibus separare, tùm quia cum ad ea transit, dictione utitur aduersatiua, tùm etiam quia paulò post cum mensurarum similitudinem applicat, expressim uocat non naturalia, & humana iura. Atque hic mihi uerissimus Aristotelis sensus esse uidetur, quicquid contra comminiscatur Franciscus Conna. lib. 1. cap. 6. 14
ubi horum uerborum (nisi ego fallor) totam sententiam inuertit. Veruntamen hanc quam nos hìc constituimus, differentiam inter ius naturale, quod determinatè iusta præcipit, iniustaq; prohibet, & ius gentium quod circa ea, quę natura permissa sunt, utilitates moderatur ad uitam degendam necessarias Connanus non modò non improbat, sed eam ipse quoque ibidem probat, ac maximè inculcat, ampliusque 15
existimat eam rectè desumi ex responso Pauli in l. penul. ff. de iust. & iur. quo in « loco. Ius (inquit) pluribus modis dicitur; Vno modo quidem cum id quod sem- « per ęquum, & bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. Altero modo quod om- « nibus, aut pluribus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile. Sed non ausim ego affirmare Paulum secundo illius distinctionis capite uoluisse ius gentium complecti, cum illud appellet ius ciuile. Tametsi enim fateor ius ciuile interdum pro iure politico accipi, hoc est pro eo toto quod in ciuitate aliqua seruatur, ut docet Cicero lib. 3. de Natu. Deorum, tamen non mihi uidetur in ea lege Paulus hoc modo ius ciuile accepisse, Siquidem ius Politicum non modo illud complectitur quod gentium omnium est, sed etiam ius naturale; quod enim in quaque ciuitate ius ser- 16
uatur, ex omnibus planè præceptis constat, siue ab instinctu naturæ, siue à naturali ratione, siue ab hominum instituto proficiscantur, & tamen ibi Paulus à iure ciuili ius naturale disiungit. Quare si ius politicum includit etiam naturale, ciuile autem de quo loquitur Paulus excludit naturale, consequens est eum, cum ius ciuile dixit, de iure politico non intellexisse: Verùm, licet Paulus hac in re nobis non suffragetur, satis tamen hoc primum distinctionis caput superioribus rationibus, & authoritatibus fuit confirmatum. Quibus omnibus accedit postremò, quòd ipse quoque Iustinianus, uel si in generali totius iuris diuisione non expressim hæc duo iura separauerit, tamen hanc separationem non obscurè nobis insinuasse uidetur in §. ius autem. inst. de iur. nat. gent. & ciui. cum dicit gen- 17
tes humanas sibi iura quædam constituisse, Si quædam, ergo non omnia; quod si non omnia gentes constituerunt, quæ ab ipsis gentibus seruantur, cætera unde profecta? certè à sola natura sentit Iustinianus ea profluxisse. Quod cum ita sit, tacitè confitetur pręter humanum, gentiumq; ius, quod gentes humanæ sibi constituerunt, aliud esse ius naturale solis hominibus inter se commune, quod à sola naturali ratione emanarit, ac propterea sit ab illo planè diuersum. Primùm hoc fuit in hac diuisione, quod mihi explicatione egere uisum est.

ARGVM.

AN ius naturale, nimirum illud quod ad solam iustitiam, & honestatem spectat, atque à naturæ præcepto, uel prohibitione pendet, rectè in primarium, ac secundarium diuidi possit.

Num

1 Num statim ab hominibus omnia seruari cœperint, quæ iuris naturalis erant.
2 Præcepta naturalia quocunque modo applicentur, ipsa semper per se eadẽ sunt.
3 Iuris naturalis uis omnis, & natura in præcipiendo posita.
4 Tres differentię supra consideratæ inter ius primæuum, & secundarium nullam iuris naturalis distinctionem inducunt.
5 Dupliciter accipi potest, quod dicimus à natura aliquid deriuari.
6 Quæ à iure naturali deriuantur per modũ conclusionis, pars iuris naturalis sunt.
7 Quòd ratiocinatione egeant pręcepta, uel non egeant, non facit ut ad diuersa præcepta referri debeant.
8 Potest ius naturale non bene applicari, nec propterea tamẽ ius diuersũ efficit.

CAP. XXIIII.

SEcundò explicandum illud occurrit, qua ratione illud ius, quòd solius naturæ præcepto, uel prohibitione perficitur, & quod per antonomasiam diximus naturale, unicum esse statuamus, ac non in primæuum, & secundarium id diuidamus, quemadmodum illud diuisimus quod ad hominum utilitates dirigitur: Diximus hoc ius naturale omnia complecti, quæ ad honestatem spectant, & ratione naturali imperantur, uel prohibentur. At certè his non minus uidetur conuenire eiusmodi diuisio, quàm ijs rebus conueniat, quas iuri gentium assignauimus. Siquidem ex his ipsis, quæ nobis ratio præcipit, uel prohibet, quædam sunt, quæ primo illo seculo statim seruari cœperunt, ut Deum colere, parentibus parere, uim ui repellere, & id
1 genus alia. Quædam uerò quæ non nisi posteriori tempore extare potuerunt, ueluti contractus fidem seruare, abstinere ab ijs rebus, quæ in alterius dominio sint, patriæ, ac magistratibus parere; Ita fit, ut hîc quoque ius primęuum à secundario disiungendum uideatur. Cuius tamen obiecti facilis solutio est. Nam concedendum quidem esset quod dictum est, si hæc ultima præcepta ab illis primis differrent; sed cum eadem planè & hæc & illa sint, consequens est, non debere ex illis diuersa iura constitui. Ac ne quis fortè miretur, quomodo eadem esse possint, ad-
2 uertendum est diligenter, non inficiari nos, quin quantum ad applicationem inter se hæc differant: Est enim hoc necessariò admittendum, cum partim ad ea applicentur, ubi nulla hominum constitutio interuenit, ut sunt Deum colere, parentibus parere, & similia, partim ad ea, quę ab hominibus excogitata sunt, ut in eo quod contractus fides seruanda sit, Item in alijs posterius relatis. Sed tamen dicimus præcepta, quæ applicantur ipsa utrobique eadem esse, nec propter diuersam applicationem diuersa effici posse. Neque enim uidemus quo pacto id sustineri possit, ut cum ius naturale omnibus in rebus fidem seruari præcipiat, præceptum illud quod in contractibus fides sit seruanda, à primo illo, & naturali præcepto diuersum sit, aut ad diuersum aliquod ius referri debeat. Fit quidem (fatemur) applicatio ad contractus, qui non nisi posteriori tempore fuerunt, tamen nihil ex ea applicatione amplius inducitur, quod præcipiendi uim obtineat, Ideoq; ex ipso iure nihil ĩmutatur,
3 cuius tota substãtia in præcipiendo posita est; Alioquin cogeremur eadem ratione fateri ius quoq; ciuile cũ ad Titiũ, Semproniũ, aliasq; singulares personas accõmodaẽ, diuersum quiddam effici, neque illud idem esse, quod legum ciuilium scriptura continetur. Quod dixi de præcepto seruandæ fidei, non minus clarè perspicitur & in alijs duobus exemplis supra adductis; nimirum à re aliena abstinere, item patriæ, ac magistratibus parere. Nam hîc nullum planè aliud ius cernimus præter illud, quod nobis maiorum

obseruantiam præcipit, & ius suum cuique tribuere iubet. Ac de omnibus denique naturæ præceptis idem prorsus affirmamus, quæ siue ad ea referantur, quæ merè naturalia sunt, siue ad ea, quæ ab hominum consensu,& instituto pendent, semper unum,idemq; ius constituunt. Atqui certè ita sensisse Gratianum nostri interpretes inficiari non poterunt, dum is in c. ius naturale 1. distinct. illi iuri naturali quod solo instinctu naturæ inductum est, neque aliqua hominum eget constitutione,assignat rei depositæ, & commendatæ restitutionem, nam depositum,& commodatum, quibus ibi seruandæ fidei preceptum applicatur, non naturę instinctui, sed hominum inuentioni passim omnes tribuunt. Quare non rectè diceret Gratianus hoc ius à solo naturæ instinctu prouenire,si illa depositi, ac commodati applicatio ad hoc ius inducendum, uel saltem aliqua ex parte immutandum momenti aliquid haberet. Nec mouere nos debent tres illę differentiæ, quas supra in quinta dubitatione diximus inter ius primæuum, & secundarium afferri posse,Quandoquidem non rectè ex illis demonstratur 4
posse iuris naturalis quatenus diuersè applicatur, diuersas species constitui, ut singulis percurrendis facilè intelligemus. Ex prima ergo differentia sic posset aliquis argumentari;Quod contractus fides seruetur, quod nemini res propria auferatur, hæc, & eiusmodi alia in modum conclusionis deriuantur à iure naturali,ergo ius à naturali diuersum inducere debent, Sic enim & emptiones, locationes, societates, & reliqua id genus,quæ à iure naturæ deducuntur,ius ab eo diuersum constituunt,ut tradit diuus Thomas in p^{a}.2^{a}.quæst.95.ar.4. Respondeo solere id duobus modis accipi, quod dicimus 5
deriuari aliquid à iure naturæ. Primùm eo modo quo accipit diuus Thomas in loco proximè adducto, cum.s.aliquid ratione naturali suadente institutum est,sed tamen ex legis præcepto in modum conclusionis non deriuatur, Veluti quòd dominia distinguerentur;Ratione enim id naturali factum est, ut contentionum tolleretur occasio, utque homines (quemadmodum inquit Aristoteles) in rebus proprijs curandis diligentiores essent. Sic & emptionum inuentio naturali ratione nō caruit,ut per eam permutationū difficultatibus occurreretur;quanuis neque distinctio dominiorum, neque emptiones, aut alij contractus à præcepto iuris naturalis descendant,Et hæc ipsa fateor alterius iuris, quam iuris naturalis esse, hoc est ius aliud à naturali iure diuersum constituere; Idq; optimè probatur ex ijs,quæ nos supra docuimus. Alio modo possumus intelligere aliquid deriuari à iure naturali, cum illud non modò ratione naturali institutum est,sed à præcepto, uel prohibitione rationis naturalis deducitur in modum cuiusdam applicationis, ita ut illud quoque ad quod applicatio fit, uel imperatum, uel prohibitum esse necessariò inferatur, Quale est illud, societatis fidem seruare,cum alijs eiusdem generis. Atq; in his rebus nullo modo cōcesserim ius diuersum cōstitui, nec de his loquit̃ diuus Thomas. Ratio huius diuersitatis apertissima est,quia cū à iure naturali necessariò hæc profluāt,ipsius iuris naturalis pars sunt,nec aliunde quàm à iure naturali prohibitionis, 6
aut præcepti uim assumunt; sed superiora illa quāuis ratione naturali instituta fuerint, non tamen pars iuris naturalis sunt, nec enim ab illo iure naturali profluunt, quod uerè est ius naturale, quodq; nobis imperat, ac pręscribit quid quaque in re faciendum, aut uitandum sit. Quare quod dicit diuus Thomas à lege naturali emptiones deriuari, itemque alia quę iuris humani sunt, in eo non prorsus propriè locutus esse mihi uidetur; & de prima differentia hactenus. Secunda quoque differentia, quam supra retulimus, uidetur primo aspectu iuri naturali accōmodari posse; nam prima illa rationis

princi-

principia, nempe Deum colere, fidem seruare, maioribus parere, sola natura nobis cognita sunt, at quę ad patriam, magistratus, contractus, aliaque commercia accommodantur, quanuis ipsa quoque huc spectent, ut sanctè, & iustè uiuamus, tamen egent ratiocinatione, ac non nisi post aliquē mentis discursum à nobis approbantur. Ad hoc ita
7 rectè respōderi potest, ut dicamus hāc ratiocinationem atque hunc mentis discursum ad præcepta ipsa in quibus solis substantiam iuris positam inesse diximus, nihil pertinere, Si quidem illa semper absque ulla hæsitatione passim concedimus; tunc uerò tantùm nos hæsitare contingit, cum inquirimus quo pacto ad hanc, uel illam facti speciem eadem ipsa præcepta accommodemus. Quo fit, ut ab hac animi perplexitate, quæ non ius, sed solum factum, solamq; applicationē respicit, diuersas iuris species colligere non possimus. Tandem à tertia, & ultima differentia ita quis forsan argumentabitur, ut dicat prima illa, quæ mentibus nostris innata sunt, iustitiæ quasi fundamenta, iustissima semper esse, at quæ inde deriuantur præcepta, & ad contractus, aliaque hominū inuenta applicātur, à uera iustitiæ semita sepissimè declinare. Quæ differentia mouit Gratianum, ut ex ijs diuersas iuris species constitueret, ut ex. c. ius naturale in ultimis uerbis uidetur apertè colligi posse. Sed cauendum est eo loci Gratianum inter ius naturale, & ius gentium considerasse hanc differentiam, non autem inter naturę præcepta, & quę ex ijs deriuantur, nā imò ipse hæc omnia simul confundit, ac iuri naturali meritò tribuit, cum ea pariter omnia iustitiæ, & honestati semper conueniant. Atque hic non inficior ego, quin ob ma-
8 litiā, uel improbitatem malè hęc à multis applicari soleant; at quoties fieri hoc contingit, possumus quidem dicere illi facto non rectè ius respondere, sed non rectè propterea dicemus ius esse mutatum, aut diuersum inde inductum fuisse. Sic uidemus hoc nostræ sententiæ planè nihil obstare, quo minus concludamus unum, atque idem ius constitui ex his omnibus, preceptis, quæ non ad uitę commoditates pertinent, ut quæ ab hominibus inducta sunt, sed eò tantum spectant, ut iustè, piè, & honestè uiuamus. Qua in re nobiscum apertissimè sentit Aristoteles loco supra citato, ubi ea tantùm iuri legitimo tribuit, in quibus nihil refert, ita nè, uel secus sese habeāt; cętera uerò assignat iuri naturali, atque illud unicū esse statuit, ac subindè ibi ita loquitur, ut apertè ostendat se non modò non probare hanc differentiam inter prima rationis principia, & quæ ex iis deriuantur, sed de ea ne suspicatum quidem fuisse.

ARGVM.

QVę causæ sint, cur prædicta diuisio primarii, & secundarii ad ius gentium rectius accommodetur, nempè ad illud ius, quod communes hominum utilitates metitur.

7 1 Quoties mutantur quæ iure aliquo inducta sunt, an diuersum ius efficiatur, & nu. 6.

2 Ius primeuum est naturale simpliciter, secundarium uerò secundum quid, & quo pacto hoc intelligendum sit.

3 Vt quædam sunt, quæ non nisi ratione ægritudinis corpori natura conueniūt, sic quædam iura sunt, quæ hominibus
8 non conueniunt, nisi ratione malitiæ.

4 Dantur seruitutes, quæ uerè naturales dici possunt ex Aristotele.

5 Seruitutes captiuorum contra naturam plerumque sunt, uel saltem non simpliciter naturales.

6 Possunt ea substantia differre, quorū uno sublato alterum inducitur.

7 Quàm multis in locis apud legum authores ius primæuum à secundario distinguatur.

Vtrum

CAP. XXV.

VNum tantùm restat, quod à nobis, quantum ad hanc iuris diuisionem, explicari oporteat, nempè qua ratione ius, quod ad hominum utilitates dirigitur, atq; ab ipsorum arbitrio pendet (siue ius humanum illud appellemus, siue iusgentiũ, siue alio quocunque modo; nam hìc de re ipsa, ut diximus, nõ de nominibus sumus soliciti, quæ uidimus solere hac in re multis modis uariari) qua ratione, inquam, hoc ius diuiserimus in gentium primæuum, & secundarium. Neque enim satis illud argumenti est, quod homines posteriori tempore diuersa, imò planè contraria seruare cœperint, ut propterea concludamus ius posterius à priore diuersum esse. Nam & in iure ciuili mul- 1
tas cernimus abrogationes, correctiones, ac mutationes, neque iccircò tamen in uarias species illud diuidimus, ut aduertit Barth. Soci. in l. 1. ff. de acquir. poss. Eodem modo si qui heri unum uoluerit (ut considerat ibidem Soci. Iun. nu. 380) hodie aliud uelit, atque ut ait Horat. Quod petijt spernat, repetat, quod nuper omisit, non propterea à se ipso differre existimari debebit, sed quantumuis mutata uoluntate idem semper Titius erit. Hoc ultimum exemplum à proposito nostro prorsus alienum est, quia cum Titij substãtia ab illo, uel illo actu suæ uoluntatis diuersa sit, necesse est manere eundem Titium, quãuis uoluntatis actus uarietur; at substantia iuris perficitur iis præceptis, quæ ius illud constituunt, quare non eodem modo hìc negari potest, quin mutatis præceptis ius quoque ipsum mutari potuerit. Congruit ergo magis primum exemplum, quod de iure ciuili 2
Socinus Patruus afferebat. Quo sanè uidemur urgeri, ut sicut fatemur ius ciuile, quantũuis mutatis legibus, unicum manere, neque in plures species diuidi, ita etiam de iure gentium idem concedamus: eoque maxime quia plures species simul eodem tempore extare possunt. At nõ consistunt simul ius gentium prius, atque posterius; siquidem posteriore introducto, necesse est illud prius, quod planè cõtrarium erat, ab hominum usu, & moribus illicò recedere. Veruntamen, quicquid alij senserint, nos ut hæc duo iura omninò crederemus esse distinguenda, non tantum Gratiani, & aliorum iurisconsultorum authoritate adducti sumus, qui aperte sentiunt ea inter se diuersa esse, ut posteà ostendemus, sed differentia quoque illa sanè maxime insigni, quam inter unum, & alterum ius extare animaduertimus, Ex qua etiam fit, ut passim legum authores, dum iusgentium prius à posteriore disiungunt, naturale illud, hoc uerò magis præcipuo uocabulo ius gentium appellare soleant. Ea uerò est, quia quę primo illo, & aureo seculo erat una omnium li- 3
bertas, rerumque communio, & si quæ alia eius temporis propria tum seruabantur, naturæ hominum simpliciter, & per se conueniebant. At bella, seruitutes, & alia, quæ post auctam hominum malitiam introducta fuerunt, non per se, ac simpliciter, sed tantum secundum quid (ut ita dicam) humanę naturę congruunt, atque illi semper uitii aliquid inesse declarant, cui remedio ipsa sint. Nam nec sine bellis communi saluti, ac securitati satis consultum fuisset, nec sine dominorum distinctione hominum industria ad res strenuè gerendas excitari potuisset. Quapropter quæ ad ius gentium prius attinẽt uere, & proprie naturalia sunt, quæ uerò ad posterius, non nisi secundum quid naturalia

dici

dici poſſunt. Quam diſtinctionem ſolemus etiam in iis rebus adhibere, quę ad corpus re
3 feruntur. Nam quædā ſunt quę conueniunt corpori rectè ualenti, ut cibus, potus, quies
nocturna, diurna exercitatio, & hæc ipſi corpori per ſe naturalia ſunt. Alia uero non niſi
corpori morbo aliquo laborāti conueniunt, ut inedia, uigilia, pharmacum, Atq; hæc qui
dem omnia uel ſi corpus aliqua ex parte lædāt, tamē ratione ægritudinis multo magis il
li proſunt, ac propterea ipſi corpori non ſimpliciter quidē naturalia, ſed tamē aliquo mo
do naturalia dicuntur. Perſimilem ergò rationē eſſe comperiemus horum quoq; iuriū
quas præ manibus habemus, cum inquiremus an ne hominū ingenijs, ac moribus natu
raliter congruant. Nam ſi ſani undequaq; eſſent hominū mores, ijs certè nō magis cōue
nirent bella, & ſeruitutes q̄ ſano corpori pharmacū, inedia, diurnus ſomnus, aut nocturna
uigilia. Bella enim aduerſantur potius, q̄ conueniāt naturæ, quæ non ultra, quàm iuſtæ uin
dictę impetus ferat, ſæuire permittit. At in bellis ſæpe contra innoxios ſęuitur, & cur id li-
ceat, ſatis cauſæ eſſe exiſtimatur, quod ciues ſint illius ciuitatis, contra quam bellum ſuſce
ptum fuit. Nec minus etiā ſeruitus naturæ aduerſatur, nihil enim naturali iuri tàm contra
4 rium eſt, quàm uiolentia, ac per uiolentiam ſeruitus inducitur; ſed facit hominum ne-
quitia, atq; hæc quaſi totius humanis generis ægritudo, vt quę alioquin contra naturā ui-
deri potuiſſent, natura ipſa permittat, nec permittat modò, ſed ſponte etiā nobis tanquā
illius ægritudinis remedia ſuggerat. Quare bella ratione naturali ſuadēte introducta ſunt
ſine quibus regum, ac populorū in nos temere irruentium effrenatam libidinem cōpeſce
re non potuiſſemus. Ac ſubinde ſeruitutem nō tantū immanitatis habere, nobis ratio per
ſuaſit, quin & ipſa in hominū mores, & conſuetudinem induci debuerit. Imò uero ſerua
re illos, quos licebat necare humanitatis potius, & clementiæ habitum fuit, licet ſeruati
imperio noſtro ſubijcerentur, & hæc cauſa eſt, cur ſeruitus tùm naturalis, tùm etiam con
tra naturam dici poſſit (quorum utrunq; legibus uſurpari ſupra demonſtrauimus) Quan-
quā intelligimus eam non ſimpliciter, ſed tantū ſecundum quid naturalem eſſe. Non me
5 latet ſeruitutē dari poſſe, quę uerè, ac ſimpliciter naturalis meritò dicēda ſit, de qua loqui
tur Ariſtoteles lib. 1. Polit. Aduertit ipſe eo in loco inter illa omnia q̄ creata ſunt alia ad
imperandum, alia uerò ad parendum natura ipſa fuiſſe inſtructa, cum uideamus in omni-
bus fermè ſpeciebus maſculo fœminam parere, itemque cætera planè omnia animantia
hominibus eſſe ſubiecta, ac uariis eorū uſibus deſtinata. Quare eodē modo docet ibi Ari
ſtoteles ex hominibus alios liberos, aliosque ſeruos eſſe, propterea quòd eos, qui per ſe
ad uitam ciuilem minus ſint idonei, alijs præſtantioribus hominibus ſeruire, nō modò iu
ſtius ſit, ſed & illis ipſis qui ſeruiunt commodius. At nos in præſentia de eiuſmodi ſeruitu-
te non loquimur, ſed de uiolenta illa, quam ibi Ariſtoteles quoque fatetur contra natu-
rā eſſe poſſe, cum poſſit ſæpiſſimè contingere, ut indigniori dignior, ac præſtantior ſubii-
ciatur. Quo fit, ut uel ſi ob eam, quā diximus rationem hæc quoque coacta, & uiolēta ſer
uitus aliquo modo naturalis ſit, non tamen ſimpliciter naturalis dici poſſit. At quæ pri
mo ſeculo ſeruabantur planè omnia uerè, & propriè naturalia erant, maximeque natura
li hominum ſtatui conueniebāt. Eſt certè eiuſmodi hęc differentia quam inter ius gentiū
prius, atque poſterius extare iam demonſtrauimus, ut prorſus ex ea concludere poſſimus
non unicum, ſed duplex ius gētium eſſe, cùm præſertim uideamus ex multò tenuioribus
differentijs diuerſas ſpecies ſolere conſtitui. l. 1. ff. de prætor. ſtip. Nec nos moueat quod
6 àntea dicebatur iuregentium poſteriore prius ſublatum eſſe, nam cum, gratia exempli, ex
ligno terra, uel quippiam aliud generatur, poſteriore forma inducta, prior ſtatim peri-
mitur,

mitur, & nemo tamen ob id affirmauerit terrã,& lignum specie simul conuenire. Quod si hac in re non tàm rationes,quàm authoritates quæramus,reperiemus apud legum autores hæc duo iura,nimirum prius, & posterius passim distingui solere, atque illud naturale ob eam,quam diximus rationem,hoc uerò magis peculiari nomine ius gentium ap- 7
pellari.Quin fecerit hoc Gratianus, nemo dubitate potest, is enim cõmunem rerũ possessionem, & unam omnium libertatem iuri naturali tribuit, ac sola ea quæ posteriori tempore introducta fuere, bella, seruitutes, & alia iurisgentium esse statuit. d. c. ius natura le iuncto.c. iusgentium 1.distinct. At uidentur mihi etiam ante Gratianum antiqui iurisconsulti hoc apertè sensisse. Voluit enim proculdubio Triphoninus in d. l.si quod dominus. ff. de condict. indeb. hoc ipsum nos docere, cum dixit libertatem naturali iure con
» tineri, dominationem uerò ex iure gentium introductam esse. Voluit hoc idem Vlp. in
» l. Manumissiones.ff. de inst. & iur. Vtpotè(inquit) cum iure naturali omnes homines
» liberi nascerētur, & paulò post. Sed postq̃ iuregentium seruitus inuasit,sequutum est beneficium manumissionis,& quæ sequuntur. His legibus(iudicio meo) nullo modo respõ 8
deri potest, neq; enim possumus dicere Triphoninum,& Vlp. cum de eo iure loquuntur, quo una omnium libertas erat, de naturali iure intellexisse,quod conuenit omnibus animantibus. Quæ res ab ipsorum sensu alienissima est,ut rectè aduertit Franciscus Conna.lib. 1. cap. 5. siquidem nullum ius nullaque ratio dictat cæteras animantes liberas esse debere.Neq; enim libertas bestijs communicatur,cum imò illæ soli hominum utilitati, & 9
seruitio natę esse uideantur.Loquuntur ergo de iure primęuo, nimirum illo,quod primo illo seculo cuncti mortales seruabant, & illud appellant ius naturale ob eam quam supra adduximus,rationẽ, distinguuntq; à iure gentium quod postea seruari cœptum est. Qua ex re optimè etiam colligitur non esse necessarium illud argumentum, ut quia alicubi iurisconsulti iura aliqua nõ distinguant, existiment propterea nullo modo posse illa distingui. Nam Vlp. in generali iuris diuisione, quam tradit in l. 1.ff.de iust. & iur. duo hæc iura simul commiscet, prius scilicet ius gentium,& posterius,& tamen idem ipse in hac.l manumissiones. unum ab altero apertissimè disiungit.

ARGVM.

POsse ex his omnibus,quæ hucusque tradita sunt,nonnullas elici conclusiones,quibus earum,quæ circa iuris diuisionem propositę initio fuerunt,difficultatum explicationes continẽtur. Ac plenissimè inter cætera explicatur, quo modo unumquodque ius uel mutabile,uel immutabile dici possit.

1 Quodnam ius uel naturale, uel gentium unicum,aut duplex existimandum sit.
2 Quatenus unumquodque ius mutabile, uel immutabile dici debeat.
3 Concedit Aristoteles nonnulla esse iura, quæ nullo modo mutari,at ne usu quidem deprauari queant.
4 Videtur interdum ius naturale mutari,cũ tamen facti non iuris ea mutatio sit.
5 Quando licitè possimus fidem datam non seruare.
6 Non iisdem rebus ubique pietas læditur.
5 Varii populorũ usus quanti momenti sint & nu.9.
8 Alio sensu Cõnanus accipit uerba Aristotelis, atque ipse loquatur.
9 Principum mutationes ad mutandos populorum mores qnantum ualeant.
10 Quare Aristoteles dixerit absolutè ius naturale esse immutabile, nec deprauatæ consuetudinis rationẽ ullam habuerit.
11 Ius gentium quod hominum utilitates instituit, salua iustitia liberè mutari potest.

Quæ

12 Quæ ad hominum utilitatem diſpoſita ſunt, menſuris rectè comparat Ariſtoteles.
13 Communium utilitatum ratio non patitur, ut ius gentium mutari poſsit.
14 Non ideò ius dicitur natura ſua mutabile, quòd facto ipſo, hoc eſt hominum uſu, uel conſtitutionibus mutetur.
15 Diſtinctio dominiorum quam cauſam habuerit.
16 Quæ Platonis mens fuerit in ſua Rep.
17 Aut philoſophos, aut diuino cultui additos eſſe oportet, qui diù in communione permanſuri ſint.
18 Quomodo accipiendum ſit, quod ſentit Iuſtin. ſeruitutem tolli non poſſe, cum ea tamen Chriſtianorum moribus ſublata ſit.
19 Emptionum, ac nummorum utilitas inuariabilis.
20 Quæ ſunt iuris gentium, nūquàm hoc nomine corrigi poſſunt, quòd iniuſta ſint, ut quæ ſunt iuris ciuilis.
21 Circa legitimas ſucceſſiones quantoperè à legibus Romanis uariatum ſit.

CAP. XXVI.

DE iuris ſpeciebus, ac differentijs ita hucuſque egimus, ut ex ijs, quæ diximus, illarum dubitationum omnium, quas ſupra excitauimus, facilè per ſe unuſquiſque ſolutiones colligere poſſit. Veruntamen ut ſummam eorum omnium, quæ dicta fuerunt, ac breuem quaſi epilogum habeamus, operæpretium facturi uidemur, ſi in ſingulis dubitationibus nonnullas ſtatuamus concluſiones, quibus illarum ipſarum ſolutiones contineantur; Quas concluſiones nouis rationibus probare non erit neceſſe, cum illę ferè omnes in totius tractationis progreſſu ſatis, ſuperq; fuerint demonſtratæ. Et quoniam ultima dubitatio propius ea attingit, quę proximè tradita fuere, ac quorum memoriam recentiorem habemus, ſatius erit ab illa exordiri, ac deinde ad reliquas conuerſo ordine progredi. Videtur ergò mihi ultimæ dubitationis explicatio his quinque concluſionibus contineri, ex quibus colligetur, quæ nam iuris ſpecies ſint, & quo pacto totum ipſum ius diuidi debeat. Prima eſt ius naturale, quo naturalis rationis principia continentur, ueluti fidem ſeruare, & id genus alia, differre ab illo iure primæuo, quod pro ipſorum hominum arbitrio mutari poterat; Ad quod diximus referendam eſſe cōmunem rerum poſſeſſionem, unam omnium libertatem, acquiſitionem eorum, quæ cœlo, terra, mariq; naſcuntur. Quocirca uidentur mihi errare Bart. & frequentius alij interpretes, qui hæc duo iura planè confundunt. Secunda eſt, hoc ipſum, quod proximè diximus, ius naturale non duplex, ſed unicum eſſe; Atque hinc falli eos arbitramur, qui præceptum illud, patriæ parere, non eidem iuri, cui & ſeruandæ fidei obligationem, ſed alij diuerſo iuri, nempè ſecundario tribuendum exiſtimant, ut communiori calculo noſtros ſenſiſſe aduertit Mari. Soc. in l.1.nu.389.ff. de acquir. poſſ. Tertia eſt ius humanum, ſeu ius gentium primæuum ab eo iure differre, quod ſibi gentes poſtea conſtituerunt. Ideoq; totum illud, quicquid iuris eſt, quod ad cōmunem omnium gentium commoditates ſpectat, & ab hominum pendet arbitrio, in primarium, & ſecundarium rectè diuidi. Quarta eſt, bella contractus, & id genus alia, quæ iuri gentium tribuuntur, non eodem modo ipſum ius gentium conſtituere, quemadmodum naturalis rationis principia, quibus aliquid imperatur, uel prohibetur, ius naturale conſtituunt, atque perficiunt. Quinta, & ultima eſt, poſſe in uno, eodemq; præcepto, utputà in eo quòd fidem de transferendo dominio datam ſeruare teneamur, duplicis iuris uim, naturalis ſcilicet, & gentiū, quanuis diuerſa ratione, reperiri. Quæ duo iura, uel ſi ſubiecto interdū conueniāt, ſubſtātia tñ ipſa (ut diximus) planè ſemp inter ſe differūt. His

quinque conclusionibus addamus sextam, & ultimam. Posse plures tradi diuisiones
iuris,quæ diuersæ inter se sint, & tamen omnes sint rectè traditæ,neque inter se contrariè
dici possint. Vnde plenè ostendimus traditas ab alijs diuisiones Iustiniani sententiæ nulla
ex parte aduersari. Huic proxima erat illa dubitatio, quomodo Iustinianus in §. penult.
Inst. de iure nat. gent. & ciuil. affirmare potuerit, præter iura ciuilia, alia omnia iura
quibus gentes utuntur, immutabilia esse.Cum ex iure gentium, imò etiam ex iure natu-
rali nonnulla uideantur mutari posse,ut multis exemplis supra demonstrauimus. Qua-
tuor hîc statuo conclusiones,ex quibus huius difficultatis explicatio desumetur. Pri 2
ma est,ius naturale,quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit,si p se illud spe
ctes, solamque ipsius naturam consideres, haudquaq̃ mutabile esse. Secunda est
hoc idem ius naturale, vel si minus per se mutabile sit, ac sola ipsius natura inspecta, uio
lenter tamen interdum populorum usu, aliqua ex parte, quodammodo mutari. Ter-
tia est,ius gentium, quod sibi gentes constituerunt,posse dici mutabile, si in eo solius
honestatis,& iustitiȩ ratio habeatur, hoc est salua iustitiæ, & honestatis ratione muta-
ri posse, ut clarius adhuc infra aperiemus. Quarta& ultima est, illud idem ius gentiũ
habita utilitatis ratione non eam recipere mutationẽ, quin si iuri ciuili comparetur,uerè
immutabile dici possit.Et quamuis hæ quoque cõclusiones omnes, quas ad secundæ du
bitationis explicationem attulimus, ex ijs colligantur quæ à nobis superius tradita sunt,
ita ut pleniori non uideantur egere explicatione, tamen, ut omnes omnino scrupulos
euellamus, si qui forte reliqui sunt, singulas breuiter adhuc persequemur. Quod
primò diximus,ius naturale per se immutabile esse, non tantùm docemur à Iustiniano
in d. §. penulti: inst. de iu. nat. gent. & ciui. sed conuenit etiam sententiæ Aristo-
telis, qui ius naturale illud esse definit, quod uim ubique obtinet eandem, non secus
atque ignis, qui & hîc,& apud Persas æquè urit.Et licet fateri postea uideatur, ius natu-
rale mutari posse, non tamen id fatetur sola ipsius iuris natura inspecta, sed tãtum ratio
ne usus, ut plenius sequenti conclusione dicemus. At ne ratione quidem usus omni- 3
bus in rebus mutationem concedit, quæ iuri naturali continentur, sed uidetur admitte
re quędam esse, quæ nullo planè modo mutari queant. Quod ipsum sanè & rationi, &
experientiæ maximè consentaneum est. Quis enim tàm audax, aut improbus legislator
unquam fuit, qui statuere ausus fuerit,fidem non esse seruandam, uel parentibus hono-
rem esse nullum exibendum? Qua in re cauendum est ne illud nos decipiat, ut quia
mutationem in ijs aliquam cernamus, propterea naturæ præcepta mutabilia esse existi-
memus;facti enim non iuris mutatio illa est. Ac tametsi ius quoque eadem mutatio uide 4
tur attingere,hoc tamen non ea ratione contingit, quia ius naturæ mutabilȩ sit, sed quia
non idem semper in qualibet facti specie natura præcipit. Vnde meritò Alphenus in 5
facto ius positũ esse dixit in l. si ex plagis. §. in cliuo Capitolino.ff.ad l.Aquil. Iubet na
tura fidem seruari, sed non cum illi promisimus, qui malè postea de repub. meritus
est, ut sentit Triphoninus in l. bona fides.ff.depositi. Item nec quoties promissa illis ip
sis inutilia futura sunt, quibus promisimus, quale illud est quod de Neptuno uetustas
fabulata est, qui si Theseo promissam fidem in eo seruare recusasset, quod is de Hyp-
politi filii interitu optauit, non tantos in luctus infœlix Theseus incidisset, ut & Cice-
ro lib. 1. offic. animaduertit. Iubet natura ius suum cuique tribui, quod ipsum ta-
men nõ prorsus atq; absolutè facit, neque enim hoc tunc iubet, cum unius petitio alte-
rius iustiore petitione distrahitur, ut liquidò apparet ex d. l. bona fides. in secundo re-

spons.

ſponſ. Iubet natura parentibus honorem exhiberi, ac uel minimis in rebus pietatem lædi prohibet, Verùm ea quibus uel honos continetur, uel pietas læditur, uariè
20 apud uarios populos accipi poſſunt. Læſit pietatem Myrrha, cum proprio parenti uenereo complexu ſe copulauit; quod non æquè affirmari poſſet, ſi qua mulier apud Medos, Perſas, aut Parthos idem feciſſet, apud quos id maximè ſolẽne, & iuſtum connubium habebatur, quod cum maximè coniunctis, ſororibus, parentibus, & alijs conſanguineis eſſet contractum. Ita fit, ut mutari quidem, ac cum tempore, & perſonis uariari ea poſſint, ad quę naturæ præcepta applicantur, ſed præcepta ipſa, naturaliaque iura, (ut rectè ait Iuſtinianus in d. §. penult.) firma ſemper, atque immutabilia permaneant. Diximus præterea in ſecunda concluſione, idem hoc ius naturale (nam hìc quoque de eo loquimur, quod non in hominum utilitatibus poſitum eſt, ſed ad iuſtitiam, & honeſtatem ſpectat.) hoc (inquam) ius naturale, quanuis per ſe immutabile ſit, tamen uſu hominum ita interdum deprauari ſolere, ut quodammodo mutari uideatur.
21 Huius concluſionis ratio ea eſt, quoniam uſus, ſicut multis alijs in rebus naturam uincit, ita in hoc quoque ipſi naturæ quaſi uiolentas manus infert, eaq; propemodum oppreſſa ſolus uiget, ac dominatur. Potuit uſus apud Lacedęmonas furtum, quod per ſe turpiſſimum eſt, quodammodo honeſtare, ita ut qui apud ipſos à furto rerum mobilium abſtinuiſſet (in his enim tantùm rebus furtum permiſſum erat) nihilo propterea probior, & honeſtior, at multò quidem ſegnior, & ignauior haberetur. Nec minus inſigne eſt, quod de Medis, Perſis, & Parthis proximè diximus, apud quos potuit uſus id efficere, ut qui uel honeſtiſſimi eſſent, honeſtè ſe matrum concubitu uti poſſe arbitrarentur; Clariuſq; etiam hoc idem confirmat ibidem Ariſtoteles, cum ait apud ſolos Deos iura immutabilia eſſe, apud nos uerò quædam etiã eorum, quæ natura inſita ſunt mutari poſſe, Idque eo exemplo demonſtrat, quod & ſupra retulimus, quia cum ſiniſtrę dextra præualeat natura, tamen fieri poteſt, ut omnes utraque manu æque idoneè utantur.
22 Diſſentit tamen à nobis hac in re Franciſcus Connanus, qui alium ibi fuiſſe Ariſtotelis ſenſum interpretatur, nempè ut cum naturalia iura mutari poſſe concedit, de ijs loquatur, quæ naturali iudicio ad humanæ uitæ utilitatem hominum adinuenit conſenſus, ut ſunt bella, ſocietates, locationes, & alia eiuſdem generis, at non idem de ijs ſentiat, quæ iuſtorum, & iniuſtorum diſtinctionem habent, & quæ ſola nos in præſentia iuris naturalis appellatione complectimur: hæc enim Ariſtotelem immutabilia exiſtimaſſe affirmat. Sed non puto ego dubitandum eſſe, quin hac in re Connanus à uero Ariſtotelis ſenſu aberrauerit, ſiquidem ea quæ ad utilitatem ſpectant, & ab hominum arbitrio pendent, diſiungit Ariſtoteles ab ijs, quæ naturalia iuſta ſunt (ut apertiſſimis argumentis ſupra oſtendimus) Quare cum dicat ea, quæ natura iuſta ſunt, mutari poſſe, non poteſt uideri de ijs intellexiſſe, quæ eò ſpectant, ut commodè, & idoneè uiuamus. Itaque uerè ſenſit naturalia quoque iura uſu mutari poſſe, tantò magis quia ſolius uſus uim, & poteſtatem in hac mutatione conſiderauit, qui uſus interdum naturam propè uincit, ut rectè oſtendit exemplum illud de ſiniſtra, quæ non poteſt æquè fortis, ac dextra fieri, niſi uſus aliquis accedat, Vt puta ſi ſemper ſiniſtra iaculari annitamur, ut idem oſtendit lib. 1. magnorum moralium cap. 34. ubi eadem prorſus tradit, quę habentur lib. 5. Ethic. cap. 7. ſed tàm apertè loquitur, ut qui hunc quoque locum uiderit, de ipſius ſententia dubi-

tare non possit. Nam postea quàm hoc idem de sinistra manu exemplum tradidit, illud ipsum applicat in hęc uerba. Idem (inquit) in natura iustis, si usu mutentur. Ecce de natura iustis loquitur, non de ijs, quæ utilitatis gratia ab hominibus instituta sunt, & ea dicit usu mutari posse. Nec sanè mirari debemus, tantùm posse hominum usum, & consuetudinem, cum hoc experientia quotidie nos doceat, ac præsertim principum, & regum 4
mutationes optimè ostendant. Nam cum ita comparatum sit (quemadmodum rectè dicebat Plato) ut quales sunt principes in Rep. tales ut plurimum ciues existant, uidemus sæpenumerò mutatis regibus unà etiam subditorum usus, & consuetudines mutari, dum pro se quisque ad noui Regis mores studet se conformare, Facere uerò hanc mutationem, ut quæ uno imperante ut turpia uitabantur, alio mox succedente gloriosa, ac quasi palmaria haberi incipiant. Atquì certè non defuerunt Romani Imperatores, qui imperiali authoritate freti, non modò uiuendi usum, sed cum usu simul totam honestatis rationem inuertere, ac laudabilem inuerecundiam (ut Caligula sæpè appellabat) decoraque flagitia facere quodammodo attentauerint. Hoc spectasse Commodum Antoninum credibile est, cum prodendæ posteris memoriæ causa, in acta publica referri iussit quæcunque turpiter, ac flagitiosè gessisset; Sperauit enim forsan ita forè, ut quæ maximum Imperatorem olim probasse palam esset, ab alijs in posterum minus grauatè reciperentur, & cum hac ratione in hominum mores, ac consuetudinem essent inducta, minus iam inhonesta haberi inciperent, minusq; propterea eius ipsius memoriam apud posteros dedecorarent. Quapropter cum Aristotele concludamus naturalia iura quanuis per se immutabilia sint, tamen ab usu, & consuetudine eam quodammodo uim pati, qua si minus euelli, atque extirpari prorsus, at certè uariari sæpè, atque in hanc, uel illam partem deflecti posse uideantur. At non iccircò certè Iustinianum reprehendere debemus, qui iura naturalia immutabilia esse absolutè affirmauerit, cum enim non nisi ex prauo usu, 5
corruptaque hominum consuetudine eiusmodi mutatio contingat, iustissimo Imperatori, & qui iustissimas leges uniuerso propemodum terrarum orbi se tradere profiteretur, hunc paruum usum, atque hanc morum corruptelam considerare minimè necesse fuit. Diximus in tertia conclusione ius gentium, nimirum illud quod sibi 6
gentes constituerunt (nam hoc modo ius gentium in præsentia sumimus) habita solius iustitiæ, & honestatis ratione mutari posse. Probatur hæc conclusio omnibus argumentis adductis à nobis supra in hac quarta dubitatione, quæ nullo modo dilui, aut labefactari possunt. Versatur hoc ius (quemadmodum sæpè diximus) in utilitate, atque eo ipso aptiores efficimur ad participandum alium cum alio, & communicandum inter nos. Quare hominum arbitrio, ac potestati totum illud natura permisit; quo fit, ut salua iustitia uariari passim, ac mutari ualeat, Neque enim, quia apud nos distincta sint dominia, iccircò iustiores habendi sumus, quàm ij essent, quibus (ut testis est Diodorus) omnia in Repub. communia erant, ut nec minus iusti erant antiqui, qui permutationibus tantùm utebantur, quàm mox posteriores fuerint, qui nummorum usum inuenerunt. Vtilitatis quidem plurimum hæc quæ postea inuenta sunt, sed iustitiæ certè, atque honestatis nihilo plus attulerunt; sicuti neque ex iustitia ipsa quicquam detraherent, si rursus ab usu tollerentur. Quocirca uerè dicere possumus quantum ad iustitiam, & honestatem nihil referre, itáne, uel secus sese habeant. Hac de causa etiam Aristoteles hæc omnia,

quæ

quæ ad utilitatem comparata ſunt, & quæ ab hominum inſtituto pendent, dicit eſſe
7 ſimilia menſuris, quæ uarijs in locis uariæ ſunt, Quod ipſum rectè Euſtratius, alijque inter
pretes generatim accipiunt, ut non magis de iis loqui uoluerit Ariſtoteles, quæ in ſin-
gulis ciuitatibus ſeruantur, quàm de ijs, quę ab omnibus recepta fuerunt, & quæ à no-
bis iuris gentiũ eſſe dicuntur. Nã hæc quoque metiuntur homines, & quatenus publico
ſtatui uident conducere, amplectuntur. Vnde uidemus rerum communionem, tùm &
uxorum, filiorũq; reiecisſe quidem fermè omnes, ſed nõnullos tamen retinuiſſe, fuiſſeq;
etiam qui partim illam reiecerint, partim retinuerint, prout ſibi magis expedire arbitrati
ſunt; Sicut populi illi, quos refert Ariſtoteles lib. 2. Polit. cap. 2. cõmunes tantùm habuiſſe
uxores, ſed filios ex formæ ſimilitudine inter ſe diuiſiſſe. At ne quis propterea reprehen-
dendum eſſe Iuſtinianum exiſtimet, qui dixit præter iura ciuilia alia omnia iura eſſe
immutabilia, qua ratione is defendi poſſit, nos ſtatim in proxima concluſione oſtende-
8 mus. Diximus ergo in quarta concluſione, idem hoc ius gẽtium, utilitate inſpecta, mu
tari non poſſe; cuius rei cauſa illa eſt, quia quamuis mutationi iuſtitia conſentiat, tamen
utilitatis ratio aduerſatur, & ob id rectè Iuſtinianus abſolutè, ac ſimpliciter dixit il-
lud immutabile eſſe, Nam ut uerè hoc affirmari poſſit, ſatis eſt illud mutari non poſ-
ſe, nec quicquàm refert, hæc ne potius quàm illa cauſa ſit, quæ mutationem impediat.
At uidentur adhuc Iuſtiniano aduerſari illa exempla, quibus dilucidè ſupra demon-
ſtrauimus, ea quæ iuris gentium ſunt, uerè à quibuſdam fuiſſe mutata, ex quo probè
9 intelligitur, ea in poſterum quoque mutationi obnoxia eſſe. Ego ante omnia cauen-
dum hìc puto, non ſolum hac in re factum inſpici debere, quandoquidem ſi illud tan-
tùm ſpectauerimus, cogemur fateri etiam iure naturali quæ ad iuſtitiam nos inſtruunt,
atque honeſtatem, poſſe mutari; Quod tamen nemo concedit, nam quia huic mutationi
naturale iuſtum aduerſatur, ideò dicimus ea per ſe, & ex ſua natura immutabilia eſſe.
Ita ergo potius dicamus, hæc quoque iura, quæ utilitatis gratia inſtituta ſunt, quan-
tumuis mutentur, tamen ipſa per ſe, ſolaq; eorum natura inſpecta immutabilia eſſe, ea
ſcilicet de cauſa, quia ſemper natura, qua cõmunes utilitates continentur, huic muta-
tioni reclamabit. At durum eſt (inquies) utilitatis rationem huic mutationi ſemper re-
clamare, nam cum palam ſit, eiuſmodi mutationem apud aliquos fuiſſe factam, credibi
le non eſt, ullos unq̃ populos ſuæ utilitati aduerſatos fuiſſe, ac quæ ſibi utilia non eſſent,
ſponte ſeruaſſe. Ad hoc reſpondeo toties mutationi utilitatem aduerſari, quoties das
extare, ac uigere adhuc cauſam illam, propter quam hæc quæ mutantur iura aliquan-
do utilia exiſtimata ſunt, ac tanquam utilia in omnium gentium conſuetudinem in-
10 troducta. Cauſa ea fuit hominum malitia, ob quam de rebus cõmunibus diſcordiæ per
multæ oriebantur. Itaque cum hanc malitiam ponis, illud quoque concedas neceſſe
eſt, & dominiorum diſtinctionem, & alia omnia, quæ, ut huic malitiæ occurreretur, ab
hominibus inuenta ſunt iura prorſus utilia eſſe, ac ſalua utilitatis ratione mutari non
poſſe. Hanc malitiam poſuiſſe, ſpectaſſeq; Iuſtinianum non negabimus, cum is alio-
quin inanem condendarum legum curam ſuſcepiſſet, quæ nos à ſceleſtorum homi
num iniurijs defenderent. Quod cum ita ſe habeat, neque illud negare poterimus
quin rectè idem Iuſtin. ea omnia, quibus gentes utuntur, (licet ad ſolam utilitatem
pertineant) immutabilia eſſe affirmauerit. Plurimùm ſanè ipſi in hoc ſuffragatur
id quod tradit Ariſtoteles lib. 2. Polit. cap. 2. dum eam Platonis de communione
ſententiam refellit, hominum naturæ, atq; ingenijs communionem uſqueadeò ad-
uerſari

uersari dicit, vt uel si maximè in mores ciuitatis posset induci, non diù tamen ullo in loco posset cōseruari. Sed nec Plato uidetur mihi ab hoc dissentire; siquidē expressim ipse 11
dicit non eam se nobis Remp. descripsisse, quę ullibi reperiri queat, sed quā ipse omniū optimā animo, & cogitatione assequi potuerit. Quæ cū ita se habeant, parū nos mouere debent exempla superius adducta, nam quod in cœnobijs uictus cōmunionem (ut uox ipsa indicat) rerumq; omniū, quæ ad uitę usum necessaria sunt, cōsociationem esse uidea mus, eamq; optimè cōseruari, hoc ideò fieri puto, quoniā in ijs hominibus, qui se diuino cultui penitus addixerunt, longè minus uiget illa ratio, ob quam diximus dominiorū distinctionem humano generi utilissimam fuisse iudicatā, Optimis enim disciplinis sanctissi misque moribus ita illi uitam instituunt, ut animi affectiones, ac cupiditates omnes in se 12
ipsis q̄maximè coerceant. Quod si qui sunt, qui id minus faciant, minimè dubito, quin ijs omnibus, quot quot sunt, hoc genus uitæ maximum supplicium uideatur. De uarijs il lis philosophorum sectis idem affirmandum est, nimirum Gymnosophistis, Essæis, Brachamanis, Pythagoricis, apud quos eandem hanc uitæ, rerumque omnium consociatio nem fuisse traditū est. Diodorus quoque cum insulam illam in Oceano meridiem uersus describit, in qua omnia erant communia, addit eos homines qui ibi degebant philo sophiæ admodum studiosos fuisse. Itaque philosophiam maximo illis præsidio fuisse exi stimandum est, ut facilius, minusque grauatè in eo uitæ genere perseuerarent. At Iustinianus, cum hæc iura dixit esse immutabilia, non religiosorum, aut philosophorum (ii enim Iustinianęis legibus parum indigerent) sed generatim, atque uniuersè quorumcunque hominum cœtus considerauit, qui omnia (ut vulgò fit) ad utilitatem potius referāt, quàm ad honestatem, & qui propterea humanarum legum freno cohiberi, atque in officio retineri debuerint. Cum tales hominum mores nobis proponimus, bellorum quo que non modo utilitatem, sed etiam necessitatem perspicuè cernimus. Bellis inductis atque receptis, necesse est dari aliquam in eos potestatem, qui bello capti sunt; & hanc po testatem potissimum considerarunt iurisconsulti, cum seruitutem iurisgentium, atque im 13
mutabilem esse dixerūt, ut ex eius diffinitione perspicuè cognoscitur. l. libertas. ff. de stat. homin. & instit. de iure pers. in princ. Quod uerò capti potius cogantur seruire, quàm occidantur, & quod uel seuerius, uel benignius tractentur, uel accepta pecunia dimitti debeant (ut Christinianorum moribus receptum est) hæc modum potius, ac mensuram illius potestatis (iudicio meo) attingunt. Quare hæc legibus, & institutis posse mutari nō negamus, at dicimus potestatē ipsam in captiuis per se consideratam, cum ea potissimū sit, quę soleat hostibus terrorem incutere ad communem securitatem præsidii tantum af ferre, ut ab usu nationum, & gentium, salua earum utilitate, haudquaq̄ possit amoueri. Ac ne multis exemplis recensendis frustra tempus conteramus, concludimus absolutè omnibus in rebus, quæ iurisgētium sunt, apertissimā semper utilitatem reperiri, adeoque perpetuam, & constantem, ut nulli nec locorum, nec temporum mutationi obnoxia sit. Quod cum de omnibus affirmemus, complectimur etiam illa, quæ posterioribus temporibus inuenta sunt, ueluti emptionem, & uenditionem, qua sicut antea homines maximo cum incommodo caruerunt, ita si apud populos fortè aliquos hodiè illa in usu esse desineret, properteà quòd nummorum forte usum tollerent, communes certè utilitates ea re maximè læderentur, tùm quia non facilè concurreret (ut inquit Paulus) ut cum tu 14
haberes quod ego desiderarem, ego inuicem haberem quod tu accipere uelles, tum etiā quia sine nummis nullarū fermè rerū æquabilis æstimatio iniri posset. Itaque ex his omni-

omnibus clarè perſpicimus non erraſſe Iuſtinianum qui quamuis hæc iura ſalua Iuſtitiæ atione mutari poſſe uideret, tamen ea immutabilia eſſe dixerit. Nam ut uerè dicantur immutabilia, ſatis eſt ſubeſſe aliquid quod eorum mutationem impediat. Nec Iuſtiniano aduerſatus eſt Ariſtoteles, nam cum ipſe iuſtum diuiſit, in ſua diuiſione, quid iuſtitiæ ratio ferat, ſolum conſiderauit. Quod ſi qui forſan ceruicoſi erunt, qui non ſolam utilitatem, ſed etiam iuſtitiam in hoc Iuſtiniauum ſpectaſſe contendant, ne hoc modo quidē erraſſe Iuſtinianum fatebimur, ſed aliam ipſius defendendi rationem afferemus, vt dicamus non abſurdè ius gentium poſſe dici immutabile, ſi iure ciuili comparetur, quemad-
20 modum ibi comparat Iuſtinianus, Quia quæ iuris gentium ſunt tanquam iniuſta nunquam corrigunt; at hoc nomine in iure ciuili frequentes abrogationes, correctiones, mutationesque fieri uidemus. Poſthumum exheredem facere, tanquam iuſtum olim permiſſum fuit, poſtea uerò tanquàm iniuſtum fuit reprobatum. l. ſi quis in ſuo. §. legis. C. de inoffi. teſtam. Ob id etiam in legitimis ſucceſſionibus uariatum ſæpè fuit, atque in eo præſertim, num deberent fœminę in ſucceſſionibus æquo cū maſculis iure cenſeri, nā lege
21 12. tab. media iuriſprudentia, edictis Prætorū, conſtitutione Iuſtiniani alia, atque alia conſtituta ſunt, & quæ prius correcta fuerant ſæpè reſtituta, ut refert ipſe Iuſtinianus in. §. cæterum inſt. de legit. agnat. ſucceſ. At non ęquè de illarum rerum iuſtitia ambigi poteſt, quæ iuris gentium ſunt. Nemo enim tam rudis eſt, qui probè non intelligat emptionem, aliaſque conuentiones iure gentium inſtitutas iuſtiſſimas eſſe; nemo eſt qui non cōcedat æquum eſſe res ablatas bello repetere, aut illatam iniuriam ulciſci, irruentes hoſtes ui repellere, armaq; armis opponere; nemo denique eſt, qui cum bella iuſta eſſe conceſſerit exortas inde ſeruitutes, ac manumiſſiones iuſtitiæ aduerſari contendat. Atque hoc ipſum uidetur Paulus indicare uoluiſſe in l. penult. ff. de iuſt. & iur. eum dixit aliud eſſe ius, quod ſemper æquum, & bonum, & bonum eſt, ut eſt ius naturale, aliud uerò quod omnibus, aut pluribus in quaque ciuitate utile eſt, ut eſt ius ciuile. Quibus uerbis oſtendit iuris gentium ſtabiliorem, apertioremque eſſe æquitatem, quàm iuris ciuilis ſit, Neq; enim dubito, quin ibi Paulus appellatione iuris naturalis id totum complexus ſit, quo gentes utuntur; namque ad hanc rem ſatis illud argumenti eſt, quòd à ſolo iure ciuili ius naturale diſtinguit. Sic uidetur mihi duplex eſſe Iuſtiniani, ſeu tribuniani potius defendendi ratio, ac prima etiam multò tutior eſt. Quanquam ego non is ſum qui uelim contendere Tribunianum, ac cęteros, quos illi Iuſtinianus conſociauit, tantum eruditione, ac ingenio ualuiſſe, quantum eos erat opus, qui tàm arduam prouinciam ſuſcepturi eſſent.

ARGVM.

QVomodo unumquodque ius uel naturale, uel pręter, aut cōtra naturam dici debeat, Tum ſub quo membro ſuæ diuiſionis complexus fuerit Iuſtinianus prima illa iuſtitiæ, atque honeſtatis principia, quę ſola natura mentibus noſtris ingenita ſunt.

1 Duabus in rebus conueniunt ius gentiū, & ius ciuile.
2 Vnum, & idem ius iuxta uarios loquendi modos & naturale, & non naturale dici poteſt.
3 Ius ciuile quatenus iuſtitiam naturalē habet, naturale dici poteſt.
4 Ius gentium aliqua ſaltem ex parte iuri naturale aduerſatur.
5 Etiā pro qua parte naturę aduerſatur ius gētium

CAP. XXVII.

TErtio loco dubitatũ fuit,quid ita factum sit, ut cũ Iustinianus sæpè naturale appellauerit ius gentiũ,quod tamẽ ipsum non à sola natura introductũ, sed ab hominibus cõstitutum est, non eodem modo ius ciuile dixerit naturale. Nam cum possit etiam ius ciuile naturali rationi esse consentaneum,nulla uidetur fuisse ratio, cur iuri gentium potius,quàm iuri ciuili hoc tribueretur. Nam si dixeris ius ciuile ideò natu- 1
rale non uocari, quia à sola naturam non sit introductum, hac ratione nec debuerat dici naturale illud ius gentium, quod à sola natura introductũ non est, sed ab hominibus constitutum. Si uerò dixeris ideò ius gentium appellari naturale, quia quanuis illud sibi homines constituerint, tamen,ut id facerent,naturali ratione inuitati fuere,instabo ego, debuisse hoc modo etiam ius ciuile dici naturale, quoniam & qui singulis ciuitatibus leges dederunt,rationẽ naturalem præ oculis semper ante omnia habuerunt;quare hęc dubitatio haud planè uidetur cõtemnẽda. Possunt ex nostra theorica superius tradita nonnullæ conclusiones desumi, quæ huius difficultatis explicationem continẽt.

Prima conclusio est, sex modis dici ius naturale, ideoque secundum uarios modos rectè unum,idemque ius & naturale, & non naturale dici posse. Quod cum plenissimè 2
à nobis supra fuerit explicatum,nihil est quod diutius in eo commoremur. Ex hac prima oritur altera conclusio,nempè ius ciuile,si consideretur tanquàm iustum (ut a Philosophis semper ius consideratur) habere multa,quæ uerè dici possunt iuris naturalis esse, cum,uel si legibus non continerentur, per se ipsa tamen iustissima essent. Tertia est, 3
ideò Vlpianum,cum ius diuisit,neque ius ciuile, neque ius gentium naturale appellasse, quia in hac diuisione iura considerauit, ut efficacia sunt. At neque ius gentium, neque ius ciuile à sola natura roboris tantum,atque afficaciæ habuerunt, quantum satis erat,ut ab hominibus seruarentur. Quarta est, ius gentium aliqua saltem ex parte iuri natu- 4
rali aduersari,id quod perspicuè tradunt Florentinus,& Iustinianus in diffinitione seruitutis. l libertas. ff. de statu homi. & institu. de iur. person. in princ. sentitque ibidem hoc Theophilus; qui illa uerba,contra naturam,exponit contra ius naturale. Idem sentiunt alii quoq; iurisconsulti,ut Triphoninus in l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. & Vlpianus in l. manumissiones. ff. de iust. & iur. Quinta est ius gẽtium etiam pro qua 5
parte

parte contra naturam est, naturale dici posse. Docet hoc multis in locis Iustinianus, ac præsertim in §. singulorum. inst. de rer. diuis. Vnde etiam Theophilus in §. quod uerò inst. de iure nat. gent. & ciui. dum connumerat ea, quæ naturalis ratio inter omnes homines introduxit, inter alia hoc quoque recenset, ut seruus domino obtemperet. Sicut ergo seruitutes, ita etiam captiuitates, & bella, & si quæ alia sunt eiusmodi, naturalia dici possunt. Veruntamen hoc ita accipiendum
6 est, ut non simpliciter, sed tantùm secundum quid (ut ita dicam) naturalia sint. Simpliciter naturalia ideò non rectè appellaueris, quia si omnes homines ex naturalis rationis præscripto uiuerent, hæc non modò ipsorum hominum naturę non conuenirent, sed maximè aduersarentur. Qua ratione etiam contra naturam conuenienter dicuntur. At quoniam posita hominum malitia, rectè hæc omnia quasi eius malitiæ remedia humano generi conueniunt, & ipsius naturæ propè consilio, atque decreto ab hominibus inuenta sunt, ideò poteris ea dicere naturalia secundum quid, sicuti non absurdè dixeris pharmacum, inediam, & id genus alia, quę corporis sani naturæ aduersantur, corpori ęgro naturaliter conuenire, non quidem quà per se illud consideras tanquam corpus animatum, sed quà infirmum est, atque ægritudine illa oppressum; Quandoquidem uidemus brutas quoque plerasque animantes natura ipsa id doceri, ut cum ægrotant ijsdem istis, uel similibus remedijs utantur. Multa etiam eiuscemodi in iure ciuili reperies, quæ rationi naturali uidentur aduersari, ueluti Macedonianum, quod pecuniæ mutuò filijsfami-
7 lias datæ denegat repetitionem, item Velleianum quod mulieri, quæ pro alio intercesserit, fidem datam frangere permittit, Nihiloque iustior uidetur præscriptio biennij, quæ facit, ut quam uerè mihi non numeraueris pecuniam, perinde ac si numerasses, restituere tibi compellar, id quod sæpè etiam iudicati facit authoritas. Hęc omnia, si per se illa consideres, ab omni iustitia uidentur alienissima, sed quia ideò sunt instituta, ut grauius quiddam, & iniustius declinetur, propterea uerè iustissima dici debent. Qua de causa etiam fit, ut simul & naturalia, & contra naturam dici possint, ut de bellis, captiuitatibus, ac seruitutibus proximè diximus, quę omnia iuris gentium esse perspicuum est, atque in hoc ius gentium, & ius ci-
8 uile planè conueniunt. Vltima conclusio est, ius gentium magis naturale, quàm ius ciuile dici posse, si rectè alteri alterum comparetur. Idque pręter Iustinianum, qui sæpè ius gentium appellat naturale, cum à iure ciuili illud disiungit, tradit etiam Aristoteles lib. 1. Rhetor. cap. 13. quo loci cum distinguit legem propriam à lege communi, legem ipsam communem secundum naturam esse sentit. Hoc idem sentit diuus Thomas, cum quęrit qua de causa generali omnium hominum conuentu opus non fuerit, ut ius gentium constitueretur, quemadmodum ad ius ciuile inducendum ciuium conuentus fuit necessarius; Siquidem huius rei illam rationem affert, quòd ius gentium magis naturæ conueniat; quare dicit facere ipsam naturam sine ullo concilio, atque conuentu, ut sponte ad illud nationes omnes
9 ferantur. Cur uerò magis ius gentium naturæ conueniat, quàm ciuile, expeditissimum est, atque optimè colligitur ex ijs, quæ supra diximus. Diximus supra totum quicquid habent mortales iuris humani, siue commune sit omnium hominum, siue proprium singularum ciuitatum, ea occasione inductum fuisse, quia multa homines tùm ad cõmunes, tùm ad proprias utilitates inuenerunt, eaq; omnia, quantum in ipsis fuit, natu-

rali rationi, atque honestati accommodarunt, ac propterea conclusimus tàm in
iure gentium quàm in iure ciuili & utilitatem, & honestatem posse considerari. Iam
uerò siue utilitatem, siue honestatem spectemus, facilè possumus animaduertere,
maiorem quandam in iure gentium, quàm in iure ciuili naturæ uim extare. Nec
sanè alia res ulla est, ex qua rectius ius gentium à ciuili, quàm ex hoc distingui pos-
sit. Nam quòd commune aliquid sit omnibus gentibus, aut quòd prioribus seculis fue- 10
rit introductum, non satis indicij est, unde cognoscamus iuris gentium potius, quàm
iuris ciuilis illud esse; Cum quæ iuris gentium sunt, possint esse posterius inuenta, ut
de emptionibus, & manumissionibus dictum est supra, Itemque è conuerso, quæ
sunt iuris ciuilis, possint esse ab omnibus gentibus approbata, ut de stipulationibus
omnes fatentur. Itaque uerissima, ac maximè propria ea differentia est inter ius
gentium, & ius ciuile, quia multò clarius, atque euidentius in iure gentium quàm
in iure ciuili & quantum ad utilitatem, & quantum ad honestatem sese natura
ostentat; Siquidem utilitates, quas complectitur ius gentium, quantò magis com- 11
munes sunt (ad omnes enim planè nationes sese diffundunt) tantò magis natura-
libus ex causis proueniunt. Multa ex iure ciuili tanquàm inutilia partim correcta
fuerunt, partim ab usu paulatim recesserunt, ut quæ de emancipationibus, de ua-
rijs testandi modis, de nuptiarum solennitatibus, de actionum, exceptionum, fœ-
derum, sponsionum formulis, atque alijs permultis inuiolatè à ueteribus serua-
bantur, Quod nequaquàm in ijs contingere potest, quæ iuris gentium sunt; Ne-
mo enim non stultissimus hucusque repertus est, at neque in posterum unquam re-
perietur, qui bella, contractus, atque alia, quæ ad communes omnium hominum
utilitates excogitata sunt, tanquàm inania, atque inutilia improbare ausus fuerit.
Cuius rei non alia causa est, nisi quia quæ iure gentium continentur utilitates fir-
mioribus naturæ fundamentis nituntur. Quod si pariter honestatem spectemus, cu-
ius semper præscripto quammaximè homines accommodarunt quæcunque utili-
tatis gratia inuenerunt, in hac parte quoque reperiemus iuri gentium magis, quàm
ciuili suffragari naturam. Nam quæ ciuilibus legibus continentur, uel si rectissimè,
ac iustissimè tradita esse possint, non tamen semper eam continent iustitiam, & 12
honestatem, quæ solius naturæ ope omnibus omninò nationibus etiam rudibus, &
agrestibus perspecta, & planè cognita sit; Neque enim sanè omnes rectè diiudica-
bunt, iustiusnè sit repudiatam legati portionem alteri legatario accrescere, qui re-
pudianti re, uel uerbis coniunctus sit, an uerò illa magis penes hæredem residere
debeat; tametsi quæ de iure accrescendi, uel non decrescendi nostris legibus com-
prehensa sunt, rectè, ac iustè constituta fuerunt. Fateor etiam (ut supra obijciebatur, &
uerissimum est) tutelarum leges rationi naturali conuenire, attamen de tutelis
multa tradita reperies, in quibus iustitiæ non satis expedita ratio est. Hæsitabit
enim forsan imperitus, & in iure ciuili rudis, si rogetur iustumnè sit compellere il-
lum rursus ad soluendum, qui semel pupillo creditori soluerit sine tutoris autho-
ritate. At quę iure gentium constituta sunt, tàm apertam iustitiam, atque honesta-
tem præ se ferunt, ut cum primum nobis proponuntur, moueant approbatio-
nem nostram, sponteque ab omnibus nullo alio docente, ac solo naturæ qua-
si decreto, quæ hasce nostris animis notiones impressit, tanquàm iusta recipian-
tur, atq; usurpentur. Hanc ego causam esse arbitror, cur ius gentium sæpè Iusti-
nianus

nianus appellet naturale, ius uerò ciuile planè nunquàm, quin potius illud à iu-
13 re naturali ſemper diſiungat. Potuit etiam id eſſe cauſę, cur dixerit idem Iuſtinia-
nus in §. ſingulorum. ius gentium unà cum humano genere à natura proditum eſſe, cum tamen ibi non tantùm de eo iure loqueretur, quod ſola nobis naturæ uis inſeruit, ſed etiam de eo quod ſibi gentes conſtituerunt. Ac certè non debet abſurdum uideri, quod cum humano genere nata eſſe iura affirmauerit, quæ uideret non ſolos prudentes homines, ſed etiam rudes, atque imperitos, ac non ſolas aliquas ciuitates, ſed ubique terrarum nationes omnes, non cuiuſquam exemplo, uel authoritate, ſed ſolo quaſi naturæ conſilio non dubitanter recepiſſe, atque approbaſſe, ſemperque poſteà uſurpaſſe. Quanquàm poſſumus etiam dicere Iuſtinianum, cum ſic locutus eſt, illa tantùm iura reſpexiſſe, quæ à naturali ratione inter homines introducta ſunt, ſed quoniam illa ad unum, idemque ius refert, cui etiam omnia tribuit, quæ ab hominibus conſtituta ſunt, idque unicum eſſe ſtatuit, propterea id quod ibi dixit, rectè potuit de iure gentium ſimpliciter affirmare: ſemper enim hoc uerum, erit ius gentium, uel ſi non totum, attamen aliqua ſaltem ex parte cum humano genere proditum eſſe. Itaque ex his omnibus tertia hęc difficultas (iudicio meo) penitus ſublata eſt. Proximè dubitatum fuit, quare Iuſtinianus in ſua diuiſione prima illa rationis principia non fuerit complexus, ueluti Deum colere, pa-
14 triæ, ac maioribus parere, & alia eiuſdem generis: uidetur autem illa non eſſe complexus, quia in §. ius autem gentium. ſtatuit iure gentium ea tantùm contineri, quæ gentes ſibi conſtituerunt, quod de prædictis certè haudquaquàm affirmari poteſt. Vt plenius hoc totum explicetur, duas ſtatuo concluſiones, quas pariter ex ijs, quę ſuprà docuimus, rectè deſumemus. Prima eſt ius gentium, ſi pro iure humano accipiatur (quemadmodum poſſe illud accipi antea diximus) ea omnia complecti, quæ ab hominibus profecta ſunt, ſiue apud omnes gentes communi omnium nationum conſenſu, & approbatione recepta ſint, ſiue in ſingulis ciuitatibus fuerint conſtituta; Sed à nobis in præſentia non hoc modo ſumendum eſt ius gentium, cum de Iuſtiniani ſententia diſputamus, nam nec ciuiles leges, nec canones in hac ſignificatione unquàm illud uſurpant, ſed à iure ciuili ſemper diſiun-
15 gunt. Secunda eſt concluſio, ius gentium, quatenus à iure ciuili ſeiunctum eſt, duabus de cauſis hoc nomine appellari, atque iccircò duobus modis accipi poſſe. Primò appellatur ius gentium ea ratione, quia illud ſibi gentes conſtituerunt, & hoc modo accipit illud Gratianus in c. ius gentium p^a. diſtinct. ut clarè ipſe oſtendit in c. ius naturale, ubi quæ ſolo naturæ inſtinctu habentur, tribuit iuri naturali, ac ſeparat ab ijs, quæ ab hominum conſtitutionibus profecta ſunt, quæ ſola iuris gentium eſſe ſtatuit. Alia de cauſa dicitur ius gentium, quòd eo iure gentes omnes utantur; latiorq; eſt hæc ſignificatio, qua continentur ea quoque, quæ à gentibus conſtituta non ſunt, ſed ſola natura noſtris mentibus ingenita. In hac ſignificatione ſemper ius gentium accipiunt noſtri iuriſconſulti; nam quicquid omnibus gentibus commune eſt, iuri gentium aſſignant, ut Vlp. in l. 1. in fin. ff. de iuſt. & iur: cuius ſententia clarius etiam explicatur duabus in legibus ſequentibus, itemq; in l. omnes populi, quo loci Caius. Quod uerò (inquit) naturalis ratio inter omnes homines «
conſtituit, id apud omnes peræquè cuſtoditur, Vocaturq; ius gentiũ quaſi quo iure oẽs «
16 gẽtes utunt. Hinc ſatis intelligit Iuſtinianũ, cũ de iure gẽtiũ loquutus eſt, ea quoq; princi

pia complexum fuisse, quæ sola nos docuit naturalis ratio. Nam cum in hac tota diuisione authores habuerit Caiũ,& Vlpianũ,quorum non modò sequitur sententiam, sed & uerbis utitur,non in alia significatione ius gentium accepisse existimandus est, quàm in hac secunda,& latiori, in qua illi quoque ius gentium usurparunt. Idq; probatur ex §.quod uerò. inst. de iur. nat. gent. & ciui. Neque illud uos moueat quòd uideamus ipsum Iustinianum in §.ius gentium. ea tantùm connumerasse, quæ gentes humanæ sibi constituerunt, nam uoluit ibi (ut mihi uidetur) demonstrare,ius gentium omni humano generi commune esse; Quod quia de religione, de pietate, & alijs primis iustitiæ fundamentis perspectissimum erat, meritò illa tantùm ibi recensuit, quæ ab hominibus constituta fuerunt, sed non propterea sensit ijs solis rebus ius gentium contineri. Imò enim contrarium tàm clarè expresserat paulò antè in § quod uerò, ut de ipsius sententia nullatenus dubitari possit. Restaret una illa dubitatio,quã primo loco proposueramus, nimirum qua ratione illud ius, quod est nobis commune cum omnibus animantibus, ab eo iure disiunxerit Vlp. quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit, sed eam fusius nunc prosequi non est necesse. Quid enim hac in re concludendum sit,& an debuerit Iustinianus Vlpiano prorsus assẽtire, supra à nobis plenissimè explicatũ fuit. 17

ARGVM.

DE æquitate iurisconsultos,aliosque probatos autores, tàm uariè loquutos esse, ut ex illarum traditionibus uariæ sententiæ oriri possint, quæ hìc enumerantur,ac sigillatim reprobantur.

1 Quid differant inter se æquitas, atque æquum,& bonum.
2 An æquitas uirtus sit.
3 Virtutis diffinitio.
4 Aequũ,& bonum est obiectum æquitatis.
5 Ex obiectis uirtutes inter se distinguũtur.
6 Sitne ęquum,& bonũ idem quod ius,siue iustum .& nu.9.
7 Aequitatis descriptio ex Tullio.
8 Et Arist. & nostrorum iurisconsultorum sententia est,æquum,& bonum à iusto differre.
9 Laus Sulpitij,quòd omnia ad facilitatem, ęquitatemque referret.
10 Sunt qui putent æquitatem esse actum rationis.
11 Aequitatem naturalem à ciuili quomodo Duarenus distinguat.
12 Aequitatis diffinitio ex Saliceto,& Iasone
13 Multæ sunt leges,quæ seueritati æquitatẽ opponant.
14 Rectè æquitas appellatur etiam quæ ad seueritatem propendet.
15 Aequitate dicitur uti etiam qui propter criminum atrocitatem legitimas pœnas supergreditur.

CAP. XXVIII.

NIhil aliud iam restat,nisi ut ad æquitatẽ ueniamus, erat enim hoc ultimũ ex iis tribus,quę nobis initio proposuimus explicãda. Promiscuè uerò tùm de æquitate agemus,tùm etiã de æquo & bono,quæ duo usq;adeò inter se cõnexa sunt,ut q unũ probè tenuerit,alterũ ignorare nõ possit. Ita.n.respondet æquitas æquo & bono, quẽadmodũ iusto respõdet iustitia;quare sicut iustũ iustitiæ obiectum esse perspicuũ est, iustitiã uerò habitũ,& uirtutẽ,qua apti sumus ad res iustè gerẽdas,ut docet Arist.ita æquitas est uirtus,cuius obiectum est æquum & bonum. Attamen confunduntur hæc interdum à Cicerone,& alijs, qui æquitatem, pro ęquo & bono nonnunquam assumũt, ut in nostrę huius tractationis progressu apertissimũ fiet. Nõ me latet solere nõnullos dispu- 1

tationis

2 tationis gratia in dubium reuocare, uerè ne æquitas uirtus sit, id quod facit inter alios Diuus Thomas in 2a2æ quæst.120.art.1. Sed nos eiusmodi disputationes omnes omittere decreuimus, quæ neque ad id quod nobis propositum est, neque ad nostrarum legum cognitionem ulla ex parte pertinebunt. Ac præsertim cum difficultatis habebunt parũ, ut hæc ipsa ferè nihil habere mihi uiuentur. Nam ęquitatem uerè uirtutem esse, omnibus compertissimum esse potest ex ipsius uirtutis diffinitione, quam lib. 1. Rhet. & aliis
3 multis in locis tradit Aristo. cum dicit uirtutem esse habitum electiuum, quo propensi sumus ad id, quod laudabile est, ac rationi consentaneum, eaque seruamus pariter omnia quid, quãdo, quantum, & cum quibus, quæ Græci τὰ πέριξ ὄντα, nos uulgò circumstantias appellamus. Etenim hoc ipso habitu, quem dicimus æquitatem, inclinamus ad id, quod æquum & bonũ est, atq; illud porrò semper est laudabile, & rationi consentaneum, eaq; omnia diligenter inquirit, quæ proximè relata sunt, quo quidq; tempore, quo loco, quatenus, & cum quibus factum, dictumue fuerit, ut latè infra explicabimus. Itaque
4 cum æquitas uirtus sit, qua propendemus ad id quod æquum & bonum est, non absurdè facturi uidemur, si promiscuè in hac tota tractatione, modò ęquitatẽ, modò æquũ & bonum usur pauerimus. Nam ex eius quoq; cognitione quod æquum & bonum est,
5 cognoscemus quid sit æquitas, aut quid ab aliis uirtutibus differat. Conueniunt enim genere uirtutes omnes, sed quia ad uaria referuntur obiecta, ex obiectis ipsis inter se distinguuntur. Multi sunt non modò iurisconsulti, sed & alij probatissimi autores, qui de æquitate, ac de æquo & bono crebram mentionem faciunt; qui tamen omnes tàm uariè hac de re loquuntur, ut ex eorum traditionibus uix certi aliquid colligere, at in diuersas potius sententias distrahi posse uideamur. Primùm uideo in eã sententiã facilè quẽpiã adduci posse, ut existimet, nõ rectè nos hanc æquitatis tractationẽ à superiore separasse, in qua de iure loquuti sumus, cum primo aspectu nihil aliud æquitas uideatur es
6 se, quàm ius, & iustum. Videtur enim hoc rectè demonstrari ex ea diffinitione, quam Tullius in Topicis accommodat æquitati, cùm dicit æquitatem esse, quod naturalis ratio persuasit. At quod naturalis ratio persuasit, nostris ius esse constat, cũ eodem hoc planè modo ius gentium Caius. & Iustin. definiant ut l. omnes populi. ff. de iust. & iure & §. quod uerò inst. de iure nat. gent. & ciu. Nec minus dilucidè hoc ostendit idẽ
7 Tullius in part. oratorijs, ubi & æquitati iustum tribuit, & iustũ ita exponit, ut uelit illud esse æquum, & bonum. Æquitas est (inquit) cuius uis, directi, ueri, & iusti, & (ut dicitur) æqui, & boni ratione defenditur. Ac ne aliorum potius, quàm nostrorum iurisconsultorum autoritates afferamus, uidetur hoc idem apertissimè sentire Vlp. in l. 1. ff. de iust. & iur. vbi cum definit ius esse artem æqui, & boni, nihil aliud uidetur, quàm iustum significare uoluisse; vt rectè demonstrãt uerba quæ sequuntur, Iustitiam namque colimus &c. quæ ratio haudquaquam concludens esset, nisi Vlp. ibi æquum & bonum pro iusto accepisset. Si pro iusto sumitur, ergo & pro iure rectè sumi potest. & ita docet Bald. post Iacob. Beluis. in c. 1. §. ad hæc de pace iuram. firm. in usibus feud. alias in c. unico. de allodijs. nn. 18. uer. quarto dicitur. Quo loci ait, æquitatem posse dici ipsum ius, siue iustum, adeò enim connexa sunt ius, & iustum, ut semper mutuò se consequantur, & ubi unum sit, ibi pariter adesse alterum sit necesse. Postremò non differre à iusto æquũ & bonum, hac ratione demonstratur, quæ iudicio meo, plurimùm urget. Satis constat, neque hoc quisquam (ut opinor) inficiabitur, tàm æquo & bono, quàm iusto illum finem esse propositum, ut cuique quod suum est, tribuatur. Atqui profectò hac in re ne

cesse

cesse est dari certum aliquem modum, quem ultra, citraue nihil esse possit, quod laudẽ vllam mereamur. Quod ipsum in Minoe docet nos Plato, cum dicit ius in uero positum esse, & qui à uero recedit, eum semper & à iusto, & legitimo declinare. Hoc ita constituto, si ponamus æquum & bonum à iusto differre, necesse erit fateri, ex his saltem alterutrum ab eo, quem diximus scopo aberrare. Neque enim possent esse diuersa, si ambo eundem scopum, non modò spectarent, sed planè etiam attingerent. Quod si alterutrũ concedis à prædicto scopo aberrare, non rectè dixeris id quod aberrat, esse rectum, & honestum, Imò enim prauum, & iniquum illud esse oportebit, ac non laudem ullam, sed potius uituperationẽ mereri. Quod ipsum tamẽ perabsurdum est, siquidem nulli unquã rectè uitio dabitur, quod uel iustum, uel æquum & bonum seruauerit. Quocirca ne ad hoc absurdum redigamur, uidetur illud potius concedendum, hæc duo non posse inter se differre, sed planè unum & idem esse. Atque in hunc modũ mihi uidetur Aristo. uoluisse argumentari (licet aliquantò pressius agat) lib. 5. Eth. cap. 10. quo loci. "Absurdum uidetur (inquit) æquum & bonum laudabile esse, si a iusto illud differre "concedas: nam aut iustum non est rectum, aut à recto declinat ęquum & bonum, "si à iusto diuersum est, Quod si utrumque rectum est, non potest unum ab altero differre. Sunt hæc certè probabilia, sed non adeò urgent, ut propterea concludere debeamus æquum & bonum idem prorsus esse, quod ius, seu iustum; Namque neq; 8
in hac sententia persistit Arist. neque cum ea conueniunt traditiones nostrorum iurisconsultorum, qui multis in locis, ius ab æquitate distinguunt. Facit hoc inter alios Modest. in l. nulla. ff. de legi. Nulla (inquit) iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur &c. "Idem facit Constant. in l. 1. C. de legib. cum ait. Inter ius, & æquitatem interposi-"tam interpretationem nobis solis & licet, & oportet inspicere. Separat hæc pariter idẽ Constant. in l. placuit. C. de iud. ac deniquè multę aliæ leges sunt, quæ dilucidè ostendunt ius ab æquitate differre, quas passim in huius tractationis progressu adducemus. Atque idipsum confirmat etiam Arist. eo argumento, quia uulgò cum dicimus, aliquem esse iustũ & bonũ, solemus eũ ita laudare, ut qui iusto sit anteponendus, idq́; omniũ consuetudine receptũ est; quæ sanè cõsuetudo prorsus inepta, & absurda esset, nisi æquum & bonũ iusto esset præstabilius, Quod si præstabilius est, ab eo differat, necesse est. Hoc nomine Cicero in oratione pro Caecinna laudat Sulpitiũ, quod quæ proficiscebantur à legi- 9
bus semper ad facilitatem, æqualitatemq́ue referret; qua in re non solam iustitiæ laudem, sed maiorem quandam uidetur illi tribuere uoluisse. Adde quòd neminem audiemus ideò condemnari, quod nimium sit ęquus, & bonus; at damnatur interdum, qui nimiũ iustus est, iuxta illud Salomonis Eccles. 7. Noli esse iustus multùm, neque plus sapias, quã necesse est. Quibus ex rebus omnibus facilè intelligitur, ęquum & bonum, à iusto iureq́; 10
differre, atque ob id primam hanc sententiam minimè recipiendam esse. Huic primæ maximè finitima est illorum sententia, qui uoluerunt æquitatem esse actum rationis. Voluit hoc Bald. inter alios, qui licet uarijs in locis uariè de ęquitate loquutus sit, tamen in l. 1. ff. de iust. & iu. ubi accuratius illam definit, dicit æquitatem esse animi applicationem ad directum iudicium, intellectu non errante in substantia, neque in circumstantijs facti, sicut rectum est (inquit) iudicium Ecclesiæ claue non errante. In hac sententia est etiam Franc. Duar. qui in l. 1 ff. de pact. cùm declarat illa uer- 11
ba Vlpiani. Huius edicti æquitas naturalis est, statuit naturalem æquitatẽ esse iudicium rationis, ac ueluti legem de iustis, & iniustis, nostris mentibus insculptam, cui sponte

imperiti

imperiti etiam sine ulla probatione consentiunt. Ciuilem uerò æquitatem dicit esse pro
babilem rationem, quę non omnibus hominibus naturaliter cognita est, sed paucis qui
prudētia, & usu præditi sunt. Negari non potest, quin semper, cum quis utitur æquita-
te, animi iudicium adhibeatur; sed quod ipsa sit animi iudiciū, nō propterea admittendū
est. Iudicio rationis egent uirtutes omnes, ut pote quæ prudentiæ adminiculo utuntur,
sed illæ tamen diuersæ inter se sunt; quandoquidem ex uarijs obiectis inter se distinguuntur.
Quare cum non minus ad iustitiam perficiendam, quàm ad ęquitatem, rationis mu
nus sit necessarium, & tamen à iustitia, & à iure æquitas differat (ut proximè ostendimus)
uidendum est, quidnam illi præcipuum insit, unde & à iustitia, & ab alijs uirtutibus sciū
gi possit. Tertia est opinio, eaq; frequentius à nostris recepta, æquitatē in quadā clemē
tia, & benignitate positā esse, ideoq; iuris rigori, atq; seueritati, tāquā suo cōtrario esse op
ponendam. Nam cum possit iustitia & ad seueritatem uergere, & ad humanitatem, tunc
tantùm uolunt eam æquitatis nomen sibi uendicare, cum ad humanitatem propendet
12 & inclinat. Quocirca Salic. & Iason in l. placuit. C. de iudic. definiunt æquitatem es-
se iustitiam dulcedine misericordiæ temperatam, quam diffinitionem ex antiquorum sen
tia tradit etiam Bald. in c. 1. §. ad hoc. nu. 18. de pace iur. fir. in usibus feud. Habet hęc
sentētia multas leges, quibus plurimùm iuuari uideatur; atque inter alias maximè ipsi fa
uet illa l. nulla. ff. de legib. paulò ante adducta, in qua dicitur, nullam ęquitatis benigni-
13 tatem pati, ut quæ salubriter pro hominum vtilitate introducuntur, ea nos duriore inter
pretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem; sicque Modesti-
nus seueritati æquitatem opponit. Facit hoc etiam Paulus in l. quod si minor. §. 1. ff. de
minoribus, ubi. Non semper (inquit) quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, «
sed ad æquum & bonum redigenda sunt. Quod rescindantur quæ cum minoribus ge «
sta fuere, hoc rigoris, & seueritatis est, quod sustineantur clementiæ, & benignitatis; qua-
re cùm dicat ea non esse rescindenda, sed ad æquum & bonum redigenda, perspicuè de-
monstrat uerbis illis, ęquum & bonum clementiam, lenitatemque significari. Idem
ipse Paulus in l. si seruum §. sequitur. infra tit. nostro, dum loquitur de moræ emēdatione
damnat eos qui recedunt à bono & æquo, ac sub autoritate iurisscientiæ perniciosè sępe-
numero errant, quasi innuere uelit, seueritati benignitatem esse anteponendam. Huc
itidem spectat, quod Terentianus ille conqueritur. Nimium (inquit) durus es, pręterq;
æquum & bonum. Atq; alibi dicit idem Terentius. Æquū est uos cognoscere, atque
ignoscere. Nec porrò spernendū est Senecæ hac in re testimonium, qui clemētiæ ęqui
tatem quasi connectit, ac de clementia ita loquitur. Hęc, inquit, liberum arbitrium «
habet, non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. At licèt probabilia uideantur «
14 hæc omnia, haudquaquam tamen istis assentiendum est, qui ęquitatem in clementia, &
æquitate ponunt. Reclamant enim nostri iurisconsulti multis in locis, qui seueritatem
quoq; appellant æquitatē, atque in pœnis irrogandis interdū æqui & boni nomē usurpāt.
Sic Vlp. in l. 1. ff. de eo per quem fact. erit. Æquissimum (inquit) putauit prætor, dolum «
eius coercere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Idem Vlp. in l. 1. §. hæc actio. ff. si quis te- «
stam. lib. esse iuss. dicit prætorem tunc uti æquitate, cum punit eum qui alioquin, ciuili tā
tùm iure inspecto remaneret impunitus, eius porrò uerba hęc sunt: Hæc actio (ut
Labeo scripsit) naturalem potius, quàm ciuilem in se habet æquitatem siquidem ciui- «
lis defuit actio, sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui audacior hac spe fa «
ctus est. Omnium uerò optimè id ostendit Suetonius Tranquillus in Claudio, ubi nō
minus

minus asperitatis nomen tribuit, uult enim eum quoque ex ęquo & bono interpretari, qui pœnas legibus comprehensas supergreditur, earumque lenitatem exasperat, quod
" interdum fecisse Claudium asserit. Nec semper (inquit) præscripta legum sequutus
" duritiam, lenitatemque mulctarum ex bono & æquo, perinde ut afficeretur, moderatus est. Ex æquo & bono ita iudicasse Claudium perhibet, ut non modò legum duritiã lenitate, sed etiam lenitatem duritia moderari solitus fuerit, quod expressius etiam osten- 15
" dit cum protinus hæc uerba subijcit. Nam ex ijs, qui apud priuatos iudices plus peten
" do, formula excidissent, restituit actiones, & in maiore fraude conuictos, pœnam su-
" pergressus ad bestias condemnauit. Aliud postremò addi potest, ex quo perspicuè demõstratur, à clementia, & benignitate differre æquitatem; Nam æquitatis usus uidetur omnibus esse concessus. l. in omnibus. ff. de reg. iur. l. placuit. C. de iudic. l. si seruum §. sequitur inf. eod. cum alijs multis, quas adducemus infrerius, cum hac ipsa de re fusius agemus. Clementia uerò, & miseratio solius principis est, aut populi, eorumuè magistratuum, qui parem cum principe habent potestatem, ut olim habuit senatus Romanus. Et hoc rectè ostendit Cicero in orat. pro Ligario, cùm ait neminem apud iudices ita causam agere solere. Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unquam posthac.
" & postmodum ita subsequitur: In senatu uerò, & apud populum, & apud principem,
" & ubicunque iuris clementia est, habet locum deprecatio.

ARGVM.

CVr hæc duo uocabula simul iungantur, æquum & bonum, ac quid propriè illud sit, quod æquitatem, siue æquum & bonum appellamus.

1 Accursii sententia refertur, & reprobatur.
2 Budęi laus.
3 Bonum non eodem modo semper usurpatur.
4 Quomodò Aristoteles definiat æquum & bonum.
5 Altera æqui & boni definitio ab eodem Arist. tradita.
6 In factis ius inest, & pro ipsorũ uarietate uariatur,
7 Quàm multa lege exprimẽda essent, si perfectè omnia complecti uellet.
8 Vt rerum singularum propè infinita est multitudo, ita nostrarum operationum uarietas incredibilis.
9 Duo legis peccata.
10 Intell. l. ex ijs l. nam ad ea & l. quoniam. ff. de legib.
11 Ex eo quod depupilli obligatione constitutum est, ac de muliere pro altero intercedente, primum legis peccatum demonstratur.
12 Alterũ ad eam rem exemplum ex Aristo.
13 Quomodo accipiendum sit statutum, quo puniuntur facientes sanguinem in Palatio.
14 Fieri non potest, quin imprudentibus legumlatoribus multa excidant, quæ exprimi debuissent.
15 Exempla nonnullarum legum, in quibus uerba deficiunt, & sententia tamen extenditur.
16 Naturaliter id fit, ut prudentum interpretationem leges desiderent.
17 Legitima constitutionis species apud Rhętoras.

CAP. XXIX.

VT ergo hæc omnia, quæ spectant ad æquitatem penitus cognoscantur, duo uidẽda sunt. Primò, quid uerè hoc ipsum sit, quod æquitatem, siue æquum & bonum appellamus. Secundò quinam sint illi, qui possint uti æquitate, atque ex æquo & bono iudicare. Sed anteaquàm ad hęc ueniamus, ut rectè huius uocis uim teneamus,

neamus, breuiter illud nobis explicandum est, cur hæc duo uocabula, æquum & bonum simul ferè iungantur. Accursius in l.1.in uer.ius.ff. de iust.& iur. cum explicat illa uer-
1 ba, æqui & boni, bonum interpretatur esse, quod utile est, & ab æquo illud diuersum esse statuit. Existimat uerò hæc duo ideò simul iungi solere, quia multis in rebus ęquitas utilitati consentit, licet sępenumero etiam ipsi aduersetur. Datur (inquit) quod bonum simul, & ęquum est.l.si & me.ff. si cert. petat. idq; ut plurimum ita euenit. Datur quod bonum est, sed non æquum.l.1.ff.de usucap. item contra datur interdum quod æquum tantummodò, & non bonum est.l. hac lege.C. de pact. conuen. quo loci habetur, esse quidem bonum, atque utile mulieri res ipsius à marito gubernari, uerùm id fieri æquũ non esse, si mulier aduersetur. Ita Accursius. Quẽ hac in re toto cœlo errasse,
2 iam apud omnes uulgatissimum est. Primus hunc errorem detexit Guliel. Budęus in illa ipsa l.1.ff.de iust.& iur. ubi de æquitate ita locutus est, ut quemadmodum alijs multis in locis, ita in hoc quoque quoddam ueritatis quasi signum sustulerit. Quare illum multi posteà sequuti sunt, Vld. Zasius,& Marius Solomon. in d.l.1. Alciat.lib.1.parerg.cap. xi. Franc. Conna. lib. 1. comment. iur. ciuil. cap. xi. Itaque cum Budæo concludendum est, duo hæc uerba æquum & bonum, quoties simul iunguntur, illud significare quod Aristot. uocat ἐπιεικές, cuius Græci uocabuli uim quoniam non uno tantùm uocabulo Latini exprimere possunt, solent hæc duo adhibere, quibus non duæ, sed una eademq; res significatur. Sępè etiam, dempta copula, dicunt æquum bonum, ut post Donatum idem Budæus animaduertit, sic enim Cicero in Bruto. Deinde (inquit) æquum bonum testamentorum sententias uoluntatesq; tutatum est. Hinc formula illa, æquum bonum & æquius melius in arbitrio rei uxoriæ; hinc etiam alij permulti loquendi modi fluxere, qui persæpè apud Terentium, Tullium, Liuium, aliosq; probatissimos autores reperiuntur. Græca illa uox ἐπιεικές, facilitatem exprimit quandam, cum æqualitate coniunctam: quare cum Latini uertunt æquum & bonum, æqui appellatione exprimunt parilitatem, boni facultatem; Idem enim dicitur uir bonus, qui facilis, & qui de iure suo nonnunquam decedit. Atque hoc ita esse optimè ex eo intelligitur, quia ita uidemus interdũ Ciceronem hoc uocabulo uti, & quod alibi bonitatem uocat, facilitatem appellare, ut in oratione pro Cecinna, quo loci (ut & supra retulimus) Ser. Sulpitium commendat, quòd ea quæ proficiscebantur à legibus, & à iure ciuili, semper ad facilitatem, æquitatemq; referret. Sicq; quæ alibi dicitur
3 bonitas & æquitas, ipse ibi facilitatem, & æquitatem appellat. Quod si seorsum de bono mentio fiat, tùm quidem concedendum est id, quod tradit Accurs. nimirum hac uoce illud tantùm quod expedit, atque utile est, significari, ut in d.l. hac lege.C.de pact. conuent.l.naturæ in fi.ff.de reg.iur.l.1.ff.de usucap. Non idem de æquitate affirmari potest, quę uel si seorsum usurpetur, potest tamen idem significare, ac si cum bonitate coniungeretur, ut cum Cicero in eadem orat. pro Cecinna, ait se ex campo æquitatis ad uerborũ angustias reuocari. Quanquàm non inficiamur ad alia quoq; hoc uerbũ referri posse, quemadmodum postea ostendemus. Quoniã igitur huius uocis rationem iam probè tenemus, uidendum est, quidnam hoc sit, quod Græci uocarunt ἐπιεικές, ac nostri pariter à facilitate, & parilitate nominarunt. Fuit enim hoc primum ex illis duo-
4 bus, quæ nobis paulò antè explicanda proposuimus. Aristot. lib. 1. Rhetor. cap. 13. ἐπιεικές, quod nos appellamus æquũ & bonũ, illud esse definit, quod pter legẽ scriptã iustũ est: Quæ tñ diffinitio primo aspectu subobscura uidet̃, imò nec uidet̃ satis cõuenire cũ
5 eo, quod tradit idẽ Arist.lib.1.Ethic.cap.x cũ dicit æquũ & bonũ esse emẽdationẽ legitimi iusti.

mi iusti. Aliud.n.uidet esse, quod pter legẽ q̃d fit, aliud quod legẽ emẽdet. Itéq; illud ui-
det esse dubiũ, quõ Arist. uelit æquitatẽ esse emẽdationẽ legitimi iusti. Et nũquid in hoc
sentiat, æqui & boni appellatione contineri actũ illũ, quo lex aliqua corrigit, & antiquat
uel abro gat. Neq;.n. certè hoc sensu æquitatẽ uidet Paulus accepisse ĩ l.ĩ oĩbus.ff.de reg.
iur. cũ dixit, In oĩbus quidẽ, sed pcertim in iure spectãdã esse ęquitatẽ. Itẽ nec Cicero, cũ
Sulpitiũ cõmendauit, quòd omnia quæ proficiscebãtur à legibus ad æquitatẽ referre so
litus esset: Nã nec Pauli, nec Ciceronis sensus satis cõgruerent, si cũ de æquitate loquunt,
de correctione legis, & abrogatione intellexissent. Sed minimè dubitandum est, quin ue
rissima sint quæ utro q; in loco Aristot. tradit. Verè ęquitas est emendatio legis, uerè etiã
æquitas pręter ipsam legem est, nec sanè pugnant hæc inter se, sed optumè simul conue-
niunt, ut nõ tantùm ex ipso Aristotele, sed etiã ex nostris iurisceõsultis demõstrari potest.
Vt uerò cõmodius intelligamus, quomodo hæc emendatio accipienda sit (qua ex re to
ta huius nodi explicatio pendet) duo seorsum, & distinctè nobis considerãda sunt. Pri-
mò qui sint legis defectus, seu quæ uitia, quibus emendatio adhibetur. Præthereà quid il
lud sit, unde hæc emẽdatio desumitur. Defectus legis, qui egent emendatione, duo sunt
(ut docet ipsemet Aristot.) qui tamen ambo ab eadem causa proficiscuntur. Considerã
dũ est, leges quascũq;, ut & alia oĩa iura, siue à sola natura prodierint, siue ab hominibus 6
inducta sint, ad facta semp aliqua referri, neq; uerò semp factis oĩbus æquè cõuenire, sed
p ipsorũ uarietate uariari, ac pptereà fieri, ut quod ĩ qualibet facti specie ius inest, ea mu-
tata, sępissimè illud mutet, atq; ex iure iniuria efficiat. Quocirca necesse esset, ut q pfectas
uellet leges condere, quæ per se satis esse possent, & quæ omni carerẽt ambiguitate, quos
cũq; prorsus indiuiduos, ac singulares rerũ euẽtus enumeraret, oẽsq; illas, quas uulgò di 7
cũt circũstantias, exprimeret, Vt si percussorẽ uellet punire, deberet illa oĩa legis scriptura
cõplecti, lignonè, uel arundine, an ferro percusserit; quòd si ferro, quãto, aut quali, anne
ense, uel mucrone, aut hasta, alijsve similibus. Exprimẽdum prætereà esset, qualẽ homi-
nẽ, itẽ quo loco, quo tẽpore, qua occasione, uel necessitate, quoue cõsilio, uel animo per
cusserit: Quæ q̃dẽ tã multa sunt, & tã multis mod[illegible] uariari possunt, ut nemo uel prudẽtis
simus legislator q equã posset unquã tã pfectè scribere, cui nõ multa, & addẽda, & detra-
hẽda essent. Nec sanè legislatoris culpa hoc cõtingit, sed ob rerũ agẽdarũ propè infinitã
multitudinẽ (ut rectè ait Aristot.) quia queadmodũ, si res singulas à natura proditas cõ- 8
tẽplemur, reperiemus eas nõ modò incertas, & instabiles, sed & ferè ĩnumeras esse, ita ẽt
si ad singulas singulorũ hominũ operationes, animũ cõuertamus, uidebim⁹ illarũ cũ nu
merũ propemodũ infinitũ esse, tũ uerò incredibilẽ uarietatẽ, & incõstãtiã. Facit uerò hęc
ipsa causa (quẽadmodũ anteà dicere cœpimus) ut scriptæ leges duobus modis sint im-
perfectæ, duoq; contineant peccata, quibus emendatio adhibenda sit. Atq; horum alte- 9
rum uolentibus legumlatoribus contingit, alterum inuitis. Volentibus ijs contingit le-
gem peccare, cum generatim illi aliquid decernunt, consultò enim sæpenumero id fa-
ciunt, quandoquidẽ uidẽt nõ posse se omnes prorsus factorũ species enumerare. Atqui
cũ has regulas generatim cõstituũt, ea potissimũ spectant, quæ frequẽtius contingunt, &
(ut dicit Theophrastus) ἐπὶ τὸ πλεῖστον id quod Pomp. Cels. & Pau. animaduertunt. l. iura cõ 10
stitui. l. ex ijs. l. nam ad ea. l. quoniam. ff. de legib. quibus in locis uidentur mihi non tan-
tùm de ijs legibus loquuti esse, in quibus aliquid omittitur (qua de re dicemus
paulò post, cùm de secundo legis peccato agemus) sed etiam de illis, quæ generaliter
loquuntur. Nam & illæ ad ea, quæ plerunq; accidunt, accõmodantur, quicquid contra
sentiat

ſentiat Fran. Conna. qui putat hęc inter ſe differre; quod lex aliquid ſtatuat ἐπὶ τὸ πλεῖστον & quod generaliter loquatur. Nobiſcum uerò hac in re perſpicuè ſentit Ariſt. qui lib. 1. Rhetor. cùm loquitur de hoc ipſo peccato, quod uolentibus legiſlatoribus cõtingit, his utiť uerbis. Volentibus autẽ, cùm nequeant determinare, ſed neceſſe ſit uniuerſaliter dicere id, quod nõ ita ſemper, ſed ut plurimùm cõtingit. Idẽ etiã lib. 5. Ethic. dicit, legẽ ideò generatim cõcipi ſolere, quia cũ lex non poſſit omnia perfectè enumerare, nihil tutius facere poteſt, quàm ut generaliter loquať, illudq; in uniuerſum aſſumat, quod plerũque cõtingit, quãuis in hoc peccatũ ipſa ſuũ nõ ignoret. Si potuiſſent legiſlatores ca-
11 ſus omnes recẽſere, quibus pupillus contrahẽdo fraudẽ incurreret, uel mulier pro alio intercedẽs uerè deciperet, certè in illis ſolis caſibus, id quod geſtũ eſſet, infirmaſſent: ſed qa non permittebat incredibilis rerum uarietas, ut id facere poſſent, propterea id ipſi quod utplurimũ ſolet euenire tantũmodò ſpectarunt. Et quoniã uiderunt ita fieri plerũque, ut pupillus cõtrahẽs ſine tutoris autoritate lædať, itẽ mulier decipiať, quæ pro alio intercedit, ideò generatim oẽs mulierũ interceſſiones irritas fecerũt, ac quæcũque cũ pupillis ſine tutoris autoritate geſta eſſent, in q̃bus modò deterior pupillorũ conditio fieri poſſet, nullius planè momẽti eſſe uoluerũt. l. obligari. ff. de autorit. tut. inſt. eod. in princ. toto tit. ff. & C. ad S. C. Velleian. Nam uel ſi poſſit interdũ contingere, ut nec fraude ulla mulier circũueniať, neq; ullũ pupillo ex ea re dãnũ inferať, nõ tamẽ id conſiderarũt legũlatores, ſed uoluerunt illi periculo occurrere, quod utplurimũ pupillis, uel mulieribus ĩminere animaduerterũt. Et ita intelligi poteſt, quod ex Theophraſto, refert Paul. in d. l. quoniã. ff. de legib. τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Quapropter euenit ſæpenumero, ut quæ in hunc modum à legibus generatim, atque uniuerſè ſtatuũtur, tẽperanda ſint, atque interpretatione coãguſtãda, quod demõſtrat Ariſtot. hoc exẽplo. Fac pœnam
12 contra omnes generali lege cõſtitutã eſſe, qui ferro percuſſerint, atque ita poſtmodò cõtigiſſe, ut qui digito annulũ ferreũ fortè geſtabat, inter loquendũ extulerit manũ, aliũq; percuſſerit. Si ſola hìc legis uerba ſpectes, erit iſte certè hoc nomine condemnandus, ſed quia non malo id conſilio fecit, ex ipſius legiſlatoris ſententia nullam pœnam meretur. Huic perſimile eſt exemplum, quod attulit Bart. in l. omnes populi in 2. quæſt. 6. quæſt. princ. ff. de iuſt. & iur. & in l. non dubium. C. de legib. paſſimque illud referunt cæteri interpretes, ac præſertim in l. quanuis. ff. de in ius uocan.
13 Extat Bononiæ ſtatutũ, quo cauetur eum qui ſanguinem fecerit in palatio, eſſe capite plectendum. Iam uerò cùm fortè quidam in palatio ęgrotaret, è tonſtrina quidam accerſitus eſt, qui ex medici præſcripto è uena illi ſanguinem mitteret. Dicit Bart. hæſitatum diù fuiſſe, eſſet ne ille qui ſanguinem miſit in palatio, ſtatuti pœna afficiendus, ac tãdem fuiſſe eum liberatum hac ratione, quòd uerba legis captanda non ſint, aut contra ipſius legis ſententiam accipienda, Sententiam uerò ſtatuentium fuiſſe, ut eum ſolum punirẽt qui per iniuriam, non eum qui ſalutis gratia ſanguinem emiſiſſet. Habemus iam primum, in quo lex peccare ſolet, ita ut emendatione indigeat. Alterum ipſius legis peccatum eſt, atque id non uolentibus, ſed inuitis legumlatoribus contingit, ut ibidem docet Ariſtot. cùm aliquid ipſos legum latores effugit, quod propterea imprudentes omittũt. Itaque fit ut in legibus condendis, non ea de cauſa peccare ſoleant, quòd caſus nonnullos tanquàm rarò euenientes conſultò omittant, ut in illo exemplo, quod de Lazaro in uitam reuocato tradit Accurſ. in l. ex ijs. ff. de legib. uerumetiam quia nõnulla imprudẽ-
14 tibus excidunt, quæ maximè exprimere fuiſſet opus, cum homines non ea mentis acie ſint, ut omnia animaduertere, omniaque prouidere poſſint. Vnde Iuſtin.

X 2 hac

hac de re loquens dicit mortalis ingenij imbecillitati eſſe aliquid condonandum.l.
2.§. ſed & ſi quid forſan prætermiſſum. C. de vet. iu. enucl. Quare ſicut primum il-
lud legis peccatum poſitum eſt in eo, quod plura, quàm oporteat legis ſcriptura
fuerint comprehenſa, ita hoc ſecundum in eo conſiſtit, quod fuerit aliquid prætermiſ-
ſum. Ac ſicut ibi uerba legis coanguſtanda ſunt, ita hic ſuppleri, ac dilatari debent.
Docemur hoc à Iuliano in l.non poſſunt.ff.de legib.Cum dicit non poſſe omnes articu
los ſigillatim aut legibus, aut S.Cõſultis cõprehendi,ſed cũ in aliqua cauſa ſentẽtia eorũ
manifeſta eſt,ad ſimilia procedendum eſſe. Traditq; hoc idem Vlp.ex Pędij ſententia in
« l.ſeq.ubi ita inquit. Nam,ut ait Pædius,quoties lege aliquid unum,uel alterum intro-
« ductum eſt, bona occaſio eſt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem, uel interpreta-
« tione,uel certa iuriſdictione ſuppleri. Vt uerò exemplis clariùs hoc totum reddatur,cõ- 15
uenit maximè inter alia exemplum,quod affert Vlp.in l.ſi quis id quod.ff. de iuriſd.om.
iud. Pœna quingentorum aureorum edicto prætoris conſtituta erat in eum, qui quod
propoſitum erat, in albo prætoris corrupiſſet:corrupit uerò aliquis,non cum propoſitũ
eſſet, ſed cum proponeretũ, uel anteà : quoniam conſtat hos caſus non conſultò,ſed im-
prudenter fuiſſe prætermiſſos,ideò dicit Vlp.edicti quidem uerba ceſſare,ſed ſententiam
edicti & ad hæc porrigendam eſſe. Simile etiam exemplum habetur in l.2.§.ſi mater.ff.
ad Tertul. quo loci emendat Vlp.defectum illius reſcripti,quod matri ius denegat uen-
dicandorum bonorum inteſtatorum filiorum, ſi ipſis uiuentibus idoneos tutores non
petierit,aut prioribus excuſatis,uel reiectis,non cõfeſtim aliorum nomina ediderit: emẽ
dat (inquam)in eo,quod de tutoribus tantùm loquitur, ac de curatoribus mentionem
nullam facit, ſuppletq; ipſe Vlp.quod Imp. minùs animaduerterat. Quid ſi curato-
« res(inquit)non petijt? uerba reſcripti deficiunt,ſed dicẽdum eſt,ſiquidem impuberibus
« curatores non petijt,eandem eſſe rationem. Cernitur hoc idem & alijs multis in legi-
bus,ut in §.penult. inſt. de eo cui lib. cauſ. bo. addic.item in l.ſcire etiam oportet.§.ſed
« & ſi maximè.ff.de excuſ.tut. Sed & ſi maximè (ait ibi Modeſtinus) uerba legis hunc
« habeant intellectum, tamen mens legiſlatoris aliud uult. Itaque naturalis ſemper cau-
ſa eſt,quod lex ſcripta egeat emendatione,& quod uel coanguſtari,uel ſuppleri debeat,
cum ſemper id contingat uel propter humanarum operationum nimiam uarietatem,& 16
inconſtantiam, uel propter humani ingenij imbecillitatem, ut iam plenè explicuimus.
Et hoc eſt quod dicit Pompon.in l.2.§.his legibus latis.ff.de orig.iur.poſt latas leges.12.
tabul.eueniſſe,quod naturaliter euenire ſolet,ut earum interpretatio prudentum autori
tatem, neceſſariamq; diſputationem fori deſideraret. Hinc Rhetores inter alias conſti- 17
tutionum ſpecies legitimam ſtatuunt,in qua cùm multis alijs ex rebus oritur controuer
ſia,tùm præſertim ex ſcripto,& ſententia. Exemplum affert Cicero, quod eſt eiuſmodi :
Lex ſit quæ iubeat eos,qui propter tempeſtatem nauem reliquerint,omnia pdere;quod
ſi nauis conſeruata ſit, eorum nauim,cęteraq; eſſe,qui manſerunt in naui. Magnitudine
tempeſtatis omnes perterriti nauem reliquerunt & in ſcapham conſcenderunt, præter
unum ægrotum,is propter morbum exire, & fugere non potuit; caſu,& fortuna nauis
in portum delata eſt incolumis, illã ægrotus poſſidet,nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc
conſtitutio legitima eſt ex ſcripto, & ſententia : hic.n. ea de re agetur anne uerba legis,
quãuis nullam contineant reſtrictionem, tamen ex ipſius legis ſententia coanguſtanda
ſint,atq; in ijs ſolis accipienda,qui cõſultò in naui mãſerũt,cũ uideatũ legiſlator id egiſſe,
ut eorum induſtriam, qui in naui eſſent,eius ſpe premij ad ſeruandam nauim excitaret.

ARG.

ARGVM.

QVibus ex rebus ſumatur illa legum emendatio, ſiue directio (Græci ἐπανόρθωμα, uocant)in qua æquitatis uis omnis poſita eſt.

1 Debet legis emendatio legiſlatoris ſentẽtiæ conuenire.
2 Scire leges non eſt ſola earum uerba tenere.
3 Aliis legibus aliæ rectiſſimè declarantur.
4 Optima legum interpretes conſuetudo.
5 Ciuilis æquitas quæ ſit.
6 Ciuilis æquitatis maior eſt autoritas,quã naturalis.
7 Vbi alia omnia ceſſent,ex iure naturali,legum interpretatio deſumenda eſt.
8 Mutua quaſi cognatio inter ius naturale & ciuile.
9 Verba legum interpretationis facilitate laxanda ſunt.
10 Qua in re maximè æquitatis uis poſita ſit.
11 Non ſeueritati,ſed ſtricto iuri æquitas opponitur.
12 Laxamentum uerborum appellat Cicero æquitatẽ, quòd per eã à uerborũ anguſtiis recedatur.
13 Exempla nonnulla ex Ariſt.& Euſtratio, quibus æquitatis exercitium rectius demonſtratur.
14 Quid ſibi uelit Vlp.cum dicit ius eſſe artem æqui & boni.
15 Regula Lesbia,quid ſit, & quàm congruẽter illam æquitati comparet Ariſtoteles.

CAP. XXX.

DE duplici legis peccato, cui legis emendatio adhibetur, ita hucuſque egimus, vt ex iis quæ diximus intelligi poſſit, hanc emendationem non contra legem, ſed præter legem eſſe,ac legiſlatoris ſi minus uerbis, at certè menti, ac rationi conuenire,ideoque legem non tàm corrigere, quàm dirigere,& moderari, hoc enim ſignificat Græca illa uox ἐπανόρθωμα, qua utitur Ariſt. Vnde Diuus Thomas, Ioannes Burid. aliiq; pleriq; Ariſtotelis interpretes eã non emendationẽ,ſed directionem nominãt. Videndum modò eſt, unde hæc legis tùm ſuppletio, tùm reſtrictio deſumenda ſit, ſiue emendatio appelletur, ſiue directio, namque hoc non multum refert. Ex quo etiam ſimul intelligetur, quando illa uerè æquitas dici poſſit. Et an hoc eodem modo, quo ſumitur ab Ariſtotele, à noſtris quoq; iuriſconſultis æquitas accipiatur. Poſſemus generatim
1 hìc concludere, hanc ſuppletionem,& reſtrictionem ex ipſius legiſlatoris mente deſumi, ut ſæpe inculcat Ariſt. recteque etiam colligitur ex legib. ſupra adductis. Sed quia hæc mens uariè coniici poteſt, ut magis diſtinctè loquamur,dicamus tria eſſe,ex quibus ſumi poteſt recta legis expoſitio,(ſic enim non abſurdè poſſumus appellare, quam alij emendationem, alij directionem uocant) ſiue ſuppletione, ſiue reſtrictione lex indigeat. Primò ſumi poteſt ex iis, quæ in eadem lege uel præcedunt, uel ſequuntur, arg. l. ſi ſeruus plurium. §. ult. ff. de leg. 1. Et tunc crediderim non rectè æquitatis nomen uſurpari poſſe. Nam æquitas præter legem ſcriptam eſt, ut rectè docet Ariſt. At quod ex ijs, quæ eadem in lege ſcripta ſunt,ſaltem per interpretationem deſumitur, non poteſt uideri præter legem eſſe, imò rectè legitimum appellatur, perinde ac ſi expreſſim lege illa cautum eſſet, ut diſertè tradit Iuſtin. inſt. de leg.patr. tute. paſſim,& in tit.ſequenti. Neque enim
2 ſola uerba legis legem perficiunt, cum nec ſcire leges ſit uerba earum tenere, ſed uim & poteſtatem, ut ait Celſus in l.ſcire leges.ff.de legib. Et hoc eſt primum, quod ſpectare debet legis interpres, anne quod in lege dubium eſt,ex alia legis parte declarari poſſit.

Quod

Quod ſi minus fieri poſſe videat, ſecundò animaduertere debet, poſſitne caſus in ea le- 3
ge omiſſus, quam ſibi interpretandam proponit, alia aliqua lege determinari: & ſi lex
ſcripta nulla exſtabit, ad mores, & conſuetudinem confugiet, inſpicietq́; quo iure ciuitas
retrò in eiuſmodi caſibus vſa ſit. l. de quibus. ff. de legib. Eſt enim optima legum interpres
conſuetudo l. ſi de interpretatione. ff. de pœnis. Quid porrò dicemus de hac ipſa inter 4
pretatione, quæ vel ex alia lege, vel ex conſuetudine ſumitur, dicemus ne illi æquitatis
nomen conuenire? Putarem ego id planè negandum eſſe, quoties id quod una lege
prætermiſſum fuiſſet, vel obſcurè traditum, alia lege, vel conſuetudine, planè deciſum re-
periretur. Verùm, ſi non illud idem reperiretur eſſe deciſum, rectè poſſet æquitatis nomen
vſurpari: quamuis vel in ſupplendis ijs, quæ lege prætermiſſa eſſent, vel ijs coanguſtandis,
quæ nimis generatim fuiſſent tradita, alias aliquas potius ciuiles leges, quàm naturalia 5
præcepta præ oculis haberemus. Ita ſentit Triphon. in l. bona fides. ff. depoſiti. Bo-
" na fides, inquit, quæ in contractibus exigitur, æquitatem ſummam deſiderat, ſed eam
" vtrum æſtimamus ad merũ ius gentiũ, an verò cum præceptis ciuilibus, vel Prætoriis? &c.
" ac tunc poterit appellari æquitas ciuilis: Siquidem hoc modo accipi æquitatem ciuilem
oſtendit Vlp. l. 1. ff. de pactis: dum ibi naturalem æquitatem appellat, quæ ex præceptis
naturalibus emanat, quaſi velit eam diſiungere ab æquitate ciuili, quam ex præceptis ci-
uilibus oriri ſentit. Expreſsius verò idem Vlp. tàm de ciuili, quàm de naturali æquitate
mentionem facit in l. 1. §. hæc actio. ff. ſi quis teſt. lib. eſſe, iuſſ. fuerit. Atq; hic præter- 6
eundum non eſt, huius ciuilis æquitatis maiorem eſſe autoritatẽ, quàm naturalis. Quan-
doquidem ſi videantur aliquando inter ſe diſſidere, præcepta ciuilia, & naturalia, pręfe-
runtur ciuilia; Nunquam enim à iure naturali leges recedunt, niſi ex maxima cauſa, &
cum alioquin in præceptorum naturalium explicatione maximum aliquod abſurdum
contingeret: veluti ſi publicæ vtilitati non aliter proſpici poſſet, niſi à naturę ſimplicitate
aliqua ex parte recederetur. Qua de re dicetur à nobis fuſius, cúm de obligationibus pro
pius agemus. Illud uerò conſtanter retinendum eſt, quod & aliàs diximus, leges ciuiles
ne tunc quidem, cũ uidentur naturalibus præceptis aduerſari, naturali iure deſtitui, imò
tunc quoque illis naturam ſuffragari, quæ ſemper monet, & inſtat, ut patrijs legibus pa 7
reamus. Vidimus iã duo, ex quibus legũ emendatio deſumẽda eſt. Tertium, & poſtremũ
illud eſt, ut quoties neq; ex eadẽ, neque ex diuerſa aliqua lege, aut cõſuetudine deſumi ali
quid poteſt, ex quo legis uitium tẽperando, vel ſupplendo emendetur, ad ius naturale de
curramus. Quod ut fieri omninò debeat, facit duplex illud quaſi mutuæ cognationis
uinculum, quod (ut aliàs diximus) inter ius naturale, & ius legitimum intercedit, Vnum, 8
quod hac potiſſimum de cauſa conditæ fuerunt leges ciuiles, ut iuri naturali præſidio eſ-
ſent, quod alioquin improborum iniuriis minis patuiſſet, ita ut illorum labor omnis, &
ſtudium conſumatur in conſeruatione naturæ. Alterum (& in hoc ius naturæ, quod le-
gum ciuilium pręſidio munitum eſt, ipſis mutuum quodammodò pręſtat officium) quia
leges ciuiles non aliunde robur, neq; honeſtatem, ac iuſtitiam aſſumunt, quàm à iure na
turæ, illarumque ius omne à ſola natura, petendum, atque impetrandum eſt. Quapro-
pter cum leges ciuiles à iuſto naturali quaſi uitam, & ſpiritum aſſumant, contraq́; etiam
totis uiribus in naturæ conſeruationem inclinent, nihil tàm rationi conſentaneum eſt,
quàm ut quoties illæ aliqua in re peccant, à iuſto naturali emendentur, & ad rectam qua
ſi naturæ ſemitam dirigantur, ita ut natura legibus ciuilibus ſemper cõſentiat, ſemperq́;
in illis regnet, ac dominetur. Ac propterea uerba legum non tàm ſtrictè, & ſuperſtitioſè
obſeruanda

9 obseruanda sunt, sed quadam interpretationis facilitate laxanda, & quammaximè fieri possit, ad naturæ legem accommodanda. Hoc uerò cùm facimus, ac cùm ex præscripto naturę ea temperamus, ac moderamur, quæ non rectè à legibus generatim definiri potuerunt, quin uel prætermissum aliquid, uel quid amplius fuerit comprehensum, quod
10 à legislatoris mēte abhorreat, tunc uerè dicuntur uti æquitate, & ex æquo bonoq; interpretari, ut docemur à Scæuola in l. de accessionibus. ff. de diuers. & tempor. præscrip. De accessionibus possessionum (inquit) nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus, consistunt enim in sola æquitate. Qua ex re intelligitur, æquitatem non seueritati, sed potius stricto iuri tanquam suo contrario opponendam esse, ut concludit etiam
11 Diuus Thomas in $2^a 2^æ$. quæst. 120. art. 1. & probatur in l. placuit. C. de iudiciis. Placuit omnibus in rebus (ait ibi Constant.) pręcipuam esse iustitiæ, æquitatisque quàm stricti iuris rationem. Stricto iure utimur, cùm uerborum angustias tantùm attendimus, idque etiam appellatur summum ius, unde factum est tritum sermone prouerbium. Summum ius, summa iniuria, quod Terentius, Tullius & alii persæpe usurpant. Æquitas uerò ab angustiis uerborū recedit, nimisq; arcta legum quasi uincula relaxat, & non tàm litterarum angulos, quàm naturalē, rationem atque honestatem ante oculos sibi proponit. Quod probè explicat Cicero in oratione pro Cecinna. Istum locum (inquit) fugis, ac reformidas, & me ex hoc (ut ita dicam) campo æquitatis, ad istas uerborum angustias, & ad omnes literarum angulos reuocas, in his ipsis includere uis insidiis, quas mi
12 hi conaris opponere. Hac de causa æquitas legis laxamentum rectè dici potest, & sic appellat Cicero, qui in oratione pro Cluentio his uerbis utitur. Non modò causæ, sed ne legi quicquam per tribunos plebis laxamenti datum est. Quod laxamentum multis in rebus necessarium est, ut supra diximus, idque hoc exemplo optimè demonstratur. Lege punitur, & quidem meritò, qui alienas nuptias adulterio polluerit. Verùm si quis fortè cum uxore Tyranni ideò rem habuerit, quòd uideret ea ratione maximè fieri posse, ut
13 ipsius uxoris ope Tyranno interfecto patriam liberaret, ac uerè idipsum postea præstiterit, certè in hac specie uerbis laxamenti nonnihil dandum est, pœnaque huic condonanda, qui benè de Repub. meritus sit, ut Eustrat. in lib. 5. Eth. animaduertit. Dubitari uerò non oportet, qum tunc quoque uerba legum laxanda sint, cum de odio, ac pœna agitur, si id modò ratio fieri suadeat. Est enim æquissimum eam sumere interpretationem, ne qui delinquit pœnam euadat, ut habemus in l. 1. §. hæc actio. ff. si quis testamē. lib. esse iu. fu. Hæc actio in factum (ait ibi Vlp.) naturalem potius, quàm ciuilem habet in se æquitatem, siquidem ciuilis deficit actio, sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui audacior hac spe factus est. Maximè etiam hîc quadrat exemplum illud, quod de peregrino Eustatius affert. Lex sit, ut si peregrinus murum ascenderit, impunè à ciuibus interfici possit. Cum hostes in eam ciuitatem irruissent, peregrinus murum ascēdit, & pro ciuium salute strenuè, ac fortiter dimicauit. Hunc postea ciuis interfecit, quòd eum legi aduersatum esse diceret. Quæritur an impune hoc ciui esse debeat. Si uerba legis spectes, nullo ciuis supplicio affici potest; apertissima enim uerba sunt, quæ ipsi impunitatem concedunt. Sed ęqui bonique ratio huic impunitati reclamat, monetq;, & instat, vt impia, atque ingrata interfectoris acerbitas seuerissimè puniatur. Itaque uidemus in legum scriptarum interpretatione, ac quasi temperamento hanc, quam quæri
14 mus, æquitatem elucere. Vnde meritò Vlp. in l. 1. ff. de iust. & iu. dixit, ius esse artem æqui & boni, cum ii qui hanc artem intrepretantur, ex æquo & bono leges profiteri debeant.

beant. Neque uerò ibi eum habuit sensum Vlp. quem Beluisius, & Bald. existimarunt. in ca. 1. §. ad hoc. de pace iur. firm. ut æquum & bonum pro iure accipere uoluerit, sed uidit eorum, qui hanc artem profitentur (quàm idcircò dicit esse æqui & boni) propriũ munus esse, ut missa uerborũ superstitione, ex naturalis rationis præscripto interpretentur, dilatent, restringant, moderentur, inflectant, ac denique id unum agant, ut naturali rationi, atque honestati legis scriptura in primis aptetur, atque ex omni parte cohæreat. Quocirca mirificè conuenit similitudo illa de regula Lesbia quam æquitati Aristoteles 15 comparat, ut ipsius æquitatis proprium munus, & officium apertissimè nobis ante oculos ponat. Cum in Lesbo insula lapides omnes, quos in ædificiis construendis adhibebant, uarii, atque inæquabiles essent, quippe qui propter duritiẽ non commodè incidi, neque expoliri, aut ad certam figuram redigi poterant, solebant qui ædificabant plumbea norma uti, quæ ad inæqualem lapidis figuram flectebatur, ut ea ratione lapides mox alios inuenirent uel eadem figura, uel non prorsus dissimili, qui cum primis aptè cohærerent. Persimilis certè æquitatis ratio est, nam quemadmodum norma illa Lesbia, non ad regulam suam, quę ipsi nulla certa erat, structuras exigebat, sed illis potius se accommodabat, facileque ex omni parte cedebat, Ita facit ęquitas, ut quandò hominũ actiones tàm uariæ, tàmq; inter se inæquales, ac dissimiles sunt, ut quasi Lesbii lapides, nullis certis regulis aptari possint, nullisque legibus perfectè, atque definitè comprehendi, facit (inquam) ęquitas, ut ipsis saltem factorum speciebus aptentur congruẽter quæ à legibus traditę sunt regulę, ac pro negotiorum natura uariè flectantur, atque mutentur, quo magis rebus ipsis, atque negotiis conueniant. Quare propius quàm cæteri uidetur mihi Bald. æquitatis naturam attigisse, in l. si defunctus col. ulti. C. de suis & legit. cum dixit æquitatem esse certum modum, & rationem, qua leges, & pacta interpretari rectè possimus.

A R G V M.

Breui descriptione aliquantò clarius, & luculẽtius ęqui & boni naturam exprimi posse, ex cuius descriptionis explicatione mox demonstretur, unde illud ipsum sumendum sit, & ad cuius iuris emendationem adhibeatur.

1 Nullum aliud æqui & boni genus est, quã iustum.
2 Aequum & bonum nõ potest absolutè dici iusto melius, sed melius aliquo iusto.
3 Quod est simpliciter iustum, per se stat, sed æquum & bonum refertur ad alterum.
4 Quid sit, quod sibi potissimũ æquitas proponit.
5 Nõ iuri naturali, sed tantũ legitimo ęquitatis remedium adhiberi.
6 Natura non peccat, ita ut hominũ emendatione indigere possit.
7 Declaratur l. bona fides. ff. depositi.
8 Vt in natura, sic in iure naturali monstra interdum nonnulla contingunt.
9 Si ius naturale recipit interdum emendationem, nõ id facit ut naturale, sed ut legis scriptura comprehensum.
10 Distinctio naturalis, & ciuilis æquitatis non ex iusto, quod emendat, sed tantùm ex iusto quòd emendatur, desumi potest.
11 Possitne ius gentium ex æquo, & bono emendari.
12 Connani sententia reiicitur.
13 Quòd nudæ conuentiones omnes efficaces essent, non iure gentium, sed iure ciuili inductum est.
14 Solius utilitatis ratione æquitas non adhibetur.
15 An sicut lex scripta, ita etiam consuetudo ęquitatis temperamentum recipiat.
16 Quid à lege differat consuetudo.

Ipsa

C A P. XXXI.

VErùm ut nos breui descriptione plenius aliquãtò hoc totũ complectamur, quod de ęquitate, siue de æquo & bono hucusque traditum est, dicamus æquũ & bonũ esse iustum, non quidem per se, neque prout simpliciter iustum est, sed quatenus ea, quæ lege præcipiuntur, non præter uerisimilem legislatoris mentem, uel dilatãdo,
1 uel coangustando moderatur. Diximus: iustum; quia uerè nullum aliud est genus æqui & boni, quàm iustum, ut probè explicat Aristot. qui quanuis dixerit æquum & bonum esse iusto melius, non tamen intellexit, debere illud ad præstantius aliquod genus referri. Neque enim absolutè dixit illud esse iusto melius, sed esse melius aliquo iusto. At non idcirco negari potest, quin quod æquum, & bonum est, idem semper & iustum sit. Quem-
2 admodum etiam negari non potest, quin homo animal sit, quanuis uerissimè dici posſit, esse ipsum aliquibus animalibus, imò cæteris planè omnibus præstantiorem. Diximus posteà, iustum non per se accipiendum esse, neque quatenus tantummodò iustum est, ut possit dici æquum & bonum. Quod ipsum ea ratione affirmauimus, quia si nulla in re differret æquum & bonum ab eo quod simpliciter iustum est, non posset esse iusto præstabilius, ut uerè illud præstabilius esse demonstrat Aristot. ex communi loquendi consuetudine; Itemq; non rectè iuri opponeretur, quemadmodum opponitur in l.1 C. de legib. & in l. placuit. C. de iudic. Quare licet genere cum iusto conueniat æquum & bonum, imò non tantùm genere, sed & subiecto, & effectu conue-
3 nire possit, tamen ratione ab ipso differt: Siquidem iustum per se stat, totumq; suum est, at æquum & bonum non per se stat, sed ad legis emendationem refertur; quare inter ea percenseri debet, quę eum altero conferuntur: nulla enim æquitas est, quæ non sit alicuius legis æquitas, ut è contrario nulla est lex, quę non sit alicuius æquitatis lex, hoc est cuius interpretatio æquitatis præsidium non exposcat; Cùm nihil tam enucleatè, tamq; definitè, atque accuratè scribi possit, quod non multa
4 temperandum sit ęquitate, Cuius quidem hoc unum negotium est, ut ad id quod rationi consentaneũ est, scriptarum legum sensus accommodet. Id uerò certè facere non posset, si sola per se staret, nec legis alicuius scripturę semper aptaretur. Quare æquum & bonum dempta illa scriptura, in cuius interpretatione positum est, remaneret quidem iustum, sed æqui & boni nomen prorsus amitteret. Diximus insuper, referri æquum & bonum ad ea, quæ legibus præcipiuntur, ut demonstraremus, non iu-
5 stum naturale, sed tantùm legitimum ex æquo & bono emendari posse. Qua in re autorem habemus Aristot. in locis supra citatis. Namque is lib.5. Ethic. dicit æquum & bonum emẽdationem esse legitimi iusti, ac lib.1. Rhet. illud definit esse ęquũ & bonũ, quod præter legem scriptam iustum est. Cur uerò iustum naturale nullam exposcat,

imò nec admittat æquitatem, ratio ea eſt, quia ſi etiam in iuris naturalis interpretatio-
ne adhibendam eſſe æquitatem concederemus, cogeremur ea ratione fateri, peccare
naturam, atque humana emendatione indigere; At hoc fieri non poteſt, ſiquidem (ut 6
docet Auerroes lib. 12. metaph.) à Deo ſummo, & opt. tota natura dirigitur,
quem peccare nec uelle, nec poſſe unquàm compertiſſimum eſt. Quod ipſum ea quo-
que ratione confirmatur, quia ſi ęquum & bonum præter legem ſemper eſt, lex ue-
rò naturalis ea planè omnia tacito monitu nobis præcipit, atque ſuggerit, quę ad piè,
ſanctè, & honeſtè uiuendum neceſſaria ſunt, ut alias pleniſſimè diximus, conſequens
certè eſt, hoc quod æquum & bonum appellamus nullo modo poſſe ad legem natu
ralem accommodari. Attamen in contraria ſententia uidetur eſſe Triphon. in l. bo- 7
na fides. ff. depoſiti, quo loci ſentit iuſtum illud naturale, quo iubemur depoſiti fi-
dem ſeruare, à ciuilibus præceptis coanguſtari poſſe, Nam ſi cuiuſpiam bona ex iu-
ris ciuilis præſcripto publicata fuerint, non eſſe illi rem depoſitam reddendam aſſerit,
« ſed in publicum deferendam. Verba ipſius hæc ſunt. Bona fides, quę in contractibus exi
" gitur, æquitatem ſummam deſiderat, ſed eam utrum æſtimemus ad merum ius gentium,
" an uerò etiam præceptis ciuilibus, & prætorijs? Veluti reus capitalis iudicij depoſuit
« apud te centum, is deportatus eſt, bona eius publicata ſunt. Vtrum nè ipſi ea redden-
« da, an in publicum deferenda ſunt? Si tantum naturale gentium ius intueamur, ei qui
" depoſuit reddenda ſunt, ſi ciuile ius, & legum ordinem, magis in publicum deferenda
" ſunt; nam malè meritus publicè, ut alijs exemplo ſit, & egeſtate laborare debet.
Hanc difficultatem Ioan. Buridanus autor non contemnendus lib. 5. quæſt. moralium
quæſt. 27. ita explicat, ut dicat iuſtum naturale duobus modis accipi poſſe. Primò qui
dem pro eo, quod in unaquaque facti ſpecie ſingulari, atque indiuidua dictat nobis, at-
que præcipit ratio naturalis; Et hoc modo concedit ius naturale nullam æquitatem de-
ſiderare, ac ne quidem admittere; tùm quia nulla legis ſcriptura perfectè id unquã po-
teſt comprehendi, ad quam mox adhibeatur interpretatio ex æquo & bono, tùm quia
quod nobis natura ſuggerit, ſemper ęquum & bonum eſt, ſemperq; iuſtitiæ, atque hone
ſtati maximè conſentaneum. Vnde nihil continet, quod detrahi, uel ſuppleri, aut ulla ra-
tione emendari poſſit. Secundò dicit Buridanus poſſe accipi ius naturale pro ijs præce-
ptis, quæ uel ſi plerũq;, atque in uniuerſum, nõ tamen ſemper, atq; in ſingulis factorũ ſpe
ciebus naturæ cõueniũt, quale eſt illud, cuius proximè meminimus, depoſitum reddere.
Et hoc modo putat poſſe nos ius naturale æquitate moderari. Ceſſant enim illæ duæ ra-
tiones, propter quas in ſuperiore huius diſputationis capite diximus æquitatis uſum im-
pediri. Nam & rectè hæc præcepta naturalia in ſcripturam redigi poſſunt, & iuſtitiæ, ac ra
tioni naturali non ſemper conſentiunt. Eſt enim interdum, cum depoſitę rei reſtitutionẽ
naturalis ratio interdicit, Idq; ſubiectæ materiæ uitio cõtingit, ſicut & in rebus corporali 8
bus materiæ uitio fit interdum, ut cũ ſex digitis homo naſcatur, aliaque eiuſmodi mon-
ſtra nonnunquam conſpiciantur. Quod quoties in præceptis naturalibus contingit, to-
ties uidetur ius ipſum naturale æquitatis adminiculo indigere. Verùm ſi hanc ſenten-
tiam amplecteremur, ac concederemus ius naturale aliquo modo ſaltem æquitatis præ-
ſidium deſiderare, poſſemus Ariſtotelẽ non ĩmeritò accuſare, qui iuri tantùm legitimo
æquitatem tribuit: dicit enim æquum & bonum, emendationem eſſe legitimi iuſti.
Siquidem parum ipſi ſuffragatur Buridani defenſio, qui dicit Ariſtotelẽ, cùm de iure
legitimo loquutus eſt, catenus tantùm ius naturale excludere uoluiſſe, quatenus
primo

primo modo sumitur, non quatenus uniuersalibus naturę præceptis continetur, cum absurdum sit à natura separare præcepta illa naturalia, quę natura nostris mentibus inseruit, & quæ nihil planè ciuile continent, sed in sola natura consistunt; neque enim ea sola de causa iuri legitimo tribui debent, quia lege scripta comprehendi, ac definiri possint. Existimo igitur ego simpliciter, ac propriè accipiendum esse id,
9 quod sentit Aristot. solius iusti legitimi æquitatem esse, naturalis uerò non esse. Nam si præceptum naturale per se consideres, ut naturale est, nulla certè eget emendatione, aut restrictione: non enim egreditur illos fines, quos ipsi natura præscripsit, neque in ijs speciebus naturale dici potest, in quibus natura illud seruari prohibet. Quod si illud consideres ut in scripturam redactum est, in eo quod peccat emendari debet. Peccat uerò in eo, quod nimis generaliter conceptum est. At hoc non naturæ peccatum est, sed legis, atque scripturæ. Quare, uel si naturale sit præceptum, nunquam tamen ut naturale, sed ut legitimum emendatur. Ideò rectè sentit Aristot. ad ius legitimum tantùm æquitatem adhiberi, nulli enim planè iuri, nisi quà lege scripta comprehensum est, adhibetur illa interpretatio, in qua diximus æquitatis mu-
10 nus omne, atque officium expleri. Distinctionem ergo illam, cuius supra meminimus, naturalis, & ciuilis æquitatis, ex iusto quod emendatur desumere non poterimus, cum illud semper uel legitimum sit, uel ut legitimum consideretur. Rectè autem illam desumemus ex eo iusto quod ad alterum emendandum adhibetur. Id enim si ciuile est, ciuilem, si naturale, naturalem æquitatem constituit, ut sentit Vlp. in l. 1. ff. de pact. & in l. 1. §. hęc actio. ff. si quis test. lib. esse iussus fuerit. Sumi uerò hanc emendationem, non modò ex naturalibus, sed etiam ciuilibus præceptis docet Triphon. in d. l. bona fides. ff. depos. Sed erunt qui hac de re forsan addubitent, nam quod diximus ius naturale non posse ex æquo & bono emendari, nisi qua legis scriptura comprehensum est, id quidem expeditissimum est, si loquamur de eo iure naturali, quod nostri ius gentium primæuum appellant, sed si loquamur de illo quod secundum nominant, uidetur hoc dubium; Imò Franc. Connanus concludit ius
11 gentium secundum uerè à legibus ciuilibus emendari posse. Cum enim illud à simplicitate naturæ aliquantum recesserit, ut hominum utilitati seruiret, propterea putat rursus posse ex ęquo & bono à legislatoribus quasi emendari, atque ad naturæ simplicitatem reuocari, licet iudicibus non eandem potestatem concedat. Exempli gratia (inquit) naturæ ius est, dictorum omnium fidem esse præstandam. Ius gentium restrinxit hoc ad eos contractus, qui frequentiores erant, & magis ad hominum usum necessarij, quos uocamus nominatos, & ad eas conuentiones, quas iam aliqua ex parte rei interuentus confirmarat, quo iure gentium obstringitur iudex, nec potest illud decreto suo mutare; at lex potuit, quæ stipu-
12 lationibus uim addidit obligationis. Itaq; Connanus meo iudicio non rectè sensit, putauit enim illam restrictionem iure gentium fuisse factam, ut pręter nonnullas
13 frequentiores aliæ nudæ conuentiones, in quibus res nulla interuenit, inefficaces essent, sed totum hoc falsum est, ut plenius ostendemus in Rub. de uerb. obligat. (ubi nisi nostra nos fallit opinio) planum faciemus hac in re & Connanum, & alios à ueritatis scopo longissimè aberrasse. Quantum uerò ad hoc attinet, quod nobis in præsentia propositum est, constanter affirmari posse credimus, ut non iuri naturali, ita nec iuri gentium ęquitatis moderationem adhiberi. Quod

 & Aristot.

& Aristot. sentit, & ex ijs, quę alias docuimus, rectè colligi potest. Demonstratum à nobis alias est, huius iuris inducendi, quod gentium appellatur, eam fuisse occasionem, quia multa ad communem utilitatem homines inuenerunt, in quibus tamen sedulò id egerunt, ut ea omnia ad ius naturæ accommodarent. Quare duo sunt præcipua, quæ in hoc iure gentium considerari possunt, utilitas, & honestas. Exigit utilitas emptiones in usu esse, fidem uerò in ijs datam seruare, non tantùm utilitati, sed etiam iustitiæ, & honestati consentaneum est. Iam uerò cum ad ius gentium moderationem, & temperamentum æquitatis adhiberi posse dicis, aut utilitatis causa id fieri asseris, aut iustitiæ, & honestatis. Si solam utilitatem spectabis, non rectè huic moderationi æquitatis nomen tribues; siquidem æquum & bonum non utilium, sed iustorum 14
genere continetur, ac cum illud definit Aristot. in ipsius diffinitione iustum tanquam genus assumit. Si uerò iustitiam spectabis, & honestatem, cum iustitia, & honestas omnis à iure naturali pendeat, nihil in hoc concludere poteris diuersum ab eo, quod supra de iure naturali conclusum fuit. Posset tamen forsan defendi hæc opinio Connani quantum ad ea, quæ de bellis, & seruitutibus iure gentium introducta sunt, quæ uerè à naturæ simplicitate nonnihil declinarunt, si modò utilitatis ratio pateretur, ut ea mutari aliqua ex parte, atq; emendari possent; qua de re copiosè supra disseruimus. Post hæc, quæ de iure naturali, ac de iure gentium diximus, alia similis dubitatio excitari potest. Nunquid consuetudo, quæ est lex ciui- 15
lis, sed non scripta, æquitatis temperamentum recipiat, ita ut ex ęquo & bono, & extendi, & coangustari possit. Primo aspectu hoc affirmandum uidetur: Nam æquitas proculdubio adhibetur legi ciuili, & est emendatio iusti legitimi. At ipsa quoque consuetudo lex ciuilis est, & iustum, ac legitimum constituit, neq; inter le- 16
gem, & consuetudinem cernimus aliam differentiam, nisi quia in lege populus suffragio uoluntatem suam declarat, in consuetudine uerò factis, ac rebus ipsis, ut aduertit Iulian. in l. de quibus. ff. de leg. Hinc uidemus non minus consuetudinem, quàm legem scriptam, ad similes casus extendi l. 1. C. quæ sit long. consuet. Quam 17
extensionem ad solam ęquitatem pertinere diximus: Sed non dubito ego, quin contrariam sententiam potius recepturus sit quicunque æquitatis naturam accuratius considerauerit, Sicut apertè concludit Aristot. contrarium lib. 1. Rhetor. cum dicit æquum & bonum esse quod præter legem scriptam iustum est; nec enim negari potest, quin legis scriptę appellatione consuetudinem excludat. Cur uerò ad consuetudinem æquitas non pertineat, ratio ea mihi uidetur esse, quia ut æquitas sit, duo requiruntur. Primò debet esse emendatio legitimi iusti. Deinde ab illius mente, & 18
consilio nulla ex parte aliena esse debet, qui illud decreuit, quod nobis emendandum proponitur. At hæc simul ambo nunquàm in consuetudine concurrunt, quod ita demonstratur. Satis constat consuetudinem pluribus actibus induci. d. l. 1. C. quæ sit longa consuet. l. an in totum. C. de ædific. & fusè hac de re agit Bart. in d. l. de quibus. ff. de legib. Et Pet. Rauennas in tract. de consuetudine in 3. sect. Quo sic constituto, aut das eos actus ad indiuiduam illam facti speciem prorsus pertinere, quam ex æquo & bono à generali consuetudine excipere uolumus, dum æquitatis temperamentum ad ipsam consuetudinem adhibemus, Et hoc non pręter, sed cõtra consuetudinem erit, ac populi sententiæ prorsus aduersabitur, qui speciatim illud induxerit, quod nos frustrà per interpretationem declinare contendimus. Quod si actus illi,

illi, quibus consuetudo introducta est, non eamdē hanc planè facti speciem attingat, de qua controuersia est, sed diuersas casus respiciant, non rectè dicetur hæc facti species ullo modo consuetudine illa contineri. Quare uel si diuersum hîc respōdeatur, nulla tamē cō suetudinis restrictio fiet, aut emendatio. Fit quidē in lege scripta hæc emēdatio, quia cùm lex uerbis exprimatur, possunt ea uerba plus, minusuè cōplecti, q̄ par sit, sed in consuetudi ne nō possumus uerba damanare, quod uel nimis generalia sint, uel minus angustè conce pta, cùm perspicuum sit consuetudinē nullo modo loqui, sed tacito populi consensu per
19 fici, quē diuidui, ac singulares actus declararint. Itaq; hac in re cōsuetudinis, & iuris natu ralis par ratio est. Ideò ius naturale æquitatis præsidio non eget (quemadmodū diximus) quia nec quicquā prętermittit, qđ suppleri debeat, nec nimis generales constituit regulas quæ mox ex eiusdem naturæ præscripto cōgustari possint. At eadem ratione nec consue tudo locū dabit æquitati. Nam quod nimis restricta sit, sæpissimè quidem continget, sed non erit hoc consuetudinis uitiū, quę ad singularia tantum facta dirigitur, priusq; illa spe ciatim decidit, atq; exequitur, q̄ in uniuersum aliquid decernat. Quod autē nimis pateat, aut nimis generaliter aliquid statuat, quod restrictionē mox desideret, hoc cōtingere nullo modo potest, nisi proponas consuetudinē aliquā, qua in scripturā redacta fuerit, ut redactæ fuerunt consuetudines feudorū; poteris enim restringere, & dilatare, non quidē cō
20 suetudinē, sed scripturā illā qua cōsuetudo continetur, ut de iure naturali supra diximus. Quod si scriptis mandetur, æquitatis moderationem ex poscit, non quidem quà natura le est, sed quà legum scriptarum monumentis est consignatum: Hæc igitur omnia nos spectauimus, cùm in hac æquitatis descriptione diximus ęquitatem ad ea pertinere, quę legibus scriptis præcipiuntur. Id enim nobis propositū fuit, ut ius naturale, & ius gentiū, & ius consuetudinis excluderemus. Diximus præterea, uel dilatādo, uel coangustādo; vt magis distinctè exprimeremus duo illa legis uitia, quorum alterū restrictionem desiderat, a uolente legislatore concipitur, nimirū cum ille dedita opera generatim, atq; uniuersè legis uerba concipit, ut in exemplis supra allatis. Alterum uerò uolente legislatore induci tur, cum scilicet ille imprudens aliquid omittit, in quo postcà suppletione opus sit, ut l. si quis id quod. ff. de iurisdict. omni. iud. l. 2. §. si mater. ff. ad Tertull. cùm aliis quas superius adduximus. Solet hîc dubitari, quo pacto hæc tùm amplificatio, tùm restrictio facienda
21 sit, ut æquitas dici possit; & an ipsa æquitas, si fortè describatur, æquitatis nomen retineat: Qua in re nos breuiter cōcludimus, manere adhuc æquitatem, quoties ab eo describitur, qui nullam condendæ legis potestatem non habuerunt, ut Accurs. & aliū, qui Iustiniani leges scriptis interpretati sunt. Si uerò qui leges condere potest, priores leges ex æquo & bono interpretetur, idq; eo animo faciat, ut uelit in eundem modum ab omnibus illas seruari, hæc interpretatio amittit ęquitatis nomen, legis assumit. Incipit uerò ipsa quoque egere alia interpretatione, cui pariter hoc ipsum æquitatis nomen rectè tribuemus. Quod si hæc quoque incipiat uim legis obtinere, aliam æquitatem desiderabit. Sic semper æquitas in legem conuersa nouę æquitati initium, atque occasionem præbebit. Constat ius prætorium ab æquitatis quasi radicibus pullulasse, ut docet Papinianus in l. ius autē. ff. de iust. & iu. cum dicit illud adiuuandi, uel supplendi, uel corrigēdi iuris ciuilis gratia propter publicam utilitatem à prætoribus fuisse introductum; Nihil enim aliud sibi proponebant Prætores, quàm ut leges ciuiles à nimia illa subtilitate ad ius naturæ ex ęquo & bono reuocarent. Postcà uerò ęquitas Prętoria autore Diuo Adriano descripta fuit à Saluio Iuliano, atque in Edicti illius perpetui formam redacta, de quo

tàm

tam crebram in nostris legi bus mentionē habemus,ut in l.2.C.de uet.iur.enucl. l.si quis seruum.C.de condict.indeb.l.2.ff.de statu hom.l.ult.inf.de appellat.recip.l.5.ff.de extraor.crim.Quare posteà Vlpiani opera fuit necessaria,qui Edicta prætorū ex æquo & bono interpretaretur,vt ēt aliorū,qui ante Vlpianū id fecerunt. Vlpiani rursus traditiones imperiali autoritate probatæ nostrorum interpretum industriam excitarunt, ut in ijs explicandis æquitatis munus exercerent. Postremò quoniam eo res hodiè redacta est, ut cōmunes nostrorum interpretum sententiæ multis in locis pro legibus obseruentur, quamuis reclamante Iustin. in l. 1. §.sed neq; ex multitudine. C. de uet. iure enucl. propterea non secus ac si uerè leges essent, istæ ipsæ pariter interpretum traditiones æquitatis moderationem desiderabunt. Diximus; non præter uerisimilem legislatoris mentem; ut simul cum Arist. ostenderemus, æquitatem à legis abrogatione, & correctione differre. Item 22 etiam a dispensatione; Dispensare enim non est ex æquo & bono interpretari, sed à lege excipere quempiam ex subditis, eique licentiam,& facultatem concedere, sine qua legi esset obnoxius. Ac quamuis habeamus non posse Prælatum sine causa dispensare, ut ait Rom. Pont. c.innotuit extra de elect. Et passim nostri interpretes inculcant, ut Innoc. in c.diuersis de cler. coniug.Castrens.cons.117. & Oldradus cons. 155. tamen causa non 23 requiritur eiusmodi,quæ ad legem ex æquo & bono temperādam per se satis esse posset, quę si adesset,ut uerè semper adest, quoties contingit legis obseruationem naturali rationi, ipsiusque legislatoris sententiæ aduersari, haudquaquàm certè egeres dispensatione, sed ipso iure à legis præcepto solutus esses.Id quod subiecto exemplo clarius perspicietur Sanctissimo Romanæ Ecclesiæ instituto iubemur certus diebus ab edendis carnibus abstinere. At si fortè eueniret,ut tu non posses à carnibus abstinere, quin fame perires, licitè 24 illis absque ulla dispensatione uti posses, Sicque posses ab ecclesiæ præcepto propria autoritate eum casum excipere,æquitatis scilicet ea in re usus temperamento. Neque enim exceptio illa præter uerisimilem Pontificum mentem esse iudicari debet. Verùm ut tibi facere id liceret,causa illa non satis esset, quod carnis forsan coercione non indigeres,ob quam causam maximè ieiunium ab Ecclesia inductum est.Neque enim tunc æquitati,sed tantùm dispensationi locus esset, ut rectè ex Diui Thomæ, aliorumque sententia concludit Domin. Sotus lib.1. de iust. & iure quæst.7. art. 3. Quod postremò diximus: moderatur; æquitati maximè conuenit, sola enim æquitas ius nobis suggerit, quo ad legum moderationem utamur,sola modum cōmonstrat,quem ad legum interpretationem adhibeamus, cum rectissimus ille,imò uerò solus fruendarum legum modus sit, qui ab ęquitate constituitur. Neque uerò tunc tantùm conuenit ęquitati hoc uerbum moderari, cum æquitas ad benignitatem uergit, sed etiam cum ad seueritatem inclinat, ut supra ex Tranquillo ostendimus,qui dicit solitum fuisse Claudium æquitatem legum in eo moderari, quod sæpè maiore fraude conuictos legitimam pœnam excedens ad bestias condemnarit.

ARGVM.

AEquum & bonum, tametsi propriè id significat, quod hucusque explicatum est, posse tamen loquendi usu ad ea quoque deflecti, quæ illi proxima, & annexa sunt, atque ideò quas Beluisius,Baldus,& alii docuerunt æquitatis significationes à ueritate non prorsus abhorrere.

Sumitur

1 Sumitur interdũ æquitas pro moderatione quam Græci dicunt ἰυγνωμοσύνην.
2 Item pro iure, & iusto.
3 Aequitatem aliquando appellauit Arist. iustum non scriptum.
4 Non prorsus errarunt, qui dixerunt æquitatem esse iudicium rationis.
5 Qua ratione possit rectissimè cognosci, sitne aliquid æquiuocum, uel uniuocum.
6 Quæ ratio sit, cur pro benignitate sæpissime æquitatis uocabulum sumatur.
7 Ad mitiorem sensum utplurimum uerba legis contorquenda sunt.
8 Promiscuè utitur Arist. æquitatis nomine & pro benignitate, & pro laxamẽto uerborum.
9 Nonnunquam etiã parilitatem, atq; æquabilitatem æquitatis uocabulo significamus.
10 Ex Beluisio, & Blado uariæ huius uocis significationes numerantur, quæ à prædicti haud prorsus abhorrent.

CAP. XXXII.

Habemus iam ueram, ni fallor, ęqui & boni, sicque etiam æquitatis significationem. Nunc uerò sciendum est, nõ hoc modo æquitatem semper sumi. Nam de æquitate idem euenit, quod de iure supra diximus, ac de omnibus propemodũ uocabulis euenire uidemus, ut quanuis unum aliquid propriè significent, tamen ad ea quoque quæ illi proxima, ac quasi finitima sunt, loquendi usu deflectantur. Itaque hoc uerbum æquitas, ad ea quoque interdum referri solet, quę cum æquitate, uel modo uel genere, uel effectu conueniunt. Primò quia semper qui utitur æquitate, moderationem adhibet quandam, ac quasi temperamentum, ideo usus obtinuit, ut ęquitas
1 pro animi moderatione sumatur, quacunque tandem in re eiusmodi moderatione utamur. Quare cum moderatam æquabilem, ac tranquillam animi affectionem significare uolumus, atque ab omni indignationis impetu alienam, quam Græci ἰυγνωμοσύνην uocãt, sæpe æquitatis uocabulum usurpamus. In hac significatione æquitatem accipit Cicero cum in orat. pro Marcello, Cæsarem, qui se mortem optare dixerat, sic alloquitur: Sæpe (inquit) uenit ad aures meas, te idem illud nimis crebrò dicere, satis te tibi uixisse. Hic tu modum uitę tuæ non pro salute Reipub. sed æquitate animi definies. Hinc æquum animum dicimus moderatum, & tollerantem, ut Plautus in Aulularia. Pol si est animus ęquus tibi, satis habes qui uitam colas. Sic Cicero de senectute dicit, sapientissimum quemque ęquo animo mori, stultissimum iniquissimo. Hoc idem & apud Græcos obseruatur, qui hãc, quam, diximus animi moderationem nõ semper ἰυγνωμοσύνην, sed interdum ἐπιείκειαν appellant, quo uocabulo æquitatem magis propriè significant, Idq; eum non latuit, qui diuinas Pauli Epistolas uertit, nam cap. 4. ad Philipp. Pauli sensum exprimit his uerbis. Modestia uestra sit nota oĩbus. Et tamen in Gręco Codice non ἰυγνωμοσύνην, quæ magis propriè modestia est, & æquanimitas, sed ἐπιείκειαν legitur; Quod ipsum animaduertit & Diuus Thomas. in 2a 2æ quæst. 120. art. 2. Solet etiã
2 frequenter hoc uocabulum, æquitas, ad iustitiam referri, idque ea ratione, quia æquum & bonum cum iusto genere conuenit. Et licèt non omne iustum sit æquum & bonum, tamen quia quod est æquum & bonum, idem semper & iustum est, ideò usu receptum est, ut hęc uox ad quodcunque iustum referatur. Quemadmodum æs, gratia exempli, certã quandam metalli speciem tantùm significat ab auro, argento, ferro, aliisque speciebus diuersam l. in uenditionibus. C. de contrah. empt. et tamen pro quacunque metalli specie solet usurpari. l. etã. ff. de uerbo. sign. Vnde non malè Cicero in Topicis æquitatem dixit esse, quod naturalis ratio persuasit, quamuis hæc dffinitio iuri, & iusto conueniat.

niat. l. omnes populi.ff.de iust.& iure & §. quod uerò inst. de iure nat. gent.& ciu. Aristoteles etiã æquitatem iustũ non scriptum appellat.lib. 1. Rhet. cap. 13. ibi enim iusti 3
non scripti duas partes constituit; unam,quæ est posita,in exuperantia uirtutis,& uitii,vnde manat probrum, infamia, dedecus, contraque etiam laus, honos, & præmium; ueluti benemeritis de nobis gratiam referre,& habere,amicis opitulari,& alia eiusdem generis, Alteram verò iuris non scripti partem dicit sitam esse in iis, quæ sunt scripto legum prętermissa, ad quę dicit postea æquitatem pertinere. Quapropter non prorsus errarũt, qui dixere ęquitatem esse iudicium rationis, siue (ut ait Bald. in l. 1. ff. de iust. & iu.) 4
applicationem animi ad rectum iudicium; quia ubi ius sit, ibi necesse est & iudicium rationis,& hanc animi applicationem interuenire. Atque hoc modo æquum & bonum « non stricto iuri, sed iniuriæ,& iniquo opponetur, unde Tullius. Benè præcipiunt(in « quit) qui uetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum, æquitas enim « lucet ipsa per se, dubitatio autem cogitationem affert iniurię. Æquum ab iniquo, & ab iniuria ibi Cicero distinguit, unde apparet esse hanc significationem ab ea diuersam quam maximè propriam esse diximus. Etenim secundum propriam significationem aduersatur æquum stricto iuri;secundum hanc uerò aduersatur iniquo. Et hac ratione maximè dicit Arist.lib.1. Topic.posse nos cognoscere æquiuocum aliquid esse, & multipliciter dici, nempe cùm unum pluribus opponitur, quæ inter se diuersa sunt. Sic enim 5
dicimus graue ęquiuocum esse, quoniam & leui opponitur, & acuto, quæ duo penitus inter se differunt. Pro humanitate præterea, & benignitate æquitas sæpissimè sumitur, 6
quod ea ratione fit,quia re ipsa, & effectu ut plurimum conueniunt. Licèt enim æquitas interdum seueritatem exigat, tamen perrarò hoc contingit, propterea quod leges nullum fermè delicti genus prætermittunt, quin merita pœna illud coerceant, ita ut æquitatis præsidium ea in re parum sit necessarium. Quoniam uerò dum generatim legumlatores delictis pœnas decernunt, eos etiam casus sæpè complectuntur, in quibus ueniæ locus esse debet, nunquam fermè illud uerborum laxamentum fit, quod æquitatis proprium esse diximus, quin uerba legis ad mitiorem, humanioremque sensum torqueantur. Hinc porrò fit, ut qui legibus exponendis benigni,& faciles sun t, ęqui & boni uiri 7
nominentur; quibus propterea opponuntur qui ab Arist. appellantur ἀκριβοδίκαιοι hoc est acerbi,& maligni iuris interpretes; atque hi sunt quos tanquam a b omni æquita- « te alienos damnat Modestinus in l.nulla.ff.de legib. Nulla(inquit) iuris ratio,aut æqui « tatis benignitas patitur,ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos « duriore interpretatione producamus ad seueritatem. Hac de causa Aristo. promiscuè æquitatis nomine utitur & pro benignitate,& pro laxamento uerborum, ut lib.1.Rheto. 8
cap. 13. quo loci cùm declarasset æquum & bonum esse, quod præter legem scriptam « iustum est, ad a liam decurrit significationem, & ita inquit. Æquum est etiam rebus hu « manis ad ignoscendum commoueri, & non legem, sed legis scriptorem, & non uerba, « sed sententiam spectare,nec factum, sed uoluntatem, cum reliquis quæ sequuntur. Po 9
stremò quoniam æquitatis munus est, ut à similibus ad similia progrediatur, & in paribus causis paria decernat, ut rectè docet Accur. in l. placuit. in uer. quàm stricti iuris.C. de iudic. Eãobrẽ obtinuit etiam usus, ut pro quacunque paritate, atque æqualitate æquitas accipiatur ut l. ult.C.de fruct.& lit.exp. l.ut liberis.C. de collat. Et ad hęc quę diximus possunt sat congruenter referri illæ quinque æquitatis significationes, quas post Iacobum Beluis. refert Bald. in c. 1. §. ad hoc de pa. iuram. firm. alias in c. unico de allod.

nu.18.

10 nu.18. Primò dicit ex Accursij sententia sumi æquitatem pro quadam conuenientia, quæ in paribus causis paria iura desiderat. Et hoc modo eam distingui contra iniquitatem.l.ita uulneratus.ff.ad l. Aquil. l. bona fides.ff.depositi. Secundò distinguunt eam contra rigorem,& iuris ciuilis regulas,ad quod adducunt.l.si quis seruo.C. de furt. & l. si quis seruum.§. sequitur. inf. tit. nostro. Tertiò accipiunt pro mente, & ratione legis.l. scire oportet.§.si maximè. ff. de excu. tuto. Quartò pro iure,& iustitia.l.1.in princ. ff. de iust. & iur. Ac postremò etiam æquitatem appellant temperantiam,& çqualitatem,ut l. illam.C. de collat.cum autent. sequēti. Verè quidem Beluis. & Bald. ab ijs, quæ nos de æquitate docuimus,non multum dissentiunt, Sed tamen nec rectè legibus,quas adducunt,singulas applicant significationes,neq; ita illas inter se distinguūt,ut æquitatis uim, ac proprietatem planè tenuisse existimari debeant. Cum una tantū sit uera,& propria çquitatis significatio,à qua cætera(ut diximus)cuiusdā similitudinis ratione profluxerūt. Quanquàm sępè etiā apud iurisconsultos æquitas pdictis oībus modis usurpatur.

ARGVM.

NOn satis perspicuum esse, possintne iudices ex æquo & bono leges interpretari, an uerò hoc solis Principibus reseruatum sit, Multa enim hinc, & inde extare argumenta, quibus uideatur utraque opinio plurimùm iuuari.

1 Antinomia duarum legum Constantini.
2 Aequitatem scriptam rigori præferendam esse frequentius receptum est, præterquam in tribus casibus.
3 Quæ maximè leges communi sententiæ faueant, quatenus æquitati non scriptæ rigorem præferri concludunt.
4 Differentia inter arbitrum, & iudicem ex Aristotele.
5 Quid intersit inter iudices, & Senatum, populumve.
6 Multæ contra afferuntur leges, quę ad æquitatem iudices inuitant.
7 Damnantur qui sub autoritate iurisprudentię ab ęquo & bono recedunt.
8 Summum ius summam iniuriam,summāque crucem ueteres dixerunt.
9 Quomodo illud Salomonis accipiēdū sit: Noli esse iustus nimium.
10 Aequitatē absolutè esse rigori præferendam, & iurisconsultorum, & Imperat. & Pontificum legibus receptum est.
11 Communis intelligentia. l. placuit.C. de iudicijs refertur,& reprobatur.
12 Qui communem hanc intelligentiam defendere uoluerint,necessariò concedere debent leges contrarias reperiri.
13 Persuadet sibi Iustin. nihil se pugnans in toto iure reliquisse.

CAP. XXXIII.

QVoniā uidimus,quid propriè æquitas sit,& quàm uarijs modis accipiat,nūc deinceps uideam' quinā illi sint,qui çquitate uti possunt; Et nūquid iudiciorū licētia tàm latè pateat, ut possint iudices ex æquo & bono suggerere, quod ipsis legib' deest,an uerò solis Principib' hoc fuerit reseruatū; ita ut nullis alijs fas sit,æquitatis specie scriptas leges subterfugere, earūq; propterea autoritatē illudere, atq; aspernari. Et Cōst. quidē in l. placuit.C.de iudic.iudicibus quoq; æquitatis usum cōcedere uidet. Placuit (inquit) in omnibus rebus, præcipuam esse iustitiæ æquitatisq;, q̄ stricti iuris rationem. Quæ uerba proculdubio ad iudices referēda sunt,ut titulus ipse satis indicat,qui de iudicijs inscribitur.arg.l.Imperator.ff.de in diē addict. Sed (quod meritò oēs mirent) idem
1 Constant. parum hac in re sibi constans quā hìc iudicibus concedit potestatē, alibi uidetur apertissimè ipsis denegare,ac sibi soli reseruare,nā in l.1.C.de legib. his utitur uerbis.

Inter æquitatem & ius interpositam interpretationem nobis solis & licet,& oportet inspicere. Magis mouet nostros interpretes hæc prohibitio, quàm superior illa concessio, ac propterea concludunt legi scriptæ non esse præferendam æquitatem, nisi ipsa quoque æquitas in scripturam redacta sit. Ita Accurs. in d. l. 1. in uer. ius. in prin. & in l. placuit in uer. in omnibus. in fin. quem ibi Alex. & Ias. cum alijs fermè omnibus sequuntur, & ijs etiam se subscribit Dec. in l. in omnibus quidem.ff. de reg. iur. Ad l. placuit respondent, non de quacunque æquitate ibi loqui Constantinum, sed de æquitate tantùm scripta, quam solam concedunt rigori legis scriptæ præferendam esse. Distinguunt ergo inter æquitatem scriptam,& non scriptam. Aequitatem scriptam fatentur rigore potiorem esse debere, præterquàm in tribus casibus, 2
quos ab hac regula excipiunt. Primus est, cum æquitas generatim, rigor uerò speciatim nobis lege traditur, ita Dyn. in reg. possessor. de reg. iur. in 6. Io. And. in c. ult. de solut. Lud. Rom. in l. si insulam in 7. col. inf. tit. nostro. Alex. & Ias. in d. l. placuit. C. de iudic. Idque probant ex l. 1. ff. de usucap. iuncta l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. Præterea illum casum excipiunt, cum rigor lege posteriori continetur, tunc enim eo ipso rigore æquitati legis præcedentis derogari dicunt, ita gloss.& Doct. ac præsertim Imol. in c. extirpanda. extra de præbend. Dicunt tertiò huic regulæ non esse locum in arbitrarijs: in ijs enim posse iudicem sequi rigorem scriptum, & ab æquitate recedere, sic But. in c. 1. in 6. de constit. Bald. in l. 1. C. de legib. Ias. in d. l. placuit. C. de iudic. Hanc regulam cum his limitationibus, quantum ad æquitatem scriptam tantummodo constituunt. Sed quando æquitas non est scripta, tunc nulla adhibita distinctione æquitatis usum planè iudicibus adimunt, ac soli Principi reseruant, adducti potissimum illa l. 1. C. de legib. Videtur etiam maximè iuuari hæc 3
sententia ex l. leges sacratissimæ. eod. tit. quo loci ait Valentin. solius Imperatoris interpretatione patefieri oportere, si quid in legibus relatū fortassis obscurius fuerit. Quod idem statuit & Leo in l. sequenti. Sed omnium maximè hoc inculcat Iustini. in l. ult. eiusd. tit. ubi. Si in præsenti (inquit) leges condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solum dignum imperio esse oportet. & paulò post. Quare omnes ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri euenit, aures accipiunt nostræ, si non à nobis interpretatio mera procedit? Quibus omnibus legibus respondet etiam quod tradit Iul. in l. & ideo. ff. de legib. cum ait de ijs, quæ primò constituuntur, si fortè ea dubia sint, optimi Principis aut interpretatione, aut constitutione certius aliquid statuendum esse: Facitq; insuper. l. sunt personæ sumpto inde arg. à speciali. ff. de relig. & sumpt. fun. Sed inter alias omnes nulla est lex, quæ apertius hoc probet, quàm l. prospexit. ff. qui & à quibus. quo loci non audet Vlp. uerba legis Iuliæ ex æquo & bono in eo interpretari, in quo maximè opus fuisset, ut ipsius legis asperitas temperaretur, unde. Perquàm durum est (inquit) sed ita lex scripta est. Hæ uerò leges atq; aliæ omnes, quæ iudici æquitatis usum adimunt, cum eo cōueniunt, quod tradit Aristot. lib. 1. Rhet. cap. 13. ubi differentiā inter iudicē, & arbitrū ita constituit, ut dicat arbitrū intueri æquum & 4
bonū, iudicē uerò id solū, quod lege cautū est, ideoq; eligi arbitrū solere, ut æquum & bonū præualeat: quibus uerbis ostēdere uideť debere iudicē uerba legis spectare, ac nō legis sensum ex æquo & bono interpretari. Vnde & in sacris paginis illud habeť: Nō misereberis in iudicio pauperis, hoc est enim de alieno largiri, debitā pœnā remittere. Ac deniq; plurimum suffragantur huic cōi sententiæ, quæ supra retulimus ex Tullio lib. 2: de inuent.

de inuent. & in orat. pro Q. Ligario, ubi populo tantùm, & Senatui, ac non iudi-
5 cibus concedit, ut in iudicando à uerbis legis recedere possint. Cuius diuersitatis ra-
tio manifesta assignari poterit, nam & populus, & senatus ius facere poterant.l. non
ambigitur.ff. de legi & §. lex est, cum §.sequent. inst.de iure nat.gent.& ciuil.quod nō
posse iudices compertissimum est. At pro contraria sententia, & affirmatiua permultæ
passim sunt leges, quæ tàm apertè ad æquitatem nos inuitant, ut rectè illis respondere
6 nemo possit, qui non & sibi ipsi, & alijs mentiri uelit. Et primò Paul. in l. in omnibus
ff. de reg. iur. In omnibus quidem (inquit) maximè tamen in iure æquitas spectanda
est. Si in omnibus, ergo non in ijs solis casibus, in quibus æquitas scripta esse repe-
ritur. Prætereà, cùm de æquitate simpliciter Paulus loquatur, nihil minus dicendum
est, quàm de æquitate scripta illum intellexisse: Cùm imò faciat legis scriptura, ut quæ
prius æquitas fuerat, æquitatis nomen protinus amittat, utpotè quæ in legis scriptæ in-
terpretatione, atque in quodam uerborum laxamento tantùm consistit. Quę causa
potissimum facit, ut nostri interpretes plerunque decipiantur, quoniam ipsi æquita-
tem ubique pro benignitate accipiunt. At, uel si cùm benignitate ęquitas coniuncta
sit, ut sæpissimè contingit, non minùs tamen idcircò Paul. in ea lege aditum ad eam
iudicibus concedit. Secundò, contra communem sententiam facit.l.& si quis.§. idem
Labeo.uers.& generaliter.ff. de relig. & sump. fun. ubi Vlp. de æquit. non scripta, lo-
quitur in hunc modum. Et generaliter puto iudicem iustum non meram negotio-
rum gestorum actionem imitari, sed solicitiùs ęquitatem sequi, cum hoc ei & actio-
nis natura indulget. Idem Vlp. in l. quod Ephesi in §. interdum. in fi.ff.de eo quòd
cer. loc. In summa (inquit) antè oculos æquitatem habere debet iudex, qui hac
actione aditus est. Tertiò Celsus in l. si seruum.§. sequitur inf. eod. errare eos affir-
7 mat, qui sub autoritate iuris scientię dum eius regulas nimis superstitiosè obseruant,
ab æquo & bono recedunt: nam cum ibi dixisset propositam quæstionem ex æquo &
bono esse, posteà statim subijcit. Quo in genere sub autoritate iurisscientię per-
niciosè erratur. Huc etiam respexit idem Cels. in l. scire leges. ff. de legi. cum di-
xit, scire leges non esse uerba earum tenere, sed uim & potestatem. Qui uerba le-
gum rigidè sectantur, uerè illi dicuntur summo iure uti. Hoc uerò nullo unquàm
tempore non summoperè fuit improbatum. Semper enim uel antiqui omnes sum-
8 mum ius summam iniuriam, quin uerò (ut refert Columel. lib. 1.) summam cru-
9 cem esse existimarunt. Nec sanè alius sensus Salomonis fuit, cum nimium iustos
nos fieri uetuit, non enim tàm iustos ijs uerbis damnasse existimandus est, quàm
eos qui summo iure uterentur. Vnde rectè Cicero lib. 1. offic. inter alia iniuria-
rum genera statuit illos quoque iniuriosè agere, qui in eum, quem diximus mo-
dum, ius interpretantur. Hęc enim iniquitas ueriùs, quàm iustitia appellari potest,
ut idem Cicero appellat, cum in orat. pro Cecinua, ita inquit. Nam cæteri tum
ad istam orationem decurrunt, cum se in causa putant habere æquum & bonum,
quod defendant: si contra, uerbis & literis, & (ut dici solet) summo iure conten-
ditur, solent eiusmodi iniquitati boni & æqui nomen, & dignitatem opponere.
Longum esset si loca omnia uel ex nostris legibus, uel ex alijs autoribus uellem per-
censere, in quibus & monemur, & iubemur à uerbis legum ex causa recedere, & summo
iuri, strictæq; uerborum interpretationi æquitatem anteponere. Habemus hoc in l. beni
10 gnius.ff.de legib. in l. si tibi, in l. si me & Titium.ff.si cert. petat. in l. sed dicendum est.

ff. de in rem uerso.l.si quis mancipijs.§.ult.ff.de inst.l.si quis filium.§.ult. ff. ad Trebel. l. diuus.ff.de in integ. rest.l.Imperatores.ff. de appel. Ex uarijs etiã Imperatorũ cõstitutionibus rectè hoc colligere possumus, ut ex l.2. ubi Bald. in 1. notab. C. de rescind. uend. ex l.1. in fi. C. de interdict. l. si defunctus.C. de suis & legit. l. si quis in suo.§. §. legis.C. de inoffi. test. l. ult. §.cum autem.C.de furt. authent. ut sine prohib. mat.in princ. ubi Accurs. in uer. existimamus. Hoc idem & Pontifices multis in locis ostendunt, ut in c. ult. de transact. in c. quærenti.de offic. deleg. c. magnę. extra de uoto. Verùm ut maximè deessent aliæ omnes & leges, & rationes, satis tamen apertè iudicarẽ ego æquitatis usum iudicibus cõcedi illa una cõstitutione quæ habetur in d.l.placuit, 11 dum ibi statuit Constant.debere omnibus in rebus potiorem iustitiæ,æquitatisq;,quàm stricti iuris rationem esse.Frequentiùs nostri legunt,æquitatisq; scriptæ,sed castigatiores Codices non habent illud uerbum scriptæ,ut neque Ant.August.illud recipit lib.4.suarum emendationum cap. 8. Quocircà ipse eò feror coniectura,ut putem additum hoc uerbum ab expositoribus fuisse, qui neque satis tenebant, quid æquitas esset,neque alia ratione poterant hanc legem conciliare cum l.1.C.de legib. Videturq; mihi hoc probabilius,quàm quod tradit hìc Franc.Cõnan. qui existimat Cõstantinũ cum dixit scriptæ æquitatis, de ea intellexisse, quæ scriptis legibus interpretandis adhibetur, & quæ iuri scripto subministrat naturæ bonitatem, atque clementiam: uoluisse autem hanc separare ab alia ęquitate, quæ in exuperantia uirtutis, aut uitij posita est; cum scilicet non tantùm ea facimus, quæ legibus præcipiuntur,sed etiam cum amicis opitulamur, bene meritis gratiam referimus, atque eiusmodi alia seruamus, quibus uel si lege inuiti non astringamur, ijs tamen maiorem laudem comparare, & ab omni planè reprehensione alienissimi esse possumus, ut ex Aristot.lib.1.Rhet.supra nos retulimus. Probabilis certè hæc coniectura est, sed mihi tamen longè magis superior arridet, eoq; præsertim, quia Aristot. hoc ipsum,quicquid sit, quod in exuperantia uirtutis, & uitij consistit, non æquitatem appellat, sed partem iuris non scripti, solamq; illam alteram, quam ab hac distinguit, iuris non scripti partem in ęquitate ponit. Vtcunque tamen hoc sese habeat, illud certè uidetur mihi posse constanter affirmari,nihil esse absurdius,quàm id quod frequentius uolunt Doct. nimirum loqui Cõstantinũ de ea tantùm æquitate, quę in legis scripturam redacta est, unde quãcunque potius aliam solutionem libentiùs admiserim: Vt enim omittam non rectè tunc posse ęquitatem illam dici,cum in legem scriptam conuersa fuit, utq; leges tàm multas prætereã, paulò antè à nobis adductas,quæ de æquitate idem disponunt,quod Constant. in d.l.1.dum ęquitatis præcipuã rationem haberi uolunt,neque tamen inter scriptam, ac non scriptam æquitatem distinguunt, Satis hoc mihi uidetur esse argumenti ad communem hanc solutionem refellendam, quod si hanc recipiamus expositionem, ac cum Doct. concludamus, tunc tantùm stricto iuri præferendam esse æquitatem, cum ęquitas scripta est, & in legis formam redacta, uul- 12 lo alio modo facti speciem in illa l. 1. poterimus constituere, nisi cùm fortè duas leges inter se contrarias reperiemus, quarum altera strictum ius, altera uerò æquitatem contineat, Id quod ipsi interpretes poni posse non inficiantur: imò persæpè hac utuntur distinctione, cum duas offendunt leges, quæ inter se uideantur pugnare, neque earum conciliandarum rationem ullam inueniunt, ut dicant unam ex rigore procedere, alteram ex æquitate. Verùm hoc perabsurdum est, minimeque meo iudicio concedendum. Puduisset enim Cõstantinũ fateri, leges eas inter se contrarias

trarias

trarias esse, quibus se imperante uniuersus propemodum terrarũ orbis uteretur. Ac uel si maximè hoc Constãt. ea lege concessisset, tamẽ nõ eã certè legem in suã compilationem recepisset Iustin. qui in his omnibus legibus, quas nobis ipse in hunc modum dispositas
13 reliquit, nihil pugnans se reliquisse profitetur. l. 2. §. contrarium autem. C. de uet. iur. enucle. Vnde optimè intelligitur, friuola ea omnia, ac prorsus inania esse, quæ de concursu rigoris, & æquitatis scriptæ nostri interpretes tanto apparatu comminiscuntur.

ARGVM.

Qvæ distinctio adhibenda sit, ut proposita quæstio penitus dirimatur, & argumenta pro utraq; parte adducta simul concilientur.

1 Tria propositæ distinctionis capita.
2 Quoties uerba dubia sententiam quoq; planè incertam reddunt, nullus æquitati locus est.
3 Perpẽduntur uerba legis ult. C. de legib.
4 Cum ex uerbis dubijs sententia non prorsus incerta redditur, æquitate uti non modo possumus, sed debemus.
5 Aequitatis usus, quàm sit necessarius.
6 Non solum iudicibus permissum est, præter uerba legis iudicare, sed etiam subditis præter uerba legis agere.
7 Solus uerborum cortex à pena delinquẽtem non excusat.
8 Aequitas lucet ipsa per se, unde illud rectè. Quod dubitas ne feceris.
9 Non est locus interpretationi ex æquo & bono, quoties sine uitio scripturæ uerba inflecti non possunt.
10 L. in ambigua. ff. de legib.
11 Intell. l. prospexit. ff. qui & à quib.
12 Aliorum explicationes ad eam l. reprobantur.
13 Est interdum, cum etiam in principe damnanda sit clementia.
14 Nimia Neruę facilitas reprehensa.
15 Non est uni indulgendum quod alteri noceat.
16 Casus in lege omissus ex æquo & bono suppleri non tantùm potest, sed etiam debet.
17 Antiqui iurisconsulti legis condendę potestatem non habuerunt.
18 Non temerè ad omnes casus lex protrahenda est, in quibus prima fronte eadem ratio subesse uideatur.
19 In iis quę stricti iuris sunt, casus nõ expressus pro omisso babendus est.
20 Etiam in correctoriis extẽsio admissa est.
21 Quoties unica tantùm ratio assignari potest, illa habetur pro expressa.
22 Nihil refert sit ne unica tãtùm legis ratio, an uerò sint plures, quæ eadem sententiam suadeant.
23 Lex nimis generatim concepta, licet non temerè, tamẽ ex æquo & bono coangustanda est.
24 Est interdum cum legis ratio non prorsus cesset, licet cessare uideatur.
25 Quod minor subsit ratio non satis causæ est, ut à generali regula recedamus.
26 Duo sunt potissimum, ex quibus generalis legis restrictio desumi potest.
27 Id semper apprimè uitandum, ne quid absurdum inducatur.
28 Quibus ex rebus absurdum aliquid esse uel non esse iudicandum est.
29 Errat Bart. qui ubi naturalis ratio reclamat, nõ cõcedit indistinctè restrictionẽ fieri debere.
30 Ad sacrum ire non tenetur, qui scit in uia sibi paratas insidias esse.
31 Regula illa Cessante causa &c. quomodo accipienda sit.
32 Statutum excludens fœminas masculis extantibus, quam rationem habeat.

CAP. XXXIIII.

Svblata uerò hac communi solutione, uidendum est, num alia ratione simul conciliari possint illæ leges quæ superius pro utraq; sententia adductę fuerunt, Videntur enim illæ om-

læ omnes sibi inuicem maximè aduersari: cuius rei gratia necessarium esse existimo tria capita distinguere. Aut enim uerba usq; adeò dubia sunt, ut nihil planè sit, ex quo uoluntas testatoris elici possit, ita ut non tantùm de uerbis, sed etiam de sententia dubitetur: 1
Aut uerba dubia quidem sunt, sed eorum talis est ambiguitas, quæ non tollat certitudinem sententiæ, neque prorsus impediat, quominus ad uoluntatem & sensum legislatoris aliquibus uestigiis perueniri possit. Aut denique uerba nulla ex parte dubia sunt, sed undequaque apertissima, ita ut quod in ea lege ambiguitatis inest, id non ex uerbis oriatur, sed ex eo tantùm, quia aperta legis scriptura à uerisimili legislatoris mente uideatur abhorrere. Vnde ea inducitur causæ constitutio, quam Rhetores legitimam appellant ex scripto & sentētia. Perquiramus ergo quid in singulis capitibus cōcludendū sit. Quod attinet ad primum, cùm scilicet uerba ita dubia sunt, ut dubiam quoque, ac planè incertam sententiam reddant, constāter hìc puto posse nos affirmare, interpretationi ex ęquo 2
& bono locum non esse. Ac nobiscum hac in re sentit Diuus Thomas in p^a 2^æ quæst. 96. art. 6. cum respondet ad secundum arg. & in 2^a 2^æ quæst. 120. art. 1. Quibus in locis ita interpretatur uerba Constantini in l. 1. C de legib. ut cum dicit, Inter ius, & æquitatem interpositā interpretationē soli imperatori inspicere licere, eo casu loquatur, cùm non modò dubia sunt uerba, sed sententia est prorsus incerta. Ratio autem in promptu est, cur nullus tunc possit esse æquitati locus. Nam idcirco tantùm adhibetur legi interpretatio ex æquo & bono, ut legis uoluntas conseruetur, ut docet Cels. in l. benignius ff. de legib. Nec sanè longius æquitas progreditur, quam ut aptè ad scriptoris sententiam uerbis ipsis utamur, nam si concessum iudicibus fuisset, ex sua potius, quàm ex legis sententia interpretari, magnus profectò esset aditus ipsis datus ad iniquè iudicandum, cúm semper suæ iniquitati ęquitatis nomen, ac dignitatē possent obtendere. Quare cùm nullo modo legislatoris sententia ex ipsa lege elici potest, nihil aliud reliquum est, nisi ut principem adeamus qui noua lege, si opus erit, uoluntatem suam testetur, apertamque omnibus reddat. Atq; in hunc modum intelligi debet quod habetur in l. leges sacratissimæ, atq; in l. pen. & ult. C. de legib. aliisq; item omnibus, quæ statuunt soli principi legum interpretationem esse reseruandam, nempe ut tunc uerum sit, cum perplexa, atque incerta penitus earum sententia est, quod uidetur mihi apertissimè Iustin. demonstrasse in illa l. ult. nam 3
cùm reddit ibi rationem, cur sibi soli interpretationem legum uendicet, his uerbis utitur. « Quis enim ęnigmata soluere, & omnibus aperire idoneus esse uidetur, nisi is cui « soli legislatorem esse concessum est? Quod etiā nō obscurè sentit Iulia. in l. & ideò. ff. de legib. qui cum dicit certius aliquid statuendum esse, ostendit se de ea lege loqui, cuius sententia obscura sit, & incerta. Nunc ueniamus ad secundum caput, nimirum quādo uer- 4
ba dubia quidem sunt, sed non ita prorsus, ut sententiæ certitudinem tollant. Ego hìc non puto dubitandum esse, quin ex æquo & bono leges interpretari non modò possimus, sed etiam debeamus, ac multò magis sententiam, quàm uerba spectare, imò enim fraus legi fiet, si saluis uerbis sententia eius circumueniatur l. contra legem. §. in fraudem « cum l. sequenti. ff. de legi. Nam, ut pulchrè ait Cicero pro Cecinna. Si uerba inter nos 5
« aucupabimur, ne domi quidem in seruos domesticum ullum imperium habebimus, si ser« uulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediāt, nō ad id quod uerbis intelli« gi possit, obtemperent. Hoc idem & Theologi præcipiunt, Hilariusque inter alios lib. « 3. de Trinitate. Intelligentia (inquit) dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia nō « sermoni res, sed rei debet esse sermo subiectus. Quapropter non debet absurdum æxisti

mari,

mari, quod possint hoc modo iudices a uerbis recedere, quinimò si id non possent, non modò permissum, sed planè necessarium illis esset contra leges iudicare. Lex enim non uerbum legis, aut scriptum est, sed sententia, quam qui sequitur, ex æquo & bono iudicat, qui uerò æquitate non utitur, sicuti à sententia recedit, ita contra leges iudicare existimandus est. Quod diximus de iudicibus, idem & de subditis, quantũ ad hoc affirma
6 mus, ac de subditis ipsis loquitur Diuus Thomas, cùm hanc quæstionẽ proponit: Vtrùm possimus præter uerba legis agere in p^a 2^æ quæst. 96. art. 6. Quemadmodum ergo iudices ita etiam subditi, qui ex lege uiuere uolunt, cum sensum uerborum minimè amplecti debent, quem rationi, & uoluntati legislatoris uiderint non esse consentaneum, alioquin in legem peccabunt, nec solo uerborum præsidio tuti erunt, ut quia uerba sequuti fuerint,
7 propter eà pœnas legibus insertas euitare debeant, ut expressim cautum habemus in l. 5. C. de legib. Non dubium est (ait ibi Theod.) in legem committere eum, qui uerba « legis amplexus contra legis nititur uoluntatem, nec pœnas insertas legibus euitabit, qui « se contra iuris sententiam, salua prærogatiua uerborum, fraudulenter excusat. At ne « que eo nomine sese poterunt excusare, quod dicant aliam se legis uoluntatem esse nesciuisse, quàm quæ ex uerbis colligebatur arg. l. Labeo in fin. ff. de supel. leg. Primò quia pertinet hoc secundum caput nostræ distinctionis ad eas leges, in quibus uerba du-
8 bia non prorsus incertam sententiam reddunt. Deinde quia æquitas lucet ipsa per se, neq; hæsitationem affert ullam, ut pulchrè aduertit Cicero lib. 1. offici. cum hac de causa dicit, rectè eos præcipere qui monent ne id faciamus, quod dubitari possit, æquum an iniquum sit. Tertium, & ultimum erat caput nostrę distinctionis, cum uerba planè aperta sunt, ac per se nihil obscuritatis habet, quamuis eo modo, quo sonant, non prorsus rationi, & iustitiæ congruere uideantur. Et hîc rursus tres casus censeo distinguendos. Video enim totidem modis euenire posse, ut uerba, quantùm ad illud quod in cõtrouersiam deducitur, nullam obscuritatem contineant. Primò enim aperta sunt uerba, cùm illud ipsum, de quo agitur, expressim determinant, ac decidunt. Secundò cum prorsus illud omittunt. Tertiò & ult. cùm neque prorsus omittunt, neque etiam speciatim decidunt, sed generalibus id tantùm uerbis complectuntur. Primo casu, cùm uerba legis illud ipsum tàm apertè decidunt, de quo disceptatio est, ut sine uitio scripturę inflecti
9 non possint, tunc nulla interpretatione, nullaque æquitate euitari poterunt, aut ad eum sensum contorqueri, qui prorsus à uerbis alienus sit, nam cùm ad legis sententiam interpretatio omnis, quæ fit ex æquo & bono, referenda sit, non poterit uideri ea fuisse legislatoris sentẽtia, quę uerbis perspicuis aduersatur arg. l. Labeo in fine. ff. de supell. leg. Vnde retinenda est significatio, quæ uerbis conuenit, quamuis ex ea non talis sententia col-
10 ligi possit, quæ rationi sit consentanea, & hoc probatur apertissimè ex l. in ambigua. ff. de legi. ubi cum dicat Celsus, accipiendam esse significationem, quæ uitio caret, posteaq; subiiciat, Præsertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi possit, satis demonstrat illa dictio, præsertim, uel si inde uoluntas colligi non possit, idem tamen concludi de
11 bere. In hunc modum puto esse accipiẽdum quod habetur in l. prospexit. ff. qui & à quibus. Nam quod ibi Vlp. à uerbis legis Iuliæ non recedat, cùm tamen id maximè legis ratio exposcere uideatur, nulla alia causa est, nisi quia uerba ita concepta erant, ut seruũ quoque illum, qui extra ministerium mulieris fuerat, uel speciatim exprimerent, uel aperta aliqua demonstratione significarent. Id quod optimè ex eo probatur, quia ex solis uerbis legis Iuliæ hanc suam decisionem Vlp. desumit, ac cum eius decisionis rationẽ affert

« fert sola legis uerba considerat. Quia ita uerba (inquit) faciunt, ut ne eum quidem seruũ, « qui extra ministerium eius mulieris fuit, uel in agro, uel in prouincia, possit manumittere, uel alienare. Vnde rectè coniici potest, uerba legis Iuliæ in eo quoque casu fuisse expressa, uel certè eum in modum prolata, ut apertam legis sententiam redderent. Hoc modo aũt mihi uidetur ex lege Iulia argumẽtũ sumi potuisse, ut is quoq; seruus, qui extra ministerium mulieris fuerat, ex legis sententia comprehenderetur. Nam quantum ad seruos patris, & aui, matris, & auiæ, eos tantùm manumitti prohibebat, qui in ministerium mulieris fuerant concessi, Ergo quantum ad seruos ipsius mulieris noluit lex Iulia hanc distinctionem adhibere arg. l. ex eo. ff. de test. l. qui testamento. §. mulier. ff. de testam. c. qualis 25. dist. c. nonne. cum simil. extra de præsumpt. Et hæc fuit causa, cur Vlp. dipositionẽ legi s Iuliæ sine uitio uerborum restringi non posse existimauerit. Durum tamen dicit hoc ipsum esse, ut eorum quoque seruorum manumissio, & alienatio fuerit prohibita, qui fuerant extra mulieris ministerium. Verùm id forsan spectauit lex Iulia, quia si in illis prohibitionem remisisset, maximus fuisset aditus patefactus, unde ipsi legi facilè fraus fieri potuisset. Itaque forsan non est, cur hoc nobis ita durum uideri debeat, ut Vlp. iudicauit. Hinc porrò apparet friuolam esse, minimeque necessariam distinctionem, 12 quam tradit Bar. in l. omnes populi. in 2. quæst. 6ª. quæst. princip. ff. de iust. & iu. cùm animaduertit in hac l. prospexit agi de lucro, de damno uerò agi in aliis legibus, in qui bus restrictio fit, ut in l. quamuis. ff. de in ius uoc. in l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patr. nam nil prorsus est, unde hoc Vlp. considerasse colligi posset. Alias solutiones cæteri quoque interpretes uariis in locis certatim attulerunt, ut Bald. in l. non dubium. C. de legib & in l. 2 C. quę sit longa consuet. Salyc. in l. si serui uestri. C. de noxalib. act. Crotus in d. l. omnes populi Ruin. in l. 1. §. nunciatio, ff. de nou. oper. nunciat. qui omnes mirum in modum in leniendа huius legis duritie, quamuis (iudicio meo) frustra prorsus, insudarunt. Ita concludamus apertissimè demonstrari ex hac lege non posse legi ex æquo & bono interpretationem adhiberi, quoties sine uitio uerborum ea interpretatio fieri non potest; esset enim hoc non æquitatis, sed clementiæ. Clementia in rebus priuatis unumquemque maximè decet, cùm non aliorum, sed propriam, quam ulcisci possemus, iniuriam remittimus. Sed in rebus publicis, ac propterea etiam in iure reddendo ad solum principem spectare debet, uel ad illos, qui parem cum principe potestatem habent, ut & 13 supra diximus. Est uerò interdum, cùm etiam in principe clementia damnatur, et merito quidem; nam si æquè cum omnibus facilis, & benignus erit princeps, ac non sese in delictis uindicandis, improbisque hominibus coercendis seuerum, quin & ubi opus fuerit, atrocem ostenderit, multos ea facilitate ad delinquendum inuitabit, ac fortasse etiam subiectos sibi populos parùm obsequentes habebit; quo fiet, ut imperii dignitas, & autoritas non parum minuatur. Hoc ipsum Neruæ Romano Imp. uitio datum fuisse legimus, 14 quod nimium miti, & mansueto esset ingenio. Siquidem multi nimiam illam bonitatẽ eo uerbo notarunt, quòd dicerent, deterius esse sub eo principe uiuere, per quem omnia liceant, quàm sub eo, per quẽ nihil liceat. Vsqueadeò autẽ creuit indies eius cõtemptus, ut ut cum uideret ipse nullam se apud suos retinere autoritatem, hac de causa Traianum illum optimũ imperatorẽ adoptauerit, eique imperii insignia Coloniam miserit. Multoq; etiam magis nimia principis clementia damnanda erit, si cuipiam detrimento fuerit, ut 15 si fortè is pœnam alicui remiserit, quæ parti fuisset applicanda. Namque hìc præsertim ualet illud. Non misereberis in iudicio pauperis, hoc est enim de alieno largiri, debitã

pœnam

pœnam remittere. Facitq; ad hoc reg. l. 2. §. meritò. ff. ne quis in lo. publ. cum alijs multis, quæ vulgò ad idem adducuntur. Et hæc spectant ad primum casum ex ijs tribus, quos nobis in hoc postremo cap. considerandos proposuimus. Secundus casus erat ille, cū id de quo disceptatio est, in lege prorsus omissum fuit. Et tunc clarū est æqui
16 tati locum esse posse, cùm uideamus sæpè iurisconsultos, supplere ea, quę legibus fuerāt prætermissa, ut l. 2ª. §. si mulier. ff. ad Tertul. l. si quis id quod. ff. de iurisdict. omn. iud. l. filiū habeo. ff. ad S. C. Maced. Nec dicat, ut sæpè solent dicere nostri interpretes, in his locis extensionem fieri à lege, cum fiat à iurisconsultis, qui legis condendæ potestatem
17 habebant, ut tradit Bart. in l. Gallus. in princ. ff. de lib. & posth. & uidetur probari in §. responsa. inst. de iure nat. gent. & ciui. Nam minimè ambigendum puto, quin Bart. & alij hac in re pueriliter errauerint. Cum uerè iurisconsulti interpretū munere tantùm fungerentur, ut probatur arg. eius l. in §. ille casus, & l. penult.* ff. de leg. 1. Idq; nos (ut spero) planum faciemus, cùm quę scripsimus ad l. Gallus. Deo adiuuante, emittemus. Posset quidem rectè fortasse hæc responsio afferri ad eas leges Codicis, in quibus suppleri aliquid uidemus, nam fecisse hoc Imperatores non mirum est, qui ius cōdere potuerunt. Verùm animaduerto ipsos quoque Impp. sæpenumero ijs uerbis uti, quibus perspicuè ostendunt, hac in re legis autoritatem non requiri, sed solo interpretis ministerio id permissum esse, ut in l. non sine. C. de bo. quę lib. in l. quamuis. C. de fideicom. & l. his solis. §. j. uers. tacitè cautum putamus. C. de reuo. do. Neque uerò propterea nos affirmamus leges semper ad omnes casus extendi, in quibus earum ra
18 tio locum habere uidetur. Est enim interdum, cum eiusmodi extensio non fiat, ut in l. si uerò. §. de uiro. ff. solut. mat. quam legem, & alias similes Bart. in l. omnes populi* in 4. quæst. 6ª. quæst. princ. ita accipiendas existimant, ut tunc procedant, cum casus ille omissus, de quo controuersia est, alia aliqua lege fuit decisus: Tunc enim ad casum omissum lex non extenditur, ac tanto minùs etiam extenderetur, si fortè lex illa de cuius interpretatione agitur, priuilegium aliquod induceret, iuxta l. quod constitutum. ff. de milit. test. aut alio quocunque modo stricti iuris materiam contineret.
19 Vulgatum est enim apud nos, in ijs quæ stricti iuris sunt, casum non expressum tanquam omissum haberi, & iuris communis regulis reseruari. l. si cùm dotem. in princ. ff. solut. mat. l. commodissimè. ff. de lib. & posth. Et hoc rectè etiam probat quod tradit Gord. in l. 2. C. de noxal. act. Verùm non id nobis hoc tempore propositum est, ut casus omnes enumeraremus, in quibus uel possent, uel non possent leges extendi; tantùm enim quærimus in præsentia, an ęquitati locus tunc esse possit, cùm casus de quo agitur, à legislatore planè omissus est. Vt autem probemus ęquitati tunc locum esse posse, satis est ostendisse, solere leges interdum ad ea extendi, quæ prætermissa sunt, ut rectè ostendunt leges omnes superius adductę. Quod uerò non tantùm permissa hæc extensio, sed planè necessaria sit, ostendit Iuli. in l. non possunt. ff. de legi. Cum dicit non posse omnes articulos singulatim legibus comprehendi, sed necessariū esse iudici ad similia procedere, quod & Vlp. tradit in l. seq. Non tamen id facere licebit in ijs, quæ contra iuris rationem recepta sunt, ut habetur in l. quod uerò, & in l. in ijs. ff. de legi. At hæ leges pariter omnes, cùm ea tantùm excipiant, quæ contra iuris rationem sunt constituta, ostendunt reliqua omnia ad consequentiam
20 produci posse. Idque posse fieri etiam in correctorijs frequentius admittunt nostri interpretes, dummodò ratio sit expressa, ex qua extensionem sumere uolumus. Ita conclu

dit gloss. in clem. 1. in uer. eligatur de elect. quam cæteri passim sequuntur. Bald. in authen. quas actiones col. 2. C. de sacrosan. eccl. Butrius in c. ult. de consuet. Deci. in rub. extra de rescript. Socin. alijq; recentiores in rub. ff. solut. matr. ubi nos quoq; plenissimè hac de re aliquando egimus. Et hanc appellant potius comprehensionem, siue intensionē, quàm extensionē, ut Bald. in l. de quibus col. 5. ff. de legib. At quādo ratio non est expressa, non concedunt legē correctoriā posse ad casus similes produci, nisi lex eiusmodi sit, in qua unica tātùm ratio assignari possit: nam tunc quoq; extensio permissa est, ut dicunt Accurs. Cynus, & alij in l. quāuis. C. de fideicō. Bald. & Imol. in l. ult. ff. de hęred. inst. item Bald. in l. maximum uitium. C. de liber. præter. Alex. in l. si constante col. 5. ff. solut. matr. Idem dicendum esset, si plures essent rationes, quæ tamen omnes æquè illi casui conuenirent, ad quem uellemus legem extendere, neque enim minus eo modo aperta esset legislatoris uolūtas, quā potissimū debemus intueri, cū de ipsius legis productione agimus. l. benignius cū similib. ff. de legib. Sic uidemus hoc secūdo casu, nostros quoq; interpretes æquitati locū re ipsa dedisse, licet illud nō animaduerterint, huic extē tioni maximè propriè æquitatis nomē cōuenire. Tertius & ult. casus, quē supra propo suimus, is fuit, cū id quod ī cōtrouersiā reuocat̄, neq; expressim lege decisum est, neq; etiā prorsus omissum, sed uerbis tantùm generalibus cōprehēsum. Et in hoc pariter concludendū est, posse nos ex æquo & bono legē interpretari, & quod nimis generatim in ea traditū est, coangustare, ac moderari. Attamen non id passim fieri posse admittendū est; Nam extat uulgare illud quidē apud nos, sed uerissimū pronūciatū, Generatim prolata, esse itidē generatim, ac sine ulla restrictione accipienda. l. 1. §. generaliter. ff. de leg. pstād. l. de pretio. ff. de publi. in rem act. Quare non semper cùm legis ratio cessare uidetur, te merè à legis præcepto recedere possumus; ut si, gratia exempli, lex municipalis puniat eum, qui noctu arma tulerit, nō debemus illicò senem liberare, qui cū armis noctu inuētus sit, quāuis ea sit ætate, quæ ad digladiandum non sit idonea. Licet enim ratio legis in eo cesset, tamen potest legis sententia ad eū quoq; pertinere, ne si ei detur uenia, exēplo ea res dānosa sit, atq; aditū forsan patefaciat, unde legi fraus fieri facilè possit. Et ita rectè concludit Domin. Sotus lib. 1. de iust. & iur. quæst. 6. art. 8. Puto ego & in hoc, & in alijs eiusmodi exemplis esse antè omnia diligenter inspiciendum, uerè nè legis ratio cesset, quod in proposito exemplo non facilè admisero, nam uel si maximè iste senex sit, cùm tamen annis non impediatur, quo minus noctu cum armis eat, à feriendi certè suspicione nō prorsus aberit. Multa eiusmodi sępè reperiemus, in quibus ratio quidē nō ıāta subsit, sed tamē nō prorsus cesset. Quod uerò aliquo casu minor subsit ratio, non satis causæ est, ut propterea à generali legis regula recedere debeamus, ut docet Socin. in l. 2. §. ex ijs inst. tit. nostro. Alciat. lib. 1. de uerb. sig. latè Doct. fermè omnes in l. 1 C. de eden. Et probat̄ hoc in l. in fraudē. §. ult. ff. de milit. test. & in l. 1. §. quod autē. ff. de aleæ lusu & aleat. Nam cùm aliqua ex parte ratio uigeat, legis uoluntas prorsus deficere non potest. Cùm autem subsit legis uoluntas, eaq; restrictioni aduersetur, non posset dici facta hæc restrictio ex æquo & bono, cùm id unum æquitas agat, ut legis uoluntatem inuiolatam conseruet. Iam uerò si non passim, aut temerè, cùm generaliter leges loquuntur, earum restrictio facienda est, & illa tamen interdum fit, uidendum est, quid nam sit, ex quo possimus cognoscere, quando uerba legis generalia ex æquo & bono coangustari possint: Non satis commodè potest hoc ex omni parte explicari, cùm in singularibus, atque indiuiduis factorum specie-

bus

bus positum sit, multaq; sæpè concurrant, quę multis modis interpretationem uariare solent. Quæ omnia, sicut lege comprehendi non possunt, ut post Aristot. tradit Iul. in l. non possunt. ff. de legib. ita neque à nobis possunt certis regulis definiri. Sed tamen duo
26 mihi pręcipua uidentur esse, ex quibus legis restrictio rectè desumatur. Primùm est, cùm uidemus non posse legem generatim accipi, quin absurdum aliquod sequatur: tūc enim eius uitandi gratia legis dispositio coarctari omninò debet, ut rectè tradit Rainer. in l. omnes populi nu. 74. ff. de iust. & iur. cui hac in re consentit Bart. in l. Cæsar. ff. de publica. Qua de re minimè mihi dubitandum uidetur, cùm nihil sit quod nobis iurisćō-
27 sulti crebrius inculcent, quàm uerba ita esse accipienda, ne absurdum ex ijs aliquod oriatur, ut habemus in l. 2. ff. de cond. insert. in l. aliud. §. absurdum. ff. de reg. iur. l. ex facto. ff. de uulg. & pupil. l. absurdum. ff. de bonis libert. l. in ambiguo. ff. de legi. l. Pomponius. ff. de neg. gestis. l. si quis à filio. ff. de leg. 1. l. consulta diualia. C. de testa-
28 men. Absurdum autem ita accipiendum est, si fortè lex generaliter accepta alteri legi aduersetur, tunc enim ea ipsa lege declarari, & restringi debet, arg. l. non est nouū. ff. de legib. uel si reclamet iuri naturali. Nam hoc usqueadeò absurdum est, ut quæcunque uerè absurda dici possunt, ad hoc unum fermè omnia redigantur. Habemus à Bart. in l. omnes populi. exemplum illud de statuto Bononiensi imponente pœnam capitis ei qui fecerit sanguinem in palatio, à quo eximetur & tonsor, & chirurgus, qui id fecerint salutis gratia; quoniam alioquin esset absurdum, rationiq; naturali repugna
29 ret, ut innocens puniretur. Putat tamen Bart. secus dicendum fore, si eiusdem ipsius statuti pœna nullum afferret damnum, sed in sola alicuius cōmodi, atque lucri amissione consisteret. At in hoc ultimo frequentiùs reprobatur, & rectissimè quidem ab Alex. & alijs, qui hac in re nullam lucri, uel damni distinctionem admittunt. Exemplum etiam illud hanc rem maximè apertam facit, quod affert Domin. Sotus lib. 1. de iust. & iur. quæst. 7. art. 3. Lex est, quæ infames, uel obscuris parentibus ortos prohibet equos conscendere. Latrones in eum locum impetum faciunt, in quo eiusmodi homines multi degunt; isti cùm uideant se non alia ratione latronum manus effugere posse, uitæ suæ præsidium quærentes equos ascendunt, ac citatis cursibus sese illis subducunt. Dubium non est, quin à pœna legis immunes esse debeant. Si enim hanc quoque speciem lex complecteretur, aduersaretur legi naturali, quę nobis dictat, ut uitam, corpusq; omni ratione tueamur. Hac eadem de causa Ecclesiæ quoque generale præceptum restringi
30 posse Theologi admittunt. Nam nec festo quidem die tenereris ad sacrum ire, si certò scires paratas tibi in uia ab inimicis fuisse insidias, ut rectè post diuum Thomam concludit idem Sotus eod. lib. 1. quæst. 7. art. 8. Et hoc est primum, unde diximus generalis legis restrictionem desumi posse. Alterum est, cùm perspicuum est legislatorem spectasse rationem aliquam quā constet non uigere in ea facti specie, quam uolumus à generali legis regula eximere, sed rectè utrunque ex his constare, uel planum fieri necesse est, ut hoc nomine restrictio fieri possit. Lex iure patroni eum priuat, qui libertum adegerit, ne contrahat matrimonium, neue liberos tollat. Apertissima hìc legis ratio est, ne scilicet publica utilitas lædatur, quæ in eo maximè posita est, ut repleatur ciuitas liberis hominibus. l. 1. ff. solut. matri. Iam uerò tu cogis iurare libertum, sed eum castratum, qui uel si non iurasset, tamen nec ducere uxorem, nec liberos suscipere posset; Compertissimum est prædictam legis rationem hìc cessare, quare uidemus ex æquo & bono excipi à lege hanc speciem, ne tu,

qui hoc fecisti, pœna legis tenearis, uulgatissima. l. adigere. §. quāuis. ff. de iure patr. Idem dicemus cum initio adest quidem illud, quod legi causam præbuit, sed postea finitur, ita ut causæ illius ne uestigium quidem ullum remaneat, quod apertè docet Papini. in l. in « omni. ff. de adopt. In omni fermè iure (inquit) finita patris adoptiui potestate, nullum « ex pristino retinetur uestigium. Denique & patria dignitas quæsita per adoptionem, fi- « nita ea, deponitur. Huc pariter spectat exemplum illud, de eo qui imprudens ferreo annulo alterum percussit, Item quod de peregrino, & quod de tyranni interfectore, & 31 reliqua, quæ ex Aristot. Eust. & alijs attulimus. Ita denique accipiendæ sunt & leges illæ omnes, quibus probatur trita illa iuris regula, cessante causa cessare effectum, ut l. si duas. §. penult. ff. de excus. tut. l. ex facto. in princ. ubi Alex. infert ad multas quęst. ff. de uulg. & pupil. l. actione. §. item si alicuius. ff. pro socio. l. ult. ubi Accurs. & Bart. ff. de testamen. tutela. l. qui cū hærede. ff. de act. & oblig. Bart. in l. omnes populi, in 2. quæst. 6ª. quæst. princ. nō satis esse putat, quod causa, & ratio legis penitus cessent, ut legis pœnam quis effugiat, sed illud insuper requirit (quemadmodum & paulò antè diximus) ut pœna damnum inferat aliquod, ac non solam lucri amissionem contineat. Verùm in hoc frequentius illum reprobant cęteri interpretes, ut Alex. in d. l. omnes populi. Deci. in cons. 60. Alciat. lib. 1. pag. xi. de uerb. sig. Qui omnes sentiunt, ad restrictionem id satis esse, quod prorsus legis ratio cesset, iuxta c. cum cessante. extra de appel. Cùm enim ratio (ut uulgò fertur) sit anima legis. l. cum pater. §. dulciss. ff. de leg. 2. Consequens certè est, non posse legem in ijs speciebus roboris aliquid habere, in quibus ratio legis, ac propterea etiam legislatoris sententia deficiat. l. 1. in 1. responso. iuncto §. hæc uerba, & §. hoc edicto. ff. ne uis fiat ei. l. 1. in princ. & §. 1. ff. ne quid in lo. sacr. c. miramur. extra de ser. ordinan. Hanc communem conclusionem generatim accipiunt non tantùm, cùm in lege ratio fuit expressa, sed etiam cùm expressa non fuit, si modò illa unica sit, tunc enim perinde est, ac si fuisset expressa, ut docet Accurs. in l. quanuis. C. de fideicom. quem frequentiùs sequuntur alij interpretes in l. maximum uitium. C. de lib. præterit. Cùm dicunt statutum illud, quo masculis ex- 32 tantibus, fœminę excluduntur, fauore agnationis tantùm fuisse introductum, quanuis ea ratio non exprimatur, quicquid contra senserit Bart. in l. 1. C. de adult. Idem affirmandum est, cum duabus rationibus quid constitutum apparet, quæ tamen singulæ efficaces non sunt, ac per se non sufficiunt: nam altera cessante, æqui boniq; ratio postulat, ut quod est introductum extinguatur, ut & Alci. concludit lib. 1. pag. 5. de uerb. sig. dum affert exemplum illud de l. si familia. ff. de iurisdict. omn. iudic. iuncta l. illud. ff. ad l. Aquil.

ARGVM.

EX prędictis rectè solui nobilem illam antinomiam de l. 1. C. de legi. & l. placuit. C. de iudicijs. Quanquàm ad l. 1. potest alius intellectus afferri, qui Constantini & sententiæ, & uerbis multò magis applaudet.

1 Quando sit adeundus Princeps, qui legem obscuram interpretetur.
2 Solutio diui Thomæ, licet per se uerissima sit, tamen uerbis Constant. non satis conuenit.
3 Ineptè Accurs. exponit interpositam, hoc est interponendam.
4 Noua intelligentia l. 1. C. de legib.
5 Naturali-

5 Naturaliter euenit, ut interpretationem leges desiderent.
6 Quanti referat unam potius, quàm alteram recipi interpretationem legis.
7 Quorum iurisconsultorum commentaria Theodosius pro legibus approbarit.
8 Aequitati suum locum reseruat Theodosius.
9 Non de particulari, sed de generali legis interpretatione loquitur Constant. in d. l. 1.

CAP. XXXV.

EX his omnibus, quæ ad huius quæst. explicationẽ tradita sunt, optimè illud ẽt intelligimus qua ratione simul consiliari possint duæ illæ leges Constan. quarum altera æquitatis usum iudici cõcedit, & habetur in l. placuit. C. de iudic: Altera uerò quę habetur in l. 1. C. de legib. nõ alii, quàm principi permittit, ut ex æquo & bono leges interpretari possit. Dicemus ergo, tũc demũ soli principi interpretationẽ reseruari, cũ nõ modò uerba legis dubia sunt, sed & uolũtas incerta. Cũ enim legis uoluntatẽ æquitas potissimũ intueatur, ac propterea ibi æquitati locus esse nõ possit, ubi uoluntas incerta sit, ni-
1 hil aliud reliquũ est, nisi ut Princeps adeatur, q̃ certius aliquid decernat, ut in l. & ideò. ff. de legib. & l. leges sacratissimę, cùm tribus sequent. C. eod. de legib. Alioquin si quid uel minimũ eluceat, cuius ope ad legislatoris uolũtatẽ perueniri possit, poterũt ipsi quoq; iudices ex æquo & bono legem interpretari, ut probatur ex l. in omnibus. ff. de reg. iu. ex l. si seruum. §. sequitur infra tit. nostro, cum aliis tàm multis superius adductis. Et ita intelligimus l. placuit. C. de iudic. Hanc solutionem primus (ut dixi) tradidit Diuus Thomas, eandemque postea Franc. Conna. probauit. Ac certè illam ego quoque satis probabilem
2 esse iudico. Verumtamen nonnulla animaduerto in illa l. 1. C. de legib. quibus adducor, ut quamuis hæc distinctio per se uerissima sit, non tamen eam existimem illi legi satis conuenire, aut omnem prorsus dubitationem tollere. Primò enim dicit Constant. interpositam iuterpretationem sibi soli inspicere licere, quibus uerbis non uidetur prohibere, quominus à quocũque, ubi opus sit, interpretatio ex ęquo & bono adhiberi possit, cùm loquatur de ea tantùm interpretatione, quæ iam fuit interposita. Turbauit hoc & Ac-
3 curs. qui propterea exposuit interpositam, hoc est, interponendam aliasq; nonnullas solutiones attulit, quæ non tantùm falsæ, sed & planè absurdæ sunt. Præterea de ea interpretatione Constant. loquitur, quæ fuit interposita inter ius, & æquitatem, quæ uerba faciunt, ut non rectè uideantur mihi sentire, qui ibi propriè æquitatem sumunt pro emẽdatione, & interpretatione legis, quæ fit ex æquo & bono. Etenim non nisi ineptissimè quis dixerit, interpretationi ex æquo & bono (nisi fortè ea esset scripta, & in legis formã redacta) interpretationem adhibitam esse. Illud quoque postremò nõ parùm huic expositioni aduersatur, quòd ea lex generaliter loquitur, Vnde non uidetur carere diuinatione illa restrictio, quòd dicamus eo tantùm casu loquutum esse Constant: quo lex penitus incerta est, ac nihil planè est, unde legislatoris uoluntatẽ assequi possimus. Quoniam ergo sua cuique coniectura est, dicam ego quoque quid hac in re uerius esse existimem: Crediderim ipse alio modo hanc legem intelligi posse, ut rectè conueniat cum alia illa l: placuit, quæ primo aspectu ipsi uidetur esse contraria: Animaduerto constit: l. placuit insertam esse tit. de iudic. cui sanè maximè conuenit, cum in ea Constant. præscribat iudicibus, quid in iudicando sequi illos oporteat, pręcipit enim, ut maiorem æquitatis q̃
4 stricti iuris rationẽ habeat. At illa l. 1. subiicitur tit. nõ de iudic. sed de legib. atque ob id credibile

credibile non est, uoluisse ibi Imperat. de iudicandi ratione quicquam præcipere, sed aliò
potius existimandum est illius legis decisionem spectare. Vt autem planius fiat, quid nam
sibi Constant. ibi uoluerit, considerandum est in tanta rerum, actionumque uarietate,
quas legibus definire necesse est, non posse ipsas leges tàm apertè, & dilucidè scribi, quin
eæ interdum nõnullis in rebus uideantur à iustitiæ semita declinare, Ita ut non solum iu-
dicum desiderent moderationem, quæ uariè à uariis adhiberi posset, sed certam quan-
dam, ac generalem interpretationem exposcant, atque ea in re prudentiorũ ingenio, &
peritia indigeant. Siquidem iudices, quippe qui ob forenses occupationes in omnibus le 5
gum uerbis subtiliter perpẽdendis non diù immorari possunt, nõ omnes eiusmodi sunt,
ut dubii, ac perplexi legum nodi tutò ipsis committi possint, quare rectè dicit Pompon.
in l. 2. §. his legib. ff. de org. iur. leges 12. tab. cùm primùm latæ fueruut, prudentum
autoritatem desiderasse, idque ait naturaliter euenire solere. Permagni uerò sanè mo-
menti sunt eiusmodi interpretationes, & quemadmodum illas adhiberi prorsus necessa-
rium est, ita plurimi refert, an hoc, uel illo modo fiant. Itẽ posteaquàm factæ sunt, vtrùm
seruentur passim ob omnibus, & in iudiciorũ mores recipiantur, quandoquidem possunt
legum sensus in hanc, uel illam partẽ deflectere, ac sæpè interpretationis colore leges cor- 6
rigere, atque mutare. Quare cúm hoc Constantinus animaduerteret, cumque uideret
fortasse iurisconsultorum peritiam, & autoritatem iudices aliquos mouere posse, ut pro-
pterea interpretationi illi quasi addictos se esse arbitrarentur, quam insignis aliquis iu-
risconsultus in legem quampiam edidisset; fierique etiam posse, ut præfectus Prætorio,
uel Prꝫsides prouinciarum, aut alii quicunque, qui iurisdictionem aliquam obtinerent,
eiusmodi interpretationes approbarent, easque seruandas præciperent, nequaquam id
ferendum putauit, Intelligebat enim hoc ipsum nomine quidem interpretari, re ipsa
uerò nihil aliud esse, quàm legis condendæ sibi facultatem uendicare. Quare in hac l. 1.
C. de legib. huic periculo prouidè occurrit, statuitque, ut si quando aliqua eiusmodi in-
terpretatio legi cuipiam fuerit adhibita ab aliquo forsan iurisperito, qui iuris scripti du-
ritiem profiteatur se uelle ad æquitatem reuocare, soli liceat Imperat. illam inspicere, atq;
approbare, imò uerò non tantùm liceat, sed omninò fieri illud oporteat, cúm alioquin
nulla possit eius interpretationis autoritas esse: Hac de causa uidemus postmodò Theo 7
dosiũ Papiniani Pauli, Cai, Vlpiani Modestinique scripta approbasse, aliorũque itẽ uetu-
stiorum, quorũ ipsi autoritate utebantur, ut in l. unica. de responsis prudentum in C.
« Theodosiano, ubi ita Theodos. inquit. Papiniani, Pauli, Cai, Vlpiani, atque Modestini
« scripta uniuersa firmamus, ita ut Caiũ, atq; Paulũ, Vlpianũ & cæteros comitetur autoritas
« lectionis, q̃ ex omni opere recitatur. Eorũ quoq; scientiá quorũ sententias in operib⁹ suis
« miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scæuolæ, Sabini, Iuliani, atq; Marcelli omniumque
quos illi celebrarunt: Interpretationes ergo, ac responsa iurisconsultorum ita demum
generalis legis autoritatem obtinebant, si uel expressim ab imperatoribus fuissent con-
firmatæ, uel permittentibus ipsis in iudiciorum mores, & consuetudinem essent introdu-
ctæ. Atque hac de causa toties Vlp: & alii testantur huius, uel illius iurisconsulti senten-
tiam receptam esse, modò enim Iuliani, modò Sabini, aliorumue uetustiorum traditio-
nes dicunt obtinuisse. l. penult. ff. de leg. 1. l. Gallus. §. ille casus, cum multis simil. ff.
de lib. & posth. Itaque tunc iudicum æquitas, ac moderatio in legum interpretatione nõ
erat necessaria, nisi cùm prædictorum iurisconsultorum scripta in legem aliquam non ex
tabant, uel fortè ipsorum sententiæ pro utraque parte pares erant, ut Theodos. ibidem su 8
biicit.

biicit. Vbi autē(inquit)pares eorum sententiæ recitantur, quorū par censetur autoritas, " quod sequi debeat eligat moderatio iudicātis &c. Verissima(meo iudicio)hęc solutio est, " atque ex ea optimè simul conciliantur hæ duæ leges, quæ inter se uidebantur pugnare. Siquidem in l. placuit, quæ subiicitur rubr. de iudiciis, loquitur Constant. de iudicis moderatione; atque ob id meritò statuit, apud eum potiorem æquitatis rationem esse debere, id quod & aliæ multæ leges(quemadmodum uidimus)non permittunt modò, sed pla
9 nè præcipiunt. At in l.1. quam sub tit. de legib. Iustin. collocauit, de generali legis interpretatione agitur, quæ tanti momenti est, ut legem reformare, ac quasi mutare possit, cùm præsertim inter ius scriptum interposita sit, & id quod æquitas, ac iustitia postulare uidebatur, unde maxima cum ratione ibi deciditur à solo Imp. eam inspici oportere. Atque in hunc modum planè tolluntur illi omnes scrupuli, qui nos in superiori expositione non immeritò offendebant. Etenim primò rectè quadrat uerbum illud, interpositū, nec est necesse cum Accursio exponere, interpositam, hoc est interponendam. Rectissimè etiam loquitur Constan. de interpretatione interposita inter ius, & ęquitatem, cùm ea tunc interponi soleat, cùm ius scriptum ab æquitate, iustitia, & honestate uidetur primo aspectu dissidere. Præterea nihil erit necesse generalem illius legis dispositionem coangustare, uerè enim possumus generaliter affirmare, nullam esse interpretationem hoc modo interpositam inter ius, & ęquitatem, quæ pro lege obseruanda sit, nisi prius illam princeps inspexerit, & approbarit. Accedit postremò(id quod certè maximè unumquemq; mouere debet) quod si hæ leges in hunc, quem diximus modum intelligantur, utraque illi titulo, cui subiecta est, mirifice conueniet.

ARGVM.

Recte ne senserint nostri interpretes, qui Iudęos ab omni æquitate excludendos putarunt.

1 Materia tituli de eo quòd certo loco, nō habet locum in Iudæis secundum Iasonem.
2 Quare regula.l.merito.ff.pro socio, & alię similes credantur in Iudæis non procedere.
3 In iis in quibus aduersatur iuris præsumptio, actus etiam indifferentes in peiorem partem accipiuntur.
4 Ex genere, & stirpe præsumptio.
5 Verior sententia est, ipsos quoque iudæos æquitatis compotes esse.
6 Negandum non est, quin multis in rebus deterior Iudæorum, quàm Christianorum conditio sit.
7 Potest Iudæus uti exceptione præscriptionis contra Christianum.
8 Permittitur etiam Iudæis moram purgare quicquid contra Iason sentiat.
9 In iis tantùm quæ ad religionē spectant, aduersatur Iudæis iuris præsumptio.
10 Ex facto quæstio.
11 Possit ne Deus sum. & opt. quod factū est infectum reddere.
12 Non de omni religione debet intelligi, quod dictum est, in rebus ad religionē spectantibus, malè de iudæis præsumi.

CAP. XXXV.

Quoniam uidimus quinam possint, & quando possint æquitate uti, uidendum nunc esset, cum quibus ea ipsa uti possint, sed paucis in hoc agemus, cum hæc res non eiusmodi sit, quæ diu nos remorari debeat. Nostri interpretes in ea sententia

tentia sunt, ut in hoc non idem de Iudæis, ac de Christianis hominibus sit iudicandum, sed Iudæi ab omni prorsus æquitate sint excludendi, cuius tamen Christianos planè omnes compotes faciunt. Sentit hoc gloss. in c. 2. in uerb. iuris seueritate. extra de Iudæis Item Iason in l. quod Ephesi. §. interdum col. ult. in fin. ff. de eo quod cer. lo. ubi propterea concludit totam eius tit. materiam restringendam esse, ut locum non habeat in Iudæis, quam restrictionem commendat ut nouam, & ante ipsum inauditam. Quocirca si quis promiserit Iudæo, certo loco soluere, & quia ibi solutum non sit, alio in loco petatur, non putat actionem effici arbitrariam, neque habendam esse rationem eius quod Iudæi intererat eo loco accepisse, quod sibi promissum fuerat. Nam ut perspicuè sentit Iustin. in §. præterea inst. de act. totum illud, qđ arbitrariā actionē facit, ab æquitate pendet, cuius compotes esse Iudæos Iason non concedit. Hinc propterea infert idem Iason in l. & si post tres. ff. si quis caution. fusiusque in l. in insulam infra tit. nostro, negandam esse Iudæis purgationem moræ, cum eam sola æquitate niti exploratissimum sit. Et hoc quoque tanquam nouum, atque insigne admodum extollit. Hanc eandem sententiam amplectitur Franc. Niconitius in rub. de no. oper. nunci. nu. 85. cum multis sequentibus, ubi ex ea infert in Iudæis non procedere illam regulam, ut quilibet bonus existimetur, iuxta l. meritò. ff. pro soc. quod ea ratione probat, quia cum suam Iudæi prauitatem in eo perspicuè ostendant, quod Christi seruatoris hostes sunt, quodque Christianis hominibus, à quibus benignè recipiuntur, & cohabitatione dignantur, se ingratos præbent, pro gratia contumeliam reddentes, ut inquit Rom. Pontifex in c. & si Iudæos, extra de iudæis; hac de causa faciunt locum illi præsumptioni, ut qui semel mali deprehenduntur, semper mali iudicari debeant. reg. semel malus, ubi Dyn. de reg. iur. in 6. l. si cui. §. iisdem. ff. de accusat. l. non omnes. §. à barbaris. ff. de re milit. Habemus etiam quoties aliqua inueniuntur indifferentia, & quæ in utramque partem accipi possunt, si ab illis gesta proponantur, quibus contraria est iuris præsumptio, semper ea in deteriorē partē accipi debere, & eo modo gesta præsumi, quo illicita sunt, & inhonesta, ut docet Bart. in l. inter omnes post medium. ff. de fur. & in l. falsus. §. qui alienum. ff. eod. tit. de fur. quem sequitur Aretinus in c. dilecti filii. col. 2. de accusat. Cōfirmat insuper Niconitius hanc in Iudæos præsumptionem ea coniectura, quòd ex scelestissimis hominibus originem trahant; posse enim ex gente, atque ex prima stirpis origine uel malitiam, uel probitatem præsumi docet Vlp. in l. quod si nolit. §. qui mancipia. ff. de Ædil. edict. Zeno in l. si cohortalis C. de cohort. lib. 12. Sētitque etiam Cicero in orat. prò l. Muræna ubi. Catonis (inquit) proaui tui naturæ similitudo ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad unumquemque nostrum potuit peruenire. Atque idipsum nostri interpretes passim recipiunt Gandi. in opere malefic. sub rub. de præsumpt. & indic. col. penul. Ang. in disputatione incip. Astēsis miles. col. 16. in fin. Dyn. in reg. sine culpa de reg. iur. in 6. Hac de causa etiā existimāt beneficio l. 1. ff. de solu. iudæos non potiri. Et deniq; ne frustra singula consecter, sicut æquitatem ipsam, sic ea omnia, quæ ab æquitate proficiscuntur, ipsis Iudæis prorsus denegant. Et licèt contra hanc sententiam, quæ frequētius recepta est, nonnulla adducat Felyn. in d. c. 2. de Iudæis, tamen Iason in d. l. si insulam col. 1. infra tit. nostro, communis sententiæ tutelam suscipit, obiectaque illa refellere conatur. Ego uerò (ut quod hac in re sentio paucis exponam) existimo hæc omnia reiicienda esse, atque omninò concludi debere, Iudæos quoque æquitatis compotes esse, siue propriè æquitatem accipiamus pro laxamento uerborum, siue etiam pro benignitate, in qua significatione

tione tantùm uidentur Doct. eam accepisse, cum ab æquitate Iudęos excluserunt. Et quidem si propriè eam sumamus pro congruente legis interpretatione, quæ tunc fit, cùm laxantur uerba, ac uerosimili legislatoris menti conuenienter aptantur, dubium non est, quin cum Iudæis, ut cum alijs quibuscunque, æquitate uti possimus: Etenim supra demonstrauimus, eo modo sumptam æquitatem non semper benignam,& mitem esse, sed continere nonnunquam odium, & ad duritiem, seueritatémque posse inclinare. Vnde, uel si maximè concederemus de Iudæis semper malè pręsumendum esse, tamen eo ipso quod hac præsumptione uteremur, interpretaremur ex ęquo & bono. Verè enim illud est ex æquo & bono interpretari, cùm omissa uerborum superstitione, trahimus legem ad eum sensum qui iustitiæ, & honestati maximè conueniat, & quem uel habuerit legislator, uel habiturus fuisset, si de ea re, quę uocatur in controuersiam, speciatim ipsi aliquid decidere in mentem uenisset. Quod si æquitatem pro benignitate accipiamus, tunc quoque arbitror concludendum esse, cum Iudæis pariter nos illa uti posse, Ideoque communem sententiam à ueritate procul abesse: item & quas ex ea inferunt conclusiones, dum Iudæorum

6 rum conditionem quasi certatim attenuant, atque deprimunt. Non id quidem ego affirmauerim, paria prorsus Iudæorum, ac Christianorum iura esse: nam multæ leges sunt tàm ciuiles, quàm Pontificiæ, quibus longè deterior Iudæorum conditio redditur, Cùm uideamus ipsis Iudæis officia publica, administrationesq;, & dignitates interdici l. ult. C. de Iudęis. c. constituit. 17. quęst. 4. aliaque item nonnulla denegari, quæ Christianis non prorsus interdicta sunt, ut quod habetur in d.c.2. extra de Iudæis. Verùm si de ijs rebus loquamur, in quibus nihil diuersum in Iudæis constitutum est, ut si de alicuius legis interpretatione agamus, quæ æquè omnibus scripta, ac generaliter concepta sit, non uideo cur alio modo illam in Iudęis, alio in Christianis hominibus accipere, aut cur in iudicando, alias in illis, atque in his regulas seruare debeamus. Imò enim hoc fieri non debere, non obscurè sentit Arcadius in l. Iudæi. 1. C. de Iudæ. quo loci ait Iudæos communi Christianorum iure uti, ideoq; adire soléni more iudicia, omnesq; Romanis legibus conferre, & excipere actiones. Ex eo, quod generatim, atque

7 uniuersè dicit posse Iudæos actiones omnes & conferre, & excipere, rectè probatur posse Iudęum exceptione præscriptionis contra Christianum uti, id quod expressim tradit Accurs. in l. si fur. §. 1. in uer. usucapere, & ibi Imol. ff. de usucap. Manat uerò hæc exceptio præscriptionis à rigore iuris, ut latè ostendit Ludó. Roman. in rub. ff. de recep. arb. col. 1. Quare Fely. in d.c. 2. extra de Iudæ. non malè sumit hinc arg. pro Iudæis; nam si contra æquitatem, quæ pro Christiano est, potest Iudęus uti rigore, multo fortiùs debet posse uti æquitate contra rigorem. Ad hoc perpendi possunt aliæ etiam leges, ut l. nemo, & l. die sabbati. C. eod. tit. de Iudæ. quæ leges non modò hanc differentiam inter Christianos, & Iudæos non constituunt, sed illi maximè aduersantur, & apertè contrarium nobis insinuant. Parùm autem mouere nos debent, quæ contra Fely. rationes considerat Ias. in d.l. si insulam nu. 5. nihil enim dicit, quod ullius planè momenti sit, Sicuti inania figmenta sunt & alia, quæ de Iudęis idem Ias. cōminisci-

8 tur, non posse Iudæum purgare moram. Item non haberi rationem eius, quod Iudæi intersit, si in alio loco ipsi soluatur, quàm in quo promissum fuerat. Falsum etiam illud esse opinor, quòd Niconit. existimat, non esse locum in Iudęis illi regulæ, quod quilibet præsumatur bonus. Quandoquidem si de re aliqua dubitari contingat, quæ ad

religionem nihil pertineat,ut cum de datis, & acceptis agitur, tunc ego ſemper in du-
biis quemcunque Iudęum uirum probum,ac ueridicũ potius,quàm mendacem,& frau-
dulentum iudicabo. Verumtamen in ijs quæ ad religionem ſpectant,non idem dixero, 9
uideo .n. ſemper leges noſtras in peiorem partẽ accipere,quæ in eiuſmodi rebus à Iudæis
geruntur, ut puta ſi ad eccleſias noſtras confugiant, Simulatè enim id facere exiſtiman-
di ſunt, et ita coniicit Arcadius in l. 1. C. de iis quæ ad eccleſ. confug. Item ſi auguſtiſſi-
mum,& ſanctiſſimum Chriſti nomen implorent, aut crucis ſigno in re aliqua utantur,
locisve ſuis depingant,contemptus gratia id facere rectè creduntur, Qua de cauſa id eos
facere prohibet Honorius in l.Iudæos.C.de Iudæis. Itaque in his tantùm rebus ualeat id
quod dicitur Iudæos malos præſumi,in aliis uerò nullam reperio rationem, cur id conce-
dere debeamus. Hinc uerũ illud forſan cuipiã uideri poterit,quod concludit Soc. conſ.
102. incip. in præſenti conſultatione in 1. uolum.ubi de ea facti ſpecie conſultus eſt. Cum
Iudęo Chriſtianus homo rixabatur,quòd diceret non idem ſibi reddi, quod præſtiterat, 10
pignus,ſed pro ſuo deterius aliud ſuppoſitum eſſe, Ad quem Iudæus iratus,non poteſt,in
quit,Deus facere,ut tuũ tibi pignus permutauerim.Accuſatur hac de cauſa Iudæus quòd
blaſphemauerit, ac propterea debeat pœnam illam ſuſtinere, quæ lege municipali huic
crimini adſcripta erat.Poterant hæc Iudæi uerba in bonam partem accipi,ut nõ blaſphe-
mandi animo eſſent prolata, cum Theologi concedant, non poſſe Deum ſummum, &
opt.quæ facta ſunt infecta reddere,non quia non omnia ipſe poſſit, ſed quia factum quid 11
eſſe, & non factum eſſe, ita pugnant, ut ſimul conſiſtere prorſus nequeant; id quod ibi
fatetur Socinus,ac multis etiam Theologorũ autoritatibus oſtendit.Verùm ait uerba po
tius contra Iudæum accipienda eſſe, ideoque eum pœna blaſphemię puniendum,quan-
doquidem ipſi ſemper aduerſatur iuris præſumptio; quod ipſum & nos,ubi agatur de re
bus ad religionem ſpectãtibus admittendũ diximus. At neque Socino in hoc aſſentien-
dum putamus, ſed in ſententiam Alex. ſumus propenſiores, qui hunc abſoluendum
reſpondit conſ. 15.incip. uiſo proceſſu inquiſitionis formatæ in 3.uolum.Neque uerò ſo
lum nos mouet ratio illa Alexandri,qui animaduertit Iudęum eadem uerborum conce-
ptione appellaſſe Deum omnipotentem, ſed eo potiſſimùm adducimur,quia quod di-
ximus malè de Iudæis præſumi quoties de religione agitur,in iis tantum rebus uerum eſt,
quæ ad religionem noſtram ſpectant,& hoc tantùm probant leges adductæ,nempe l.1.& 12
l.Iudæos.C.de Iudæis, at quod negaſſet Iudęus Deum omnipotentem eſſe, hoc non no-
ſtrę magis, quàm ipſorum Iudæorum religioni contrarium fuiſſet,cuius tamen illos uide
mus eſſe obſeruantiſſimos. Itaque concludamus ex hiſce omnibus,Iudęos quoque ip
ſos ęquitatis compotes eſſe;neque id tantùm, ſi pro laxamento uerborum, ſed etiam
ſi alio quocunque modo æquitatem accipiamus.

ALB. BOLOGNETI DE LEGE, IVRE,
ET AEQVITATE DISPVTATIONVM FINIS.